

Sebastian Stanca

**Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru
întregirea neamului (1916-1919)**

**Volum tipărit cu binecuvântarea
Preasfințitului Părinte
† GURIE,
Episcopul Devei și al Hunedoarei**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

STANCA, SEBASTIAN

**Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru
întregirea neamului (1916-1919)** / Sebastian Stanca ; ed., studiu
introdutiv, note și indici de Mihai-Octavian Groza și Mircea-
Gheorghe Abrudan. - Cluj-Napoca : Argonaut ; Deva : Editura
Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2015

ISBN 978-973-109-587-5

ISBN 978-606-8692-14-2

I. Groza, Mihai-Octavian (ed. ; pref.)

II. Abrudan, Mircea-Gheorghe (ed. ; pref.)

94(498)''1916/1919''

281.95

Grafică și copertă: pr. Mircea Mihuleț

Sebastian Stanca

***Contribuția preoșimii române din Ardeal
la războiul pentru întregirea neamului
(1916-1919)***

**Ediție, studiu introductiv, note și indici de
Mihai-Octavian Groza și Mircea-Gheorghe Abrudan**

**Editura Argonaut
Cluj-Napoca**

**Editura Episcopiei
Devei și Hunedoarei**

2015

PROTOPOP STAVROFOR SEBASTIAN STANCA: MEDALION BIO-BIBLIOGRAFIC

*„Cărturarii sunt aleși de Dumnezeu
ca să mângâie oamenii cu graiuri noi și
cu povestiri frumoase și ca să le facă viața
mai lină și mulțumirile mai adânci”¹.*

Un astfel de cărturar, ales de Dumnezeu, pe nedrept uitat de istorie, a fost preotul, istoricul, gazetarul, scriitorul, omul politic Sebastian Stanca (1878-1947), personaj revendicat de trei zone geografice diferite (județele Hunedoara, Alba și Cluj). Figura acestui cleric-cărturar este una interesantă și într-o egală măsură puțin cunoscută publicului larg, atât datorită penuriei de cercetări istorice dedicate vieții și activității acestuia (cu excepția unor scurte micro-monografii, care au la bază diferite informații furnizate de dicționare, enciclopedii, monografii locale și mai puțin o documentare arhivistică², semnate de cercetători precum Ioan Băndean, Mircea Păcurariu, Florin Dobrei, Alexandru Moraru ș.a.), cât și învăluirii într-un con de umbră, datorită activității desfășurate de fiul său, celebrul poet, dramaturg și regizor Radu Stanca. Pornind de la această afirmație, cu caracter constatativ, vom încerca, în deschiderea prezentului volum, creionarea unui medalion biografic printr-o reevaluare a surselor, care să constituie o contribuție nouă la cunoașterea vieții și activității acestui cleric-cărturar, care s-a făcut remarcat prin activitatea sa la îmbogățirea zestrei culturale a poporului român din Transilvania, la dezvoltarea vieții bisericești (prin aportul adus la reînființarea Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului între 1919 și 1921), la modernizarea învățământului teologic, la promovarea și răspândirea culturii teologice etc.

Înainte de a intra în subiectul propriu-zis al studiului nostru, ne propunem realizarea unui scurt istoric al familiei Stanca, o familie cu

¹ Tudor Arghezi, „Scrisul-vorbire cu cerneală”, în Idem, *Scrieri*, volum VI, București, Editura pentru Literatură, 1964.

² Aceasta și datorită faptului că, până în prezent, cu excepția lucrărilor tipărite și a materialelor publicate de Sebastian Stanca în diverse periodice, nu deținem date concrete despre o posibilă arhivă personală a acestuia.

origini în Sebeșul-Săsesc (astăzi municipiul Sebeș, județul Alba), care a dat comunității românești o serie de preoți și învățători, care, prin misiunea lor de „apostoli ai satelor”, și-au adus aportul la luminarea poporului român. Originile familiei se pierd în negura vremii, unele surse menționând faptul că cel mai îndepărtat vlăstar al acestei familii a fost identificat în localitățile Vurpăr și Vințul de Jos, în susținerea acestei teorii fiind invocată existența, în Vințul de Jos, a așa-numitului „castel al doamnei Stanca”, fostă soție a domnitorului moldovean Aron Vodă (urmașii acesteia fiind împrăștiați în localitățile Sebeș, Alba-Iulia, Pian, Petroșani, Cluj, București etc.)³. Un prim membru al familiei Stanca, atestat de sursele consultate, a fost Ioan Stanca, cântăreț la biserica ortodoxă română din Sebeșul-Săsesc, ulterior preot în localitatea Pianul de Sus. Referitor la activitatea acestuia, precum și la mutarea familiei la Pianul de Sus, nepotul acestuia, Constantin Stanca, preciza următoarele: „Murind preotul din parohia Sebeșului, poporul a cerut Consistoriului de la Sibiu ca să-l sfințească preot pe Ion Stanca, deoarece cunoaște rânduielile ca și un preot. Este cucernic, credincios, evlavios, cinstit. Mitropolitul Șaguna⁴, care chiar trecuse prin oraș în drum spre Viena, a promis că, la întoarcerea lui de la Curte, îl va sfinți preot, ca să satisfacă dorința poporului. Dar Șaguna a zăbovit cam mult la Viena și când a sosit la Sibiu, adversarii lui Stanca au prins de veste și au prezentat pe un altul ca să fie hirotonit. Astfel, s-au trezit credincioșii cu un preot nou, pe care majoritatea nu l-au dorit. Dar poporul nu s-a lăsat păcălit. O delegație de țărani, în frunte cu Ion Stanca, s-a prezentat în fața mitropolitului și a cerut ca să împlinească făgăduința. Abia acum a observat mitropolitul că făcuse o nedreptate și ca să repare greșeala, i-a dat lui Stanca o parohie în apropierea orașului Sebeș, la Pianul de Sus și l-a sfințit, trimițându-l

³ Livia Ciupercă, *Dominic Stanca. Studiu monografic*, București, Editura Universală, 2011, p. 17.

⁴ Este vorba despre Sfântul Andrei Șaguna, episcop și mitropolit al Transilvaniei între anii 1848-1873, regeneratorul Ortodoxiei ardelenice, cea mai mare personalitate românească din Transilvania veacului al XIX-lea. Despre viața, activitatea și moștenirea sa s-au scris cinci monografii ample de către istorici și teologi români și străini. Detalii la: Mircea Păcurariu, *O viață dăruită Bisericii și Neamului. Sfântul Ierarh Andrei Șaguna, Mitropolitul Transilvaniei*, Sibiu, Editura Andreiana, Sibiu, 2012; Voichița Bițu, Bogdan Andriescu, *Andrei Șaguna (1808-1873). Biobibliografie*, ediția a II-a, revizuită și adăugită, Sibiu, Editura Andreiana-Armanis, 2012.

acolo pe preot, cu promisiunea că-l va aduce în curând la Sebeș. Astfel, familia Stanca s-a mutat la Pianul de Sus, așteptând cu fermă speranță împlinirea solemnă a făgăduinței mitropolitului de a reveni acasă. Speranța a rămas speranță, căci mitropolitul murind, cel care i-a urmat nu a mai respectat promisiunea Marelui Vlădică⁵. Fiul acestuia, preot la rândul său, Avram Stanca (1843-1916), fost secretar, în timpul studiilor teologice, al episcopului, mai târziu mitropolitului Andrei baron de Șaguna, colaborator al „crăișorului” Avram Iancu, a slujit, ca preot, în localitatea Vidra, apoi, ca protopop, în Petroșani, aici desfășurând un adevărat apostolat în vederea ridicării culturale a poporului român (prin înființarea și întreținerea unor școli confesionale), precum și în vederea edificării unor lăcașuri de cult (fiind ctitor al bisericii ortodoxe „Sfântul Nicolae” din Petroșani)⁶. A fost căsătorit cu Ioana Chirca (1856-1944), originară tot din Sebeșul-Săsesc, președintă a „Reuniunii Femeilor Române Greco-Ortodoxe din Petroșeni”, supranumită, de către Nicolae Iorga, „doamna Văii Jiului”, decorată, pentru întreaga activitate, cu ordinul „Meritul Cultural”⁷. Descendenții acestora, preotul Sebastian Stanca, medicii Dominic⁸ și Constantin Stanca⁹, vor continua opera începută de înaintașii lor, ducând renumele familiei mai departe.

Sebastian Stanca s-a născut la data de 17 octombrie 1878, la Petroșani, în casa preotului Avram Stanca, de la care a moștenit dragostea de țară, de neam, de muncă și de cunoaștere, care i-a ghidat întreaga activitate culturală, bisericească și editorială. Și-a început studiile la Gimnaziul Evanghelic din Sebeș (1890-1893), după care a trecut la Liceul Ortodox „Andrei Șaguna” din Brașov (1893-1898), iar obârșia în „țara

⁵ Constantin Stanca, *Îngerul de pe cupolă. Memorii*, cuvânt înainte de Zoe Stanca, ediție îngrijită și cu postfață de Dumitru Velea, Petroșani, Editura Fundației Culturale „Ion D. Sârbu”, 1998, p. 14.

⁶ Ioan Velica, Carol Schreter, *Călătorie prin vârstele Văii Jiului. Istoria în date a Văii Jiului*, Deva, Editura Destin, 1993, pp. 44-45; Dumitru Peligrad, Emilian Budac, „Cronică de familie: Stănceștii”, în Sebastian Stanca, *Monografia istorico-geografică a localității Petroșeni din Valea Jiului*, ediție îngrijită de Dumitru Velea, Petroșani, Editura Fundației Culturale „Ion D. Sârbu”, 1996, p. 87.

⁷ Ștefan Nemeček, *Literatura hunedoreană (de la începuturi până în prezent). Scriitori din Valea Jiului*, volum II, Vulcan, Editura Realitatea Românească, 2008, p. 354.

⁸ *Ibidem*, pp. 354-355.

⁹ *Ibidem*, pp. 352-354.

minerilor”, a celor care zi de zi coboară în subteran și își pun viața în mâinile Marelui Creator, l-a îndemnat să își îndrepte pașii spre biserică și spre preoție, urmând cursurile Seminarului Teologic Andreian din Sibiu (1898-1901)¹⁰.

Proaspăt absolvent, în 1901, a luat drumul Budapestei, înscriindu-se la Facultatea de Litere și Filosofie, din cadrul Universității din Budapesta, instituție care îi va conferi, în anul 1910, titlul de doctor, pentru o lucrare dedicată lui Timotei Cipariu (publicată în același an)¹¹. Pentru un tânăr transilvănean ajuns într-un oraș străin, departe de familie și de meleagurile natale, sentimentul dezrădăcinării, al pierderii identității a fost o realitate. Cu timpul, acest sentiment a dispărut, viața de student antrenându-l spre alte preocupări, alegerea cursurilor, găsirea unei gazde, diverse prietenii și distracții¹². În capitala Regatului Apostolic al Sfântului Ștefan, din care făcea parte și Transilvania din anul 1868, tânărul Sebastian Stanca a debutat ca literat, gazetar, la 3 octombrie 1901 punând bazele, împreună cu studentul Dionisie Stoica, gazetei „Poporul Român”¹³, periodic care a apărut aici până în aprilie 1911, după care și-a mutat activitatea la Arad. În calitate de redactor-șef al acestei publicații a scris și editat o serie de materiale literare, dar mai ales politice, în apărarea intereselor poporului român¹⁴. În perioada 1901-1902 a ocupat funcția de președinte al Societății Literare „Petru Maior” a studenților români de la Universitatea

¹⁰ Maria Razba, *Personalități hunedorene. Oameni de cultură, artă, știință, tehnică și sport (secolele XV-XX). Dicționar*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Deva, Editura Emia, 2004, p. 523; Vasile Sava, „Doctor Sebastian Stanca”, în *Renașterea*, an XXV, 23 noiembrie 1947, număr 46-47, p. 1.

¹¹ A se vedea: Sebastian Stanca, *Cipariu Timotheus: értekezés, Pertozsény, Muntyán Tivadar Könyunyomdája*, 1910, pp. 3-70.

¹² Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 264; Idem, „Viața cotidiană a studențimii române de la universitățile din Austro-Ungaria”, în *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” Târgu-Mureș*, număr II, 1999, pp. 162-174.

¹³ „Poporul Român”: periodic politic, social și economic, apărea de 2-3 ori pe săptămână la Budapesta (1901-1911), apoi la Arad (1911-1914), cu o întrerupere în perioada ianuarie 1908-decembrie 1909, sub redacția responsabilă a lui Dimitrie Birăuțiu. Începând cu anul 1907, gazeta a devenit „organul poporal al Partidului Național Român”, având ca editor și proprietar pe Aurel Vlad. Cf. Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Dicționarul presei românești (1731-1918)*, București, Editura Științifică, 1995, pp. 319-320.

¹⁴ Maria Razba, *Personalități hunedorene*, p. 523.

din Budapesta¹⁵, calitate din care, în anul 1902, a pus bazele, alături de alți colegi (printre care se număra Octavian Goga, Ioan Lupaș, Ilie Minea, Ion Montani, Dionisie Stoica, Ion I. Lapedatu, Alexandru Ciura, Gheorghe Tulbure, Horia Petra Petrescu, Gheorghe Popp, Octavian Tăslăoanu), gazetei „Luceafărul”¹⁶, revistă a unei „generații de excepție”, după cum remarca istoricul Cornel Sigmirean¹⁷. Acesta a participat, săptămânal, la întrunirile comitetului de redacție, care discuta și aproba sumarele revistei și care hotăra aparițiile viitoare, cu excepția unei scurte perioade de timp în care, pe fondul unui conflict între redactori, și-a dat demisia¹⁸.

Din perioada anilor 1903-1904 se păstrează în colecțiile speciale ale Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca o bogată corespondență a tânărului student Sebastian Stanca atât cu conducerea Societății Literare „Petru Maior”, cât și cu diferiți membri ai acesteia. Documentele epistolare relevă, pe de o parte, implicarea sa intensă în viața culturală a studențimii românești din capitala Ungariei, iar pe de altă parte, descoperă preocuparea sa continuă pentru buna administrare a

¹⁵ Societatea Literară „Petru Maior” a fost înființată în anul 1862, sub denumirea de „Societatea de lectură a tinerilor români din Pesta”. Conform statutului elaborat de membrii fondatori, societatea avea ca scop principal deprinderea „în limba română” prin prelucrarea operelor literare, istorice, religioase etc., precum și a diverselor traduceri. Cf. Eugenia Glodariu, „Înființarea, organizarea și activitatea culturală desfășurată de Societatea „Petru Maior” a studenților români din Budapesta”, în *Acta Mvsei Napocensis*, număr XIII, 1976, pp. 505-522.

¹⁶ „Luceafărul”: periodic ilustrat de cultură, literatură și artă, a apărut bilunar la Budapesta (1902-1906), apoi la Sibiu (1906-1914), din inițiativa tinerilor universitari din Budapesta. „Oglindă a tuturor frământărilor vieții românești”, revista a promovat numeroși scriitori de prestigiu, precum Octavian Goga, Ion Agârbiceanu, Mihail Sadoveanu, Nicolae Iorga, Ioan Luca Caragiale, Liviu Rebreanu, Andrei Bârseanu, Onisifor Ghibu, Eugen Lovinescu, Lucian Blaga, Silviu Dragomir. Redacția a publicat și o serie de numere speciale, dedicate lui Mihai Eminescu, Aurel Vlaicu, Nicolae Grigorescu, Alexandru Vlahuță, George Coșbuc etc. Revista a reapărut la 1 ianuarie 1919, la București, sub conducerea lui Octavian Tăslăoanu. Cf. Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Dicționarul presei*, pp. 261-262.

¹⁷ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității*, p. 270. A se vedea și: Sebastian Stanca, „Cum am înființat revista Luceafărul la Budapesta”, în *Revista de Istorie și Teorie Literară*, număr IV, 1970, p. 645; Maria Berényi, *Cultura românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000, pp. 77-82; Maria Berényi, „Gazetele și calendarele populare ale lui Dimitrie Birăuțiu, proprietarul Tipografiei „Poporul Român” din Budapesta”, în *Izvorul. Revistă de etnografie și folclor*, număr XXXI, 2010, pp. 3-25.

¹⁸ Constantin Pascu, „Un cârturar originar din Petroșani între ctitorii revistei Luceafărul”, în *Sargeția. Acta Mvsei Devensis*, număr XVI-XVII, 1982-1983, p. 662.

patrimoniului, inventarului și a bibliotecii Societății, precum și a organizării periodice a serilor și a dezbaterilor culturale sub egida acesteia¹⁹.

În paralel, Sebastian Stanca a colaborat și cu alte publicații românești, precum „Lupta” (Budapesta) și „Telegraful Român” (Sibiu)²⁰. Peste ani, rememorând perioada petrecută în capitala Ungariei, atât ca student și președinte al Societății Literare „Petru Maior”, cât și ca publicist, gazetar, apreciindu-și aportul la mișcarea națională a românilor, Sebastian Stanca nota următoarele: „Și astăzi trebuie să recunoaștem că gazetele de la Budapesta au adus în deceniul de dinaintea Primului Război Mondial servicii deosebit de prețioase problemelor de viață națională a poporului român, contribuind în măsură covârșitoare la cristalizarea și fortificarea principiilor idealului național care se înfiripa tot mai stăruitor în sufletul poporului român și acesta este un fapt pe care cronica vremii nu-l poate tăgădui „instituției” românești din capitala Ungariei”²¹.

Anul 1907 a reprezentat un moment de cotitură în activitatea tânărului Sebastian Stanca, marcat de divizarea studențimii românești din Budapesta în două tabere, una condusă de Ioan Duma, cealaltă de Petru Groza, fiecare reclamând pentru sine controlul asupra gazetei „Lupta”. Astfel, Sebastian Stanca și-a depus demisia, revenind în Transilvania²².

Întors pe meleagurile natale, în anul 1907, s-a căsătorit cu Maria Muntean, nepoata criticului literar Titu Maiorescu, originară din Ocna Sibiului, avându-l ca părinte spiritual pe „poetul pătimirii noastre”,

¹⁹ Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca, *Colecții Speciale, Corespondență, Fond Societatea Petru Maior*, Caiet procese verbale II, fila 124-153. Inventarul acestei corespondențe poate fi accesat pe pagina de internet a bibliotecii: <http://www.bcuccluj.ro/re/cataloggold/cscor/pdfexpe/s/Sporca-Stanca.pdf>; <http://www.bcuccluj.ro/re/cataloggold/cscor/pdfexpe/s/Stanca-Stefany.pdf>; accesate în 28 mai 2015.

²⁰ Mircea Păcurariu (coordonator), *Enciclopedia ortodoxiei românești*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2010, p. 598.

²¹ Markert Virgilia, „Publicistul Birăuțiu Dimitrie din Budapesta, Caragiale și Badea Cârțan”, în volumul *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, IX, coordonat de Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2014, p. 614. Pentru mai multe detalii vezi și: Andreea Oana Dăncilă, *Elite culturale românești în Transilvania în prima perioadă a secolului al XX-lea*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2012; Idem, „Ipostaze ale elitei culturale românești din Transilvania începutului de secol XX: generația „Luceafărul” (1902-1914)”, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, număr 14/I, 2010, pp. 229-238.

²² Florin Dobrei, „Protopop stavrofor doctor Sebastian Stanca-micromonografie”, în *Revista Teologică*, an XVI, număr I, Sibiu, 2006, p. 133.

Octavian Goga, de care îl lega o apropiată și sinceră prietenie încă din anii studenției. În același an a fost hirotonit preot, de către mitropolitul Ioan Mețianu²³, pe seama parohiei Vulcan, unde a activat până în anul 1911, când a fost transferat în localitatea Sebeșul-Săsesc²⁴.

Pasionat fiind de cercetarea istoriei românilor, în anul 1910, s-a înscris la Facultatea de Filosofie, Limbi și Istorie a Universității „Ferencz József” din Cluj²⁵, eforturile sale, în acest domeniu, fiind încununate de obținerea titlului de doctor în istorie din partea noii universități românești, constituite după anul 1918²⁶.

Din această perioadă datează și implicarea sa în viața politică transilvăneană, fiind un sprijinitor activ al mișcării „tinerilor oțeliți”, constituită în jurul gazetei „Luceafărul”, grupare radicală condusă de Octavian Goga, care a intrat în conflict cu liderii Partidului Național Român din Transilvania, acuzându-i de moderație și de compromisuri în tratativele lor cu guvernul maghiar²⁷, dovadă stând corespondența purtată între Sebastian Stanca și liderul acestei grupări: „Acum, după ce s-a mai domolit puhoiul frământărilor ce te-au zbuciumat în vremea din urmă, viu și eu, ca unul care ține la tine, cu inima, nu cu gura, să te felicit pentru uriașa energie cu care ai dus o luptă atât de grea până la sfârșit [...] Noi, cei cu inima curată, am tăcut și am lucrat aici în liniște pentru ideile tale și izbânda va fi a noastră. Dumnezeu să-ți dea puterea și trăire din belșug ca să duci idealul nostru, al tuturor, regenerarea noastră, la izbândă”²⁸.

²³ Protopop al Branului, episcop al Aradului și mitropolit al românilor ortodocși din Transilvania și Ungaria între 1898 și 1916. Amănunte la: Teodor V. Păcățian, *Mitropolitul Ioan Mețianu (1828-1916)*, ediție îngrijită și adăugită de Vasile Oltean și Nicolae Blaj, Sibiu, Editura Andreiana, 2015.

²⁴ Florin Dobrei, *Istoria vieții bisericești a românilor hunedoreni*, Reșița, Editura Eftimie Murgu, 2010, p. 647.

²⁵ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității*, p. 588. Despre parcursul istoric al acestei prestigioase universități din Transilvania vezi: *Istoria Universității Babeș-Bolyai*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2012.

²⁶ Mihai-Octavian Groza, „Un cleric-cărturar uitat. Protopop stavrofor Sebastian Stanca”, în *ASTRA Salvensis*, an II, număr 4, 2014, p. 88.

²⁷ Lucian Boia, *Eugen Brode, 1850-1912. Destinul frânt al unui luptător național*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Humanitas, 2013, pp. 280-292.

²⁸ *Octavian Goga în corespondență*, volum II, ediție îngrijită de Mihai Bordeianu, Ștefan Lemny, București, Editura Minerva, 1983, pp. 402-403.

Activitatea clericală a fost dublată de o bogată activitate culturală, desfășurată în cadrul Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA), despărțământul Sebeș, una dintre primele filiale constituite, al cărui secretar a fost în perioada 1911-1912, activitate curmată de izbucnirea Primului Război Mondial²⁹. Apoi, după mutarea familiei la Cluj, Sebastian Stanca a activat în cadrul despărțământului Cluj, aducându-și aportul, în calitate de membru al comitetului de conducere, la revitalizarea activității acestuia, amenințat, pe fondul înființării universității românești, a teatrului și operei naționale, a episcopiei, cu excluderea din viața culturală a orașului³⁰.

După o perioadă de internare în cursul anilor 1916-1917, petrecută în vestul Ungariei, Sebastian Stanca a revenit la Sebeș reluându-și activitatea sacerdotală și culturală. Pe fondul prăbușirii Austro-Ungariei s-a implicat activ în lupta pentru unire a Transilvaniei cu Regatul României, calitate din care, în toamna anului 1918, îl vom găsi ca membru activ al Consiliului Național Român din Sebeșul-Săsesc, pe care îl va conduce, pentru o scurtă perioadă de timp, în luna decembrie a aceluiași an. De asemenea, s-a numărat printre cei care au avut ocazia să facă parte din delegația sebeșenilor participanți la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, care a consfințit unirea Transilvaniei cu România³¹.

Datorită bogatei activități desfășurate până în momentul Marii Uniri, la începutul anului 1919, Sebastian Stanca a fost cooptat (alături de Pompei Morușca, viitor episcop al românilor ortodocși din Statele Unite ale Americii și Canada și Virgil Nistor) în comisia prezidată de asesorul consistorial Nicolae Ivan, trimisă la Cluj, de către Sinodul Arhiepiscopiei de la Sibiu, care urma să pună bazele reînființării Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului³². În anul 1921, prin legea cu numărul 3235/1921,

²⁹ Petru I. Faur, *Profesorul Silviu Cărpinișianu, reprezentant al culturii în secolul al XX-lea în Sebeș*, Alba-Iulia, Editura Altip, 2004, pp. 50-51.

³⁰ Valer Moga, *ASTRA și societatea (1918-1930)*, Sebeș, Editura Emma Books, 2011, p. 307.

³¹ Mihai-Octavian Groza, „Sebeșul și Marea Unire. Aspecte privind activitatea Consiliului Național Român din Sebeș (3 noiembrie 1918-13 februarie 1919)”, în volumul *Sebeș-istorie și tradiții locale*, coordonat de Ionuț Costea, Sebeș, Editura Emma Books, 2014, pp. 145-146.

³² În cadrul acestei comisii au fost cooptați, ulterior, Ioan Lupaș, Tului Roșescu, Vasile Duma, Grigore Pletosu, Petru Popovici, Jovian Mureșan, Ioan Iliescu, Aurel Muntean, Zaharia Man, Zosim Chirtop, Gavril Buzura, Alexandru Dragomir, Vasile Pahone, Simion Ciuca,

a fost reînființată Episcopia Vadului, Feleacului și Clujului, asesorul Nicolae Ivan fiind ales și hirotonit episcop al noii eparhii³³. În primul consistoriu al eparhiei Clujului a fost ales și preotul Sebastian Stanca, în calitate de referent școlar³⁴. După zece ani, rememorând activitatea și eforturile depuse pentru reînființarea Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Sebastian Stanca îi mărturisea protopopului de Bistrița, Grigore Pletosu³⁵, următoarele: „Când am ajuns în Cluj n-am găsit nici masă, nici casă, dar ne-am trudit părinte, ne-am trudit și ... iată ce-a ieșit!”³⁶.

Din momentul alegerii sale în consistoriul noii eparhii clujene, Sebastian Stanca, alături de familia sa, s-a mutat la Cluj, unde a rezidat până în anul 1940, îndeplinind funcțiile de asesor consistorial, protopop, președinte al Asociației Clerului „Andrei Șaguna”³⁷ (secția Cluj), prim-sfetnic al episcopului Nicolae Ivan (la moartea acestuia a devenit chiar locțiitor al scaunului episcopal, până la alegerea noului ierarh), deputat în Congresul Național Bisericesc etc³⁸.

Prin numeroasele sale intervenții, beneficiind și de sprijinul nașului său, ministrul Octavian Goga, Sebastian Stanca a reușit, prin intervenția Ministerului de Interne, să obțină din partea primăriei orașului Cluj, cu titlu

George Wilt, Ioan Herman și Antonie Mandea. Amănunte despre Eparhia de la Cluj vezi la: Alexandru Moraru, *Scurt istoric al Eparhiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului 1921-2006*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2006.

³³ Ioan Vasile Leb, „Nicolae Ivan (1855-1936), întâiul episcop al Vadului, Feleacului și Clujului”, în Ștefan Iloaie, Bogdan Ivanov (ed.), *Eparhia Vadului, Feleacului și Clujului la 90 de ani (1921-2011)*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2012, p. 109.

³⁴ Nicolae Bocșan, „Istoricul reînființării Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului”, în *Ibidem*, p. 80.

³⁵ Despre viața și activitatea sa vezi recenta lucrare a ieromonahului Maxim Morariu: Iuliu-Marius Morariu, *Restitutio Grigore Pletosu*, Cluj-Napoca, Editura Eikon/ Renașterea, 2014.

³⁶ Nicolae Feier, „Despre reînființarea Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului”, în *Tabor*, număr 9, decembrie 2011, Cluj-Napoca, p. 95.

³⁷ A fost înființată în primăvara anului 1919 de către cei aproximativ 700 de preoți ortodocși ardeleni care s-au întrunit între 6/19-9/21 martie 1919 la Sibiu pentru a constitui o asociație profesională în care să se discute problemele clerului ortodox din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Detalii despre constituirea, activitatea și programul acesteia la: Paul Brusnawski, „Asociația «Andrei Șaguna» a clerului Mitropoliei Ortodoxe din Transilvania în perioada interbelică, în contextul politico-bisericesc”, în *Revista Ecumenică Sibiu*, an IV, nr. 2, Sibiu, 2012, pp. 223-273.

³⁸ Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, ediția a III-a revăzută și adăugită, Sibiu, Editura Andreiana, 2014, p. 605.

de gratuitate, terenul din fața Teatrului Național pentru ridicarea viitoarei catedrale, deoarece „clădirea unei catedrale ortodoxe române în Cluj se impune ca o necesitate culturală și națională și de aceea, credem că ea trebuie să se ridice în inima orașului”³⁹. De asemenea, tot lui Sebastian Stanca i se datorează și înființarea „Muzeului de Antichități Religioase”, pe lângă centrul eparhial, format inițial din piesele și obiectele donate de el însuși⁴⁰.

Beneficiind de experiența editării unui periodic, dobândită în timpul anilor de studiu, din inițiativa sa, la 10 octombrie 1919, ieșea de sub teasurile tipografiei eparhiale, primul număr al „Foi bisericești”, pas urmat, la 1 septembrie 1923, de apariția organului oficial al episcopiei, botezat sugestiv „Renașterea”⁴¹. În primul număr al acestei gazete, redactorul responsabil Sebastian Stanca preciza următoarele: „Cu sentimente de adevărată bucurie creștinească vestim cucernicilor noștri preoți și tuturor celor ce poartă la inimă interesele eparhiei noastre, că în ziua de astăzi am ajuns iarăși în situația de a vă pune la dispoziție o gazetă oficială a Consistoriului nostru [...] prin reînvierea gazetei noastre și munca noastră neprihănită vom putea da și noi o modestă contribuție la consolidarea temeliiilor statului nostru românesc”⁴².

Datorită muncii depuse atât în activitatea de reînființare a episcopiei Clujului, Vadului și Feleacului, cât și în plan cultural, național, bisericesc, protopopul stavrofor Sebastian Stanca a fost decorat de către autoritățile române cu medalia „Răsplata Muncii pentru Biserică” (clasa I) și „Coroana României” în grad de cavalier⁴³.

În vara anului 1940, după cedarea Ardealului de Nord în componența Ungariei, prin Dictatul de la Viena, Sebastian Stanca a luat în mână toiagul pribegiei și s-a refugiat dincolo de linia de demarcație, la Sibiu, împreună cu alte instituții, organizații și personalități ale vieții culturale românești transilvănene, de unde, prin numeroase

³⁹ Sebastian Stanca, *Episcopia Ortodoxă Română a Vadului Feleacului și Clujului, 1919-1929*, Cluj, Tipografia Eparhiei Ortodoxe Române, 1930, p. 65. Despre istoricul catedralei vezi: Alexandru Moraru, *Catedrala Arhiepiscopiei Ortodoxe a Vadului, Feleacului și Clujului*, Cluj, Editura Arhiepiscopiei, 1998.

⁴⁰ Maria Razba, *Personalități hunedorene*, p. 523.

⁴¹ Florin Dobrei, *Istoria vieții bisericești*, p. 647.

⁴² *** „Gazeta noastră”, în *Renașterea*, an I, nr. 1, 1 septembrie 1923, Cluj, p. 1.

⁴³ Maria Razba, *Personalități hunedorene*, p. 523.

călătorii și intervenții și-a adus aportul la organizarea noului vicariat de la Alba-Iulia⁴⁴, precum și a Episcopiei Maramureșului⁴⁵.

Ca literat, dramaturg, gazetar, Sebastian Stanca s-a remarcat printr-o serie de lucrări publicate în domeniul literar, dintre care amintim următoarele volume: *Pribegii. Comedie din viața meseriașilor* (Sibiu, 1910), *Bucătăreasa. Comedie într-un act* (Brașov, 1911), *Lazăr Diacul. O întâmplare adevărată* (București, 1923), *Fiul cantonierului și alte nuvele* (București, 1925), *Sergentul. Episod din luptele de lângă Jiu în pasul Surduc la începutul lui septembrie 1916. Dramă într-un act* (Arad, 1926), *Lege nouă. Comedie într-un act* (Sibiu, 1933), *Apis și Este* (București, 1942) etc.; și în cel teologic, dintre care amintim mai ales volumele: *Pocăiții. Studiu pentru combaterea sectei pocăiților* (Sibiu, 1913), în cel spiritual, prin tomul: *Pâinea vieții. Carte de rugăciuni pentru toți creștinii* (Cluj, 1923) etc. De asemenea a susținut o serie de conferințe, ale căror texte au fost publicate fie în paginile revistei „Renașterea”, fie în diversele publicații ale ASTREI, fie sub formă de broșură (Mihai Viteazul, Gheorghe Dima, Gheorghe Lazăr, Ciprian Porumbescu, Timotei Cipariu); în manuscris au rămas mai multe piese de teatru, precum și o serie de traduceri din Schiller, Goethe, Uhland și Heine. La fel de importante au fost și colaborările sale la „Telegraful Român”, „Luceafărul”, „Țara Noastră”, „Cosânzeana”, „Revista Teologică”, „Tribuna”, „Libertatea”, „Anuarul Institutului de Istorie Națională” etc⁴⁶. Pe lângă contribuțiile, amintite mai sus, Sebastian Stanca s-a remarcat și ca traducător de librete de operă și operetă, într-o vreme când la Cluj se puneau bazele teatrului muzical în limba română. Conform surselor consultate, Stanca a tradus și adaptat

⁴⁴ Pentru mai multe detalii a se vedea: Alexandru Moraru, „Vicariatul Ortodox Român Alba-Iulia (1940-1945). Aspecte generale”, în volumul *Identități confesionale în Europa Central-Orientală (secolele XVII-XXI)*, coordonat de Nicolae Bocșan, Ana Victoria Sima, Ioan Cârja, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2009, pp. 491-510; Cosmin Cosmuța, „Momente privitoare la organizarea Vicariatului Ortodox Român de Alba-Iulia”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, an LIII, număr 1, 2008, pp. 47-56; Cosmin Cosmuța, „Vicariatul Ortodox Român de Alba-Iulia-documente referitoare la înființarea și desființarea sa”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca*, volum X, 2008, pp. 271-280; Cosmin Cosmuța, *Vicariatul Ortodox Român Alba-Iulia (1940-1945)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2014.

⁴⁵ Florin Dobrei, *Istoria vieții bisericești*, p. 647.

⁴⁶ *Ibidem*, pp. 647-648.

în versuri un număr de peste 11 librete, printre acestea numărându-se: *Lucia de Lamermoor* (de Donizetti), *Frumoasa Elena* (de Offenbach), *Romeo și Julieta* (de Gounod), *Freischütz* (de Weber), *Vânătorul de păsări* (de Zeller) etc.⁴⁷.

Cu toate acestea, ceea ce definește activitatea culturală a preotului-cărturar Sebastian Stanca este cercetarea istoriei bisericești a românilor transilvăneni. Conform istoricului Ioan Băndean aria cercetărilor istorice, desfășurate de Sebastian Stanca, poate fi împărțită în patru mari direcții de cercetare: o direcție dedicată frământărilor generate de încercările de atragere a românilor la uniație, o alta dedicată identificării clerului bisericii ortodoxe din Transilvania cu interesele sociale și bisericești ale românilor de sub stăpânirea austriacă, apoi austro-ungară, o alta dedicată aportului preoților ardeleni la războiul pentru întregirea neamului, ultima fiind dedicată cercetării istoricului Episcopului Vadului, Feleacului și Clujului⁴⁸. Aceasta ultimă direcție de cercetare s-a concretizat prin publicarea volumului omagial *Episcopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului*, la zece ani de la reînființarea episcopiei, motivându-și demersul astfel: „Socotim deci de datoria noastră să aducem, cu prilejul împlinirii celor dintâi zece ani de la reînvierea episcopiei noastre, deoparte un modest prinos de cinste înaintașilor noștri, iar de altă parte să dăm o icoană a străduințelor noastre în timpul acestor zece ani de activitate”⁴⁹.

Dintre lucrările sale istorice, de departe, cea mai importantă este monografia dedicată vieții și activității episcopului Vasile Moga, de fapt teza sa de doctorat, coordonată de istoricul Ioan Lupaș, publicată în anul 1938. Pornind de la considerentul că o serie de istorici de prestigiu, precum Nicolae Popea, Ilarion Pușcariu, Gheorghe Bodgan-Duică, Nicolae Iorga, care s-au ocupat de perioada păstoririi episcopului și mitropolitului Andrei baron de Șaguna, au blamat

⁴⁷ Constantin Pascu, „Un cărturar original din Petroșani”, p. 663.

⁴⁸ Ioan Băndean, „Protopop stavrofor doctor Sebastian Stanca (1878-1947). Contribuția sa la cunoașterea istoriei bisericii transilvane și la reînființarea Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului”, în *Mitropolia Ardealului*, an XXXI, număr 5, 1986, p. 60.

⁴⁹ Sebastian Stanca, *Episcopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului, 1919-1929*, Cluj, Tipografia Eparhiei Ortodoxe Române, 1930, p. 5.

personalitatea și activitatea desfășurată de predecesorul acestuia, Vasile Moga, întâiul episcop român ortodox după Unirea unei părți a românilor ardeleni cu Biserica Romei, prin cercetările sale, prin numeroasele documente analizate, Sebastian Stanca a reușit, prin lucrarea *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga (1774-1845)*, publicată la Cluj, în anul 1938, să reabiliteze figura vrednicului ierarh. Punându-se capăt controverselor din jurul personalității episcopului Vasile Moga, însuși Nicolae Iorga va lăuda eforturile depuse de Sebastian Stanca, afirmând următoarele: „Bravo, părinte Stanca! Bine că s-a terminat odată povestea cu Vasile Moga”⁵⁰.

Pe lângă acestea, Sebastian Stanca s-a arătat preocupat și de întocmirea unor monografii bisericești (ale vechilor lăcașuri ortodoxe din Sebeș și Cluj⁵¹), mănăstirești (monografia mănăstirii de la Râpa Râmețului⁵²) și locale⁵³.

Rămas la Sibiu, Sebastian Stanca va trece la cele veșnice, după o lungă suferință, în dimineața zilei de 9 noiembrie 1947, fiind înhumat în cimitirul central din localitate, ducând cu el în mormânt o experiență istorică de o viață, o adevărată școală istorică, teologică, literară, publicistică. În necrologul semnat de Vasile Sava, publicat pe prima

⁵⁰ Ioan Băndean, „Protopop stavrofor”, pp. 62-63.

⁵¹ Sebastian Stanca, *Biserica Ortodoxă din Sebeș*, Cluj, Tiparul Tipografiei Eparhiale Ortodoxe Române, 1928, pp. 3-25; Idem, *Biserica Ortodoxă din Cluj. O pagină din trecutul ei*, Cluj, Tiparul Tipografiei Eparhiale Ortodoxe Române, f.a., 15 p.

⁵² Idem, *Mănăstirea de la Râpa Râmețului: 1486-1827*, Cluj, Tiparul Tipografiei Eparhiale Ortodoxe Române, 1936, pp. 3-23.

⁵³ Sebastian Stanca a lăsat în manuscris o monografie istorico-geografică a Văii Jiului, premiată în anul 1934 de către Academia Română și publicată în revista „Steagul Roșu” din Petroșani, de-a lungul câtorva numere în perioada 1971-1972. Textul monografiei, premiat de Academia Română, a fost apreciat, în termeni elogioși, de către istoricul Alexandru Lapedatu, care afirma că: „Din citirea acestui bogat manuscris, autorul se vede a fi un om cu bogate și temeinice informații asupra localității și a regiunii căreia acesta aparține, informațiuni culese nu numai din cărți, ci și din cunoștință directă și intuiția proprie a locurilor, oamenilor și împrejurărilor de care se ocupă. El utilizează în lucrarea sa tot ce s-a publicat mai important în limba română, maghiară”. A se vedea: „Raportul domnului Alexandru Lapedatu în ședința Academiei Române din 29 mai 1933 asupra acestei monografii”, în *Analele Academiei Române. Secția istorică*, număr III, București, 1932-1933, p. 99. Versiunea integrală a monografiei a fost publicată în anul 1996 de către Dumitru Velea: Sebastian Stanca, *Monografia istorico-geografică a localității Petroșeni din Valea Jiului*, Petroșani, Editura Fundației Culturale „Ion D. Sârbu”, 1996, pp. 5-98).

pagină a revistei „Renașterea”, din 23 noiembrie 1947, se consemnau următoarele rânduri: „Cu el s-a stins un suflet nobil și o inimă largă, care încălzea pe toți care veneau în contact cu el [...] S-a dus și părintele Stanca. Legea firii este necruțătoare. Când crezi că ai dobândit lumea, ți-ai așezat copiii, în groapă te sălășluiești. Unica mângâiere este că acolo nu sunt cunoscute scârbele și durerile lumii acesteia”⁵⁴.

Talentul literar va fi moștenit și continuat de doi dintre fiii acestuia, Radu Stanca (poet, dramaturg, regizor, discipol și asistent al marelui Lucian Blaga, profesor de estetica teatrului la Conservatorul Popular din Sibiu, mentor și membru marcant al Cercului Literar de la Sibiu, redactor al revistelor „Maine”, „Symposion”, „Curțile Dorului” și „Națiunea Română”), respectiv Horia Stanca (memorialist, cronicar dramatic, traducător, ofițer de artilerie, atașat de presă și secretar cultural la Legația Română din Berlin, funcționar al Ministerului de Externe și în Ministerul Informațiilor)⁵⁵.

Cărturar de excepție, animat de un sensibil spirit critic, teolog, literar, gazetar, Sebastian Stanca a rămas în memoria celor care l-au cunoscut și nu numai un neobosit căutător al pietrei filosofale, a cărui viață și activitate i-au fost încununare de funcțiile deținute, de conferințele susținute, dar mai ales de opera istorică și literară, care a îmbogățit zestrea culturală a poporului român și care rămâne o mărturie vie, peste veacuri, a eforturilor depuse pe meleagurile cunoașterii.

⁵⁴ Vasile Sava, „Doctor Sebastian Stanca”, p. 1.

⁵⁵ Florin Dobrei, „Protopop stavrofor”, pp. 142-143.

SEBASTIAN STANCA: MEMORIALIST AL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Pe fondul desfășurării Primului Război Mondial⁵⁶ și în urma intrării Regatului României în conflagrație de partea „Triplei Înțelegeri” (constituită din Franța, Marea Britanie și Imperiul Țarist), în noaptea dinspre 14/27 spre 15/28 august 1916, al ofensivei armatei române în Transilvania,⁵⁷ campanie militară soldată însă cu un eșec datorită înfrângerilor suferite de români pe frontul de sud, în luptele cu armatele germano-bulgare⁵⁸, a derutei și a panicii provocate de trupele române în rândul maghiarilor și sașilor⁵⁹, respectiv a euforiei trăite de românii ardeleni din ținuturile Brașovului, Țării Bârsei și a zonelor cucerite

⁵⁶ Despre „Marele Război”, cum mai este cunoscut în istoriografie, există o literatură de specialitate foarte vastă. A se vedea: Doru Dumitrescu, Mihai Manea, Mirela Popescu, *Mica enciclopedie a Marelui Război (1914-1918)*, București, Editura Corint Educațional, 2014; Lucian Boia, *Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări*, București, Editura Humanitas, 2014; Jay Winter (coordonator), *The Cambridge History of the First World War*, volum I-III, Cambridge, Cambridge University Press, 2014; Gerhard Hirschfeld, Gerd Krumeich, Irina Renz (Hg.), *Enzyklopädie Erster Weltkrieg*, Erneut aktualisierte und erweiterte Studienausgabe, Paderborn, Ferdinand Schöningh, 2014; Ernst Piper, *Nacht über Europa. Kulturgeschichte des Ersten Weltkriegs*, Berlin, List Taschenbuch, 2014; Jörn Leonhard, *Die Büchse der Pandora: Geschichte des Ersten Weltkriegs*, München, Beck Verlag, 2014; Jay Winter, Antoine Prost, *The Great War in History. Debates and Controversies, 1914 to the Present*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005.

⁵⁷ Despre impactul conflagrației asupra Transilvaniei și a locuitorilor acesteia vezi volumul recent al istoricului clujean, Ioan Bolovan: *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, moralitate și raporturi de gen*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2015.

⁵⁸ Pentru amănunte despre participarea României la Marele Război a se vedea: Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, traducere din limba engleză de Dan Criste, București, Meteor Publishing, 2014; Jean-Noel Grandhomme, *La Roumanie de la Triplice à l'Entente, 1914-1919*, Paris, Soteca, 2009; Kurt Treptow (editor), *Romania in the World War I Era*, Iași, Center for Romanian Studies, 1999; Victor Atanasie et al., *România în anii primului război mondial*, volum I-II, București, Editura Militară, 1987; Alexandru Ioanițiu, *Războiul României, 1916-1918*, București, Tipografia Geniului, f.a.

⁵⁹ A se vedea: Emil Sigerus (ed), *Aus der Rumänenzeit. Ein Gedenkbuch an sturmbelebte Tage. Zugunsten der siebenbürgisch-sächsischen Kriegswitwen und-weisen*, Hermannstadt, Druck und Verlag von Joseph Drotleff, 1917.

de către armata română⁶⁰, autoritățile austro-ungare au dispus, prin ordinul nr. 4845 din 31 august 1916 al ministrului ungar de interne către conducerea tuturor comitatelor din Transilvania, supravegherea și urmărirea „cu maximă vigilență a mișcărilor naționaliștilor români [...], a activității mișcărilor naționale române și mai ales a activității asociațiilor române”⁶¹.

A doua etapă a măsurilor guvernamentale maghiare a avut un caracter represiv deoarece a prevăzut, pe de o parte, arestarea, încarcerarea și deportarea intelectualilor: preoți, dascăli, notari, avocați și ziariști români transilvăneni acuzați de „trădare de patrie”, „simpatie față de Regatul român”, „instigare împotriva autorităților”, „spionaj în favoarea României” și „instigare contra națiunii maghiare și legii maghiare”, iar, pe de altă parte, numirea unor comisari ministeriali maghiari în toate „preparandiile confesionale române”⁶², precum și instituirea unei „granițe culturale” pe lanțul Carpaților ce însemna de fapt etatizarea și maghiarizarea tuturor școlilor confesionale românești, ortodoxe⁶³ și greco-catolice, în interesul „siguranței statului” (ungar n.ed.) pentru ca „țara (Ungaria n.ed.) să fie pe deplin asigurată în contra strecurării oricărui spirit de atragere către statul vecin, mai ales în comitatele mărginașe”, cum se exprima ministrul ungar Apponyi⁶⁴. Cu alte cuvinte, autoritățile maghiare au intenționat extragerea și alungarea din mijlocul comunităților românești a liderilor formatori de opinie, și în mod special a preoților⁶⁵, deoarece, avea să noteze ulterior Sebastian Stanca, „preoții au

⁶⁰ A se vedea în acest sens edițiile „Gazetei Transilvaniei” din august-septembrie 1916 care descriu atmosfera primirii trupelor române de către brașoveni, adresele de salut și sentimentele de bucurie exprimate de diferiți români ardeleni față de armata română. Detalii și la Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac, *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, ediția a II-a, București, 1972, pp. 464-466.

⁶¹ *Ibidem*, pp. 464-465.

⁶² *Albert Apponyi către Vasile Mangra*, 6 iunie 1917, în Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986, pp. 240-241.

⁶³ Conform unei statistici realizate de Lazăr Triteanu, în anul 1919, fuseseră înglobate în această „zonă culturală” un număr de 236 de școli confesionale ortodoxe din Arhiepiscopia Transilvaniei. Cf. *Ibidem*, pp. 248-249.

⁶⁴ *Albert Apponyi către Vasile Mangra*, Budapesta, 2 august 1917, în *Ibidem*, p. 242.

⁶⁵ Petru Pinca, „Contribuția preoțimii române la înfăptuirea unirii de la 1 decembrie 1918”,

fost vestelele care au ținut pururea vie flacăra focului credinței naționale în poporul românesc”⁶⁶.

Desigur, chiar dacă nu cunoaștem cu exactitate încă la nivelul întregii Transilvanii efectele produse de măsurile restrictive și punitive antiromânești ale guvernelor budapestane din perioada imediat următoare intrării României în război, putem constata că doar într-un singur comitat ardelean, Solnoc-Dăbâca, aceste acuze au fost exprimate și materializate juridic, numai în perioada septembrie-decembrie 1916, la adresa unui număr de 179 de români⁶⁷. Arestarea și deportarea intelectualilor români nu s-a mărginit doar la spațiul intracarpatic, unde se derulau confruntările militare, ci a cuprins tot arealul geografic locuit de românii din regatul Ungariei. De asemenea documentele vremii ne dezvăluie că ridicarea și internarea fruntașilor români nu s-a realizat pe baza unor dovezi clare, cu atât mai puțin în urma unor procese juridice și a unor verdicte emise de autoritățile competente, fiind în multe cazuri nimic altceva decât rezultatul unui abuz generat de tensiunea încinsă a războiului, precum și a excesului de zel al autorităților locale ungurești de a-i dezavua pe posibili trădători ai patriei. O mărturie elocventă în acest sens ne-o oferă scrisoarea stegarului Eugen Suciș din Ineu către mitropolitul Vasile Mangra, prin care ierarhul era rugat, la 30 septembrie 1916, să intervină pe lângă autoritățile centrale maghiare pentru eliberarea tatălui său, avocatul dr. Ioan Suciș, „de vreo două săptămâni internat în Veperd (Șopron)”. Stegarul român era convins că intervenția mitropolitului va avea sorți de izbândă deoarece „chestia e dealtfel ușoară, căci procedură legală în contra sa nu s-a pornit, ci fu provocat să-și părăsească casa și să plece la locul lui de acum. Iar de altă parte, e cert că nu a comis nicio faptă, ce ar justifica această internare, provocată prin

în *ASTRA Blăjeană*, număr 4 (73), 2014, p. 6; Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000, volum III, Tom I. Biserică. Națiune Culturală*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 2006, pp. 565-569; Gheorghe Naghi, „Preoții din Banat și evenimentele anilor 1914-1918”, în *Mitropolia Banatului*, an XXVIII, nr. 10-12, Timișoara, 1978, pp. 602-610.

⁶⁶ Sebastian Stanca, *Contribuția preoției române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916-1919)*, Cluj, Institut de Arte Grafice, Editură și Librărie „Cartea Românească” S. A., 1925, p. 5.

⁶⁷ Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac, *Unirea Transilvaniei cu România*, p. 467.

vreun hiperzelos funcționar”⁶⁸.

O mărturie sugestivă referitoare la motivul arestării, deportării sau încarcerării preoțimii românești din Transilvania a oferit-o la scurtă vreme după Marea Unire, cunoscutul romancier ardelean Liviu Rebreanu. În romanul său *Pădurea spânzuraților*, publicat în anul 1922 în memoria fratelui său, „Emil, executat de austro-unguri, pe frontul românesc în anul 1917”, scriitorul amintește două cazuri de preoți internați în Ungaria, protopopul octogenar Groza din Parva și preotul Constantin Boteanu, ambii fiind arestați deoarece fuseseră percepuți drept „periculoși pentru liniștea” comunelor. Romancierul, care cunoștea atât de bine viața satului românesc al cărui fiu credincios era, a subliniat totodată vina de care preoțimea românească se făcea automat vinovată în fața autorităților ungurești, anume faptul că preotul român predica de pe amvon nelepădarea și păstrarea cu sfințenie a „limbii strămoșești” și a „credinței în Dumnezeu”⁶⁹. Or, autoritățile maghiare, civile și militare, care o dată cu prelungirea conflictului militar și cu intrarea României în război se confruntau tot mai mult nu numai cu problema dezertărilor de pe linia frontului, ci și cu nemulțumirea crescândă a populației pe fondul lipsurilor de orice fel, generate de efortul de război al statului, au dorit prin măsurile punitive luate la adresa clerului român să evite escaladarea mișcării naționale românești, în slujba și în fruntea căreia se puseseră încă din veacul al XVIII-lea ierarhii, protopopii și clerul parohial⁷⁰.

În urma unei anchete, ale cărei date nu au fost însă decât parțiale,

⁶⁸ Eugen Suciu către Vasile Mangra, Feldpost (Câmpul de război) 60, 30 septembrie 1916, în *Vasile Mangra. Corespondență*, volum II, ediție, studiu introductiv și note de Marius Eppel, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007, pp. 367-368.

⁶⁹ Liviu Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, București, Editura Regis, 2007, passim.

⁷⁰ Despre mișcarea națională a românilor transilvăneni în secolele XVIII-XIX vezi: David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, București, Editura Enciclopedică, 2013; Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986; Keith Hitchins, *Românii 1774-1866*, ediția a II-a revăzută, traducere de George G. Potra și Lidia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 2004, pp. 246-334; Keith Hitchins, *Afirmarea națiunii: Mișcarea națională românească din Transilvania 1860-1914*, traducere de Sorana Georgescu-Gorjan, București, Editura Enciclopedică, 2000; Adrian Ignat, *Aportul Bisericii la Marea Unire de la 1 decembrie 1918*, București, Editura Universitară, 2011, pp. 49-186.

realizată la inițiativa și sub egida ASTREI în anii 1921-1922 de către autoritățile civile și ecleziastice locale transilvănene, istoricul și publicistul Teodor V. Păcățian (1852-1941)⁷¹, a calculat un număr de 1.734 de români arestați și internați în închisori și lagăre de către autoritățile maghiare din întreaga Transilvanie după declarația de război a României și intrarea trupelor române în Transilvania⁷². Numărul acestora a fost însă cu siguranță mai mare, deputatul bucovinean în parlamentul austriac de la Viena, Constantin Isopescu-Grecul, vorbind într-o interpelare din toamna anului 1916 de circa 6.000 de cetățeni de naționalitate română din Transilvania care au fost internați în lagăre și închisori, solicitând intervenția suveranului în favoarea acestora⁷³. Alte surse din epocă vorbesc despre „sute și mii de români” care au fost arestați, deportați sau bătuți și umiliți de autoritățile austro-ungare în cursul anilor 1916-1918 datorită faptului că au fost suspectați și învinuiți pentru activități „nepatriotice” sau „proromânești”⁷⁴.

Referitor eminamente la preoții români care au avut de suferit în perioada Marelui Război, Sebastian Stanca a realizat și publicat în anul 1925, pe baza informațiilor colectate de la preoții închiși, internați și refugiați, următoarea statistică: 16 preotese și 252 preoți, ortodocși și uniți, din Transilvania și Banat, mai ales din vecinătatea graniței cu România (Caraș-Severin, Hațeg, Hunedoara, Sibiu, Făgăraș, Brașov, Covasna, Harghita, Mureș) au fost internați în lagărele înființate în orașul Șopron (astăzi în vestul Ungariei, la granița cu Austria), în localitățile din jur și în Voivodina (nordul Serbiei de astăzi); 3 preotese și 111 preoți ortodocși și uniți au fost încarcerați în închisorile din Cluj, Făgăraș, Târgu Mureș, Odorhei, Timișoara, Seghedin și Vaș; 106 preoți ortodocși

⁷¹ Un medalion biobibliografic al acestuia la: Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002, pp. 242-246.

⁷² Teodor V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Bănat, Crișana, Sătmăr și Maramurăș, aduse în războiul mondial din anii 1914-1918*, Sibiu, Editura „Asociațiunii”, 1923, Anexa A, p. 25. Date comentate recent de către Ioan Bolovan în volumul său: *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania*, p. 44.

⁷³ Ioan Bolovan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania*, p. 45.

⁷⁴ Teodor Bălan, *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina pe timpul războiului mondial 1914-1918*, Cernăuți, 1923, pp. 44-166; Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac, *Unirea Transilvaniei cu România*, p. 468.

și uniți au plecat în pribegie alături de armata română dincolo de Carpați, retrăgându-se ulterior în Moldova și în Basarabia, iar unii ajungând până în Ucraina și în Rusia; 15 preoți și-au pierdut viața în perioada arestului, interogațiilor, internărilor și a pribegiei, alți 28 trecând la cele veșnice, în urma suferințelor și a lipsurilor îndurate, la scurtă vreme după ce au revenit la casele lor⁷⁵.

Cea de a doua statistică întocmită și publicată la mijlocul anilor douăzeci ai secolului trecut de Romulus Cândea (1886-1973)⁷⁶ cu referire doar la clericii Mitropoliei Ortodoxe cu sediul la Sibiu⁷⁷, compusă din trei eparhii (a Transilvaniei, a Aradului și a Caransebeșului) prezintă următoarele date centralizate: din Arhiepiscopia Ardealului cu un număr total de 1037 clerici la sfârșitul anului 1915 (930 preoți parohi, 24 administratori parohiali, 54 capelani, 18 preoți pensionari, 2 arhimandriți și 9 diaconi)⁷⁸, 97 preoți și 6 elevi seminariști ai Seminarului Andreian⁷⁹ au fost internați, 45 întemnițați, iar 106 au pribegit în Vechiul Regat, în Moldova și în Ucraina; din Episcopia Aradului au fost internați 17 preoți, alți 12 fiind puși sub arest la domiciliu; iar din Episcopia Caransebeșului au fost internați 13 preoți și 3 elevi seminariști de la Seminarul diecezan⁸⁰.

⁷⁵ Sebastian Stanca, *Contribuția preoției, p. 171.*

⁷⁶ Un medalion biobibliografic la: Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, pp. 120-121.

⁷⁷ Despre istoria și organizarea acestei mitropolii vezi: Nicolae Popea, *Vechia Metropolia ortodoxa română a Transilvaniei, suprimarea și restaurarea ei*, Sabiniu, tiparul tipografiei lui S. Filtsch (W. Krafft), 1870; Ilarion Pușcariu, *Metropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania. Studiu istoric despre reînființarea mitropoliei. Dimpună cu o colecțiune de acte*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhiepiscopale, 1900; Onisifor Ghibu, *Viața și organizația bisericească și școlară din Transilvania și Ungaria*, București, Institutul de arte grafice „Nicolae Stroilă”, 1915; Remus Roșca, *Monografia mitropoliei ortodoxe române a Ardealului începând de la repausarea arhiepiscopului mitropolit Andrei baron de Șaguna până astăzi. Contribuții istorice*, Sibiu, 1937.

⁷⁸ *Protocolul Sinodului ordinar al Arhiepiscopiei gr. orientale române din Transilvania ținut în anul 1916*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhiepiscopale, p. 74.

⁷⁹ Despre această instituție de învățământ teologic ortodox din Transilvania vezi: Eusebiu R. Roșca, *Monografia Institutului seminarial teologico-pedagogic „Andreian” al Arhiepiscopiei gr. or. române din Transilvania*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhiepiscopale, 1911; Mircea Păcurariu, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu 1786-1886*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Eparhiale, 1986.

⁸⁰ Romulus Cândea, „Biserica ardeleană în anii 1916-1918”, în *Candela. Revistă teologică și bisericească*, an XXXVII, număr 10-11, Cernăuți, 1926, pp. 244-253.

Chiar dacă aceste date statistice nu au fost complete, din ceea ce au evidențiat atât Stanca, cât și Căndea încă din perioada interbelică se poate observa că doar din Arhiepiscopia Ortodoxă a Ardealului în a doua jumătate a anului 1916 au fost arestați, închiși și internați ori au fugit în exil din fața autorităților maghiare unul din patru preoți, statistic vorbind 25% din numărul total al clerului ortodox, numai în patru din cele treizeci și patru de protopopiate ale eparhiei nu a fost luată nici o măsură asupra clerului, cea mai afectată de măsurile punitive ungurești fiind preoțimea din protopopiatele Sibiu, Brașov, Bran, Treiscaune, Alba Iulia, Avrig și Făgăraș⁸¹.

O a treia statistică mai amplă a fost realizată spre sfârșitul perioadei interbelice de preotul profesor Grigore N. Popescu (1901-1961)⁸², care în urma centralizării informațiilor primite de la autoritățile locale (primării și oficii notariale) și regionale (preturi de plasă și prefecturile județene) de pe întreaga suprafață a țării, coroborate cu datele oferite de lucrarea lui Sebastian Stanca, a publicat în anul 1940 două volume intitulate sugestiv: *Preoțimea română și întregirea neamului*⁸³. În volumul II, subintitulat „Temnițe și lagăre”⁸⁴, este realizată o statistică alfabetică, pe județele României Mari, a tuturor preoților militari, a călugărițelor de caritate și a preoților de mir români, ortodocși și greco-catolici, care au fost arestați, judecați, încarcerați, bătuți, internați în lagăre, refugiați sau care și-au pierdut viața în cursul anilor 1914-1919. Statistica finală a lucrării lui Grigore N. Popescu oferă următorul tablou la scara întregii României interbelice⁸⁵:

⁸¹ *Ibidem*, pp. 246-247. Detalii despre organizarea eparhiei ortodoxe a Transilvaniei în perioada anilor 1761-1918 a se vedea: Mircea-Gheorghe Abrudan, *Ortodoxie și Luteranism în Transilvania între Revoluția pașoptistă și Marea Unire. Evoluție istorică și relații confesionale*, Editura Andreiana/Presa Universitară Clujeană, Sibiu/Cluj-Napoca, 2015, pp. 454-508.

⁸² Un medalion biobibliografic la: Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, pp. 511-512.

⁸³ Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Chipuri, fapte suferinți și pilde pentru viitor*, volum I, București, Tipografia „Vreamea”, 1940.

⁸⁴ Idem, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, volum II, București, Tipografia „Vreamea”, 1940.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 357.

Preoți	Ortodocși	Greco-catolici	Total
Întemnițați	199	53	252
Internați	166	52	208
Refugiați ⁸⁶	83	13	96
Bătuți, maltratați	114	16	130
Morți în temnițe și în urma suferințelor	20	1	21
Omorâți	31	4	35
Apărători ai populației, naționaliști	53	14	67

O ultimă statistică a fost întocmită cu meticulozitate de către părintele academician Mircea Păcurariu și publicată în anexele lucrării sale *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867-1918*, apărută la Sibiu în anul 1986. Pe baza celor trei statistici amintite mai sus, a altor titluri bibliografice și a unor surse inedite, extrase din Arhiva Mitropoliei Ardealului de la Sibiu, rezultatele la care a ajuns părintele Păcurariu sunt următoarele⁸⁷:

Preoți ardeleni și băănățeni, ortodocși și uniți	Nr.
Închiși în diferite temnițe din Transilvania, Banat și Ungaria	141
Deportați în Șopron și în alte zone	218

⁸⁶Notă Grigore N. Popescu: „Preoți refugiați au fost mult mai mulți. Peste 300. Unii au fost prinși, întemnițați, internați și nu i-am mai trecut la această rubrică, ci la celelalte două” (întemnițați și internați n.ed.). *Ibidem*, p. 357, nota 1.

⁸⁷ Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania*, pp. 179-199, 260-282.

Refugiați între anii 1916-1919 în România, Basarabia și Rusia	136
Morți în închisoare și în deportare	10
Morți în timpul refugiului	3
Uciși între toamna anului 1918 și primăvara anului 1919	9
Condamnați la moarte și salvați de armata română sau de enoriași	6
Morți, la scurt timp, după eliberarea din temnițe și deportări	19
Alienați mintal din cauza schingiuirilor	2
Preotese și fice de preoți închise sau deportate	17
Elevi ai seminariilor teologico-pedagogice	
Deportați în Șopron	6 ⁸⁸
Refugiați în Vechiul Regat împreună cu trupele române	7 ⁸⁹
Împușcați	1 ⁹⁰

Am considerat necesară ilustrarea acestor date statistice pentru că în acest fel este facilitată o imagine matematică mai clară a dimensiunii suferinței preoțimii române din Transilvania în perioada Marelui Război, cifrele demonstrând că slujitorii altarelor străbune, liderii incontestabili ai poporului român din Transilvania, realitate constatată și de Nicolae Iorga care în anul 1902 afirmase că „istoria Ardealului românesc e o istorie de

⁸⁸ Nicolae Șoneriu din Cincul Mare, Ioan Pop din Bucerdea Vinoasă, ambii elevi în anul III la Seminarul Andreian; Emil Pop din Bucerdea Vinoasă, elev în anul II la Seminarul Andreian; Vasile Tătar din Cetatea de Baltă, elev la Seminarul greco-catolic din Blaj; Ioan Oprinca din Găbud, elev la Seminarul din Lugoj; Emilian Novacovici din Gârbovăț, elev în anul III la Seminarul din Caransebeș. *Ibidem*, pp. 203-204.

⁸⁹ Nicolae Colan din Araci, Octavian Giurgiu din Zizin, Andrei Oțetea din Sibiel, Dumitru Stroia din Cacova, Nicolae Tolu din Săliște, Vlad Enescu din Moeciul de Jos și Vasile Tipuriță din Vale, toți absolvenți ai anului II de la Seminarul Andreian. *Ibidem*, p. 204.

⁹⁰ Este vorba despre Octavian Bârsan din Corbi (Făgăraș), absolvent al Seminarului Andreian în 1914, împușcat în toamna anului 1916 împreună cu primarul din Ucea de Jos, Zosim Dalea. *Ibidem*, p. 204.

sate și de preoți”⁹¹, au plătit alături de păstorii lor un tribut aspru pentru că și-au iubit limba, neamul și credința.

Alături de alți intelectuali din Sebeșul-Săsesc (protopopul ortodox Sergiu Medean, protopopul greco-catolic Ioan Simu, medicul Ioan Elekeș, avocatul Dumitru Ștefan, negustorul Nicolae Tincu), preotul Sebastian Stanca a fost arestat, încarcerat și apoi deportat în comitatul Șopron⁹². Referitor la această perioadă deținem o serie de informații, oferite de lucrarea acestuia, dedicată contribuției preoților transilvăneni la războiul pentru întregirea neamului. Condeiful preotului Sebastian Stanca va descrie calmul cu care a întâmpinat momentul deținerii, menționând că: „Ce mari și minunate sunt lucrurile lui Dumnezeu în împărăția sufletului omenesc. În momentele cele mai grele ale vieții, dă acestui suflet energii neînchipuite. O liniște grozavă mi-a cuprins sufletul în aceste momente, liniștea înspăimântătoare, care ca un preludiu cuprinde natura întreagă în preajma furtunei ce clocote înăbușită în adâncime. Îmi făcusem repede seama cu mine. Dacă atâtea sute și mii de mucenici au sângerat pentru înfăptuirea unui ideal visat de veacuri, cu atât mai vărtos acum când înfăptuirea e în prag, reclamă acest ideal jertfă și mai multă de sânge. Iar dacă Dumnezeu mi-a scris ca și eu să dau acest tribut glorios și sfânt, fie voia Domnului. Acum înțeleg pe deplin, de ce cei mai mari nevinovați ai istoriei au pășit pe treptele eșafodului cu atâta liniște și bărbăție”⁹³, precum și greutățile care au urmat după aceasta: despărțirea de familie, tratamentul și condițiile de încarcerare, alimentația sărăcăcioasă a celor deținuți etc.

În aceeași manieră, Sebastian Stanca descrie momentul ajungerii în localitatea Rust (localitate limitrofă orașului Șopron), menționând că: „În amurgul serii de 5 sept[embrie] pe când ciurzile de vite coboară de pe colină intram în sat și amestecați cu aceste vite blânde, care căscău ochii mari la veneticii necunoscuți, ne facem intrarea „festivă” în cuibul, care avea să închidă pe lungă vreme cu lanțurile nelegiuirilor suspinele sufletelor noastre obosite. Un polițai ursuz ne ia din nou pomelnicul și

⁹¹ Nicolae Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, ediție critică de I. Opreșan, București, Editura Saeculum I.O., 2007, p. 27.

⁹² Mihai-Octavian Groza, „Galeria sebeșenilor uitați: Sebastian Stanca (1878-1947)”, în *Sebeșul Povestit*, an II, număr 4, 2015, p. 29.

⁹³ Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimei*, p. 11.

după ce ne cetește regulile aspre ale internării ne dă drumul în comună. Zadarnică ne-a fost reclamația că n-avem bani, n-avem haine, n-avem alimente, n-avem nimic și zadarnică cererea ca să ne dea un adăpost. O ridicare din umeri a fost tot răspunsul. Noroc că în comună erau multe case goale, pe care mai cu binele, mai cu forța le ocupam câte doi-trei în tovărășie⁹⁴. Cu același lux de amănunte este descrisă și viața exilaților („expuși primejdiei de a pieri aici de foame”⁹⁵), relația cu autoritățile maghiare (căroră „suferința noastră le oferă prilej de plăcere și satisfacție”⁹⁶), lipsa de ocupație a celor internați („lipsiți de orice ocupație fizică și intelectuală nu ne rămâne alta decât să hoinărim vagabonzi pe uliți, pe malul lacului și prin vii”⁹⁷), precum și alimentația precară („Cu alimentația o ducem tot mai rău. Voluminoasa noastră cârciumărită ne înăsprește tratamentul din zi în zi. Carnea de bou bătrân pusă la fiert la 11 ni se așterne caldă la ora 12, garnisită cu legume crude, stropite cu apă rece, sare și oțet. Zgârciurile de stomac ne silesc adeseori să postim ziua întreagă”⁹⁸). Cu toate acestea, după părerea noastră, deținerea, încarcerarea și deportarea preoților români transilvăneni în Ungaria a fost exagerat comparată, de unii istorici, cu sistemul penitenciar din perioada comunistă. Trebuie precizat că cei deținuți și deportați au beneficiat de o „pensie” de internare (care varia de la câteva coroane, până la câteva zeci de coroane și care îi permitea celui deținut asigurarea unui minim alimentar), de colete cu alimente expediate de familii sau de diferitele bănci românești, puteau trimite și primi corespondențe, aveau acces la diferitele periodice ale vremii, inconvenientul, pentru un intelectual, fiind arestul la domiciliul stabilit, într-un teritoriu străin, condițiile improprii, ocara populației maghiare, precum și limbajul aspru și jignitor utilizat de autoritățile de ordine maghiare⁹⁹.

Dorul de casă, de familie, greutățile detenției sunt surprinse într-o

⁹⁴ *Ibidem*, p. 23.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 26.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 27.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 29.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ Pentru mai multe detalii a se vedea: Elie Dăianu, *Însemnări din închisoare și exil (1917-1918)*, volum I-II, ediție îngrijită de Valentin Orga, Maria Aldea, Cosmin Budeancă, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2002-2003.

serie de poeme, impregnate de o sensibilitate aparte, trimise de Sebastian Stanca redacției „Telegrafului Român” și publicate în paginile acestuia: „În exil”¹⁰⁰, „Dor de țară”¹⁰¹, „Trist”¹⁰², „Resignare”¹⁰³, „Toamnă”¹⁰⁴, „Vântul”¹⁰⁵, „Toamnă târzie”¹⁰⁶, „În cimitir”¹⁰⁷, „Rugăciune”¹⁰⁸. De departe, singurătatea și dorul de meleagurile natale sunt motivele regăsite în majoritatea poemelor compuse de Sebastian Stanca în exil: „Vremea trece, ‘n al meu suflet/Crește jalea val cu val,/Când te-oi mai vedea eu iară/Mult doritul meu Ardeal?” („În exil”), „Gându-mi sboară’n depărtare/Drum de țară până’n zare,/Trece’n fugă deal cu deal/La iubitul meu Ardeal/Văd pe culmi un mândru plai,/Unde adesea mă purtai/Doina de mi-o trăgănai./Turma iese’n luminiș/Din huceagul de-aluniș/Doina glasul și-l înstrună/Și de multă voie bună/Sună codrul de răsună” („Dor de țară”), „Mi dor de chipul scump al țării mele/Și-l caut cu ochii-n zarea de mătăasă/Dar plâng nemângâiat și’n suflet se pogoară/Povara grea a dorului de casă” („Trist”) și exemplele pot continua.

La începutul anului 1917, în urma numeroaselor intervenții ale populației locale, incapabilă să întrețină numărul mare de încarcerați, autoritățile maghiare au procedat la eliberarea unui însemnat număr de deținuți, printre aceștia numărându-se și preotul Sebastian Stanca, eliberat la 17 februarie 1917¹⁰⁹. Eliberarea nu i-a ușurat situația, dimpotrivă, întors acasă și-a aflat avutul „pustiu”, în „jaf și mizerie”, fiind obligat să se prezinte de două ori pe săptămână la poliție și să suporte supravegherea fiecărei acțiuni de către organele de ordine maghiare¹¹⁰.

Cum afirmam și în rândurile de mai sus, de pe urma acestei experiențe, Sebastian Stanca ne-a lăsat o lucrare cu caracter memorialistic, care tratează atât propria experiență a autorului, cât și aceea a unui

¹⁰⁰ Sebastian Stanca, „În exil”, în *Telegraful Român*, an LXV, nr. 16, sâmbătă 4/17 martie, 1917.

¹⁰¹ Idem, „Dor de țară”, în *Telegraful Român*, an LXV, nr. 17, marți 7/20 martie, 1917.

¹⁰² Idem, „Trist”, în *Telegraful Român*, an LXV, nr. 19, marți 14/27 martie, 1917.

¹⁰³ Idem, „Resignare”, în *Telegraful Român*, an LXV, nr. 20, sâmbătă 18/31 martie, 1917.

¹⁰⁴ Idem, „Toamnă”, în *Telegraful Român*, an LXV, nr. 21, marți 21 martie/3 aprilie, 1917.

¹⁰⁵ Idem, „Vântul”, în *Telegraful Român*, an LXV, nr. 22, sâmbătă 25 martie/7 aprilie, 1917.

¹⁰⁶ Idem, „Toamnă târzie”, în *Telegraful Român*, an LXV, nr. 24, joi 6/19 aprilie, 1917.

¹⁰⁷ Idem, „În cimitir”, în *Telegraful Român*, an LXV, nr. 26, joi 13/26 aprilie, 1917.

¹⁰⁸ Idem, „Rugăciune”, în *Telegraful Român*, an LXV, nr. 40, marți 30 mai/12 iunie, 1917.

¹⁰⁹ Sebastian Stanca, *Contribuția preoției, p. 40.*

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 41.

important număr de preoți, din diferite zone ale Transilvaniei, în special cele de graniță, publicată în anul 1925 la Cluj.

Comemorarea centenarului Primului Război Mondial în vara anului 2014 a prilejuit atât în țara noastră, dar, mai ales, la nivel european o serie întregă de conferințe, expoziții, emisiuni radio și de televiziune, mențiuni în întregul peisaj media și on-line¹¹¹, comemorări oficiale la care au participat șefi de state și de guverne, precum și relansarea subiectului Marelui Război în peisajul istoriografic și cultural european¹¹² și românesc¹¹³. De departe cea mai mediatizată apariție editorială de la noi a fost a profesorului Lucian Boia intitulată *Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări*, apărută la cunoscuta editură Humanitas¹¹⁴. După cum ne-a obișnuit prin publicațiile anterioare, Lucian Boia a declanșat o dezbatere deopotrivă publică, prin media¹¹⁵ și în

¹¹¹ A se vedea de exemplu platforma realizată de o serie de tineri istorici din spațiul germanofon: <http://www.ersterweltkrieg.at/pages/startseite.php>, accesat în 8 iunie 2015.

¹¹² În vestul și centrul Europei cea mai discutată și mediatizată carte a fost de departe cea a istoricului britanic Christopher Clark, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, publicată inițial la Londra în anul 2012. În septembrie 2013 a apărut traducerea germană a lui Norbert Juraschitz, intitulată *Die Schlafwandler. Wie Europa in den Ersten Weltkrieg zog*. Discuțiile provocate doar în spațiul germanofon pot fi sesizate din cifra deosebit de mare a tirajului înregistrat până la începutul lunii mai 2014: peste 200.000 de exemplare, spre sfârșitul anului depășind 250.000. Cartea a fost tradusă și publicată de asemenea în limbile franceză (2013), italiană (2013) și spaniolă (2014). Cf.: http://de.wikipedia.org/wiki/Die_Schlafwandler_%28Sachbuch%29, accesat în 9 iunie 2015.

¹¹³ A se vedea, bunăoară: Doru Dumitrescu, Mihai Manea, Mirela Popescu, *Mica enciclopedie a Marelui Război (1914-1918)*, București, Editura Corint Educațional, 2014; Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, traducere din limba engleză de Dan Criste, București, Meteor Publishing, 2014; Valeriu Avram, *Cerul în flăcări 1914–1918. Aviația beligeranților în anii Primului Război Mondial*, București, Editura Militară, 2014; Valentin Ioan Fuscan, *Albionul în căutare de aliați. 1914-1918*, București, Editura Militară, 2014; Mihail E. Ionescu, *Românii la începutul „Marelui Război”*. De la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I, București, Editura Militară, 2014; *Transylvanian Review*, vol. XXIII, nr. 4, Cluj-Napoca, 2014; Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș (coordonatori), *Primul Război Mondial. Perspectivă istorică și istoriografică, Lucrările Conferinței Internaționale Primul Război Mondial-perspectivă istorică și istoriografică*, 3-5 iunie 2014, Cluj-Napoca, România, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane/Presa Universitară Clujeană, 2015.

¹¹⁴ Lucian Boia, *Primul Război Mondial*, 2014, 117 p.

¹¹⁵ O căutare a cărții sale prin platforma on-line www.google.ro a descoperit 8.630 de rezultate. A se vedea: <https://www.google.ro/#q=lucian+boia+primul+razboi+mondial&start=10>, accesat în 9 iunie 2015.

rândul istoricilor de profesie¹¹⁶. Intenția noastră nu este de a relua această dezbatere, uneori prea pasională, ci, plecând de la aceasta, să relansăm în circuitul istoriografic și livresc o carte, dispărută de mult din rafturile librăriilor și a anticariatelor, dar destul de greu de găsit până și în marile biblioteci ale țării, care înfățișează memoria individuală și colectivă din perioada Primului Război Mondial și a Unirii Transilvaniei cu România a unui segment social-profesional și vocațional-cultural, care a exercitat în istoria românilor o influență majoră asupra comunităților românești și a națiunii în ansamblul ei.

„Atitudinea românilor transilvăneni ar merita o cercetare mai atentă”, subliniază Lucian Boia în cartea sa, deja amintită¹¹⁷, probabil pentru a frapa sau șoca, dacă nu cel puțin a pune pe gânduri publicul iubitor de istorie, dacă nu chiar a da apă la moară mediilor separatiste, secesioniste sau autonomiste din țară. Afirmăm această idee pentru că istoricul bucureștean pare a nu cunoaște, credem că o ignorare voită ar fi profund lipsită de un minimum deontologic și onestitate academică, publicațiile istoricilor transilvăneni din ultimii ani. Pe de altă parte însă, putem subscrie că actualitatea acestui deziderat este întrutotul îndreptățită. Urmând astfel exemplul istoricilor Valeriu Leu și Nicolae Bocșan, care au lansat în anii 2012¹¹⁸, 2013¹¹⁹ și 2015¹²⁰ trei volume consistente de memorialistică intitulate *Marele Război în memoria bănățeană 1914-1919*, pe care în treacăt fie spus profesorul Boia se pare că nu le cunoaște și subscriind totodată la ideea regretatului Valeriu Leu care atrăgea atenția asupra faptului că „și acum, ca și în alte împrejurări ale

¹¹⁶ A se vedea în acest sens recenziile profesorului clujean Ioan Bolovan în revista *Orașul. Revistă de cultură urbană*, VII, nr. 31-32, 2014, pp. 21-26; în revista *Cultura*, nr. 476 din 17 iulie 2014; republicată în loc de postfață în recentul său volum: *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania*, pp. 138-150.

¹¹⁷ Lucian Boia, *Primul Război Mondial*, p. 78.

¹¹⁸ *Marele Război în memoria bănățeană 1914-1919*, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu și Nicolae Bocșan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, 807 p.

¹¹⁹ *Marele Război în memoria bănățeană 1914-1919, volum II. Memoriile lui Pavel Jumanca*, antologie, ediție, studiu și note de Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Mihaela Bedecan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană/Centrul de Studii Transilvane, 2013, 665 p.

¹²⁰ *Marele Război în memoria bănățeană 1914-1919*, volum III, antologie, ediție, studiu și note de Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Mihaela Bedecan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană/Centrul de Studii Transilvane, 2015, 490 p.

timpului istoric românesc, începuturile unei istoriografii trebuie căutate în memorialistică”¹²¹ am dorit să relansăm cartea uitată a preotului istoric Sebastian Stanca, republicându-o acum, în anii centenarului Marelui Război și a momentului fondator al României contemporane, într-o ediție critică, completată cu mai multe addenda care să-i sporească și întrească cuprinsul editorial și mesajul istoriografic.

¹²¹ Valeriu Leu, „Memorialistica românească din Banat referitoare la primul război mondial și la Unirea din 1918”, în *Marele Război în memoria bănățeană 1914-1919*, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu și Nicolae Bocșan, p. 12.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Identificarea, recuperarea, prelucrarea și (re)editarea textelor memorialistice privitoare la Primul Război Mondial, la participarea Regatului României și a românilor la acest conflict reprezintă o tentativă de reconstituire a memoriei colective referitoare la un eveniment cu impact major asupra societății românești¹²². Reeditarea volumului *Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916-1919)*, publicat în anul 1925 de către protopopul cărturar Sebastian Stanca, se înscrie pe această linie a recuperării memoriei colective, a celor care au trăit ororile războiului atât pe front, cât mai ales în spatele acestuia.

Transcrierea și editarea textului semnat de Sebastian Stanca a ținut seama, în linii mari, de regulile folosite până acum și la alte ediții de izvoare privitoare la participarea românilor transilvăneni la Primul Război Mondial, precum și la evenimentele care au precedat momentul Marii Uniri. Exigența de a oferi cititorului contemporan o ediție reprezentativă ne-a determinat să recurgem la următoarele îndreptări: în cazul formelor abreviate am intervenit prin completarea părții lipsă (între paranteze pătrate „[...]”), excepție făcând construcția abreviată „Dzeu”, unde am optat pentru redarea completă, fără paranteze pătrate; am indicat cu exactitate trimerurile biblice și parafrazările scripturistice la notele de subsol; am înlocuit apostroful cu cratima; am încercat actualizarea timpurilor și a modurilor verbale ieșite din uz; am suprimat „u” semivocalic final (prezent în cuvinte precum „războiu”, „obiceiu” etc.); am îndepărtat greșelile de tipar etc. Cu toate acestea, în multe cazuri, am preferat menținerea formei arhaice a cuvintelor, din dorința de a păstra câte ceva și din parfumul expresiilor din epocă.

Întrucât, așa cum mărturisea și Sebastian Stanca în finalul lucrării sale, lista preoților deportați sau care au avut de suferit în timpul războiului nu este redată integral, am procedat la completarea acestei liste, sub formă de addenda, cu informațiile oferite de cel de-al doilea volum al lucrării *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, semnat de

¹²² Nicolae Bocșan, „Memoria bănățeană a Marelui Război și a Unirii cu România”, în *Marele Război în memoria bănățeană 1914-1919*, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu și Nicolae Bocșan, p. 31.

Grigore N. Popescu. Pentru a întregi episodul încarcerării și deportării preoților români transilvăneni, am adăugat prezentului volum, tot sub formă de addenda, textul conferinței „*Carmen saeculare*. Preoțimea română din Ardeal în slujba idealului național”, susținută de Sebastian Stanca la Cluj, în data de 6 martie 1927 și publicată în paginile revistei „Renașterea”, precum și două pasaje memorialistice referitoare la același episod, semnate de episcopul ortodox al Oradiei, Roman Ciorogariu („Internările intelectualității și preoțimii românești”) și Romulus Cândea („Biserica ardeleană în anii 1916-1918”).

În altă ordine de idei, am procedat la realizarea unei ediții critice, asociind textului publicat de Sebastian Stanca note explicative cu referire la instituțiile, evenimentele și personajele menționate. Notele originale ale documentului au fost păstrate și individualizate cu expresia „Nota autorului”.

În condițiile în care, în această perioadă (2014-2019) celebrăm centenarul Marelui Război și al Marii Uniri, considerăm că această etapă a recuperării, prelucrării și valorificării memoriei războiului, cu multiplele sale fațete, constituie o datorie de onoare a istoricilor, pentru cunoașterea și realizarea unei imagini nuanțate a evenimentelor și personajelor implicate (din păcate, finanțarea unor astfel de demersuri este una deficitară, iar unele instituții care au în păstrare astfel de documente interzic, aproape cu desăvârșire, accesul cercetătorilor din afara instituției respective la studierea și valorificarea acestor documente). Abia apoi, când această etapă va fi finalizată, vom putea trece la realizarea unei istorii culturale a războiului, a reprezentărilor, a sentimentelor și emoțiilor celor care au trăit această perioadă.

În final, dorim să le mulțumim persoanelor și instituției care au făcut posibilă tipărirea acestui volum. Întâi de toate domnului profesor universitar doctor Nicolae Bocșan, de la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, pentru sfaturile, încurajările și sugestiile domniei sale de a iniția și definitivă acest proiect editorial. Apoi familiilor noastre și prietenilor care ne-au înțeles pasiunea și ne-au tolerat absența din mijlocul lor.

În cele din urmă ne exprimăm gratitudinea față de Preasfințitul părinte Gurie, episcopul Devei și Hunedoarei, cel ce în buna tradiție a

mecenatului bisericesc transilvănean de altă dată a sprijinit financiar și a binecuvântat apariția prezentei ediții la editura episcopiei pe care o conduce, părintelui conferențiar universitar doctor Florin Dobrei pentru disponibilitatea de care a dat dovadă în definitivarea proiectului editorial, domnului conferențiar universitar doctor Valentin Orga și Editurii Argonaut care au acceptat coeditarea cu profesionalism a volumului.

SEBASTIAN STANCA

Contribuția preoșimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916-1919)

Cartea neagră¹²³:

În vremea aceea pe când nu se [îm]plinise încă văleatul¹²⁴ care a cutremurat Carpații din temelii și a frânt cu năpraznica năvală a oștilor române rugina zăvoarelor de veacuri, un zvon sinistru colinda tăinuit din sat în sat, de la om la om, un zvon despre o listă neagră, care purta osânda crucii pentru toți românii din cuprinsul statului unguresc, care se încumetaseră în cursul vremii să-și manifeste, prin fapte deschise, ființa lor de români. A fi român în țara ungurească era o crimă în fața cârmuitorilor acestei țări, clădite, din veac, pe temelia fărădelegilor. Iar cel ce cuteza să dea glas credinței sale românești fără sfială, purta pecetea trădătorului de patrie și era scris cu slove de osândă în catastifele negre ale stăpânirii¹²⁵.

¹²³ „Cartea neagră” este titlul unei cărți întocmite de Adolf Huszar, funcționarul secției politice din guvernul de la Budapesta, în anul 1907, destinată membrilor guvernului maghiar, care prezintă pe toți „daco-românii”, preoți și mireni, apărători ai românismului. În memoriile sale, episcopul ortodox al Oradei, Roman Ciorogariu, descria acest volum în felul următor: „O carte mare, peste 900 pagini [...] ținută sub lacăte [...] conținea planurile strategice pentru desființarea neamului românesc. În mână ne-a ajuns după ocuparea Budapestei (n. ed. de către armata română în intervalul august-noiembrie 1919). Acum se află la Ministerul Cultelor unde am depus-o pentru cunoașterea sistemului unguresc de a manua chestia naționalităților. Când am cetit-o m-au cuprins fiori de lanțurile cari ni s-au aruncat din Budapesta. În această carte am aflat izvorul de unde au emanat toate legile și ordonanțele ministeriale, care dădeau concentric asaltul contra instituțiilor noastre bisericești, școlare, economice, peste tot contra întregii noastre ființe naționale. Așa se explică acea admirabilă unitate de acțiune îndreptată împotriva noastră pe toate terenurile vieții publice și particulare [...] Cartea se prezintă mai înainte cu un inventar material și personal al tuturor instituțiilor noastre bisericești, școlare, economice, etc. alcătuit pe baza unei statistici căreia nu i-a scăpat nici o slovă din organizația noastră scrisă, nici un cui din avutul nostru și nici o funcțiune a organismului nostru național. O statistică a noastră cum nu avem nici noi pentru noi, va să zică ne cunoșteau mai bine ei în ministerele lor decum ne cunoaștem noi în comitetul nostru național, lipsit de serviciu statistic”. A se vedea: Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, pp. 92-93.

¹²⁴ „Văleat”: „Soroc/Moment/Clipă”.

¹²⁵ Autorul face aluzie la procesele de presă, arestările și trimerile în judecată suferite de diferiți redactori de ziare, oameni politici și clerici români din partea autorităților maghiare

Când zidurile mucegăite ale monarhiei austro-ungare începură a se clătina în clocotul înfricoșat al războiului mondial, catastiful acestei liste negre a început să sporească din zi în zi și pe paginile acestei pravile mincinoase și urgisite au pornit să se înșiruie tot mai multe nume românești, tot atâtea cruci proaspete în cimitirul suferințelor de veacuri ale neamului românesc.

Cărmuitorii țării n-au înțeles, nici în ceasul al unsprezecelea, glasul vremii pornite spre dezrobirea conștiințelor, ci cu proptelele șubrede ale „Hajdúdorogului”¹²⁶, ale „zonei culturale”¹²⁷ și cu amenințarea „să ia

în perioada dualismului austro-ungar (1868-1918) pentru atitudinile și revendicările lor național-politice românești, acțiuni catalogate de guvernele maghiare ca nepatriotice și, în consecință, ilegale. Acțiunea și procesul politic care a trezit cele mai largi ecouri în presa și mediul social românesc de pe ambele părți ale Carpaților, dar și la scară europeană, rămânând până astăzi cunoscut în mentalul colectiv al românilor ardeleni a fost mișcarea și procesul memorandiștilor. Despre mișcarea națională a românilor ardeleni și procesul memorandiștilor a se vedea: Keith Hitchins, *Afirmarea națiunii: Mișcarea națională românească din Transilvania 1860-1914*, traducere de Sorana Georgescu-Gorjan, București, Editura Enciclopedică, 2000; Șerban Polverejan, Nicolae Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente (1885-1897)*, Cluj, 1973; Liviu Maior, *Memorandul. Filosofia politico-istorică a petiționismului românesc*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1992; Pompiliu Teodor, Liviu Maior, Nicolae Bocșan, Șerban Polverejan, Doru Radosav, Toader Nicoară, *Memorandul 1892-1894. Ideologie și acțiune politică românească*, București, Editura Progresul Românesc, 1992.

¹²⁶ În anul 1912 s-a înființat în nord-estul Ungariei, Episcopia Greco-Catolică maghiară de Hajdúdorogh, prin trecerea în jurisdicția ei a unui număr însemnat de parohii unite românești (în total 83 de parohii și 382 de filii) și rutene din diecezele de Oradea, Gherla, Blaj, Eperjes și Muncaci, urmărindu-se astfel maghiarizarea mai ușoară a acestor comunități. Detalii despre înființarea acestei episcopii și reacția românilor la: Ștefan Manciulea, *Episcopia gr. catolică maghiară de Hajdudorog și Români*, Blaj, Tipografia Seminarului, 1942; Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania*, pp. 106-129; Cecilia Cârja, *Români greco-catolici și Episcopia de Hajdúdorogh (1912). Contribuții documentare*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2009; Idem, *Biserică și politică: înființarea Episcopiei de Hajdúdorogh (1912)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012.

¹²⁷ Desemnează spațiul geografic din zona de graniță a Austro-Ungariei cu România de-a lungul întregului lanț al Munților Carpați, de la Orșova până la Vatra Dornei, teritorii în care ministrul instrucției publice de la Budapesta, Apponyi Albert, a decretat, în 2 august 1917, etatizarea tuturor școlilor confessionale românești sub pretextul atitudinii „nepatriotice” a învățătorilor și preoților români în momentul intrării trupelor românești în Ardeal. Guvernul maghiar dorea crearea unei „puternice granițe culturale” în care toate școlile trebuiau să devină de stat, instrucția urmând să se desfășoare în limba maghiară. Detalii la: Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, pp. 91-137; Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania*, pp. 169-177; Marius Eppel, *Un mitropolit și epoca sa. Vasile Mangra (1850-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, pp. 384-393.

România cu grădini încărcate de binecuvântare cerească să nu râvnească la trista glorie a vecinei sale Serbia”, caută să sprijinească clădirea hodorogită, de pe ale cărei strașini picură și în aceste momente, de grea cumpănă, picurii de otravă ai maghiarizării.

Cu intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei¹²⁸, furia stăpânirii ungurești s-a dezlănțuit ca un puhoi sălbatic peste românii supuși ei.

Cu bici de foc, cu baionete și lanțuri în dreapta, cu pravila neagră în stânga, a pornit în largul țării să culeagă mucenicii. Și în scurtă vreme, temnițele din Cluj, Târgu-Mureș, Odorheiu și Seghedin¹²⁹ s-au umplut, iar drumul cel mai bătut al românilor a devenit drumul Șopronului¹³⁰. Cu un glas lugubru de cucuvaie colinda într-o vreme toate satele noastre deviza amenințătoare: „Pahod na Șopron”¹³¹, iar zbirii împănați ai stăpânirii ungurești au săvârșit cele mai odioase bravuri de patriotism descreierat, în

¹²⁸ În luna august a anului 1916, după îndelungate tratative, România a semnat un tratat de alianță și o convenție militară cu Anglia, Franța, Italia și Rusia, privind intrarea acestora în război, cu scopul eliberării Transilvaniei și a celorlalte teritorii, locuite în majoritate de români, din Austro-Ungaria. Mobilizată, armata română va trece Carpații, ocupând Făgărașul, Brașovul, secuimea, înaintând până dincolo de Toplița, până în zona Sighișoarei și până în Mărginimea Sibiului, reușind să cucerească a treia parte din Transilvania, în decursul a câtorva săptămâni. Cu toate acestea, pe frontul din sudul României, la Turtucaia, o armată românească, prost condusă și insuficient înarmată, a fost copleșită de forțele superioare ale inamicului și distrusă. Întrucât Rusia, care făgăduise să trimită forțe îndestulătoare pentru apărarea Dobrogei, nu-și ținuase cuvântul, trupe din Transilvania au trebuit mutate la sud de Carpați, ceea ce a slăbit frontul românesc din Ardeal. Paralel, trupele austro-ungare și germane au contraatacat în Transilvania, unde armatele române rezistă o vreme cu succes, ceea ce a provocat sporirea eforturilor germane pe frontul din sud, unde trupele române inferioare din punct de vedere numeric, au fost nevoite să abandoneze Constanța și Cernavodă. Profitând de faptul că diferitele porțiuni ale dispozitivului strategic ocupat de unitățile românești din Ardeal erau relativ izolate, la depărțări care nu permiteau sprijinul reciproc, comandamentul inamic a hotărât nimicirea lor pe rând. La 11/24 noiembrie armatele inamice pătrundeau în Câmpia Munteniei, iar o altă armată trecea Dunărea pe la Zimnicea, autoritățile românești fiind obligate să se retragă în Moldova. Despre participarea României la Primul Război Mondial și operațiunile ei militare a se vedea: Constantin Kirițescu, *Istoria Războiului pentru întregirea României 1916-1919*, ediția a II-a refăcută în întregime și mult adăugită, volumele I-III, București, „Cartea Românească”, f.a; Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, traducere din limba engleză de Dan Criste, București, Meteor Publishing, 2014.

¹²⁹ Seghedin, astăzi Szeged, al patrulea oraș ca mărime din Ungaria.

¹³⁰ Oraș în Ungaria, aproape de granița cu Austria.

¹³¹ „Spre Șopron”/„La Șopron”.

slujba deizei acesteia. Osânda căzuse, în special, asupra umililor slujitori ai altarului. Stăpânirea ungurească a înțeles prea bine că preoții au fost vestalele¹³² care au ținut pururea vie flacăra focului credinței naționale în poporul românesc și furia aceleia s-a năpustit mai ales asupra preoților, amăgită de credința deșartă: „bate-voi păstorul și se vor risipi oile turmei”¹³³.

Au bătut păstorii, dar nu s-a risipit turma, pentru că ei sădiseră în sufletul acestei turme o credință tare, oțelită în suferința nădejdlor de dreptate dumnezeiască.

Observatoarele jandarmeriei puseseră mare zor la muncă. În privirea ochilor, în accentul cuvintelor, în umblet, în gesturi, în felul fiecărui român de a fi, urât sau frumos, zbirii aceștia vedeau dușmănia față de ideea de stat maghiar și un raport scurt al unui pandur¹³⁴ era de ajuns ca în câteva ceasuri să fi declarat trădător și deținut. Popasul cel mai apropiat era închisoarea de rând, unde te întâmpina foamea, frigul, întunericul, murdăria, ploșnițele și păduchii.

Iar continuarea: bătăi, scuipări, batjocuri, torturi ca în vremea închiziției¹³⁵. Unii osândiți la moarte, alții la ani de închisoare, iar cei mai norocoși au fost executați în exil, unde zăboveau luni de zile, lungi în lipsuri și mizerii.

Fericiți au fost cei ce au trecut repede în lumea veșniciei, căci ceilalți s-au întors la vetrele lor ruinate trupește și zdruncinate sufletește.

Dar ceea ce într-o fărâdelegi se zămisli se topi ca ceara de fața focului și dreptatea lui Dumnezeu și a istoriei, a înviat în toată măreția ei zdrobitoare de fărâdelegi. Și s-a împlinit cuvântul Scripturii: „Vai vouă fariseilor fățarnici, iată, Eu trimit la voi proroci și înțelepți și cărturari; dintre ei veți uide și veți răstigni; dintre ei veți biciui în sinagogi și-i veți urmări din cetate în cetate. Ca să cadă asupra voastră tot sângele dreptilor răspândit pe pământ”¹³⁶. „Temeți-vă deci, că mânie va veni peste cei fără de

¹³² Vestală: preteasă a zeiței romane Vesta, protectoare a focului din cămin.

¹³³ Matei 26, 31; Marcu 14, 27.

¹³⁴ „Pandur”: „Soldat de infanterie”.

¹³⁵ Inchiziția: instituție a Bisericii Romao-Catolice, creată la sfârșitul secolului al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea, însărcinată cu apărarea purității învățaturii de credință și reprimarea ereziilor. Detalii la Natale Benazzi, Matteo D'Amico, *Istoria secretă a Inchiziției*, traducere de Daniela-Cristina Vintilă, București, Pro Editură și Tipografie, 2000.

¹³⁶ Matei 23, 34-35.

lege. Și lumina lor se va stinge și surparea de tot va veni peste ei și dureri de mânie îi va apuca pe ei și vor fi ca niște pleve înaintea vântului și ca niște praf pe care îl spulberă viforul și vor muri într-o tărie a puterii lor”¹³⁷.

Ziua Adormirii Maicii Domnului:

În dimineața praznicului Adormirii Maicii Domnului¹³⁸ din anul 1916, o înfrigurare neobișnuită trecuse ca o bătaie de aripi nevăzute peste satele Ardealului. Fenomenul a fost același aproape pretutindeni. Pe când românii credincioși legii străbune se îndreptau, înseninați de vestea nouă și mult așteptată, în straie albe ca zăpada către biserică, organele administrației ungurești de la fișpan¹³⁹, până la cel din urmă notar, se frământau deznădăjduiți și chinuți de presimțiri lugubre ca să execute ordinele ce năpădăiau ca ploaia asupra acestor sate. Mirat de această fierbere câte un preot, în calea lui spre biserică, a trecut pe la cancelaria comunală să ia informații precise. Atunci slujbașul îl măsura cu fulgere de otravă din ochi și aprins de mânie îi striga: „A plecat România voastră, contra noastră, ticăloasă trădătoare”. O clipă de înfiorare. Preotul pleca fără să răspundă, cu sufletul plin de fiorul unei bucurii nedeslușite, care îți umple ființa de credința învierii din osânda morții.

Da, România noastră, după care a însetat atâta amar de vreme un neam dezmoștenit și rob de nedreptatea veacurilor; da, România noastră, pentru că suntem ai ei și ea e mama noastră, de al cărei dor „Ne-au răposat și moșii și părinții”.

În această zi, slujba la altar a fost mai curată, mai sfântă, iar glasul clopotelor, care mai scăpaseră de răpire și care astăzi își cântau cântecul de lebadă, mai dumnezeiesc ca orișicând. Sărmanele clopote ale bisericilor românești. Și ele fuseseră osândite la moarte de nesăbuita lăcomie și nebunie războinică a stăpânirii ungurești.

Soldații năpădiseră în vremea din urmă în satele românești să adune clopotele. Și ele parcă își înțelegeau osânda. Duhul lui Dumnezeu parcă

¹³⁷ Iov 21, 18.

¹³⁸ Sărbătoare cunoscută și sub denumirea populară de „Sfântă Maria Mare”, prăznuită anual la 15 august.

¹³⁹ „Fișpan”: „Comite suprem”.

coborâse mai sfânt asupra lor și în dangătul lor domol se înfiripau plânsete de jale și zvâcniri de bucurie, accentele unui memento apocaliptic, care spunea poporului român să nu dea spre clătire credința sa, căci ceasul dreptății dumnezeiești a sunat și clipa învierii e aproape.

Din această zi, clopotele bisericilor românești n-au mai sunat, au căzut sub loviturile ciocanelor ucigașe, dar cu moartea lor s-a întărit în suflete și mai mult credința în răsplata lui Dumnezeu, care muștră pe cei greșiți, dar pedepsește aspru pe cei nelegiuiți¹⁴⁰.

Nicicând nu s-au înălțat cu atâta căldură, ca în această zi, rugăciuni către Maica Domnului, cea întru rugăciuni neadormită și întru folosință nădejdea cea neschimbată¹⁴¹.

Toată lumea era convinsă că s-a început actul ultim din marea tragedie a Imperiului Austro-Ungar. Poporul aștepta cu sfială desfășurarea fatală a evenimentelor, iar preoții satelor s-au pregătit în această zi trupește și sufletește pentru jertfa pe care știau că vor trebui să o [îm]plinească și mulți au gustat în ziua aceasta ultima lor cuminecătură din potirul altarului.

Deținerile:

În ziua aceasta de Sântămăria Mare, lista neagră, urzită la Budapesta, a luat, dintr-o dată, proporții uriașe. În fiecare oraș, în fiecare sat din părțile românești, s-a zămislit un făt de listă neagră locală. Primarii, notarii și pretorii, cu puține excepții, s-au grăbit să dea stăpânirii dovezi palpabile de patriotism. Iar jandarmii și agenții secreți au pornit dintr-o dată ca o haită la vânătoare, să săvârșească bravuri patriotice asupra bieților români

¹⁴⁰ Pentru problematica rechiziționării clopotelor din Transilvania și Banat în Primul Război Mondial a se vedea: Elena Crinela Halom, *Sunset și sensibilități colective. Funcția socială a clopotelor în comunitățile românești din Transilvania (secolele XIX-XX)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, pp. 80-90; Daniel Alic, *Eparhia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea (1910-1919). Biserică și societate*, Cluj-Napoca/Caransebeș, Presa Universitară Clujeană/Editura Episcopiei Caransebeșului, 2013, pp. 324-327.

¹⁴¹ Autorul reproduce prima propoziție a „condacului” praznicului Adormirii Maicii Domnului: „Pe Născătoarea de Dumnezeu, cea întru rugăciuni neadormită și întru folosință nădejdea cea neschimbată, mormântul și moartea nu au ținut-o; căci ca pe Maica Vieții, la viață a mutat-o Cel ce S-a sălășluit în pântecul ei cel pururea fecioresc”.

fără putință de apărare. Era mai ieftină bravura aceasta pentru că le garanta răsplată bogată și siguranța unei scutiri de întoarcere la frontul războiului. Comitetul central din Budapesta, alcătuit la 1914, anume pentru spionarea poporului român din Ungaria, dădu ordin telegrafic: tot ce e suspect să fie deținut. Iar comandantul militar din Cluj i-a dat imediat întreg concursul, punând la dispoziția jandarmeriei soldații. Chestiunea aceasta îl preocupa cu mai mult interes decât frontul de bătaie.

Și din ziua cea dintâi s-a năpustit împănata vigilență a jandarmeriei asupra satelor românești, de la Brașov și până la Vârșeț. Cele dintâi jertfe au fost preoții. Cu brutalitatea caracteristică jandarmilor unguri i-au ridicat pe cei mai mulți în miez de noapte, i-au legat în lanțuri, i-au luat între baionete, i-au purtat zeci de kilometri pe drumul de țară din sat în sat, pălmuindu-i și batjocorindu-i, pe alții i-au purtat în ziua mare pe ulițele orașelor ungurești și săsești în huiduielile și scuipările publicului.

Dau aici, ca model, deținerea noastră, a celor din Sebeșul-Săsesc.

De cu seară, o seară frumoasă de vară pe când luna își picura argintul peste liniștea orașului, stând la sfat cu vecinul, măsuram cu privirea chemătoare adâncul orizontului și așteptam cu atenția încordată, din clipă în clipă, să auzim un bubuit înăbușit de tun dinspre Sibiu sau să zărim desprinzându-se din largul mohorât al văzduhului, un aeroplan, care să ne vestească apropierea fraților doriți. Dar liniștea stăruia povarnică și prevestitoare de furtună.

La miezul nopții, când abia ațipisem în urma agitațiilor zilei, mă trezește brusc un zăngănit de arme. În casă intrase un „strajămeșter”¹⁴² cu doi jandarmi înarmați până în dinți. Eram uimit de această încălcare nocturnă câtă vreme îmi știam toate ușile încuiate. M-am dumerit însă îndată. La poartă, stau de strajă lați doi împăcați cu baionetele pe pușcă, la scările locuinței doi sergenți de poliție, iar alături de ei un băiat de lăcătuș cu o uriașă legătură de chei false. Atunci am înțeles.

Strajămeșterul, mulțumit de succesul planului infernal, mă declară imediat arestat și mă provoacă să mă îmbrac, gătindu-mă „de un drum lung”. Când nevasta voi să-mi dea rufele și hainele necesare pentru drumul lung, împănatul a oprit-o cu vorbe aspre: „Nu-i trebuie nimic și

¹⁴² „Strajămeșter”: „Sergent-major de artilerie sau cavalerie în armata austro-ungară”.

n-are să-și ia nimic”. Și nu mi-a lăsat decât hainele de vară de toate zilele, ba la urmă mi-a scotocit din buzunare briceag, ceruză¹⁴³, caietul de notițe și tot. Eram în curat, că „drumul lung” nu poate fi altul, decât drumul veșniciei, glonțul sau spânzurătoarea.

Ce mari și minunate sunt lucrurile lui Dumnezeu în împărăția sufletului omenesc. În momentele cele mai grele ale vieții, dă acestui suflet energii neînchipuite. O liniște grozavă mi-a cuprins sufletul în aceste momente, liniștea înspăimântătoare care, ca un preludiu, cuprinde natura întregă în preajma furtunii ce clocotea înăbușită în adâncime. Îmi făcusem repede seama cu mine. Dacă atâtea sute și mii de mucenici au sângerat pentru înfăptuirea unui ideal visat de veacuri, cu atât mai vârtos acum când înfăptuirea e în prag, reclamă acest ideal jertfă și mai multe de sânge. Iar dacă Dumnezeu mi-a scris ca și eu să dau acest tribut glorios și sfânt, fie voia Domnului.

Acum înțeleg pe deplin de ce cei mai mari nevinovați ai istoriei au pășit pe treptele eșafodului cu atâta liniște și bărbăție. Mă durea însă grozav soarta familiei mele, a soției bolnăvicioase și a celor trei copilași nevârstnici.

Momentele grozave ale despărțirii de soție și de copilașii care își dormeau liniștea candidă a vârstei lor nevinovate, nu le doresc nici celui mai mare dușman. Împingându-mă de spate m-au luat între patru baionete, pe când nevasta mea a căzut leșinată în mijlocul curții.

În antișambra¹⁴⁴ căpitanului de poliție, străjuită de alți patru jandarmi, ne-au adunat pe șase intelectuali, protopopii Sergiu Medean¹⁴⁵ și Ion Simu¹⁴⁶,

¹⁴³ „Ceruză”: „Condei/Creion”.

¹⁴⁴ „Antișambra”: „Anticameră”.

¹⁴⁵ Sergiu Medean (1862-1938): preot ortodox, protopop al orașului Sebeș, din această calitate având o contribuție deosebită la dezvoltarea învățământului primar din zonă, președinte al despărțământului ASTRA Sebeș, membru și președinte al Consiliului Național Român Sebeș, delegat la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. A se vedea: Gelu Neamțu, Mircea Vaida-Voevod, 1 decembrie 1918. *Mărturii ale participanților*. Ioachim Crăciun: *documente la un sfert de veac de la Marea Unire*, volum I, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 195.

¹⁴⁶ Ioan Simu (1875-1946): preot greco-catolic român, membru fondator și președinte al „Reuniunii Meseriașilor Români din Abrud”, membru marcant al ASTRA, membru de onoare al Societății „Carpați” din București, protopop al orașului Sebeș, membru și președinte al Consiliului Național Român Sebeș, delegat la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, deputat în cadrul primului parlament al României Mari. A se vedea: Gelu Neamțu, Mircea Vaida-Voevod, 1 decembrie 1918. *Mărturii ale participanților*, pp. 340-342.

medicul d[octo]r Ion Elekeș¹⁴⁷, avocatul d[octo]r Dumitru Ștefan, negustorul Nicolae Tincu și subscrisul. Primarul orașului și căpitanul poliției erau în plină activitate. Căpitanul a trecut pe lângă noi cu un zâmbet sarcastic pe buze ca pe lângă cei mai mari făcători de rele. Solicitarea unei convorbiri cu căpitanul ne-a fost zadarnică.

Pe o ploaie torențială ne-au luat apoi între șase baionete, doi cu doi și cu trenul de trei ore noaptea ne-au expediat la Sibiu. În tren întuneric, iar noi, uzi de ploaie dărdâiam de frig. Mai ales unul dintre însoțitorii noștri, un honved¹⁴⁸ sas ne purta o deosebită atențiune, chemându-ne mereu la ordine, de câte ori vreunul îndrăznea să prindă vorbă ca să ne mai spulberăm povara gândurilor negre.

În Sibiu, lume multă. Agitație extraordinară. În gară mormane de lăzi, mobile și pachete, tramvaiele și trăsurile vărsau neconținut norodul înfrigurat, care se năpustea asupra vagoanelor gata de a transporta înlăuntrul țării pe cei ce-și temeau pielea de invazia oștilor române.

Luată din nou între baionete, ne-au călăuzit neobosiții noștri împănați în pas domol și festiv de-a lungul orașului însoțiți de plebea orașului, care ne scuipa, ne huiduia și în urlete grozave ne trimitea la spânzurătoare.

La poliția de graniță, unde ne-au oprit, era o frământare extraordinară. Un furnicar de polițiști și detectivi urcau și coborau în goană sălbatică scările, trânteau uși, cărau lăzi și protocoale povarnice, urzindu-și înfrigurarea grabei nervoase cu cele mai triviale și neaoșe înjurături ungurești. Ne-au înfundat într-o odăiță de patru coți, murdară și infectă. Din clipă în clipă, ne sporeau aici tovarășii de suferință: venerabila matroană doamna Goga din Rășinari, mama poetului¹⁴⁹, protopopul Săliștei, d[octo]r Ioan Lupaș¹⁵⁰, cu preotul Valeriu Popovici din

¹⁴⁷ Ioan Elekeș: medic, membru al Consiliului Național Român Sebeș, delegat la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. A se vedea: Ioan Popescu-Puțuri, Ștefan Pascu (coordonatori), *1918 la români. Documentele Unirii*, volum IX, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 61.

¹⁴⁸ „Honved”: „Denumire dată soldaților din infanteria maghiară în Evul Mediu, apoi soldaților din infanteria austro-ungară”.

¹⁴⁹ Aurelia Goga (1856-1938): învățătoare, poetă, mama poetului Octavian Goga, nepoată a protopopului Sava Popovici din Rășinari, colaboratoare a ziarului „Telegraful Român” și a revistei „Familia”. A se vedea: *Octavian Goga (7 mai 1938-2 mai 2008)*, bio-bibliografie și antologie de Dorin Gogălea, Sibiu, 2008, p. 21.

¹⁵⁰ Ioan Lupaș (1880-1967): teolog, istoric, om politic român, membru al Academiei Române,

Sibiel¹⁵¹, părintele Ilie Beu din Apoldul de Jos, doamna Agnes Măcelariu cu băiatul ei Tică, Ecaterina Dancăș din Rășinar, Ion Radu și G[eorge] Ivan din Sibiu și un băiat de vreo 16 ani din Porumbac, Constantin, pe care jandarmii îl văzuseră în munte stând de vorbă cu o patrulă românească. Bietul Constantin tremura de groaza spânzurătorii. Înfricat și timid m-a întrebat pe șoptite: „Domnule, oare spânzură-ne?”. „Nu te teme, i-am răspuns, până la spânzurat mai e departe”. Văzându-se între atâția domni s-a mai înviorat cu credința că pe domni nu-i poate spânzura și așa va scăpa și el.

Duhul vremii parcă amorfise în zăbava uriașă cu care se urnea orologiul de la o clipă la alta. Soarele urca greoi pe povârnișul văzduhului potențându-și din clipă în clipă dogoreala cu care bătea în colțul coridorului unde ne înghesuiseră pe toți, care nu încăpeam în odăiță. Istoviți de frig și foame, iar acum moleșiți de căldura care începea să ne tortureze, ne-am tolănit pe podeala, care de luni de zile nu mai gustase deliciul măturii.

Un aeroplan spintecă dintr-odată înălțimile văzduhului rotind asupra noastră. O clipă de bucurie. Ne încordam ochii obosiți să-i distingem ființa românească așteptând în fiecare clipă avizul ghiulelelor, că frații noștri sunt în pragul Sibiului. Frumoasa iluzie ni s-a spulberat curând, aeroplanul era austriac.

Pe la amiază, un brutar ce sălășluia în curtea poliției își goli cuptorul

protopop ortodox al Săliștei, delegat la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, membru al Marelui Sfat Național și al Consiliului Dirigent, profesor la Universitatea românească din Cluj până în anul 1948, când a fost arestat și închis la Sighet (1950-1955). Despre bibliografia sa a se vedea: *Ioan Lupaș (1880-1967). Scrieri alese*, volum I, ediție îngrijită de Nicolae Edroiu, București, Editura Academiei Române, 2006; Wolfgang Wünsch, *Der Auftrag der Kulturorthodoxie: Ein Beitrag zum Wirken des Protopresbyters Dr. Ioan Lupaș*, București, Blueprint International, 2007; Nicolae Edroiu, Alexandru Moraru, Dorel Man, Veronica Turcuș, *Ioan Lupaș (1880-1967). Slujitor al științelor istorice, învățământului și Bisericii (cu repere cronologice și o bibliografie a operei)*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2008.

¹⁵¹ A trăit între anii 1861-1935, fiind un apropiat al protopopului Ioan Lupaș din Săliște, cel ce în timpul slujirii sale protopopești a ținut de mai multe ori în Sibiel, conferințele anuale bisericești-învățătorescești. Despre arestarea și deportarea sa la Rust, între 28 august 1916-3 mai 1918, preotul ortodox Valeriu rememora: „Nu doresc nici dușmanilor mei clipele înfricoșate ale smulgerii din mijlocul familiei, cum am îndurat noi! Și astăzi văd cum preoteasa țița deznădăjduită în mijlocul curții. Doamne, ce cumplită durere de ajutorință! Nu mai vorbesc de repetatele percheziții în căutarea documentelor compromițătoare“. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, volum II, Tipografia „Vremea“, 1940, p. 5.

de pâine caldă și proaspătă. Mireasma ispititoare potența și mai mult pofta gurilor noastre flămânde. Dar ne-a costat multă rugămintă umiltoare până ce vajnicii noștri păzitori s-au îndurat să permită butarului să ne vândă câte o bucată de pâine moale și fierbinte.

Îngrijorată de soarta noastră, doamna Lupaș își luase îndrăzneala să urce scările cu brațul încărcat de cele mai necesare alimente pentru un drum lung, pe care știa că trebuie să-l facem. Dar, din nenorocire nimerise de pază pe unul dintre detectivii cei mai barbari, fost odinioară servitor de cancelarie. Conștient de puterea ce i-o dă legea polițaiului secret, se revoltă cu înjurături bătărâne și dă doamnei Lupaș brânci, să o răstoarne pe treptele de piatră. La protestul nostru unanim, intervine căpitanul care, după un rechizitoriu strașnic și o cercetare amănunțită a celor aduse, interzice doamnei să mai cuteze a pune piciorul în curtea poliției.

După o zi de chin, istovitor de lung, ni se ia naționalul cu sentința: „Pahod na Șopron”. Un ordin laconic ne înșiruie în rânduri de câte doi și ne pornește spre gară, înconjurați de toate părțile de jandarmi cu arma în mână și detectivi cu revolverele trase.

Un detectiv evreu ne destinează un vagon de cărbuni somându-ne să-l ocupăm. Dibuind prin întunericul vagonului, m-am trezit cu un picior într-un vas cu apă, iar cu celălalt pe botul unui porc, care își făcea liniștit digestia nocturnă. Protestul indignat al porcului a fost secundat de alți patru tovarăși voluminoși. Am protestat și noi, detectivii ne ziceau să ocupăm vagonul, căci acolo suntem noi buni, cu porcii. Gălăgia atrase pe șeful gării, stăpânul porcilor, care ne-a oprit imediat sub motivul convingător: „Sunt mai scumpi porcii mei, decât capetele acestor trădători”. Din grația șefului, ne-am instalat în alt vagon, tot de cărbuni, toți 16 osândiții. Pe coapsele vagonului, doi soldați cu arma plină și patru detectivi. La miezul nopții, trenul își scutură oasele de fier amortite și pleacă.

Înghesuiala ne prinde bine. După zbuciumul sufletesc al unei zile trudite ne cuprinde moleșala și ne biruie. Uruitul roatelor își cânta melodia monotonă care ne amorteste simțurile.

În drum spre Șopron:

În zorii zilei, miercuri 30 aug[ust], ne trezim în Copșa-Mică¹⁵². Vântul rece pornit dinspre miazănoapte și bruma dimineții ne taie până la oase. Zgriburim ca frunza plopului în straiile noastre subțiri și numărăm cu ochii stelele ce se sting pe cer. Soarele se înalță cu o încetineală ucigătoare. Stomacul începe să-și reclame cu insistență dreptul său. O țărancă avidă de câștig se apropie de vagonul nostru, desface dintr-o cârpă câteva bucăți de slănină proaspătă, fiartă și papricată și ne-o îmbie pe preț scump de uzură. Rupți de foame, o înghițim repede cu rămășițele pâinii de ieri, rătăcite prin buzunare.

Un grup de țărani români, muncitori săraci, legați în lanțuri, traversează șinele din fața noastră, iar un slujbaș de la tren ne aduce vestea că românii au fost zdrobiți la Turnu Roșu de vitejii honvezi unguri.

Vigilența jandarmilor descoperă în gară pe părintele Ion Druhora din Boița¹⁵³, pe care ni-l atașează.

Ceasuri lungi de așteptare. Nu ni se permite să ne mișcăm din loc. Soarele începe să dogoare cu căldura lui tomnatică și după frigul extraordinar de astă noapte, ne înnăbușe razele din miezul zilei. Abia la șase seara se dă semnalul de plecare.

După poposiri lungi pe la gări, ajungem joi dimineață la Teiuș¹⁵⁴. Călăuzii noștri lipsiți și ei de merinde se îndură să permită păr[intelui] Ilie Beu ca să alerge, însoțit de un soldat, în satul din apropiere, de unde păr[intele] Candin Suciuc ne trimite câte patru pâini, un caș și o bucată mare de slănină. Dărnicia preotului din sat i-a fost fatală, căci în curând ne-a urmat și el pe calea Șopronului.

O nouă zi de tortură. Căldura înnăbușitoare în starea noastră staționară devine insuportabilă. Scândurile vagonului, presărate cu rămășițe de cărbuni, taie vânăta în carnea trupului istovit. Tovarășului Nic[olae] Tincu îi vine o idee salvatoare. În marginea șanțului din extremul gării, unde se înglodase trenul nostru, se înșiruiau câteva câpițe proaspete de trestie cosită. Câteva brațe rechiziționate din aceste câpițe

¹⁵² Copșa Mică, județul Sibiu.

¹⁵³ Boița, județul Sibiu.

¹⁵⁴ Teiuș, județul Alba.

ne mântuie de osânda bucăților de cărbuni și ne pregătește un așternut excelent. Detectivii noștri s-au arătat mai indulgenți față de această operație care le prinde și lor bine.

Iluzia ademenitoare a odihnei ce ne-o închipuiam în noaptea viitoare ne-a fost însă în curând dezamăgită. Caravana trenului nostru pornește către seară spre Cluj. Un vânt rătăcitor dinspre apus urzește o pânză de nori care deodată cu noaptea începe să cearnă o ploaie mărunță și rece. Ploaia biciuită de vânt ne bate în față, strașina pălăriilor ne picură boabe reci de apă pe umeri și pe genunchi și fluidul se furișează până la piele, fulgerând cu fiecare strop fiori reci în vinele noastre.

În acele clipe de amărăciune, singura consolatie ne-o îmbia cuvântul Scripturii: „Nu vă grijiți cu sufletul vostru ce veți mânca și ce veți bea, nici cu ce vă veți îmbrăca, că acestea toate neamurile le caută. Ci căutați mai întâi la împărăția lui Dumnezeu și dreptatea lui”¹⁵⁵.

Ajunși la Cluj, vineri dimineața, un căpitan de poliție ne dictează osânda: la Fellegvár¹⁵⁶. Abilii noștri detectivi, însă, n-aveau gust să ne predea și să ne întoarcă înapoi, unde îi aștepta primejdia războiului, ci înduplecă pe comandantul gării să ne dea drumul mai departe.

Sătui de oboseală o singură dorință mai aveam: să ajungem la ținta exilului, la o fărâmă de odihnă. Dar duruitul trenului ne prea îndrăgise. Ca o hârcă bătrână istovită de nevoi ne târâie obosită locomotiva spre Oradea-Mare. Comitetul de ajutorare necunoscându-ne, ne oferă și nouă pâine și cârnați. Dar o unguroaică bătrână, cărnoasă și neagră ca un ceaun, descoperindu-ne identitatea în urma trădării unui detectiv, ne insulta cu vorbe triviale, izbind la pământ un pahar cu bere, pe care era gata să-l ofere unuia dintre noi.

Vineri seara, ne înhață vicinalul¹⁵⁷ Bihorului și sdruhăiala hodorogită face cale întoarsă și sâmbătă dimineața ne trezim în gara Seghedinului. Gândul primului moment, că ne vor duce în vestita pușcărie „Csillagbörtön”¹⁵⁸, care a îngropat atâtea suspine și lacrimi românești,

¹⁵⁵ Matei 6, 25-33.

¹⁵⁶ Cetățuia, fortificație construită de Habsburgi la Cluj, între anii 1715-1735, în vârful dealului cu același nume.

¹⁵⁷ „Vicinal”: „Cale ferată care leagă două localități vecine”.

¹⁵⁸ Penitenciarul din Szeged.

nu ne mai îngrozea. Sufletul nostru cerea cu insistență odihnă, oriunde, numai odihnă.

Dar altfel ne-a fost scris. Flămânzi și lihniți de sete o luăm din nou la goană cu direcția spre Budapesta. Abia la Czegléd¹⁵⁹, după o trudă de cinci zile și tot atâtea nopți, a răsărit un punct mai luminos în calvarul nostru, căci ni s-a făcut și nouă parte din milostenia alimentelor adunate pe seama celor ce fugeau din Ardeal.

Ne-a hărăzit norocul să ajungem în Budapesta la miezul nopții și să plecăm repede mai departe, căci altfel mulțimea ce mișună ca un furnicar în gară ne-ar fi făcut desigur o primire nu prea măgulitoare. Când soarele de dimineață ne-a trezit din toropeala simțurilor încremenite o locomotivă obosită ne târa cu zor prin ținutul bogat al minelor de cărbuni din Tatabánya¹⁶⁰.

În dimineața aceea ne-am adus aminte că azi e ziua Domnului¹⁶¹ și noi șapte preoți lipsim de la altar. Apă rece la un popas într-o gară de pe malul Dunării ne înviorează, băiatul Constantin improvizează dintr-un mănunchi de crengi de salcie o mătură și ne curăță vagonul. Prot[opopol] Lupaș scoate Acatist[ier]ul¹⁶² și noi cu capetele descoperite și în picioare înălțam rugăciuni fierbinți către Dumnezeu ca „să ne izbăvească de tot viforul și bântuiala ce ne sta împotriva, pace și sănătate și ajutor bun să ne orânduiască pentru ca să putem face purtare de grijă a toată dreptatea urmând poruncile Lui și să ne întoarcă în pace la ale noastre fără sminteală, plini de bunătățile sale cele cerești”. Câteva cântări bisericești, doxologia¹⁶³, o scurtă ectenie¹⁶⁴ și molitvele¹⁶⁵ Acatist[ier]ului, ne-au priment sufletele cu vraja dulce a credinței religioase.

¹⁵⁹ Cegléd, oraș în Ungaria.

¹⁶⁰ Tatabánya, oraș în Ungaria, reședința regiunii Komárom-Esztergom.

¹⁶¹ „Ziua Domnului”: duminica.

¹⁶² Acatistierul este o carte liturgică folosită atât de preoți, cât și de credincioși, care cuprinde diferite imnuri, rugăciuni și acatiste, închinare Maicii Domnului, Mântuitorului Iisus Hristos și mai multor sfinți.

¹⁶³ Im de slăvire, de preamărire a lui Dumnezeu în trei persoane, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. Se cântă sau se citește în cadrul diferitelor slujbe și laude bisericești, credincioșii auzind-o intonată în fiecare duminică la sfârșitul utreniei și înainte de începutul Sfintei Liturghii.

¹⁶⁴ „Ectenia” sau „litanie” este o rugăciune liturgică, de cerere, de diferite tipuri (mare, mică sau întreită) rostită de diacon sau de preot în cadrul tuturor slujbelor bisericești.

¹⁶⁵ Din slavonescul „molitva”, care înseamnă rugăciune. Este citită de preot sau episcop cu diferite ocazii, pentru anumite nevoi spirituale, trupești și materiale ale credincioșilor.

Iar când păr[intele] Lupaș a citit rugăciunile pentru familie, soție și copii, nici unul nu și-a putut pune stavilă lacrimilor care ne podideau și fiecare a simțit în aceste clipe mai mult ca oricând în viață că singur D[umne]zeu este ajutorul și ocrotitorul omului în vreme de restriște.

Și pe când noi ne îndreptam sfiala nădejilor noastre cu toată căldura sufletului nostru către ceruri, abili noștri detectivi se pironiseră pe băncile din fund și cu pălăriile pe cap și mâinile în buzunarele pantalonilor urmăreau cu o sfidare dobitocească revelația în care ne scăldam sufletele.

La amiază, suntem în Győr¹⁶⁶ în fața fabricii uriașe, care varsă zilnic pe fronturi milioanele sculelor și grăunțelor ucigătoare.

Isteții noștri călăuzi iscodesc aici o nouă tăgădnare. Ne înhamă la un tren pornit spre sudul țării. O jupâneasă ispitită de curiozitatea feminină irezistibilă, însoțită de un finanț, ne face o vizită ca să vadă din intuiție proprie, cu orbitele căscate, pe barbarii orientului, unde nu și-a fost coborât superioritatea culturii sale ungurești închipuite.

Duminica seară ajungem în Czellödömlök¹⁶⁷. Aici ne-am înfundat. Din șarpele lung al trenului, venit din Sibiu, a rămas singur vagonul nostru stingher pe o linie moartă. În întunericul nopții, un tren militar coborât de pe frontul Italiei se îndură să ne ia cu el și luni dimineața, după un vagabondaj de o săptămână în lungul și latul țării, ne debarcă în Șopron.

Zdrobiți, amărâți, flămânzi și nenorociți ne târâm la poliția de graniță, de aici la pretură, unde prim-pretorul Blasek, de origine slovac, cu afabilitate cavaleriească, ne ia naționalul și ne dă libertate să ieșim singuri în oraș. Scăpați de tutela urgisită a agenților secreți care ne-au purtat pe la icoane, ca pe cei din urmă tâlhari, răsuflăm mai ușor.

Prim-pretorul ne declară internați desemnându-ne ca sălaș orășelul Rust¹⁶⁸, unde avem să ne transportăm cu proximal tren. În așteptarea colosului de oțel, stam tolăniți pe pajiștea din preajma gării. Toamna își flutura podoaba peste câmpul amorțit, razele fugare cern căldura molatică, un vultur spintecă țăriile văzduhului, ochiul nostru ispitește

¹⁶⁶ Győr, oraș în Ungaria, reședința regiunii Győr-Moson-Sopron.

¹⁶⁷ Czellödömlök, oraș în Ungaria.

¹⁶⁸ Rust, oraș în Austria, provincia Burgenland.

culmile dealurilor din zare, iar gândul dospit de văpaia amărăciunii ce ne arde, trece grabnic spre răsărit și jalea ne copleșește.

La țintă:

Ropotul monoton al carului de foc ne duce, din nou, mai departe spre ținta surghiunului¹⁶⁹. Pe fereastra vagonului dogorea bătaia razelor de soare cu frânturi repezi, în stâlpii de telegraf care aruncau ochiri de o clipă prin cercevelele¹⁷⁰ ferestrei. Plesniturele roților izbeau ca lovituri de ciocane în tâmpile noastre înfierbântate, iar peste pleoapele ochilor închiși treceau fulgere de flăcări roșii care ardeau usturător. Încremeniți pe băncile aspre, zvâcnirile cadențelor, ce izbeau în geamul surd al șinelor nu ne mai supărau, priveriștea podoabelor tomnatice de pe câmpuri nu ne ademenea. Eram o ceată de ființe abrutizate, nu mai simțeam nimic, nu mai doream nimic, nu mai puteam înfiripa un crâmpei de gândire sigură. Ni se părea că zburăm spre o prăpastie adâncă și grozavă în care să pierim cu toții fără urmă.

Un cunoscător al locului ne coboară la halta Sércz¹⁷¹ în mijlocul câmpului, de unde la o depărtare de 7 k[ilo]m[etri] ne aștepta Rustul blestemului nostru. Pe un drum de țară moale și nisipos pornim în grupuri răzlețe, târându-ne oasele încremenite și înotând prin praf până la glezne. Trecem prin nesfârșite vii bolnave de otrava brumei, grupurile se destramă și fiecare își poartă povara ființei sale cu mișcările unui instinct mecanic pe drumul, care se tot lungea, încovoiindu-se după coline pentru ca să răsară dincolo tot mai lung și mai deznădăduitor.

În amurgul serii de 5 sept[embrie], pe când ciurzile¹⁷² de vite coboară de pe colină, intrăm în sat și amestecați cu aceste vite blânde, care căscau ochii mari la veneticii necunoscuți, ne facem intrarea „festivă” în cuibul, care avea să închidă pe lungă vreme, cu lanțurile nelegiuirilor, suspinele sufletelor noastre obosite.

Un polițai ursuz ne ia din nou pomelnicul și după ce ne citește

¹⁶⁹ „Surghiun”: „Exil”.

¹⁷⁰ „Cercevea”: „Cadru în care este fixat geamul la o fereastră”.

¹⁷¹ Sércz, localitate în Austria, provincia Burgenland.

¹⁷² „Ciurdă”: „Cireadă”.

regulile aspre ale internării, ne dă drumul în comună. Zadarnică ne-a fost reclamația că n-aveam bani, n-avem haine, n-avem alimente, n-avem nimic și zadarnică cererea ca să ne dea un adăpost. O ridicare din umeri a fost tot răspunsul. Noroc că în comună erau multe case goale, pe care mai cu binele, mai cu forța, le ocupăm câte doi-trei în tovărășie.

Într-un edificiu medieval cu ziduri uriașe și coridoare scunde și întunecoase ne instalăm eu și av[ocatul] d[octo]r Ștefan.

În bezna zidurilor povarnice și mirositoare a mucegai, am descoperit pe pipăite două priciuri de fier și mânați de instinctul animalic, lacom de odihnă, am dat mulțămită lui Dumnezeu că ne-a făcut părtași de atâta fericire: să avem un pat. Un somn letargic ne-a ținut aici până târziu în lumina zilei următoare.

Abia acum ni se dă prilejul să cumpănim cu simțirile potoliteurgia sorții noastre. Comuna, deși poartă privilegiile de oraș, e mai mică decât un sătuleț din pădurile Ardealului. Ne apare cu clădirile sale mohorâte o adevărată temniță a veacurilor trecute. Revista celor patru uliți înguste și scurte ne recheamă în amintire vremurile depărtate ale veacurilor medievale, când puhoiul turcilor s-a rostogolit pustiitor până aici în preajma zidurilor Vienei. Aici în marginea lacului Fertő¹⁷³, cu malurile încărcate de bogăția celor mai delicioase vinuri și-au adus spahii turcilor cadănele îmbrobodite, clădindu-le vile mistice cu boltituri greoaie, cu ferestre întunecate și cu balcoane ținuite în grații înflorite de fier, unde coborau pașele și beyi turci după lupte vitejești să-și odihnească truda în brațele moi și calde ale iubirii fermecătoare. Clădirile Rustului își păstrează și azi haina tocită a acelor vremi apuse și fiecare poartă ferecată cu drugi groși de fier, fiecare ferestruică înflorită cu grații delicate, fiecare balcon cu smalțul zdrențuit, ascunde sub stratul de rugină și mușchi, taina unor aventuri din acea vreme apusă. Conacurile vremilor de belșug apuse păstrează și astăzi o umbră de aristocrație zdrențuită cu vâleatul și stema nemeșască¹⁷⁴ pecetluite deasupra porților.

În curțile lungi, strâmte și întortochiate, încopciate¹⁷⁵ fără un

¹⁷³ Denumirea maghiară a lacului „Neusiedlersee” de la granița actuală dintre Austria și Ungaria.

¹⁷⁴ „Nemeș”: „Denumire dată în Transilvania nobililor mici și mijlocii”.

¹⁷⁵ „A încopcia”: „A închide”.

sistem practic, sălășluiește astăzi un popor hibridizat de șovinismul maghiarizării, un popor nici german, nici maghiar, egoist, moros¹⁷⁶, lacom de avere, al cărui ideal e pivnița plină de buți greoaie cu vin și vitele povarnice de grăsime, pe când copiii se lăfăiesc pe uliți murdari, zdrenț[ur]oși și cu năravuri păcătoase. Două școli pentru propaganda maghiarizării și două biserici, una rom[ano]-cat[olică] și alta luterană își fărâmițează energiile în frecări pătimeșe stricându-le sufletul îndoielnic și limba incoloră și dură.

Poporul nu cunoaște decât lucrul viilor și cultura vitelor, iar intelectualii află capitala lor îndeletnicire în nesfârșite chefuri ce se perindează noapte de noapte dintr-o pivniță în alta. Viața de toate zilele se scurge în condiții primitive, care ne dau impresia că suntem surghiuniți undeva departe pe meleagurile Evului Mediu.

Viața în exil:

Două nopți de odihnă ne-au potolit văpaia nervilor agitați, coardele se destind și cu simțurile domolite începem să ne cumpănim rosturile situației în care ne aflăm. Unii tratați mai omeneste din partea jandarmeriei, veniseră cu ceva merinde de drum și cu buzunarul asigurat pentru o vreme oarecare, noi însă cei mai mulți, aduși ca deli[n]cvenți ordinari, n-aveam nimic decât hainele de pe noi și mâinile înfundate în buzunarele goale. Stomacul pe de altă parte, acest dușman neîndurat, reclama un aranjament mai statornic al nevoilor sale. Tovarășii mai darnici împart puținul cu noi, care n-aveam nimic și astfel ajungem fiecare la un buget real de 30-40 coroane, sumă care ne pune la adăpost pe câteva zile. Altă pacoste însă. Pornim să ne asigurăm o brumă de alimentație. Colindam însă zadarnic la cele patru cârciume, la brutăria rustică și murdară, la prăvălii, ba și la particulari, pretutindeni ne întâmpina refuzul. Populația avizată din bună vreme de sosirea noastră s-a înțeles să ne boicoteze. Ne primește cu vădită aversiune și dușmănie. Expoși primejdiei de a pieri aici de foame, facem apel la poliție. După multe rugăminți se îndură, în sfârșit, șeful poliției, un austriac renegat, să dea ordin cârciumarului Berger, de la marginea comunei, să ne provadă alimentația. Crâșmărița guralivă și extraordinar

¹⁷⁶ „Moros”: „Posac/Posomorât/Morocănos”.

de voluminoasă cedează, dând expresie dezgustului față de noi în fraze de o politețe jignitoare și ne face loc într-o odaie excepțională din punctul de vedere al curățeniei, alături de tăietorii de lemne, căraușii și elementele cele mai puțin civilizate din oraș. Ne atrage atenția că numai solvindu-i taxa înainte e aplicată a ne servi masa. Încasăm cu resignare evanghelică toate observațiile și plătim. Un papricaș piperat, o compoziție imposibilă de apă caldă, roșie, amestecată cu zgârciuri și oase, ne deschide o perspectivă disperată pentru viitor. Cei mai mulți plecăm flămânzi, lăsând neatinse blidele cu marginile înflorite de murdărie. Apelăm din nou la șeful poliției.

Acesta plictisit de nemulțumirea noastră nu răspunde. Scoate din masă o carte de legi și cu gravitatea omului conștient de oficiul său ne citește regulamentul internării. Să nu depășim hotarul comunei, timpul de ieșire din locuință de la 8 ore dimineața până la 8 ore seara. Orice contact cu localnicii se va pedepsi cu restrângerea libertății. În toată sâmbăta ne vom prezenta la apel pentru eventuale reclamații. Molestarea populației sau depărtarea din locuință în timpul nopții se va pedepsi cu arest. Jandarmeria este însărcinată cu controlul permanent. Cu aceasta, vajnicul șef ne demite. Începem să înțelegem că orice apel la simțul de umanitate, la concepțiile de cultură și civilizație sunt zadarnice. Suntem tratați ca cei mai urgisiți făcători de rele, expuși intenționat la mizerii și umilințe. Suferința noastră le oferă prilej de plăcere și satisfacție și izolarea noastră în acest cuib, lipsit de orice lumină intelectuală și culturală; e anume aleasă ca să ne tortureze.

În cele 12 zile de la plecarea de acasă, 8 zile și tot atâtea nopți n-am dezbrăcat hainele de pe noi. Trupul începe să-și reclame premenirea. Lipsiți însă de strictul necesar n-avem altă soluție decât să ne lepădăm rufe, să le spălăm și să așteptăm până se vor usca. Un ciubăr și o bucată de săpun împrumutate pe ascuns și după multe rugăminți de la o babă bătrână din curte, ne dau posibilitatea să ni le spălăm și întinzându-le pe câteva cuie răzlețe pe perete străjuim, înveliți în scoarțele de pe pat, cu răbdare evanghelică, așteptând ca temperatura domoală a aerului din odaie să-și facă datoria. Natura ne-a pus însă la grea încercare. Până seara, rufele noastre nu se îndură să-și lepede umezeala. Așa, pe jumătate ude, le împăturăm și le așternem sub cearceaful din pat pentru ca până dimineață să le compensăm și atribuțiile fierului de călcat. Tot acest ciubăr face și serviciul unei băi în condiții primitive.

Deși ieșite cam sure din metamorfoza de ieri, rufele ne dau totuși deliciul plăcut al premenirii și această operație primitivă am fost nevoiți să o repetăm și altă dată.

Zilele încep să devină tot mai povarnice. Mereu sosesc tovarăși noi de suferință. În două săptămâni efectivul deținuților se urcă la 33. Ne vine vestea că toate satele din jur sunt pline de tovarăși de suferință în aceleași condiții ca și noi.¹⁷⁷ Izolați de orice contact cu lumea mare și închiși ca într-o temniță între ziduri, inerția aceasta ne mistuie și ne chinuie. Sfatul obștesc decide să încercăm, fiecare în cercul prietenilor și a rudelor sale, un contact prin scrisori, să ne aprovizionăm cu finanțele necesare de unde ne va fi posibil. Ne așternem pe scris. Paznicul ordinii publice ne respinge însă scrisorile: nu se pot scrie decât ungurește sau nemțește și predate deschise pentru cenzurare. 145 scrisori se metamorfozează atunci în limbile pretinse de siguranța statului.

Lipsiți de orice ocupație fizică și intelectuală nu ne rămâne alta decât să hoinărim vagabonzi pe ulițe, pe malul lacului și prin vii. Pândarii ne urmăresc însă cu o vigilență respectabilă și nu îndrăznim să ne apropiem de boabele strugurilor ispititori. Colindăm potecile presărate cu foile de vie topite de otrava brumei, poposim la o răscruce, stăm ceasuri întregi tolăniți pe țelina ruginită, nostalgia ne taie firul vorbelor și jalea după cei rămași acasă ne copleșește.

Cu alimentația o ducem tot mai rău. Voluminoasa noastră cârciumărită ne înăsprește tratamentul din zi în zi. Carnea de bou bătrân, pusă la fiert la 11, ni se așterne caldă la ora 12, garnisită cu legume crude, stropite cu apă rece, sare și oțet. Zgârciurile de stomac ne silesc adeseori să postim ziua întreagă. Pe lângă aceasta începe și văzduhul mohorât să cearnă ploi, mărunte și reci de toamnă și noi în straiile noastre de vară, cu ghetete rupte, nu ne încumetăm să ieșim din cuprinsul zidurilor posomorâte ce ne adăpostesc.

De acasă nici o veste. Pe la sfârșitul lui septembrie, șeful poliției ne trimite un teanc de gazete ungurești, care proslăveau succesele armatelor

¹⁷⁷ Conform istoricului clujean Ioan Bolovan, majoritatea intelectualilor români transilvăneni erau internați în 12-15 comune și sate din jurul orașului Șoproș, numărul lor variind între 2000 și 3000. Pentru mai multe detalii a se vedea: Ioan Bolovan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2015, pp. 39-45.

austro-ungare și germane pe frontul României. Le sorbim cu lăcomie și dezgust. Discutăm enervați evenimentele în mijlocul pieții și nu observăm că polițaiul ne spionează de la geamul biroului său. Un aviz amenințător prin servitorul poliției ne trezește la realitate.

Știrile gazetelor ungurești contradictorii și tendențioase n-au alte epitete pentru noi românii decât „büdös hazaárulók” (trădători spurcați de patrie), iar pentru oastea românească „büdös oláh bocskoros bitangok” (stârpituri de opincari valahi puturoși). Gândul că și familiile noastre îndură aceiași osândă ca și noi ne apasă cu povara de plumb a conștiinței, că nu le putem fi de ajutor în aceste zile de restriște.

Până când timpul dăinuiește în condiții prielnice, singurul loc de refugiu ne este cimitirul și o poieniță de lângă el, unde suntem feriți de ochii spionilor ce ne pasc la tot pasul.

După ce pe urma mobilizării, unele oficii publice au rămas fără slujbași ne adresăm primăriei locale, oferindu-ne serviciile în schimbul unei remunerații modeste, din care să ne putem susține. Răspunsul obraznic și jignitor nu întârzie: ca oameni periculoși pentru interesele statului nu putem fi aplicați la nici un fel de serviciu public; de vrem însă muncă, e vremea culesului recoltei de pe câmp, să ne oferim brațele de muncă populației locale. În acest înțeles se dă de știre locuitorilor să reflecteze la internați pentru munca câmpului, pe lângă retribuția ce compete oricărui zilier. Respingem cu indignare oferta, iar populația îndemnată de mai mult bun simț decât domnul primar, nu face uz de avizul primăriei.

În 27 septembrie sosesc cele dintâi scrisori de acasă. Vești triste. Nevestele noastre sunt spionate și amenințate cu deținere și internare, unele au fugit cu copiii în satele de munte la prieteni și rudenii, casele noastre rechiziționate de armata germană, care le prădează fără milă, având indicația de la forurile locale că sunt case de spioni și trădători de țară. Știm ce înseamnă asta. Ruină totală, expunându-ne azi mâine la rolul de cerșetor. Ieșim la câmp, cu sufletul otrăvit de amărăciune. E ziua crucii¹⁷⁸. Doamnele Goga, Iosif și Morușca împletesc o frumoasă cruce din flori tomnatice de câmp și noi cântând troparul crucii¹⁷⁹ ne închinăm

¹⁷⁸ Denumirea populară a sărbătorii „Înălțarea Sfintei Cruci”, prăznuită anual în data de 14 septembrie.

¹⁷⁹ Are următorul cuprins: „Mântuiește, Doamne, poporul Tău și binecuvintează moștenirea

mărețului simbol al mântuirii din suferințe. Nădejdea crește largă în sufletele noastre că și noi prin suferința noastră ne vom mântui.

Ultima zi a lui septembrie e prima zi de bucurie. Din dărnicia băncilor românești „Albina”¹⁸⁰, „Victoria”¹⁸¹, „Ardeleana”¹⁸² și altele, sosesc câteva sute de coroane ajutor.

Polițaiul nostru, mânios, deschide fereastra din etajul locuinței sale și ni le aruncă în mijlocul uliței, strigând: „Poftim, acum aveți bani, de acum nu vă mai puteți plânge”. Gestul bătăran nu ne mai impresionează, ne-am obișnuit cu aceste atribuții ale civilizației din Rust.

În camera din Budapesta vine vorba și de noi. Deputatul sas, Schmidt¹⁸³, prinde ocazia ca să-și manifeste sentimentele ce ni le nutrește și făcându-ne un aspru rechizitoriu, ne scoate pe toți vinovați de trădare de patrie, dovedindu-și aserțiunea cu motivul psihologic: „Privind pe românii internați, după expresia feței lor, le poți cunoaște gândul fără să mai culegi știri din gazete. De sunt veseli, poți fi sigur că oștile române au câștigat vreo biruință, iar când armata noastră înaintează, ei sunt triști și abătuți”. În consecință, își merită soarta.

Constatările erau exacte și adevărate. Ne miră însă precizia

Ta; biruință binecredincioșilor creștini asupra celui potrivit dăruiește și cu Crucea Ta păzește pe poporul Tău”.

¹⁸⁰ Banca „Albina”: bancă românească, înființată în anul 1871, la Sibiu, la inițiativa învățătorului Visarion Roman, devenită cea mai importantă instituție de credit a românilor din Transilvania, desființată în anul 1948. Detalii la: Mihai Drecin, *Banca „Albina” din Sibiu: instituție națională a românilor transilvăneni 1871-1918*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1982.

¹⁸¹ Banca „Victoria”: bancă românească, înființată în anul 1886, la Arad, de un grup de 20 de fruntași naționali arădeni (printre care Alexandru Mocioni, Antoniu Mocioni, Ștefan Cicio-Pop); progresul băncii a fost vizibil încă din 1893, aceasta devenind a doua instituție bancară, ca importanță, după „Albina” de la Sibiu. Detalii la: Lucian Dronca, *Băncile românești din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar (1867-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003.

¹⁸² Banca „Ardeleana”: bancă românească, înființată în anul 1885, la Orăștie, de către Ioan Mihiu, desființată în anul 1946. Detalii la: Lucian Dronca, *Băncile românești din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar*.

¹⁸³ Este vorba despre dr. Karl Schmidt, deputat în parlamentul maghiar în legislaturile 1901-1905, 1905-1910, 1910-1914 și 1914-1918. Detalii despre deputații sași în parlamentul maghiar în primele două decenii ale secolului XX la: Enikő Dác, „Sächsisches Abgeordnete im ungarischen Parlament zu Beginn des 20. Jahrhunderts”, în Enikő Dác (Hrsg), *Minderheitenfragen in Ungarn und in den Nachbarländern im 20. und 21. Jahrhundert*, în seria *Andrássy Studien zur Europaforschung*, Band 8, Baden-Baden, Nomos, 2013, pp. 101-119.

informațiilor. Și atunci ne-am luminat. În Rust sosiseră vreo cinci familii de sași din părțile Sighișoarei, fugiți de groaza oștilor române¹⁸⁴. Aceștia ne purtau sâmbetele și ne cunoșteau mai bine ca localnicii. O conexiune mult grăitoare între ei și deputatul de la Budapesta era evidentă. Descoperirea acestor noi adversari ne-a dictat mai multă prudență și precauțiune.

Șeful internaților, comisarul guvernamental Blaschek din Șopron, sosește în inspecție la noi. E singurul om cu maniere europenești. Din toată ceata slujbașilor statului, pe a căror mână a încăput atâta spuză de români, acest comisar este singurul care, înțelegând osânda noastră grozavă ce ne paște, caută căi și mijloace de a ne putea ușura povara exilului. Acesta ne descopere, sincer, faptul că exilul nostru ni l-au pregătit slujbașii mărunți de acasă, în hiper-zelul lor de a-și face merite patriotice în fața guvernului. Comisarul ne îndeamnă să ne cerem eliberare, fiecare în parte, pentru că cererile cumulative nu se iau în considerare.

Ziua nașterii împăratului Francisc Iosif¹⁸⁵. Ordin de la poliție să luăm parte la serviciul divin. În biserica luterană, auditoriul îl constituim aproape numai noi. Pe bănci, bilete cu text special de rugăciune, cu refrenul „*Magyarország nem volt, hanem lesz*” (Ungaria n-a fost, ci va fi).

¹⁸⁴ Intrarea trupelor române în Transilvania și luptele date pe frontul ardelean au provocat panică în rândurile populației săsești din sudul și sud-estul Transilvaniei, declanșând un adevărat exod al sașilor spre interiorul Ungariei. După respingerea trupelor române dincolo de Carpați, 12 formatori de opinie sași, coordonați de sibianul Emil Sigerus, au publicat un volum *Din timpul românilor. O carte de aducere aminte despre zilele furtunoase*, apărut în trei ediții succesive. Dincolo de evenimentele militare, de tragismul sau ororile oricărui teatru de război, condamnabile pe bună dreptate de orice ființă umană rațională, tonul articolelor și orientarea volumului erau cât se poate de antiromânești, enunțuri concluzive precum „Fantoma României Mari s-a risipit pentru totdeauna”, sau „Visul unei străluciri românești mari să fie și să rămână pentru totdeauna un vis”, scoțând la suprafață vechi antagonisme româno-săsești mai ales din aria fostului „Pământ crăiesc”. A se vedea: Emil Sigerus (ed), *Aus der Rumänienzeit. Ein Gedenkbuch an sturmbelebte Tage. Zugunsten der siebenbürgisch-sächsischen Kriegswitwen und-weisen*, Hermannstadt, Druck und Verlag von Joseph Drotleff, 1917.

¹⁸⁵ Franz Joseph I (1830-1916): a fost unul din cei mai longevivi suverani ai Monarhiei Danubiene, cu o domnie de 68 de ani. A urcat pe tronul Habsburgilor în 2 decembrie 1848, în urma abdicării împăratului Ferdinand, fiind împărat al Imperiului Habsburgic între 1848-1867, iar din 1868 până la moarte, survenită în 21 noiembrie 1916, împărat al Austriei și rege apostolic al Ungariei. A se vedea: Anton Bossi Fedrigotti, *Kaiser Franz Joseph I. und seine Zeit*, Zürich-München, Ringier Verlag, 1978; Heinrich Drimmel, *Franz Joseph: Biographie einer Epoche*, 3.te Auflage, München-Wien, Amaltea Verlag, 1992; Jean-Paul Bled, *Franz Joseph*, București, Editura Trei, 2002.

Era un atentat intenționat la sentimentele noastre. Ne-a dovedit-o aceasta și predica patriotică a preotului, care nu s-a putut răbda să nu facă aluzii aspre și răutăcioase la adresa noastră.

În spitalul din Kismarton (Eisenstadt)¹⁸⁶ murise soldatul Avram Cătălin din Brad. Bietul român ceruse, cu limbă de moarte, să-l îngroape preot român. La insistențele poliției de acolo, șeful nostru se înduplecă să ne dea voie să mergem ca să-i dăm cinstea din urmă. Înjghebăm repede un cor și provăzuți cu foaie de drum și însoțiți de un jandarm, 14 inși facem drumul de 12 k[ilo]m[etri] pe jos până la Eisenstadt, cuibul familiei nobile Eszterházy. În castelul ce stăpânește pe o culme toată perspectiva ținutului, cu parcul grandios, plin de plante exotice, lacuri verzi și lebede îngâmfate, întrezărim suspinele de veacuri ale iobăgiei robotitoare, exploatate de lăcomia feudalismului medieval, care a secerat și pe plaiurile noastre atâtea lacrimi și sânge. Prohodul bietului Cătălin, fără patrafir, cădelniță și molitvelnic, dar cu suflute curate, este mișcător.

Tovarășii Iosif Ognean și Nic[olae] Moldovan folosesc prilejul și cu trenul proxim se reped la Șopron să ne cumpere rufe, haine și alte ustensile pentru iarna ce se apropie. Vigilența spionilor ne trădează. A doua zi, mare vâlve și judecată. După un aspru rechizitor, polițaiul pronunță sentința: 15 zile închisoare, plus 200 cor[oane] amendă în bani. Luând în seamă însă „circumstanțe atenuante”, de mărinimozitate, se reduce pedeapsa la 24 ore și 5 cor[oane] amendă. Prefacem și închisoarea în bani și plătim.

Toamna îmbătrânește din zi în zi. Preludiul iernii îngrămădește în pragul apusului bulgări uriași de nori mohorați, iar vântul șuieră cobitor o pustie peste viile dezpletite.

Lipsa combustibilului trezește în sufletele noastre instinctul de asociere. Locuința tovarășului Bozga cu un pat de scânduri, o laviță hodorogită și o măscioară de brad, o decretăm de „casină națională”. Din contribuția publică, îl aprovizionăm, în condiții modeste, cu găteji¹⁸⁷ de mesteacăn, viță uscată de vie și salcâmi și acest comunism de încălzire ne mai înviorează.

Din încredințarea guvernului de la Budapesta, sosește în 7 noiembrie, în inspecție, consilierul ministerial Jekelfalussy Zoltán, însoțit

¹⁸⁶ Eisenstadt, oraș în estul Austriei, capitala administrativă a landului Burgenland.

¹⁸⁷ „Găteji”: „Vreascuri”.

de profesorul d[octo]r Iosif Siegescu¹⁸⁸. Citați în fața „Măriei Sale” ne expunem doleanțele cu glas cuviincios, înșirând mizeriile ce le îndurăm. Surâsul diabolic din colțul gurii lui ne dumirește, însă, îndată, că ăsta-i cântecul ce-i place. Și prilejul este potrivit să-și descarce toată ura ce o nutrește neamului nostru asupra noastră, celor lipsiți de puțință de a ne apăra. Cu ironia jignitoare a unor fraze veninoase, ne spune: „Vă plângeți de libertate, bine, vă voi închide în barăci, vă plângeți de frig, poftiți la cariera de piatră, munca vă va încălzi, vă plângeți de hrană plătită scump, vă duc la închisoare, acolo hrana este gratuită. Acolo sunteți vrednici toți și dacă organele noastre numai pe voi v-au trimis aici de bună seamă sunt grele păcatele voastre, mai grele ca ale tuturor valahilor, căci toți sunt trădători. Avem noi însă ac de jocul vostru. De acum, să știți că chestia naționalităților s-a șters odată pentru totdeauna din dicționarul țării ungurești. Cine mănâncă pâinea pământului unguresc, trebuie să fie ungur din creștet până în tălpi. Iar cel ce va îndrăzni să se îndoiască de aceasta va fi trimis la ocnă și spânzurat”. Pentru ca să tempereze acest rechizitoriu strașnic, ne-a luat apoi profesorul Siegescu în odaia de alături și între patru ochi, părând ca la spovedanie, ne-a scris la răvaș durerea fiecăruia, mângâindu-ne cu sprijinul său dezinteresat.

Frigul se întetește. În urmă sosește un transport de cărbuni și petrol. Dar nu pe seama noastră. Nevoia, care iscodește multe soluții, ne îndeamnă să mituim cu câteva coroane pe bătrânul servitor al primăriei. Bacșișul deschide poarta ferecată a pivniței uriașe și sub scutul întunericului de seară ne strecurăm domol în catacomba seculară, cu sticle culese de pe maidanele din capul satului și cu saci împrumutați de la băcanul evreu. Bătrânul Fredl umple sticlele cu petrol și sacii cu cărbuni, iar noi ne facem fiecare bucuros serviciul de hamal. Prețioasele materii, plătite de noi, îl duce în ispită să ne

¹⁸⁸ Iosif Siegescu (1873-1931): doctor în litere, filosofie și drept canonic, deputat al cercului electoral Oravița în parlamentul ungar între anii 1909-1918, prelat papal, comisar ministerial la Ministerul maghiar al Cultelor și Instrucțiunii publice, profesor al catedrei de limba și literatura română a Universității din Budapesta, al cărei rector a fost între 1921-1923, întemeietor al liceului din Oravița, cunoscut pentru reputația sa de „român renegat” și oportunist, pe care și-a câștigat-o, probabil, nu numai datorită lucrărilor sale, ci și pentru faptul că a evitat orice implicare în susținerea proiectelor naționale românești, după Marea Unire stabilindu-se la Budapesta. Despre biobibliografia sa a se vedea: Remus Câmpeanu, *Biserica Română Unită între istorie și istoriografie*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, pp. 133-144.

repete operația încă de două-trei ori până noaptea târziu și suntem fericiți că cel puțin pe câtva timp putem lupta cu frigul.

Nemaiputând suporta mizeriile traiului, care ne-a ruinat stomacul celor mai mulți, facem încercare de „transferare” în alte localități. Certificatele medicale și indulgența comisarului Blaschek au efect. Cei mai mulți suntem transferați în orașul Șopron și puși sub oblăduirea poliției de acolo. Cu puținul bagaj strâns în câteva foi de gazete, pe vânt și ploaie cu zăpadă, ne facem exodul, grăbiți ca să scăpăm din cuibul acesta de tortură.

Supravegherea în Șopron e mai severă, cu ordinul de prezentare la poliție de două ori pe săptămână, cu opreliștea strictă de a cerceta localurile publice și ieșirea din oraș. Ni se indică un singur loc de întrunire, cafeneaua „Panonia”, cu o masă dosită, rezervată anume pentru noi, pentru ca poliția să ne aibă la dispoziție în tot momentul.

În mahalaua orașului ne instalăm în locuințe acomodate șubredei noastre situații financiare. La o babă bătrână de 80 de ani, care se îndeletnicea cu atribuțiile de moașă clandestină, mă instalez cu colegul, părintele Iacob Chifa¹⁸⁹ din Soporul de Câmpie¹⁹⁰. Edificiul, de o vechime medievală, are aspectul unui bătrân ramolit, care abia își mai duce neputința vârstei sale dărăpănate. Baba ne cedează „salonul” cu geamuri lipite cu hârtie, ușă cu încuietoare de cârlige, mobilă roasă de dintele vremii și cârpită cu scânduri albe de brad, în care abundează cu o rară fecunditate, oaspeții parazitari ai tuturor vechiturilor, ploșnițele și carii. O tipografie din subsol suspină de dimineată până la miezul nopții un uruit înfundat și fără conținere,

¹⁸⁹ Iacob Chiffa: ales capelan, apoi preot paroh în Soporul de Câmpie în 28 decembrie 1903, a fost hirotonit preot de mitropolitul Ioan Mețianu în 25 martie 1904. A fost arestat și întemnițat între 5 septembrie 1916 și 15 iulie 1917. Rămasă singură cu șapte copii, soția sa, Lucreția Levcu s-a îmbolnăvit și la scurtă vreme a murit. Ruinat trupește și zdruncinat sufletește după moartea soției, a intrat într-o depresie psihică acută, fiind internat într-un spital din Turda în anul 1919, unde se sinucide aruncându-se de la etajul de sus al spitalului în stradă. Cei șapte copii au fost înfiați de către fratele preotesei. În arhiva parohială sunt consemnați nominal doar cinci dintre ei: Teofil, Melania, Ioan, Iacob, Ana și Gheorghe. Teofil (n. 1906) a absolvit Facultatea de Teologie Ortodoxă din Sibiu și a ajuns în 1952 protopop la Deva. Într-o scrisoare adresată mai târziu preotului Vasile Herdea, acesta mulțumea pentru ajutoarele financiare pe care parohia i le-a oferit după plecarea sa din sat. În anul 1929, fiul cel mic, Gheorghe, figura între copii Orfelinatului Arhiepiscopiei Ortodoxe Române din Sibiu. Mulțumim domnului teolog dr. Stelian Pașca-Tușa pentru informațiile biografice despre pr. Iacob Chiffa.

¹⁹⁰ Soporul de Câmpie, județul Cluj.

care vâjâie în creier supărător. În odaia de alături baba ține consultații și încasează grase onorare de la publicul obscur, ce-i reclamă prețioasa intervenție, soldați, funcționari, studenți, cocote, lucrătoare, servitoare și ici colea câte o damă din lumea bună. Lipsurile ne însoțesc și aici. Pentru un codru de pâine suntem nevoiți să zgriburim ceasuri întregi în curtea fabricii de pâine până ce după șirurile lungi de cetățeni ajungem și noi la ghișeu. La lemnele de foc același procedeu. Cumpărate cu kilogramul le încărcăm pe o sanie rechiziționată cu un bun bacșiș de la copiii de pe stradă și nu ne sfim, noi preoți români, să ne înhămăm la sforile saniei și să târâm sarcina de lemne prin străzile orașului, până la locuință. Un fierăstrău și o secure împrumutată de la baba noastră ne dă puțință să le fărămițăm. Zadarnic protestează tipografia că bubuiturile noastre dărâmă grinzile pe ei, zadarnic ne implora baba să nu-i zdrobim podeala, noi ne vedem de treabă. Avem pâine și căldură și suntem fericiți. Descoperim o masă ieftină la societatea francmasonilor, unde pentru o taxă de 1 cor[oană] 50 fileri ni se servește un prânz de război în condiții destul de modeste. Finanțele noastre zdruncinate ne silesc să facem uz de acest favor. Cina și dejunul le potolim adeseori cu nădejdea prânzului de mâine. Din când în când, câte un pachet cu pâine și slănină, venit de la cei de acasă, trecut prin dijmuirea Siguranței, ne scoate din încurcătură.

Din satele județului ne vin vești tot atât de triste. Preoții și intelectualii internați rabdă foame și frig și ca să poată rezista acestor dușmani indezirabili mulți s-au angajat la scosul cartofilor de pe câmp, la culesul cucuruzului, iar în timpul iernii la tăiat de lemne în curțile gospodarilor pentru ca să-și poată asigura o bucată de pâine și un colț de adăpost.

Bolnavi, flămânzi și încremeniți de frig, pe sufletele noastre se înstăpânise o resemnare apatică și în negura desiluriilor zilnice doar o mică rază de nădejde ne mai lumina cărările, credința în Dumnezeu, care și din piatră poate face pâine și din moarte poate naște viață.

Eliberările sporadice, care începură prin luna ianuarie, nu ne ademeneau, căci de altă parte numărul nostru sporea zilnic. Unul pleca și alți zece îi luau locul. Veștile erau tot mai mohorâte. Oastea românească respinsă, pământul țării românești cotropit de barbari, poporul românesc huiduit și batjocorit, în scaunul vlădesc din

Sibiu se instalase în persoana lui Vasile Mangra¹⁹¹ spiritul lui Tisza¹⁹², temnițele Clujului, Seghedinului, Târgu-Mureșului și altele înghițeau zilnic pe frunțașii satelor noastre din Ardeal, cei 9 mucenici de la Cluj osândiți la moarte prin ștreang, siguranța statului bătea și schingiuita cu o sălbăticie asiatică bătrâni, femei și copii, pentru că Dumnezeu le sortise o viață cinstită românească.

Mulți dintre frunțașii noștri de ieri luaseră de bună voie toiagul pribegiei în străinătate și-și adăposteau cu precauță obscuritatea incognitatea între zidurile Vienei și a altor orașe din Austria și Elveția, iar tragedia neamului își ajunge culmea în manifestul celor 179 de iscălituri, care dădeau prinusul urgisit, cerut de guvernul unguresc că „extra Hungariam non est vita”¹⁹³, ca o panahidă¹⁹⁴ dureroasă a multor slăbiciuni.

Organele administrației și opinia publică, îmbuibată de veștile biruințelor strălucite de pe frontul României, își potențau mereu disprețul față de noi simțind o bucurie diabolică în multele șicanări și torturi morale, ce ni le aplicau.

În luna februarie, în urma intervenției populației din județ, care își temea proviziile, guvernul eliberează un număr mai mare de internați. Pe

¹⁹¹ Vasile Mangra (1850-1918): istoric, teolog, membru titular al Academiei Române cu o activitate istoriografică și publicistică apreciabilă. Între anii 1875 și 1893 a fost profesor la Institutul Teologic-Pedagogic din Arad, între 1900-1916 președinte-vicar al Consistoriului Ortodox din Oradea, iar în perioada 6 august 1916-29 octombrie 1918 mitropolit al românilor ortodocși din Transilvania și Ungaria. Datorită activității sale politice din ultimii ani de viață, dar mai ales din cauza ingerințelor guvernului maghiar în cursul procesului electoral din vara anului 1916, precum și a morții sale, considerate până deunăzi suspecte, a fost șters din dipticele Bisericii Ortodoxe Române, iar arhipăstorirea sa la Sibiu a fost declarată ca sedisvacanță. Despre viața și activitatea sa a se vedea: Marius Eppel, *Un mitropolit și epoca sa. Vasile Mangra (1850-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006; *Vasile Mangra. Corespondență*, volumele I-II, ediție, studiu introductiv și note de Marius Eppel, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007.

¹⁹² Ștefan (István) Tisza (1861-1918): politician maghiar, prim-ministru al Ungariei în două rânduri, în perioada 1903-1905 și 1913-1918, susținător activ al menținerii dualismului austro-ungar, asasinat în toamna anului 1918, în contextul izbucnirii revoluției bolșevice din Budapesta. Pentru detalii a se vedea: István Deák, „The Decline and Fall of Habsburg Hungary, 1914-1918”, în volumul *Hungary in Revolution*, editat de Ivan Volgyes, Lincoln, University of Nebraska Press, 1971, pp. 10-30.

¹⁹³ „Nu există viață în afara Ungariei”.

¹⁹⁴ „Panahidă” sau „Parastas” desemnează slujba de pomenire a celor adormiți săvârșită la căpătâiul unui decedat, la biserică sau la cimitir la diferite soroace din an.

ziua de 17 februarie mi-a venit și rândul meu.

N[umă]r 17. Consult carnetul meu de ziar. Un fenomen interesant de telepatie. În 17 octombrie, ziua nașterii mele, pe o vreme furtunoasă de toamnă un vis limpede ca realitatea îmi vrăjise în mijlocul odăii un moșneag cu barbă albă, frunte largă și privire senină. Și moșneagul îmi grăise: „Nu dispera, osânda ta e scrisă pe 17 săptămâni”. Și acum caut tâlcul acestui vis. Se împliniseră 17 săptămâni, de la 28 august până în 24 decembrie, când a murit tatăl meu¹⁹⁵ și alte 17, de la 17 octombrie până la eliberarea mea. Și fenomenul îl justific cu mărețele dispoziții ale providenței divine, care poartă grija tuturor celor ce își leagă nădejtile de dânsa.

Mulți dintre tovarăși au rămas și au sporit cu alții timp de doi ani de zile, până la ivirea zorilor din toamna anului 1918. Durerea înstrăinării ne-a chinuit fără seamăn.

Nu mai puțin a sângerat, însă, sufletul nostru acasă, unde am aflat pustiu, jaf și mizerie, iar de altă parte oblăduirea administrației ne-a declarat internați acasă, având aceleași deobligații de prezentare la poliție de două ori pe săptămână și restricția de a nu face nici un pas fără știrea organelor de siguranță. Fiecare vorbă, fiecare pas ne era ispitit de agenții secreți, care ca o umbră de păcate ne spionau și ziua și noaptea.

Noi, cei trecuți prin focul purgatoriului, n-am dat însă nici o clipă răgaz ispitei care să ne clatine credința în dreptatea lui Dumnezeu care s-a și înfăptuit în măreție adevărat dumnezeiască.

Pocăința guvernului unguresc veni prea târziu. Ordinul de dezinternare sosit sub presiunea revoluției de la 1 noi[embrie] 1918 a rămas un făt mort. Trecuse ceasul al unsprezecelea. Iadul unei urgii de veacuri clădit pe nisipul fărădelegilor s-a năruit. Sub steagul tricolor viforul oștilor române întrupează visul părinților și strămoșilor noștri, iar

¹⁹⁵ Aname protopopul ortodox Avram Stanca al orașului Petroșani (1843-1916). A fost secretar, în perioada studiilor teologice de la Sibiu, al mitropolitului Andrei baron de Șaguna, apropiat colaborator al lui Avram Iancu, pe când slujea ca preot paroh la Vidra, luminător al păstorilor săi, ctitor de biserici și școli românești în ținutul Hunedoarei, al cărui protopop a fost vreme de aproape trei decenii. A se vedea: Constantin Stanca, *Îngerul de pe cupolă. Memorii*, cuvânt înainte de Zoe Stanca Anghel, ediție îngrijită și cu postfață de Dumitru Velea, Petroșani, Editura Fundației Culturale „Ioan D. Sârbu”, 1998, pp. 13-20; Florin Dobrei, „Protopop stavrofor doctor Sebastian Stanca-micromonografie”, în *Revista Teologică*, an XVI, număr 1, 2006, p. 131.

noi cu lacrimi de bucurie udăm pământul sfințit cu sângele atâtor mii de mucenici, dând mărire lui Dumnezeu: „Mari și minunate sunt lucrurile tale, Doamne, toate întru înțelepciune le-ai făcut”¹⁹⁶.

În închisoare:

În întreg cursul războiului, închisorile ungurești s-au putut mândri că au găzduit în permanență deținuți politici români. Între acestea, locul de frunte îl au închisorile din Cluj (tribunal, orășenească, poliția de graniță, honvezilor, tribunalului militar și vestitul Fellegvár), apoi Târgu-Mureș, Aiud, Seghedin, Oradea Mare, Timișoara, Arad, Făgăraș, Brașov și Sibiu.

În aceste închisori preoții români sunt înjosiți ca cele mai urgisite animale, alături de toți tâlharii, vagabonzii, bicherii¹⁹⁷, haimanalele, țigani și prostituatele. Dormeau pe scândurile goale, fără nici un fel de așternut. Odată sau de două ori pe an li se dădea un braț de paie, care în scurtă vreme se făcea gunoi. Insecte de tot soiul bâjbâiau cu milioanele. S-au umplut toți de păduchi. Odată pe zi erau scoși la aer în curte timp de 10-30 minute fără a avea permisiune să vorbească unul cu altul. Noaptea le țineau tovarășie șoarecii și cloșanii. Trebuințele trupești erau siliți să le satisfacă în celulă unde erau strâmtorați 8-15 inși. De mirosul greu și ucigător, cei mai mulți și-au atras boli grele și incurabile.

Alimentația varia după felul închisorii, dar în cele mai multe închisori numai odată pe zi, o bucată de pâine neagră și uscată. În închisorile din Făgăraș, Brașov și Sibiu căpătau zamă de morcovi sau napi de vite în fiecare zi, de două ori pe săptămână varză mucedă cu șoric de porc.

În închisorile din Târgu-Mureș, zamă dulce de fasole sau cir de mămăligă și de două ori pe săptămână varză acră cu oase de oaie.

În închisorile din Cluj, primeam mâncare de trei ori pe zi după un meniu special. Dimineața, apă caldă cu chimin sau cafea neagră din coaje arse de pâine, la prânz zamă de cartofi, fără cartofi sau zamă de fasole, cir de bostani, brusturi și otavă fiartă în apă. Rar, câte o bucată de zgârciuri

¹⁹⁶ Psalmul 103, 25.

¹⁹⁷ „Bicher”: „Pramatie/Chefliu”.

de vită. La cină, rămășițele de la amiază, brânză cu viermi, cârnați de cal sau pește împuțit.

În celelalte închisori, zamă de cartofi degerați, de morcovi sau napi și mămăligă. „Dejunul și cina răbdări prăjite în foame cu scânteii și domolite cu lacrimi”.

În 21 noiembrie, ziua când a murit împăratul Francisc Iosif, s-a dat în temnițele din Cluj ciorbă de fasole fiartă în petrol și cu mălai uscat.

Frigul își făcuse strat în zidurile reci și umede și nu-l putea domoli nici răsuflarea robilor, nici plimbările lor agitate prin celule.

Mai îngrozitor a fost însă tratamentul la investigații. Legați în lanțuri, care le tăiau adânc în carne, deținuții erau târați în fața judeului de instrucție. Interogatoriile erau însoțite de palme, pumni, ghionturi și maltratări. Bieții mucenici se întorceau în celule cu degetele zdrobite de ciocane, cu picioarele ucise de potcoavele cizmelor jandarmilor, cu răni adânci în piept, în brațe, în spate și plini de sânge cu obrazul umflat și plin de vânătăi, cu unghiile și părul smuls, cu capul plin de cocori. Pe mulți îi aduceau pe sus schingiuiți și mai mult morți și îi aruncau cu înjurături sălbătice în mijlocul celulei ca pe niște hoituri netrebnice.

Iată cum descrie o astfel de investigație d[omnu]l Petru Iacob, primarul orașului Petroșani¹⁹⁸: „Mie mi-a venit rândul la interogatoriu după-amiază pe la ora trei. Legat în lanțuri m-a luat în primire, în cancelarie, un locotenent cu numele Bindel, avocat evreu din Seghedin. Cu sudalme grozave s-a năpustit asupra mea lovindu-mă cu pumnii peste obraz și în piept și cu genunchii în pânțele. Mi-a rupt gulerul, cravata și hainele, iar cu călcâiele cizmelor mi-a zdrobit degetele de la picioare, așa că mi-au căzut unghiile și degetele mi-au rămas sluțite pentru totdeauna. M-a năpădit sângele pe gură, pe nas și pe urechi și în durerile grozave mă rugam de el mai bine să mă împuște decât să mă chinuie. M-a snopit până ce a asudat, iar eu am căzut la pământ. Atunci m-a predat unor soldați, care m-au aruncat într-o celulă umedă și întunecoasă, unde două săptămâni am stat culcat pe cimentul gol, fără să mi se dea nici măcar o mână de paie”.

Torturile suferite nu se pot descrie. Regimul temniței a fost îngrozitor. Fericiți au fost cei ce au murit mai degrabă, pentru că toți

¹⁹⁸ Petroșani, județul Hunedoara.

ceilalți au adus cu ei din această închiziție oficială, reumatism, nebulă și tot felul de boli incurabile.

Dumnezeul dreptății a făcut însă dreptă răsplătire pentru suferințele acestor martiri și a dat călăilor neamului nostru pedeapsa cuvenită.

Un proces monstruos:

Încrezute în oarba lor trufie că vor birui toată lumea, oștile germane și austro-ungare s-au izbit în scurtă vreme de zidurile nebiruite ale aliaților. Și atunci răcorindu-se nițel au început să tragă cu ochiul în dreapta și stânga după tovarăși. De la România aștepta să-i sară în ajutor fără nici o ezitare. De la București s-au cerut însă Berlinului garanții efective și reale pentru schimbarea radicală a tratamentului, de care ne împărtășim noi românii din Austro-Ungaria. Ungurii, care nu voiau să știe de aceasta iscodesc atunci un mare complot de spionaj ca să dovedească Berlinului că românii ardeleni sunt trădători și nu sunt vrednici de alt tratament. Tisza se prefăce în agent provocator și țese un plan infernal pe care îl pune în aplicare la granița României, în Trei-Scaune. În scopul acesta angajează pe evreul Rafael Mendel, care execută planul. Era în vara anului 1915. Rafael Mendel se prezintă în luna iunie în satul Herman¹⁹⁹ de lângă Brașov la învățătorul David Pop, despre care luase informații că are șubrede sentimente românești. Mendel i se recomandă sub numele Stoica, subofițer român din Azuga, trimis ca spion de armata română în Ungaria, ca să adune date militare. Mendel îi spune că România va intra curând în acțiune și el are mandat de la București să comunice intelectualilor români din Ardeal acest secret pentru ca aceștia să se refugieze din bună vreme și să treacă în România.

David Pop, care avea cunoștință cu învățătorul Lăzureanu din Azuga și avea oarecare bănuieală asupra lui „Stoica”, a cerut acestuia să-i aducă o scrisoare de recomandare de la Lăzureanu. După mai multe ezitări ale lui „Stoica”, David Pop, intrigat de situația nesigură, pleacă spre Predeal să se informeze singur la Azuga. Supravegheat însă de siguranța lui „Stoica” e dat jos din tren la Dârste²⁰⁰ pe motiv că nu avea pașaport în regulă.

¹⁹⁹ Astăzi Hărman, județul Brașov.

²⁰⁰ Dârste, județul Brașov.

Atunci, o întâmplare neprevăzută dezvelește întreg misterul. David Pop întâlnește la Brașov pe preotul Gheorghe Burlea²⁰¹, cu care „Stoica” a încercat aceeași tentație într-un restaurant din Brașov. Acesta, însă mai rezolut²⁰², a cerut intervenția poliției, unde „Stoica” a fost nevoit să se legitimeze, ieșind la iveală că este agent secret al ungarilor și se numește Rafael Mendel. Pe când Burlea povestește aceasta lui David Pop, apare și Mendel, pe care David Pop îl ia de scurt. Cu o seninătate și nepăsare crudă, Mendel îl ia de braț, îl invită la un pahar cu vin, unde își recunoaște identitatea și îi zice: „Trăim vremuri grele de război. Țara e în primejdie. Noi cu toții suntem datori să o ajutăm. Țara însăși trebuie să uzeze de toate mijloacele, pentru a se pune la adăpostul oricărei nesiguranțe, oricărei surprinderi. Situația patriei noastre este deosebit de grea, pentru că nimeni nu poate ști cu siguranță, dacă dușmanii noștri nu vor izbuti mai curând sau mai târziu, cu vorbe bune, sau cu amenințări, să ne arunce și România în spate. Considerând această eventualitate, conducătorii patriei noastre trebuie să ia toate măsurile de precauțiune și în primul rând, să vadă, ce dispoziție sufletească ar naște o astfel de eventualitate la românii ardeleni. Voim deci să punem la încercare sentimentele intelectualilor români din Ardeal. Cu ancheta aceasta sunt însărcinat eu și alți câțiva detectivi. Ispita se poate conduce pe mai multe căi. Cea mai simplă este aceea, pe care ți-am expus-o eu. Mă prezint, ca ofițer din România, cu misiunea să adun informațiuni pe seama armatei și să avizez pe românii din părțile acestea despre data intrării României în război pentru a se putea refugia. În chipul acesta pot cunoaște sentimentul fiecăruia. Acum dragul meu, după ce ți-am dezvelit întreaga afacere, vreau să știu un lucru. Ca bun patriot, ca înțelegător al vremurilor de astăzi, ca filo-maghiar, ce zici? Vrei, să-mi dai mână de ajutor, pentru a-mi putea mai bine îndeplini misiunea? Tu, ca român, cunoști mai bine societatea românească și ea încă are în tine mai multă încredere. Nu uita, că vei primi o răsplată princiară. Sunt puse la bătaie 100.000 de coroane, jumătate mie, jumătate ție. Gândește-

²⁰¹ A slujit ca preot ortodox în parohia Barcani din județul Covasna. A fost arestat în 23 octombrie 1915 și judecat în procesul de spionaj descris în text. A fost eliberat în decembrie 1915. Arestat din nou în decembrie 1916, a fost închis cinci luni în închisoarea militară din Brașov, apoi alte șapte luni în închisoarea de pe cetățuia Clujului, a fost achitat și eliberat, stabilindu-i-se domiciliu forțat în orașul Sfântul Gheorghe până în noiembrie 1918. A se vedea: Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania*, p. 187.

²⁰² „Rezolut”: „Hotărât/Ferm”.

te și dă-mi răspunsul, cât mai curând posibil”.

Și David Pop, ispitit de cele 50.000 coroane, a căzut în cursă. Sub cuvânt că stau în legătură cu armata română, ca să-i ușureze trecerea Carpaților, a pârât pe 12 intelectuali români, care au fost deținuți, maltratați, bătuți crunt și închiși în temniță. Între ei a căzut și însuși David Pop. Deținerile s-au făcut la 24 oct[ombrie] 1915. Procesul a durat până la 5 martie 1917. Nouă din acuzați au fost osândiți la moarte prin ștreang și anume: d[octo]r Spiridon Boiță avocat în Brașov, d[octo]r Zaharie Muntean avocat în Alba-Iulia²⁰³, Pompiliu Dan revizor școlar în Zărnești²⁰⁴, Romul Cristolovean înv[ățător] director în Râșnov, Victor Pop farmacist în Alba-Iulia, Nicolae Hamzea învățător Târlungeni, Coman Baca preot ort[odox] în Poplaca²⁰⁵, Ion Coman preot în Întorsătura Buzăului și însuși David Pop. Au fost osândiți apoi la 45 ani închisoare grea: Dumitru Greceanu preot ort[odox] în Herman, Iosif Popovici preot Sf[ântul] Gheorghe, Ion Sociu funcționar în Sibiu, Gheorghe Negoiescu preot Întorsătura Buzăului²⁰⁶, Romul Popescu funcționar de bancă Sibiu, Ion Modroi preot în Vama Buzău, Ion Nan preot în Sânpetru și doamna Elisabeta Boiță soția avocatului.

Tisza își ajunsese scopul. Conștiu însă de vinovăția sa n-a cutezat să execute sentința, ci a ținut pe cei osândiți închiși trăgându-l apelul

²⁰³ Zaharie Muntean (1881-1872): avocat, om politic, ginerele memorandistului Rubin Pațiția, membru al Consiliului Național Român din Alba-Iulia, organizator și delegat la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. A se vedea: Mihai-Octavian Groza, *Documente privind activitatea Consiliului Național Român din Alba-Iulia*, Sebeș, Editura Emma Books, 2012, p. 40.

²⁰⁴ Astăzi orașul „Zărnești” din județul Brașov.

²⁰⁵ Coman Baca junior (1866-1921): preot ortodox în parohia Poplaca de lângă Sibiu între anii 1891 și 1921. A avut cinci copii, doi dintre ei fiind uciși de obuze în timpul Primului Război Mondial, chiar în curtea casei natale. În perioada procesului și a detenției a suferit mai multe bătăi și leziuni trupești care i-au zdruncinat sănătatea, grăbindu-i moartea. Detalii biografice la: Emanuel Pavel Tăvală, *Cronica parohială*, Sibiu, Editura Andreiana/Editura Agnos, 2011, pp. 92-96.

²⁰⁶ Preotul ortodox Gheorghe Neagovici-Negoiescu a făcut parte dintr-o veritabilă dinastie de preoți, care au slujit Biserica Ortodoxă în Depresiunea Buzăului Ardelean, fiind capelan și paroh în Întorsura Buzăului între anii 1892-1938, iar între 1919 și 1922 protopop al protopopiatului ortodox Treiscaune. Arestat la 25 decembrie 1915 a fost închis la Brașov, Cluj, Oradea și din nou la Cluj, până la 28 octombrie 1918, când a fost eliberat. A se vedea: <http://www.fericiticeiprisoniti.net/aurel-negoescu/1904-viata-preotului-martir-aurel-negoescu>, accesat în 26 februarie 2015.

pe la curtea de casație, până când, la 27 oct[ombrie] 1918, mișcarea revoluționară a rupt lacătele temniței și i-a eliberat pe toți.

Procesul acesta rămâne pe veci în istorie ca pată neagră pe conștiința justiției statului unguresc.

Date personale (1914-1918):

Emanuil Beșa²⁰⁷: preot ort[odox] în Zlagna²⁰⁸. La 1 noi[embrie] 1916 am fost deținut, împreună cu fiul meu mai mare (Eugen n. ed.), de patru jandarmi și transportat între baionete la Abrud, unde am stat o săptămână în temnița ordinară. Am fost purtat prin oraș în ziua mare între sulițe, huiduit, scuipat și batjocorit de unguri și de aici transportat cu trenul la Székelyudvarhely²⁰⁹ și aruncat din nou în temniță. Noaptea primă am petrecut-o în tovărășia unui mort. În temnița aceasta am stat alături de toți făcătorii de rele, în murdăria cea mai insuportabilă, șase săptămâni, fără să mi se permită ieșirea la aer nici măcar pe câteva minute. Interogat asupra atitudinii mele naționale la alegerile de deputat și asupra unui proces avut pe timpul Memorandului²¹⁰, pertractarea din 2 ianuarie 1917 m-a declarat „vinovat politic” și m-a internat în Becicherecul Mare²¹¹, jud[eu]l Torontal²¹². Am fost eliberat în 2 iunie

²⁰⁷ Emanuil Beșa: născut în Prundul Bârgăului, a studiat la Institutul Teologic din Sibiu, a slujit în Poiana Sibiului între 1885-1895, apoi între 1896-septembrie 1919 în Zlatna. A fost urmărit de poliția ungară încă din 1904, deoarece avea un fiu elev la școala militară de cavalerie din România. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 17-18.

²⁰⁸ Zlatna, județul Alba.

²⁰⁹ Székelyudvarhely/Odorheiu Secuiesc, județul Harghita.

²¹⁰ Document înaintat la 28 mai 1892, de către fruntașii românilor transilvăneni, împăratului Austro-Ungariei, prin care erau solicitate drepturi etnice egale cu ale celorlalte națiuni ale Transilvaniei, precum și încetarea persecuțiilor și a politicii de maghiarizare. Documentul a fost trimis, necitit, parlamentului de la Budapesta. Autoritățile maghiare vor intenta, în 1894, un proces desfășurat la Cluj și soldat cu condamnarea și întemnițarea majorității autorilor documentului. Amănunte la: Liviu Maior, *Memorandul. Filosofia politico-istorică a petiționalismului românesc*, passim; Pompiliu Teodor, Liviu Maior, Nicolae Bocșan, Șerban Polverejan, Doru Radosav, Toader Nicoară, *Memorandul 1892-1894*, passim.

²¹¹ Becicherecul Mare, oraș în Banatul Sârbesc, al șaselea ca mărime din Serbia.

²¹² Comitatul Torontal, unitate administrativă a Regatului Ungariei din secolul al XV-lea și până în anul 1920. Prin Tratatul de la Trianon, teritoriul comitatului a fost împărțit între

1917. Din mizeriile temniței și-a contras o boală de inimă care l-a răpus în 7 febr[uarie] 1919, în vârstă de 60 de ani.

Ioan Budoiu: preot ort[odox] Câmpuri-Surduc²¹³. Acuzat de șeful gării și cantonierul din loc, că în 5 sept[embrie] am făcut spionaj la telefonul din cantonul 77 pe linia Arad-Teiuș, am fost deținut de doi detectivi evrei la 1 noiembrie și escortat la Odorheiul Secuiesc. Cu toți tâlharii am stat patru zile în închisoare, pe urmă transportat în temnița honvezilor din Cluj, unde am stat două luni în celulă până în 10 martie 1917, când am fost eliberat, dovedindu-se nevinovăția mea. În lipsa de acasă, mi s-a făcut percheziție și s-a prădat tot avutul. Voind Dumnezeu ca cele ascunse ale inimilor românești să iasă în întregime la iveală și să se înfăptuiască în toată măreția lor, eu încă mă mângâi că mi-am avut partea de suferință la întregirea neamului.

Ioan Capătă: preot ort[odox] în Șona²¹⁴. După retragerea trupelor române am fost pârât de un catolic din sat că am fraternizat cu românii și am pomenit pe regele Ferdinand²¹⁵. În 16 mai 1917 m-au deținut jandarmii. Dus pe jos la Brașov, am fost expedit la Cluj, stând o noapte întreagă în ploaie și vânt pe tampoane, căci în vagon nu m-au lăsat soldații. În temnițele Clujului am îndurat torturi cumplite. În 5 dec[embrie] 1917 m-au osândit la 5 ani pușcărie. În 26 martie 1918 am fost achitat de curtea de casație, dar internat în Cluj. Întors acasă, în 28 mai 1918, n-am mai aflat nimic, nici ce mânca, nici cu ce mă îmbrăca.

Iosif B. Cațavei: preot ort[odox] în Lissa²¹⁶. Acuzat de primarul satului că a pomenit la liturghie pe regele Ferdinand al României, a fost deținut în 1 oct[ombrie] 1916 și dus în temnița din Cluj. În 6 oct[ombrie] 1917 tribunalul militar l-a aflat vinovat și l-a osândit la patru ani închisoare ordinară. În urma tratamentului barbar și a investigației sălbatice s-a [îm]

Ungaria, România și Regatul Sârbo-Croato-Sloven (partea românească a fostului comitat Torontal se află astăzi în județul Timiș).

²¹³ Câmpuri Surduc, județul Hunedoara.

²¹⁴ Șona, județul Alba.

²¹⁵ Ferdinand I de Hohenzollern-Sigmaringen (1865-1927): rege al României în perioada 1914-1927, cunoscut în literatura de specialitate și mentalul colectiv ca „Ferdinand Unificatorul” sau „Ferdinand Întregitorul”. Detalii biografice la: Eugen Wolbe, *Ferdinand I întemeietorul României Mari. O biografie*, București, Editura Humanitas, 2004.

²¹⁶ Lissa, județul Brașov.

bolnăvit și a murit într-un spital militar din Cluj în 14 ian[uarie] 1918. Familia l-a dus acasă și l-a îngropat creștinește. Zbuciumul sufletesc a răpus în iunie 1918 și pe soția lui rămasă acasă fără sprijin.

Petru Cațavei: preot în Rodbav²¹⁷, azi în Lisa. Lupta îndârjită purtată ani de-a rândul cu sașii din comună, pentru câștigarea de drepturi egale cu sașii la averea comunei și susținerea școlii, mi-a atras ura prim-pretorului sas Hening, care m-a pus pe lista neagră și la 1 sept[embrie] 1916 am fost internat în comuna Repce Kóhalom²¹⁸. Șase luni am stat aici, susținându-mă ca scriitor în cancelaria notarială, până la 15 martie 1917. Întors acasă mi-am aflat soția și trei copii alungați de acasă, locuința ocupată de armata germană și tot avutul devastat.

Gheorghe Cerbu: preot capelan în Întorsura Buzăului²¹⁹. Deținut în 28 aug[ust] 1916 împreună cu soția, care avea copil mic. În noaptea petrecută în cazarma jandarmilor am fost batjocorit și înjurat de jandarmi. Soția, cu considerare la copil, au eliberat-o. A doua zi, împreună cu alți deținuți, ne-au escortat pe jos mai departe. În Teliu²²⁰ am fost insultați de populația secuiască, tot așa în Sepsi S[fân]t[ul] Georgiu²²¹, unde, am fost închiși în temniță. Aici ne-au întrebat de ne este foame, iar la răspunsul nostru afirmativ un hoved, râzând diabolic ne-au zis „Asta nu-i bine!” și a sucit cheia în ușa temniței. În noaptea următoare am fost porniți din nou la drum, pretutindeni batjocoriți de secuii care se refugiau în Baraolt²²² bătuți și maltratați de jandarmi, după ce făcuserăm 100 k[ilo] m[etri] pe jos. În 30 august am fost urcat în tren, cu alți patru tovarăși și expediat la Sătmar, de unde, după trei zile, am fost expediat din nou cu o bucată de pâine merinde, peste Budapesta, la Dunaszerdahely²²³. Scoși din temnița lagărului de prizonieri, a doua zi am fost escortați de cinci soldați și batjocoriți de intelectualii unguri adunați la gară, mai departe

²¹⁷ Rodbav, județul Brașov.

²¹⁸ Repce Kóhalom/Rupea, județul Brașov.

²¹⁹ Întorsura Buzăului, județul Covasna.

²²⁰ Teliu, județul Brașov.

²²¹ Sfântul Gheorghe, județul Covasna.

²²² Baraolt, județul Covasna.

²²³ Astăzi „Dunajská Streda”, oraș în sud-vestul Slovaciei.

peste Pojon²²⁴, la Nezsider²²⁵. Eliberat în 23 dec[embrie] 1916, am fost deținut, din nou, în 7 aprilie 1917 și internat la Șopron până în mai 1918.

Emanuil Ciulei: preot ort[odox] în Ciuchici²²⁶. În urma luptelor electorale de la 1913 între naționalistul d[octo]r A[urel] Vlad²²⁷ și guvernamentalul Corcan²²⁸, am fost acuzat de parchetul tribunalului civil din Biserica Albă²²⁹, iar în 1915 pus sub paza poliției sub cuvânt că am îndemnat pe soldații români să treacă în țara românească. La ordinul tribunalului militar din Seghedin am fost deținut în 1 sept[embrie] 1916, legat în lanțuri și escortat de 5 soldați la Seghedin. Insultat de soldații de pe stradă am fost aruncat în celula n[umă]r 35 a temniței „Csillagbörtön”. Bolnăvindu-mă, am fost mutat în 4 noi[embrie] 1916 în închisoarea tribunalului civil din Timișoara. Am fost eliberat în 14 ian[uarie] 1917.

Iacob Chiffa: preot ort[odox] în Soporul de Jos²³⁰, tată a 7 copii. A fost deținut în 5 sept[embrie] 1916 și internat în Rust. În 23 noi[embrie] a trecut în orașul Șopron și a fost eliberat în iulie 1917. De supărare, soția i-a murit în toamna aceluiași an, iar dânsul, în urma mizeriei și a suferințelor încă, a murit în primăvara următoare în spitalul din Turda, rămânându-i copiii pustii.

Ion Coman: preot ort[odox] în Sita Buzău²³¹. Născut 1881, căsătorit 1904, preot din 1905, tată a doi copii. Sub cuvânt că e trădător de patrie a fost deținut de unguri în 23 oct[ombrie] 1915. Locuința i s-a pecetluit, la

²²⁴ Pojon, în limba germană „Pressburg”, iar în maghiară „Pozsony”, Bratislava de astăzi, capitala Slovaciei.

²²⁵ Nezsider, oraș aflat în provincia austriacă Burgenland, centrul administrativ al districtului Neusiedl am See.

²²⁶ Ciuchici, județul Caraș-Severin.

²²⁷ Aurel Vlad (1875-1953): avocat, președinte al Consiliului Național Român din Orăștie, membru al Consiliului Dirigent, membru al Partidului Național Român din Transilvania, apoi membru fondator și fruntaș al Partidului Național Țărănesc, ministru de finanțe și ministru al cultelor în perioada interbelică, victimă a regimului comunist. Amănunte la: Valentin Orga, *Aurel Vlad. Istorie și destin*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2001.

²²⁸ Este vorba despre deputatul Petru Corcan, activist de orientare guvernamentală, ales în Parlamentul de la Budapesta în legislaturile 1910-1913, 1913-1918, în cercul electoral Sasca din comitatul/județul Caraș-Severin.

²²⁹ Biserica Albă, localitate în Banatul de Munte.

²³⁰ Astăzi Soporul de Câmpie, județul Cluj.

²³¹ Sita Buzăului, județul Covasna.

două săptămâni s-a făcut percheziție fără nici un rezultat. În temnița din Brașov a stat două săptămâni, de acolo, legat în lanțuri, a fost escortat de jandarmi la Cluj, întovărașit pe drum pretutindeni de huiduieli, batjocuri și scuipări. În Cluj, a fost aruncat într-o celulă a temniței ordinare, unde a stat singur doi ani de zile, de unde aproape în toată săptămâna trebuia să iasă în fața sbirilor, care îi luau interogatoriul cu palme, pumni și cu călcăiele cizmelor. La intrarea României (în război n. ed.) a fost transportat tot în lanțuri la Oradea-Mare de unde după două săptămâni a fost readus „acasă”. La faimoasa pertractare de spionaj din martie 1917 a fost declarat vinovat de trădare de patrie și osândit la spânzurătoare. Sub forța evenimentelor care se precipitau a fost eliberat în 14 oct[ombrie] 1918. Mizeriile și tratamentul, mai mult decât barbar, în cursul celor trei ani de temniță i-au curmat, însă, firul vieții în 6 noi[embrie] 1918. „Nu i-a fost dat să vadă și să se bucure de realizarea idealului pentru care a suferit trei ani de temniță ucigătoare”, zice văduva preotească, „eu cu cei doi copii m-am refugiat în Vechiul Regat, îndurând multe mizerii. Ni s-a prădat și pierdut tot ce am avut, din datorii am ajutat pe soțul meu în temniță și tot din datorii m-am susținut pe mine cu cei doi copii”.

D[octo]r Gheorghe Comșa²³²: în seara de 4 septembrie 1916, pe când trupele române erau în marginea Sibiului, iar patrurile maghiare circulau prin oraș la vânătoare după intelectuali români, mă refugasem cu colegul Dumitru Coltofeanu, azi asesor consistorial în Sibiu, la colegul Ioan Truția în reședința mitropolitană. Ne credeam la adăpost, când cineva solicită intrare în reședință, Truția iese la poartă și se întoarce legat,

²³² Gheorghe Comșa: născut în Comana de Sus, județul Brașov, în 13 mai 1889, a urmat cursurile Gimnaziului Maghiar de Stat din Făgăraș (1900-1908), ale Institutului Teologic din Sibiu (1908-1911), ale Facultății de Drept a Universității din Budapesta (1911-1915), unde a obținut și doctoratul, precum și ale Facultății de Teologie din București, obținând licența și doctoratul. Reîntors la Sibiu a fost hirotonit diacon celib pe seama Catedralei Mitropolitane în 27 septembrie 1915. Din iarna anului 1918 a activat ca secretar de resort la Consiliul Dirigent din Sibiu, iar în 1920 a fost ales deputat în primul Parlament al României Mari. În 3 mai 1925 a fost ales episcop al Aradului, la tundera în monahism primind numele de Grigorie. Trece la cele veșnice în urma unei suferințe trupesti la 25 mai 1935, fiind înmormântat la mănăstirea Hodoș-Bodrog, necropola ierarhilor arădeni. Este autorul a numeroase studii, cărți și traduceri în domeniile teologiei și istoriei. Detalii bibliografice la: Mircea Păcurariu, *Cărturari sibiieni de altădată*, pp. 445-450; Pavel Vesa, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Arad, Editura Gutenberg Univers, pp. 233-295.

condus de patru jandarmi unguri. Am fost deținuți și noi și legați am fost duși la poliție de patrula, al cărei șef era plutonierul Borbély. Pe drum a fost atașat la noi și colegul Aurel Todoruț, funcționar al Consistoriului Arhidiecezan. La poliție, am fost loviți cu patul puștii, iar lui Ioan Truția, azi preot în Râșnov²³³, i-au despicat urechea cu baioneta. Sângele țâșnea cu putere în timp ce soldații veneau să ne spânzure cu funiile ce ni le treceau amenințător pe dinaintea ochilor.

Pe la orele 10 seara am fost porniți pe jos printre patrurile maghiare spre Ocna-Sibiului²³⁴. Santinelele cereau insistent patrului să ne îngroape de vii. Ajunși în Șura Mică²³⁵, am fost ținuti o noapte întreagă legați și postați cu fața la perete în cele patru unghiuri ale camerei în care soldații beți ne loveau fără cruțare.

În 5 septembrie am fost trimiși la curtea marțială din Ocna-Sibiului. Grație maiorului de jandarmi Krauss, curtea marțială ne-a declarat liberi, după un arest preventiv de două săptămâni. Calvarul nostru s-a continuat pe la corpurile de trupă, unde am fost duși pentru a face serviciu militar. Eu, în calitate de diacon al catedralei din Sibiu, abia după trei nopți de închisoare în cazarma Reg[imentului] 23 de Honvezi din Cluj, mi-am redobândit libertatea.

În Cluj am fost închis împreună cu preotul Ioan Iliuț din Voroneț²³⁶ (Bucovina), care aflându-se în august 1916 în Sibiu, a fost arestat.

Pompiliu E. Constantin: preot adm[inistrator] în Felța²³⁷. Deținut în 1 sept[embrie] 1916, am fost escortat la Șopron și internat în comuna Csáva²³⁸ până la 1 iulie 1917, când, am fost adus la Brașov și reținut aici până în 10 dec[embrie] 1917. Acuzat cu trădare de patrie am fost apoi închis în pușcăria Brașovului, din 10 dec[embrie] 1917 până în 10 aprilie 1918, când am fost eliberat, dar pus sub supraveghere polițienească în Daneș²³⁹, până la revoluția din noiembrie.

²³³ Râșnov, județul Brașov.

²³⁴ Ocna Sibiului, județul Sibiu.

²³⁵ Șura Mică, județul Sibiu.

²³⁶ Voroneț, astăzi cartier al orașului Gura Humorului.

²³⁷ Astăzi Fața Roșie, județul Hunedoara.

²³⁸ Astăzi Stoob, oraș în estul provinciei Burgenland din Austria.

²³⁹ Daneș, județul Mureș.

Gheorghe Conta: preot ort[odox] în Cincul Mare²⁴⁰. Deținut în 7 sept[embrie] 1916 la ordinul prim-pretorului sas Henning, am fost expediat la Șopron. Internat în comuna Lakfalva²⁴¹ până în 20 iulie 1917. În absența de acasă, soldații unguri mi-au prefăcut locuința în cazarmă și magazie, devastând tot. În timpul internării m-am contras [cu] o boală incurabilă de picioare.

Augustin Cosma: preot ort[odox] în Mikóújfalú²⁴² (Trei Scaune)²⁴³ de 68 de ani, cu cinci copii. După retragerea armatei române din Ardeal, am fost acuzat că am făcut servicii armatei române. Am fost deținut în 10 febr[uarie] 1917 și escortat la Brașov. Un voluntar ungur m-a închis într-o celulă mică strigând „Pe toți popii valahi îi spânzurăm”. Aici am stat opt zile pe scândurile goale, într-un frig insuportabil, căci celula n-avea ferești.²⁴⁴ La patru zile mi-au adus un tovarăș, Ducariu din Râșnov cu fața sângerată, un ochi vântat și umflat și din nas și din gură îi curgea sânge. Îl bătuse un d[octo]r Schmidt de îl amețise. Soldatului de pază i s-a făcut milă și ne-a dat un strai, cu care învăluindu-ne și lipindu-ne unul de altul am biruit frigul. Lovit de o boală grea, am fost dus la spital, unde am zăcut patru luni. Pe urmă, internat în comuna Rodbav, unde am stat până în 30 martie 1919, după ce armata română a ocupat Ardealul. Nemții mi-au prădat tot ce am avut.

La două săptămâni după deținere, preotul rom[ano]-cat[olic] Nagy Béla și cantorul înv[ățător] Salomon Márton, au adunat toți românii din sat, peste o mie și din filia Bikszád²⁴⁵ 750 și le-au spus că este ordin ministerial ca să lepede „legea asta de nimica” și să treacă la catolici. Care se vor opune, vor fi colonizați în Serbia. Au circulat o listă de trecere pe care multe femei silite de antistia²⁴⁶ comunală au iscălit-o, cu toate că ceruseră amânare până le vin bărbații acasă. Preotul catolic a intrat în biserica ortodoxă și a confiscat matricolele și ustensilele. La venirea românilor amândoi au fugit din comună.

²⁴⁰ Astăzi Cincu, județul Brașov.

²⁴¹ Astăzi Lackendorf, localitate din provincia Burgenland, Austria.

²⁴² Micfalău, județul Covasna.

²⁴³ Comitatul Trei Scaune, unitate administrativă, cu reședința la Sfântul Gheorghe, care a funcționat în perioada 1876-1920, fiind compus din scaunele Târgu Secuiesc, Covasna și Sfântul Gheorghe.

²⁴⁴ „Ferești”: „Ferestre”.

²⁴⁵ Corect Bikfalva, astăzi Bicfalău din Depresiunea Brașovului, județul Covasna.

²⁴⁶ „Antistie”: „Primărie”.

Filip Creițariu: preot ort[odox] în Bod²⁴⁷, în vârstă de 80 de ani. Deținut în 30 august, la miezul nopții, de cinci jandarmi, am fost escortat fără haine și alimente la Cluj. Pe drum am suferit foame și sete, bătaie de la militari, alungat ca un lepros din vagon în vagon, iar în Copșa Mică bătut cu pietre și scuipat de unguri. În Cluj, am fost închis în temniță și după o lună, expediat la Șopron, unde am fost internat în Landzser, apoi în Kaisersdorf²⁴⁸ și la urmă în S[ain]t Marton²⁴⁹, suferind de foame și frig. Am fost eliberat în 30 iulie 1918, dar pus sub paza poliției până la revoluția din noiembrie. În lipsa de acasă mi s-a prădat tot avutul.

Ioan Dima: preot ort[odox] în Sita Buzău, de 72 de ani²⁵⁰. Am fost pârât de primarul și prim-pretorul și deținut în 28 aug[ust] 1916. Jandarmii m-au luat numai cu hainele de pe mine. M-au dus între baionete, de la post la post, peste 100 k[ilo]m[etri] pe jos. Prin satele, prin care am trecut, m-au scuipat și batjocorit. În Baraolt, un strajămeșter de jandarmi m-a bătut peste cap de m-a pornit sângele și am căzut de zece ori la pământ, strigându-mi sălbatic: „Ăsta e popa ăl mare, ăsta e al dracului”. La Dunaszerdahely m-au închis într-o „cotenească de scânduri” cu prizonieri ruși care, de milă, mi-au dat de mâncare. De aici, la Șopron, tratat pe drum brutal și barbar, unde am stat internat până în 10 mai 1918. Întors acasă n-am mai aflat absolut nimic.

Toma Doican: preot ort[odox] în Sebeșul de Jos²⁵¹. Pe motiv că am doi băieți ofițeri în armata română și alți doi refugiați în regatul vechi, am fost deținut în 28 oct[ombrie] 1916 și trimis la Șopron, unde am stat până la 14 iulie 1918. Întors acasă, bolnav, mi-am aflat tot prădat de armata germană. Fiul meu, preot Ion Doican murise în 30 dec[embrie] 1916, în „catastrofa de la Ciurea”²⁵².

²⁴⁷ Bod, județul Brașov.

²⁴⁸ În limba maghiară Császárfa, astăzi localitate în estul Austriei, la granița cu Ungaria.

²⁴⁹ Astăzi Sankt Martin în provincia Burgenland din estul Austriei.

²⁵⁰ A decedat în anul 1932. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 51.

²⁵¹ Sebeșul de Jos, județul Sibiu.

²⁵² Sub această denumire a intrat în istorie cel mai grav accident feroviar din Vechiul Regat. Accidentul a avut loc în data de 31 decembrie 1916/13 ianuarie 1917 în gara din localitatea Ciurea, la sud de Iași, pe calea ferată Bârlad-Iași. Bilanțul a fost de peste 1.000 morți, absența unei anchete oficiale nepermițând elucidarea cauzelor accidentului. Detalii pe pagina de internet: http://ro.wikipedia.org/wiki/Catastrofa_feroviar%C4%83_de_la_Ciurea, accesată

Nicolae Dorca: preot ort[odox] în Loamneș.²⁵³ Am fost pârât de notarul și șeful gării și înv[ățătorul] Ion Belascu ca om periculos statului. Nevasta mea, osândită în 1914 la închisoare pentru sentimentele ei românești. În consecință, am fost deținut în seara de 1 sept[embrie] cu nevasta și copilul de 10 luni. Jandarmii m-au insultat: „Om de nimica!”, „Popă valah puturos!” și alte grațiozități. M-au legat în lanțuri și noaptea, prin ploaie, ne-au dus pe jos peste Armeni²⁵⁴-Cenade²⁵⁵ la Hususău²⁵⁶, scuipați și batjocoriți pe drum. Cu trenul apoi la Alba-Iulia, unde ne-au huiduit și scuipat jidanii. De aici, expediați la Șopron și internați în Csava²⁵⁷, până la 1 ian[uarie] 1918. La întoarcere, am fost internați acasă în comună, cu restricții foarte aspre, până la revoluția din noiembrie 1918.

Ion Dordea: preot ort[odox] în Hașag²⁵⁸ (Târnava Mare). În urma luptelor naționale cu sașii din comună, am fost alungat de notarul și prim-pretorul sas. Dar în Șeica Mare²⁵⁹ am fost deținut la 1 sept[embrie] 1916 împreună cu fruntașul Ion Blotor. După o noapte petrecută între baionete, pe scândurile goale în gară, am fost expediați spre Șopron, într-un vagon plin cu bălegar de cai. Am fost internat în comuna Lakompak²⁶⁰. Poporul ieșise la gară ca la o minune, să vadă pe „Oláh popák és dászkalok!”²⁶¹, despre care auzise că sunt oameni rabiți și periculoși. În locuința umedă și nesănătoasă am răbdut mult frig și foame. În 30 iunie 1917, am fost eliberat. Acasă primăria săsească s-a făcut stăpână pe tot avutul meu, cauzându-mi pagube foarte mari.

Ion Druhora: preot ort[odox] în Boița. Alungat de acasă de honvezi în 28 august 1916, am fost deținut în gara din Copșa Mică și alăturat la grupul din Sibiu, cu care am fost internat în Rust. În decembrie am trecut

în 4. III. 2015.

²⁵³ Loamneș, județul Sibiu.

²⁵⁴ Armeni, județul Sibiu.

²⁵⁵ Cenade, județul Alba.

²⁵⁶ Astăzi Valea Lungă, județul Alba.

²⁵⁷ Astăzi Stoob, în estul Austriei la granița cu Ungaria.

²⁵⁸ Hașag, județul Sibiu.

²⁵⁹ Șeica Mare, județul Sibiu.

²⁶⁰ Astăzi Lackenbach, oraș din provincia Burgenland în Austria.

²⁶¹ „Preoți și dascăli valahi!”

apoi în Șopron, de unde am fost eliberat la 1 mai 1917. Internat acasă, în oct[ombrie] 1917 am fost acuzat de parchetul tribunalului militar că am făcut servicii armatei române, prin predici. Procedura nu s-a terminat până la revoluția din noi[embrie] 1918, care m-a scăpat de un nou calvar. Am avut pagube enorme pe urma honvezilor și a germanilor.

Ion Fodorean: preot ort[odox] în Valea Bulzului²⁶². La 1 noi[embrie] 1916, jandarmii mi-au făcut percheziție, căutând, în special, după chipul lui Avram Iancu²⁶³. M-au escortat apoi la Abrud, în temnița militară. De aici, m-au transportat la Odorheiu Secuiesc, îndurând pe drumul de două zile și două nopți multe insulte din partea călătorilor și a zbirilor, în mâna cărora zureau destul de amenințător lanțurile. Ca trădător de patrie am fost închis în temnița tribunalului, unde, mi s-a luat interogatoriul cu pumnii și cu palmele. După șase zile am fost mutați în casa orașului, unde, adunați la un loc 30 bărbați și femei de toate straturile, am stat o noapte întreagă în picioare, admirând cu groază furnicarul de stelnițe²⁶⁴ și păduchi care cotropiseră pereții. De aici, am fost expediat la 1 ian[uarie] 1917 la Szentes²⁶⁵, unde am stat internat până la 20 sept[embrie] 1917.

Mihail Ganea: preot ort[odox] în Veneția de Jos²⁶⁶. A fost deținut în 12 feb[ruarie] 1917 de jandarmii unguri pe motivul că la serviciul divin, în biserică, a pomenit pe regele Ferdinand I și familia domnitoare. Escortat la Cluj, a fost închis în temnița „honvédkerületi fogház”²⁶⁷, unde a stat 21 luni până la revoluția din 2 noi[embrie] 1918, care l-a eliberat²⁶⁸.

²⁶² Valea Bulzului, județul Bihor.

²⁶³ Avram Iancu (1824-1872): avocat, revoluționar român, lider al legiunilor armate românești transilvănene din perioada Revoluției și Războiului Civil de la 1848-1849. Este considerat eroul național al românilor ardeleni din veacul al XIX-lea. Detalii biografice la: Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, București, Editura Științifică, 1968; Gelu Neamțu, *Avram Iancu-mit, realitate și simbol*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2012.

²⁶⁴ „Stelniță”: „Ploșniță”.

²⁶⁵ Szentes, oraș în Ungaria, județul Csongrád.

²⁶⁶ Veneția de Jos, județul Brașov.

²⁶⁷ „District militar”.

²⁶⁸ La 2 noiembrie 1918, izbucnind revoluția, la Cluj se constituie Sfatul Poporului Român, format din 100 de persoane, jumătate civili și jumătate militari, în fruntea căruia se alege un comitet executiv, format din 13 membri (Amos Frâncu, în calitate de președinte și comisar al poporului; Emil Hațieganu și protopopul Ioan Pop, în calitate de vicepreședinți; căpitanul Valentin Poruțiu și sublocotenentul Augustin Pordea, în calitate de notari; protopopul Elie Dăianu, căpitanul Ioan Cotuțiu, locotenentul Emil Dandea, locotenentul Iulian Pop,

Batjocorit, ocărat și maltrat de ofițerii investigatori, a fost osândit la 8 ½ ani temniță ordinară, înăsprită în fiecare săptămână cu 2 zile întuneric și post. Întors acasă și-a aflat casa jefuită de armatele cotropitoare. În urma grelelor suferințe a murit în 2 dec[embrie] 1918, în vârstă de 48 ani, rămânând în urma lui soția cu un copil de 2 ani, în lipsă și fără nici un ajutor.

Ion Gavrilesco²⁶⁹: preot ort[odox] în Țințari²⁷⁰. Plecat cu armata română peste munți, m-au prins germanii și în 7 ian[uarie] 1917, împreună cu 115 refugiați, am fost închis la poliția de graniță din Sibiu. Dus la Făgăraș, am fost aruncat în temniță ordinară din 11 ian[uarie] până în 24 martie 1917, de unde, apoi, escortat între baionete, la Târgu-Mureș. De aici, transportat în 12 aprilie în închisoarea militară din Cluj până la 22 august. În temniță am fost tratați ca tâlharii cei mai ordinari, cu înjurături și vorbele cele mai murdare și epitete delicate, ca porc, mojiic, opincă puturoasă, hoț și trădător de patrie. Mai sălbatic s-a purtat procurorul Cseh. După mai multe pertractări, în 22 august, am fost declarat nevinovat, dar internat în Cluj, până la 24 dec[embrie] 1917, când, am fost eliberat. În lipsă de acasă mi-au sechestrat toată averea. Am avut pagube enorme.

Damaschin Ghircoiaș: preot ort[odox] în Bucium²⁷¹. Numit de armata română primar în sat, am delăturat²⁷² toate firmele ungurești. Cu retragerea armatei am ajuns în Moldova pe moșia Românești a boierului Bădărău²⁷³. După multe suferințe, Ministerul de Război mi-a permis

locotenentul Laurian Gherman, preotul Nicodim Cristea, locotenentul Octavian Utelea și Toma Ienciu, în calitate de membri). Evenimentul a fost marcat printr-o impresionantă manifestare românească și prin depunerea jurământului față de națiune. A se vedea: Dan Brudașcu, *Cluj-Napoca și Marea Unire*, Cluj-Napoca, 1998, p. 10.

²⁶⁹ Soția sa descrie arestul în felul următor: „[...] a plecat în Vechiul Regat odată cu retragerea armatelor române în anul 1916. La Urziceni a fost prins de unguri, care l-au dus în Făgăraș, apoi, după 6 săptămâni l-au transportat la Târgu-Mureș și judecat la temniță grea la închisoarea din Cluj. A stat în închisoare 2 ani și 8 luni. Din cauza grelelor suferințe a contractat reumatism cu semne de damblagie, astfel că după mari chinuri a încetat din viață în anul 1921. În urma decedatului preot a rămas o familie numeroasă compusă din 7 copii”. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 50.

²⁷⁰ Astăzi Dumbrăvița, județul Brașov.

²⁷¹ Bucium, județul Alba.

²⁷² „Delăturat”: „Înlăturat”.

²⁷³ Probabil Alexandru A. Bădărău (1859-1927): om politic, publicist român, primar al

întoarcerea acasă. Pârât de un pădurar, am fost deținut la 1 ian[uarie] 1918 și închis în Cluj. După trei pertractări, cu 48 de martori, am fost osândit la trei luni temniță ordinară și 600 cor[oane] amendă. Am fost eliberat în 23 oct[ombrie] 1918. Jandarmii mi-au sechestrat tot avutul.

Alexandru Gligor: preot gr[eco]-cat[olic] în Șard²⁷⁴, vădov cu 5 copii. Ca preot în Andrașfalău²⁷⁵, m-au persecutat reformații, iar guvernatorul unguresc, sub cuvânt că sunt mare român la 1901, mi-a retras ajutorul de stat. Ca preot în Șard m-a persecutat episcopul de Hajdudorog²⁷⁶ pentru sentimentele mele românești. În 1903 mi-au incendiat casa. În 23 martie 1915 m-au deținut. Tribunalul din Târgu-Mureș m-a osândit la un an și jumătate pușcărie ca trădător de patrie. În 29 aug[ust] 1916 m-au escortat la Șopron și internat în Fertőmező²⁷⁷ până la 8 mai 1917. În urma mizeriei de acasă, soția mi-a murit în 27 dec[embrie] 1917. Am fost jefuit de tot ce am avut.

Demetriu Goia: preot ort[odox] în Sohodol²⁷⁸, vădov cu 7 copii. În noaptea de 2 sept[embrie] am fost deținut de doi jandarmi și escortat pe jos la Alba-Iulia. Purtat pe strade, m-au huiduit și scuipat evreii din oraș. În 5 sept[embrie] expediat la Șopron, am fost internat în Szabad Barand²⁷⁹, dar populația n-a vrut să ne primească. Am trecut la Borisfalva²⁸⁰. Opt zile am stat în școală, fără foc, fără mâncare și fără pat. Chiar și copiii ne batjocureau. Preotul rom[ano]-cat[olic] ne-a scăpat. Cu bani scumpi am putut abia câștiga o brumă de alimentație slabă și rea. Lemne trebuia să ne aducem singuri din pădure cu spatele. Acuzat, cu falsificare de documente, am fost escortat în 2 ian[uarie] la Alba-Iulia și întemnițat.

orașului Iași, ministru al justiției în cadrul guvernului George Gr. Cantacuzino, ministru al lucrărilor publice în cadrul guvernului Titu Maiorescu. A se vedea: Ion Bulei, Ion Mamina, *Guverne și guvernanți (1866-1916)*, București, Editura Silex, 1994.

²⁷⁴ Șard, județul Alba.

²⁷⁵ Astăzi Andreeni, județul Harghita.

²⁷⁶ Pentru mai multe detalii a se vedea: Cecilia Cârja, *Românii greco-catolici și Episcopia de Hajdudorog: contribuții documentare*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2009; Cecilia Cârja, *Biserica și politică: înființarea Episcopiei de Hajdudorog (1912)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012.

²⁷⁷ Astăzi Mörbisch am See în Austria, provincia Burgenland.

²⁷⁸ Sohodol, județul Brașov.

²⁷⁹ Astăzi Großwarasdorf în estul Austriei, provincia Burgenland.

²⁸⁰ Astăzi Kleinwarasdorf în estul Austriei, provincia Burgenland.

În schimbul unei cauții de zece mii cor[oane] am fost lăsat liber în 8 iulie 1917. Întors acasă, am aflat pustietate și ruină. Soția, de supărare, îmi murise și nu mi s-a spus. În închisoare am fost tratat ca cel din urmă rob criminal. Astmul, câștigat acolo, mă chinuie și astăzi.

Ilarie Gonția: preot ort[odox] în Țânțari²⁸¹, vădov cu patru copii mici. Cu retragerea armatei române m-am refugiat la Sinaia²⁸², apoi Drăgănești²⁸³, Ploiești, Buzău, unde, tăindu-se drumul refugiaților m-am întors în decembrie 1916 acasă. În ajunul Bobotezei am fost deținut și escortat, între baionete, în temnița militară din Făgăraș. De aici la 1 martie 1917 am fost expediat în temnița tribunalului din Târgu-Mureș, până la 15 aprilie 1917, apoi în temnița militară din Cluj până în 23 dec[embrie] 1917. Am fost acuzat de procuratura din Făgăraș cu necredință față de patrie (hütlenség), cu laesa maiestate²⁸⁴ (felségsértés), cu trădare de patrie (hazaárulás). În 23 dec[embrie] 1917 am fost achitat, dar, menținut în arest până la 15 aprilie 1918, ca internat. Murindu-mi copilul, Cornel, m-au eliberat, dar, ținut internat acasă în comună, până la revoluție. Mizeriile și suferințele din temniță mi-au ruinat sănătatea cu desăvârșire.

Petru Gora²⁸⁵: preot gr[eco]-cat[olic] Fărăgău. În 7 sept[embrie] 1916, mergând să îngrop un mort m-a deținut, în drum, un maior de jandarmi. Am protestat. Maiorul a tras revolverul strigând: „De mai grăiești un cuvânt, te pușc ca pe un câine!”. M-au dus la Teaca²⁸⁶, unde m-au ținut închis la jandarmerie 14 zile. De aici, escortat la Cluj. Batjocorit și scuipat pe străzile Clujului de plebe și chiar de dame, m-au aruncat în temniță. Am fost tratat brutal, cu băți. Am flămânzit, am însetat, mi s-au zdrențuit hainele, m-am umplut de păduchi și de boale în oase. Mâinile și azi îmi sunt neputincioase. În 25 oct[ombrie] 1916 am fost internat în Kabolt²⁸⁷,

²⁸¹ Astăzi Dumbrăvița, județul Brașov.

²⁸² Sinaia, județul Prahova.

²⁸³ Drăgănești, județul Olt.

²⁸⁴ „Lezmaiestate”: „Crimă care constă în ofense aduse persoanei unui monarh”.

²⁸⁵ Petru Gora: s-a născut în Miloșel, Mureș, în 1863, a studiat la Seminarul Teologic din Blaj și a fost hirotonit pe seama parohiei unite din Sântu, județul Mureș, de unde a fost transferat în Fărăgău, județul Mureș, unde a slujit până în 1934, când a trecut la cele veșnice. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 204.

²⁸⁶ Teaca, județul Bistrița-Năsăud.

²⁸⁷ Astăzi Kobersdorf în estul Austriei, provincia Burgenland.

la Șopron. Gol, rupt și flămând, trăind cu cartofi și napi, am fost eliberat în 15 mai 1918.

Ion Hamzea: preot ort[odox] în Apața²⁸⁸. Legat în lanțuri și batjocorit, am fost aruncat în 29 aug[ust] 1916 în închisoarea din Cluj. Internat apoi la Șopron în 29 sept[embrie], am scăpat în 16 iulie 1918 aflând acasă totul în ruină.

Ilie Ioanovici: preot ort[odox] în Șoimușul Român²⁸⁹. La 1 oct[ombrie] 1916 seara mi s-a prezentat în casă un călător, sub numele de Sfetea din Brașov și sub pretext că vrea să ajungă pe căi ascunse la Brașov, mi-a cerut găzduire. Vorbind o românească stricăță mi-a fost suspect și i-am cerut actele de legitimare. S-a codit și n-a vrut să plece. La miezul nopții vine alt detectiv cu doi jandarmi și ne-a legat în lanțuri pe amândoi. Pe drum către Blaj „Sfetea” a pierit, iar eu am fost dus, tot în lanțuri, la Cluj și după trei săptămâni la Șopron, unde, am stat internat până în 25 mai 1918.

Romul Jurchescu: preot ort[odox] în Peștere (Caraș Severin). Am fost deținut în 19 sept[embrie] 1916, în câmp la fân, pe motivul că într-o scrisoare adresată unui soldat, pe frontul italian, am scris „Acum vine și ea!”, presupunând că e vorba de România. Dus la Lugoj, am fost închis în temnița tribunalului cu alți trei robi, având scris deasupra capului, pe o tăbliță, cuvântul „felségsértés” (laeza maiestate). În 21 sept[embrie], pe o ploaie torențială, am fost dus la Seghedin și după ce mi s-a luat tot din buzunare, am fost aruncat în „Csillagbörtön”. În temniță căpătam de mâncare odată la zi, o bucată de pâine și ceva lături căldărite. Din coada lingurii mi-am făcut cuțit, ascuțind-o de piciorul patului, ca să taie pâinea, pe care o tăiam bucățele și o uscam în fereastră ca să ajungă de pe o zi pe alta. Dimineața nu mâncam nimica, iar seara, cina era clopotul de culcare și rugăciunea de odihnă. Eram silit să frec singur podelele celulei. Din 31 oct[ombrie] mi s-au adus paie de secară pentru ca să pregătesc ghetă de iarnă pe seama soldaților. În 3 noi[embrie] mi-au tăiat părul și barba. Păduchii și râia mă chinuiau groaznic. În 31 iulie 1917 am fost mutat în închisoarea militară. Lovit de o boală grea, a scurgerii de sânge, am fost dus în spital. Am telegrafiat acasă să nu

²⁸⁸ Apața, județul Brașov.

²⁸⁹ Șoimușul Român, județul Mureș.

mai trimite pachete (ne küldjenek több csomagot)²⁹⁰, dar sergenții au schimonosit telegrama: “beteg vagyok de küldjenek több csomagot”²⁹¹, iar pachetele ce sporeau le-au confiscat pe seama lor. Am fost ascultat, de nenumărate ori, în condiții brutale. După două luni de boală grea, tribunalul militar m-a achitat și am fost eliberat la 1 aprilie 1918. În urma celor suferite mi s-a cimentat și mai mult credința în învierea ce va să vină.

Ion Leuca: preot ort[odox] în Mercheașa²⁹². În noi[embrie] 1916 am fost prins și închis în Brașov, de aici dus la Sibiu și apoi în temnița de honvezi din Cluj, unde am stat pedepsit de curtea marțială de honvezi cu 4 ani temniță grea pentru crimă contra puterii armatei de stat. Am fost eliberat la izbucnirea revoluției din 1 noiembrie 1918.

Adam Lula: preot ort[odox] în Biscaria²⁹³. Am fost deținut sub pretext de spionaj în 26 sept[embrie] 1916 de agenți militari unguri și închis în pușcăria minorilor din Cluj, până la 1 noi[embrie], când, am fost mutat în temnița militară, iar în 25 noi[embrie] predat procurorului și închis în temnița tribunalului. Pe urmă, am fost predat poliției din Cluj, care m-a ținut închis până la 20 februarie 1917. În acest timp, am fost batjocorit și șicanat. O lună și jumătate am dormit pe padimentul gol, în haine de vară, fără nici un așternut sau acoperământ. Din suferințele îndurate mi-am câștigat o boală de inimă grea și incurabilă.

D[octo]r Elie Dăianu:²⁹⁴ protopop gr[eco]-cat[olic] în Cluj. Acuzat, prin diferite denunțuri stupide, că în locuința protopopească este telefon subteran, că în biserică sunt ascunse arme și că ține contact cu curieri ai armatei române, deghizați în țărani, pă[r]intele Dăianu a fost deținut în ziua de 8 noi[embrie] 1917, ziua de Sf[ântul] Dumitru dimineața la 6 ore. Cu o febrilitate uimitoare i-a pornit percheziția domiciliară, care a ținut trei zile. S-au spart zidurile casei, căutându-se

²⁹⁰ „Nu trimiteți mai multe pachete”.

²⁹¹ „M-am săturat, dar trimiteți mai multe pachete”.

²⁹² Mercheașa, județul Brașov.

²⁹³ Biscaria, județul Hunedoara.

²⁹⁴ Elie Dăianu (1868-1956): preot, om de cultură și om politic român, protopop greco-catolic al orașului Cluj, membru al Senatului Național Român din Cluj, deputat, vicepreședinte al Camerei Deputaților, senator, președinte al Comisiei Monumentelor Istorice, secția pentru Transilvania. A se vedea: Ilie Moise, *Ilie Dăianu. Scrieri*, Alba-Iulia, Editura Reîntregirea, 2010.

firele telefonului secret, s-au ridicat lespezile de piatră din biserică și s-au săpat șanțuri pentru găsierea cablului subteran, s-au mutat lemnele de foc și fânul în șură și toate au fost răscolite, în căutarea contactului secret cu armata română. Neafându-se cele căutate, a fost pus sub acuză pentru că a tipărit *Rugăciunea Românilor din Basarabia*, alcătuită la 1912 cu prilejul aniversării centenarului de la răpirea Moldovei de peste Prut²⁹⁵. Rugăciunea apăruse, mai înainte, în două ediții, într-o broșură a tipografiei „Carmen” din Cluj și a fost reprodusă și în cârticica de rugăciuni *Închinăciunile creștinului*, alcătuită pentru elevii școalelor primare²⁹⁶. În temeiul acestei acuze, trei zile de percheziție, a fost închis în temnița tribunalului din Cluj. La pertractarea din 6/18 ian[uarie] 1917 (ziua botezului Domnului) l-a condamnat tribunalul la un an de temniță ordinară, care sentință, după o pertractare de două zile, a fost aprobată și de Curtea de Apel. Astfel, a fost silit să îndure mizeriile temniței din Cluj un an de zile. În 8 noi[embrie] 1917, când era termenul ca să fie eliberat, i s-a înmănat hotărârea de a fi internat, cu ordinul ca să plece imediat sub escortă la Șopron. Ajuns în Șopron, șeful internaților îi destinase ca domiciliu un sat din județ și numai după multe stăruințe și în urma unei intervenții i s-a conces să rămână în oraș, unde mai erau vreo 20 internați români. Aici se întâlneau cei răsfirați prin satele șvăbești din județ, unde păr[intele] Dăianu era centrul de mângâiere și îmbărbătare pentru cei deznădăjduiți. Singurele momente de revelație le dădeau slujba sfintei liturghii românești, pe care o săvârșea în biserică călugărilor minoriți, împreună cu alți tovarăși de suferință și la care adeseori preoții ortodocși, veniți din jur, făceau slujba de cantor. Și era multă duioșie și dragoste frățească între dâșii. Monotonia exilului n-a întrerupt-o decât cu câteva excursii la frații din satele din jur, la protopopul Ioan Pop de la Morlaca²⁹⁷ în Veperd²⁹⁸

²⁹⁵ Spațiul geografic dintre Prut, Nistru și Marea Neagră, cunoscut sub denumirea de Basarabia sau Republica Moldova a făcut parte integrată din Principatul Moldovei până în anul 1812, când a fost anexat de Imperiul rus și transformat în gubernie țaristă.

²⁹⁶ *Închinăciunile creștinului. Rugăciuni pentru toate lipsele creștinilor de legea românească ale acestor vremuri*, ediția a III-a, îmbogățită, Cluj, (Făgăraș, Tip. Constantin Popp), 1916.

²⁹⁷ Morlaca, județul Cluj.

²⁹⁸ Astăzi Weppersdorf, orașel în estul Austriei, provincia Burgenland.

și protopopul d[octo]r Vasile Saftu²⁹⁹ de la Brașov în Nagymarton³⁰⁰. Cu mare greutate i s-a putut esopera permisiunea de a se prezenta, cu ceilalți protopopi internați, la sinodul electoral din Blaj, chemat să aleagă mitropolit, în locul răposatului d[octo]r V[ictor] Mihali³⁰¹. Sosirea în Blaj a acestor protopopi, dar mai ales a păr[intelui] Dăianu, a făcut mare senzație. Pe păr[rintele] Dăianu mulți îl doreau să-l ridice în scaunul vacant și la alegerea de probă iau și dat un frumos număr de voturi. Dar comisarul guvernului, d[octo]r Iosif Siegescu, s-a grăbit să anunțe, prin agenții săi, că o eventuală candidare a păr[intelui] Dăianu s-ar considera la Budapesta ca o sfruntare și demonstrație și ar determina guvernul să pună mitropolit pe cine vrea. În fața terorii acesteia păr[intele] Dăianu a declarat în catedrala din Blaj că din considerații superioare nu primește candidarea, ci a stăruit pentru alegerea episcopului d[octo]r Demetriu Radu³⁰². Dar și acesta, combătut de unii blăjeni, în frunte cu prof[esorul] Sâmpălneanu, a renunțat. Întors la Șopron, păr[intele] Dăianu, a fost eliberat de preludiul revoluției, care a dărmădat întreg edificiul șubred al monarhiei austro-ungare. În sfârșit, totuși rămâne deschisă o întrebare. De ce publicarea unei rugăciuni inofensive și fără cuprins politic și întrucât putea avea caracter politic, era îndreptată contra Rusiei, putea fi socotită ca o agitație în contra ungarilor? Răspuns logic nu i se poate da. Procesul păr[intelui] Dăianu, deci, rămâne o enigmă a culiselor și

²⁹⁹ Vasile Saftu (1863-1922): teolog, protopop ortodox al orașului Brașov, episcop al Armatei Române (neinstalat), președinte al Consiliului Național Român din Brașov la 1918, delegat la Marea Adunare Națională de la 1 decembrie 1918. A se vedea: Petru Pinca, *Istoricul Episcopiei Armatei (cu sediul la Alba-Iulia), între anii 1921-1948*, Alba-Iulia, Editura Reîntregirea, 2013; Ioan Vlad, *Brașovul și Marea Unire*, Lugoj, Editura Dacia/Europa Nova, 1996.

³⁰⁰ Astăzi Mattersburg, oraș în estul Austriei, provincia Burgenland.

³⁰¹ Victor Mihály de Apșa (1841-1918): episcop al Eparhiei Greco-Catolice de Lugoj, arhiepiscop al Arhidiecezei de Alba-Iulia și Făgăraș și mitropolit al Bisericii Române Unite cu Roma, membru de onoare al Academiei Române. A se vedea: Luminița Wallner Bărbulescu, *Zorile modernității. Episcopia greco-catolică de Lugoj în perioada ierarhului Victor Mihály de Apșa*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007.

³⁰² Demetriu Radu (1861-1920): episcop al Eparhiei Greco-Catolice de Lugoj, apoi al Eparhiei de Oradea Mare, președinte, alături de Ioan Papp și George Pop de Băsești, al Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia, senator, victimă a atentatului cu bombă din Senatul României din 8 decembrie 1920. A se vedea: Teofil Liviu Hossu, Marcu Vasile, Liviu Petrina, *Episcopul Demetriu Radu, episcop al Diecezei Oradea, 1903-1920, asasinat în Senatul României: viața și opera martirului*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2005.

intrigilor politice³⁰³.

Maniu Lungu și Emilian Cioran³⁰⁴: preoți ort[odocși] în Rășinari³⁰⁵. Deținuți la 20 sept[embrie], din ordinul comisarului Gagyi, am fost duși la Oradea-Mare. Am fost eliberați în 24 noi[embrie]. La întoarcere către casă, la gara din Copșa Mică nu ne-au permis să intrăm în nici un vagon. Era la ora 10 seara. La plecarea trenului, un conductor ne cheamă într-un vagon, zicând: „Aceștia știu că nu dorm la noapte”. Era vagonul special al detectivilor, 15 la număr, un locotenent, 3 jandarmi, 2 secui, un bărbat travestit ca damă bătrână, 2 domnișoare etc. În drum, un detectiv aprinde lumânarea, iar Pálinskás, locotenentul, scoate un revolver și îl ține întins înaintea noastră, adresându-se colegilor săi: „Pe care să-l împușc întâi?”. Unii ziceau „Pe cel mai bătrân!”, alții „Pe cel mai tânăr!”. Același locotenent, scoate apoi un ștreang și ni-l apropie de gât, repetându-se discuția de mai sus. În continuare batjocuri, la Ocna Sibiului inchiזורii se înțeleg să ne arunce în lac. Nemaiputând suporta această barbarie, am protestat cu vehemență, orice s-ar întâmpla. La aceasta, barbarii s-au calmat și între multe batjocuri la adresa noastră și a neamului nostru, am sosit la Sibiu. De la poliția de graniță ne-au dat drumul, huiduindu-ne³⁰⁶.

³⁰³ Pentru mai multe amănunte despre perioada arestului și detenției sale vezi: Elie Dăianu, *Însemnări din închisoare și exil (1917-1918)*, volumele I-II, ediție îngrijită de Valentin Orga, Maria Aldea, Cosmin Budeanca, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2002-2003.

³⁰⁴ Emilian Cioran (1884-1957): s-a născut într-o veche familie de preoți ortodocși din Rășinari, a studiat la Gimnaziul de Stat și la Institutul Teologic din Sibiu. În 20 noiembrie 1906 a fost hirotonit preot de către mitropolitul Ioan Mețianu pentru parohia din satul natal. A avut patru copii, între care s-a remarcat în cultura română și europeană renumitul filosof Emil Cioran. A publicat diferite articole și studii în *Telegraful Român*, *Revista Teologică* și *Mitropolia Ardealului*. A se vedea: Ioan Ciprian Căndea, „Protopopul Emilian Cioran-o viață în slujba Bisericii”, în *Revista Teologică*, an XIX, număr 2, 2009, pp. 73-87.

³⁰⁵ Rășinari, județul Sibiu.

³⁰⁶ Despre perioada războiului preotul Maniu Lungu declara în anul 1936: „[...] la intrarea României în război eram preoți ort[odocși] în Rășinari: 1. Maniu Lungu, prim paroh; 2. Emilian Cioran, acum prot[opopul] Sibiului și 3. Emil Dancăș. În 16 august 1916 am fost evacuați din comună, urmând să fim dați siguranței din Sibiu și trimiși în interiorul Ungariei. În Sibiu se făcea retragerea armatei și refugiarea populației în frunte cu faimoasa siguranță, care țara cu sine pe cei întemnițați. Am stat 3 săptămâni între fronturi, adăpostiți de șeful tractual, în urmă episcop al armatei d[octo]r Stroia. Fiind denunțați că stăm în legătură telefonică cu armata română, colegul E. Dancăș a fost ridicat și dus în temnița din Cluj, apoi internat în Zombor până în 20.VI.1918. În 7/20 septembrie 1916 eu și colegul E. Cioran am fost porniți spre Oradea Mare împreună cu alți preoți și funcționari ai Consistoriului din Sibiu.

D[octo]r Ioan Lupaș: protopop ort[odox] Săliște³⁰⁷. În ziua Adormirii Maicii Domnului 1916, pe când serveam în biserică Sfânta Liturghie, intră în altar directorul școlar Dim[itrie] Lapadat și îmi șoptește vestea că armata română a trecut Carpații. M-am închinat înaintea sfântului altar, mulțumind lui D[umne]zeu că m-a învrednicit să ajung clipa aceasta mare în istoria neamului. A fost cea mai sublimă liturghie în cariera mea de preot. Acasă, familia îmi era în mare iritație. Aflaseră că șase jandarmi mă pândesc să mă dețină. Conștiința mea de preot nu-mi permitea să fiu ca năimitul³⁰⁸ din Evanghelie, care, în ceasul primejdiei lasă oile și fuge³⁰⁹. Poporul avea să înțeleagă, cum a și înțeles, că în persoana păstorului său se aduce demnității lui naționale jignirea cea mai grea. Ieșind în parc și întrebat de avocații Patra, Cupu și Sora ce cred despre evenimentul zilei, am răspuns că este cel mai îmbucurător. L-am prevăzut în uciderea lui Francisc Ferdinand³¹⁰, când am accentuat că acest omor înseamnă descompunerea monarhiei austro-ungare. Vor fi zile de cumplită încercare și suferință, dar trebuie să le suportăm cu

Acum am stat până în ziua de 6 noiembrie 1916. Ni s-a permis să locuim în oraș, eram însă sever supravegheați. În drum, pe la gări, ungurii ne primeau cu «Ce? Pe ăștia încă nu i-ați spânzurat?» La stăruințele de a ne permite reîntoarcerea în comună ni se răspundea: «acolo e zonă de război, numai oamenii de încredere pot merge». La întoarcere am fost îmbarcați într-un tren, făcând drumul Oradea-Sibiu în 4 zile și 4 nopți, suportând o mulțime de insulte. La Copșa Mică ne-au vârat în vagonul special al siguranței; au venit aici vreo 20 de persoane din siguranță. Prin întrebări subversive și aluzii că suntem în solda rublei rusești și[i] a[ltele] cercau să ne prindă în conversațiune. Nu răspundeam. A urmat seria terorizărilor: vor fi spânzurați la proxima haltă, scoate șnurul, prietene, altul cu cuțitul în mână făcea gesturi criminale, aproape de Ocna Sibiului o grațioasă domnișoară scoate un revolver, țintind înspre noi și întrebând pe căpitanul poliției Sibiu: «în care să trag întâi-a primit răspunsul în oricare, proiectilul trece prin amândoi». Până la recucerirea Ardealului am fost în nenumărate rânduri anchetați și nesiguri de libertatea noastră. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 271-272.

³⁰⁷ Săliște, județul Sibiu.

³⁰⁸ „A năimi”: „A tocmi/A închiria/A arenda”.

³⁰⁹ Ioan 10, 12-13.

³¹⁰ Francisc Ferdinand (1863-1914): arhiduce al Austriei, moștenitor al tronului austro-ungar, până la asasinarea sa la Sarajevo în anul 1914, adept al ideii federalizării imperiului. Asasinarea sa de către studentul sârb Gavrilo Princip, în capitala Bosniei, a constituit pretextul declanșării Primului Război Mondial. Amănunte despre viața sa la: Călin-Radu Ancuța, *Arhiducele Franz Ferdinand și rolul său în relațiile româno-austro-ungare*, București, Editura Fundația pentru Democrație și Educație Politică, 2002; Alma Hannig, *Franz Ferdinand, die Biografie*, Wien, Amalthea Signum Verlag, 2013.

nădejdea izbăvirii, căci potrivit Scripturii „numai cei ce rabdă până în sfârșit se vor mântui”³¹¹. Seara la 19 ore, pe când cinam, întră jandarmii înarmați până în dinți. Nu voi uita niciodată spaima soției și a celor trei copilași. M-au escortat și arestat la cazarma lor, unde, peste noapte, au adus și pe preotul Valeriu Popovici din Sibiel³¹². Dimineața ne-au escortat la Sibiu, de unde cu alți 14 tovarăși am colindat o săptămână prin țară, până la Șopron. Pe la gări plebea ne striga: „Iată popii valahi, trebuie spânzurați!”. La Salonta³¹³ ne-a ieșit la gară Nicolae Rocsin, aducându-ne pâine și vin. Nu mâncasem de 2-3 zile. La Czell Dömölk³¹⁴, opriți în fața unui cimitir, detectivii ne mângâiau că la noapte ne vor face sfârșitul. Am fost internat în Rust, unde m-am bolnăvit de aerul plin de praf alb ca creta și locuința umedă. La intervenția profesorului univ[ersitar] Angyal David³¹⁵ am fost mutat în 13 oct[ombrie] la Budapesta, unde, am stat internat până în 6 aprilie 1917. Întors acasă, în ziua Bunei Vestiri³¹⁶, am servit la altar, arătând poporului că precum în ziua Adormirii am fost smuls din sânul lor, iar în ziua Bunei Vestiri m-am întors, astfel și pentru lupta sfântă a neamului e solie vestitoare de bine suferința prin care am trecut cu toții în iarna anului 1916-1917. Clipele cele mai grele le-am trăit, când a venit vestea că Săliștea a fost distrusă de artileria bavareză. Soția și copilașii, amenințați de unguri să fie împușcați, au pribegit zece zile prin păduri, fără adăpost. Mulțumesc lui D[umne]zeu pentru toate aceste suferințe izbăvitoare.

Ion Macavei: preot în Dumbrăvița (Arad). În 13 sept[embrie] am fost deținut de notarul comunei cu cinci jandarmi, care m-au dus zece k[ilo]m[etri] pe jos la Căpruța³¹⁷. Concentrat la Radna³¹⁸ cu alți tovarăși, am fost expediat la Șopron și internat în Rust, de unde am scăpat la 15 noi[embrie] 1916.

³¹¹ Matei 24, 13.

³¹² Sibiel, județul Sibiu.

³¹³ Salonta, județul Bihor.

³¹⁴ Celldömölk, localitate în Ungaria.

³¹⁵ Engel David (1857-1943): istoric, profesor, om politic maghiar, membru al Academiei de Științe din Ungaria. A se vedea: www.jewishencyclopedia.com, accesat la data de 22.II. 2015.

³¹⁶ Sărbătorită la 25 martie.

³¹⁷ Căpruța, județul Arad.

³¹⁸ Radna, județul Arad.

Iosif Magda: preot ort[odox] în Feneș³¹⁹. La ordinul fișpanului am fost deținut la 1 sept[embrie] 1916. Dus la Alba-Iulia, am stat patru zile pe scândurile goale în închisoare. Escortat la Șopron, am fost internat în Borisfalva³²⁰, unde am stat opt zile în școală pe paie și flămânzi. Lipsit de mijloace, am fost dus la lucru, la scos de crumpene³²¹ la învățătorul din sat, numai pe mâncare, am tăiat lemne aduse în spinare din pădure. Mai târziu, am lucrat în cancelaria notarului pe o plată bagatelă³²². Am răbdat multă lipsă și foame. Am fost eliberat la 1 iunie 1917, acasă totul mi s-a pustiit.

Gavril Maier³²³: preot ort[odox] în Toplița Română³²⁴. Deținut în 30 aug[ust] 1916 de jandarmi. Am fost închis într-un vagon de vite. Dus la Târgu-Mureș, prefectul m-a internat în comuna Bobohalma³²⁵ cu toată familia, soția și șase copii, pe când alți trei îi aveam pe câmpul de luptă. Aici am stat până în 16 martie 1918.

Dimitrie Mandeal: preot ort[odox] în Porumbacu de Jos³²⁶. Deținut în 4 mai 1918, am fost expedit cu un jurat comunal la Șopron, unde am fost internat în comuna Sércz cu alți 12 țărani și cu înv[ățătorul] Ion Pampu din Hozman³²⁷, care a murit opt zile după ce a fost eliberat. Cu traiul am dus-o foarte greu. Am trăit zile foarte amare. În 18 ianuarie 1918 am fost eliberat.

Nicolae Manițiu: preot ort[odox] Vurpăr (Sibiu). Pârât de profesorul sas Johann Fakesch, am fost deținut de un ofițer german în 22 sept[embrie] pe motivul că am trei copii ofițeri în România. Împreună cu soția și fiica mea Susana am fost duși pe jos la Nocrich³²⁸. Pe soție au expedit-o jandarmii înapoi să aducă haine și merinde. Întorcându-se preoteasa, ne-au

³¹⁹ Feneș, județul Caraș-Severin.

³²⁰ Astăzi Kleinwarasdorf în estul Austriei, provincia Burgenland.

³²¹ „Crumpene”: „Cartofi”.

³²² „Bagatelă”: „Lucru de mică importanță”.

³²³ S-a născut în 1863 și a fost hirotonit în 1890 pe seama parohiei Idicel, de unde a fost transferat în 1894 în orașul Toplița. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 202.

³²⁴ Toplița, județul Harghita.

³²⁵ Bobohalma, județul Mureș.

³²⁶ Porumbacu de Jos, județul Sibiu.

³²⁷ Hosman, județul Sibiu.

³²⁸ Nocrich, județul Sibiu.

escortat tot pe jos la Mediaș, de unde, în 24 sept[embrie] am fost duși la Cluj. Soția și fiicele le-au concediat acasă. De despărțirea aceasta n-aș dori să-mi mai aduc aminte. Un sublocotenent german m-a întrebat: „Cunoști pe Oct[avian] Goga?”³²⁹. „Cunosc”. „Și copiii d[umne]a tale sunt cu el?”. „Asta nu o știu”. „Toți preoții și învățătorii români ar trebui spânzurați”. Și răstindu-se către un soldat strigă: „Sperren Sie den Kerl ein”³³⁰. Am stat închis până la 18 oct[ombrie]. Pe drum am fost insultat de unguri cu urlete și strigăte sălbatice. În 12 oct[ombrie] îmi sosește soția și fiica deținute din nou. Dureroasa bucurie n-a ținut mult. În 18 oct[ombrie] mi-a venit ordin de internare. Am plecat, iar soția și fiica mi-au rămas tot aici. La Șopron am fost internat în comuna Kabold³³¹, unde, mi-a urmat soția și fiica în 2 dec[embrie]. În aceeași zi a sosit și fiul meu Ion Manițiu³³² cu soția, preot în Seleuș (Arad). Am dus-o greu cu alimentația, căci șvabii din comună nu dădeau nimic. Eram fericiți dacă, colindând prin comunele vecine, puteam câștiga provizii pe câteva zile. În 8 martie 1917 am fost eliberat, dar numai singur. A treia despărțire. La o săptămână după aceea a fost eliberată preoteasa și Susana. La întoarcere am găsit totul pustiit. Sasul a declarat atunci: „Dacă știam că popa mai vine iar acasă nu-l pâram”.

Eftimie Maniu: preot ort[odox] în Fântâna³³³. În 12 sept[embrie] am fost deținut de jandarmi în Cohalm³³⁴ cu fiica mea Maria și escortat la Șopron. Am stat internat în Sz[en]t Marton până la 15 iulie 1918. Germanii mi-au prădat tot acasă.

Iosif Micu: preot ort[odox] în Feldioara³³⁵, 73 ani și soția Maria n[ăscută] Tipeiu, 63 ani. Am întâmpinat armata română cu prapori și sărbătoare în 2 sept[embrie] 1916. În 20 sept[embrie] am plecat la București la un băiat bolnav. Retrăgându-se armata nu ne-am mai putut

³²⁹ Octavian Goga (1881-1938): poet, scriitor, om politic român, prim-ministru al României (în perioada 1937-1938), membru al Academiei Române. Detalii biografice la: Gheorghe I. Bodea, *Octavian Goga. O viață, un destin*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2004.

³³⁰ „Închideți-l pe individ”.

³³¹ Astăzi Kobersdorf în Austria, provincia Burgenland.

³³² A fost arestat pe motiv de spionaj împotriva statului maghiar și închis între 11 septembrie 1916-2 mai 1917. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 24.

³³³ Fântâna, județul Brașov.

³³⁴ Astăzi Rupea, județul Brașov.

³³⁵ Feldioara, județul Brașov.

întoarce. Ajungând sub administrația ungarilor, în 3 iunie 1917 am fost deținuți. Două luni și jumătate am stat închiși „la strajă” în Brașov. Ofițerul ne intitula „Porc și scroafă bătrână!”. În 15 aug[ust] 1917 am fost mutați în închisoarea honvezilor din Cluj. Mâncare odată în zi, terci cu mămăligă sau zeamă de bostan. Aici m-au tuns până la piele și mi-au ras barba. În 17 oct[ombrie] am fost osândit la trei ani și trei luni, iar preoteasa doi ani și două luni. La 1 martie 1918 preoteasa a fost eliberată, iar eu, deși grațiat de împăratul Carol³³⁶ din Viena, n-am fost eliberat decât de revoluția din noi[embrie] 1918. Acasă tot s-a pustiit.

Toma Modran: preot ort[odox] în Bungard³³⁷. Cu retragerea armatei române am trecut munții și am fost instituit de episcopul din Râmnic³³⁸ preot în Stănești³³⁹. Am stat sub stăpânirea germană până la 28 mai 1917, fiind martor la barbariile lor, care devastau casele, băgau caii în biserici, profanau vasele sfinte și altarele³⁴⁰. Ajuns sub administrația ungarilor, aceștia m-au deținut ca trădător și închis în pușcăria din Sibiu, unde am stat cinci luni. Escortat la Cluj în temnița militară, am scăpat în 20 noi[embrie] 1917, pedepsit cu retragerea ajutorului de la stat, sechestrarea averii și plățirea speselor de proces.

Andrei Moldovan: preot ort[odox] în Hendorf³⁴¹. Deținut la 1 sept[embrie] 1916 de primarul sas din Trapold³⁴². Am fost predat

³³⁶ Carol I al Austriei/Carol al IV-lea al Ungariei/Carol al III-lea al Boemiei (1887-1922): a fost ultimul monarh al casei de Habsburg și totodată ultimul rege al Ungariei, beatificat la 3 octombrie 2004 de către papa Ioan Paul al II-lea. A se vedea: Michael Erbe, *Die Habsburger: 1493-1918: eine Dynastie im Reich und die Europa*, Stuttgart, Verlag W. Kohlhammer, 2000.

³³⁷ Bungard, județul Sibiu.

³³⁸ Este vorba despre arhiepiscopul Sofronie Vulpescu, episcop al Râmnicului între 5 mai 1913-8 iunie 1918, arestat și înlăturat de autoritățile germane de ocupație la 9 mai 1917, când a fost surghiunit întâi la Mănăstirea Cheia-Prahova, apoi la Schitul Peștera Ialomicioara și la Mănăstirea Căldărușani fiind pus în libertate în urma semnării păcii de la Buftea-București în 7 mai 1918. A se vedea: Gherasim Cristea, *Istoria Eparhiei Râmnicului, Râmnicu Vâlcea*, Editura Conphys, 2009, pp. 243-244.

³³⁹ Stănești, județul Vâlcea.

³⁴⁰ Despre ocupația germană a Munteniei între primăvara lui 1917 și vara lui 1918 a se vedea: Constantin Kirițescu, *Istoria Războiului pentru întregirea României 1916-1919*, ediția a II-a, volumul III, București, Editura Casei Școlarelor, pp. 133-254; Virgiliu N. Drăghiceanu, *707 zile sub cultura pumnului german*, ediție îngrijită și prefăcută de I. Oprișan, București, Editura Saeculum Vizual, 2012.

³⁴¹ Astăzi Brădeni, județul Sibiu.

³⁴² Astăzi Apold, județul Mureș.

jandarmilor, care m-au dus cu familia întreagă la Cluj. Familia a fost trimisă acasă, iar eu în temniță. La patru zile mi-au dat drumul să mă prezint la armată ca preot militar³⁴³. La gară m-au deținut din nou sub cuvânt că am fugit. Am stat închis încă 36 zile, tratat cu sudalme, batjocuri și lături. Un detectiv, căutându-mă în buzunare, a aflat o bucată de smirnă pe care a crezut-o bombă. S-a rușinat după ce aruncată pe foc n-a explodat ci s-a topit. Eliberat în 4 noi[embrie] am fost înrolat la armată, unde am stat doi ani. Am avut pagube mari acasă.

Ion Morariu: preot ort[odox] în Bogatu³⁴⁴. Deținut în 24 sept[embrie] 1916, am fost expedit într-un vagon de vite la Zombor³⁴⁵, unde am stat până în 10 mai 1917.

Constantin Moldovan: preot în Cristianul Sibiului³⁴⁶, azi protopop în Ilia³⁴⁷. Am fost alungat din comună de jandarmi în 11 sept[embrie] 1916 „numai cu îmbrăcămintea de pe noi”. Găzduit trei săptămâni de preotul Patachi din Mihalț³⁴⁸, am fost pârât de sași și deținut. Ca preot militar în rezervă, am fost, apoi, înrolat la corp[ul] XII de armată. În timpul de absență, mi s-a prădat tot avutul, mobilierul l-am aflat în tranșeele de la Orlat³⁴⁹, zdrobit de furia războiului.

Iosif Morariu: preot ort[odox] Hosman, văduv, 80 ani³⁵⁰. Deținut în 29 sept[embrie] 1916 în mijlocul curții, am fost escortat pe jos peste Nocrich, la Mediaș și închis într-o pivniță. Doi ofițeri germani curioși au strigat soldatului de pază: „Machen Sie auf, dass wir das Schwein sehen!”³⁵¹.

³⁴³ Pentru activitatea preoților militari a se vedea: Mihai-Octavian Groza, „Despre activitatea preoților militari români transilvăneni în perioada Primului Război Mondial (1914-1919)”, în volumul *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, VIII, coordonat de Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2014, pp. 532-545; Idem, „Din istoria culturală a Primului Război Mondial: «Religia războiului»”. Studiu de caz: Românii ortodocși din armata austro-ungară”, în volumul *Tinerii istorici și cercetările lor*, coordonat de Nicolae Dumbrăvescu, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2014, pp. 195-212.

³⁴⁴ Astăzi Bogatu Român, județul Sibiu.

³⁴⁵ Astăzi Zimbor, județul Sălaj.

³⁴⁶ Cristian, județul Sibiu.

³⁴⁷ Ilia, județul Hunedoara.

³⁴⁸ Mihalț, județul Alba.

³⁴⁹ Orlat, județul Sibiu.

³⁵⁰ Născut în anul 1838, a trecut la cele veșnice în 23 noiembrie 1924. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 270.

³⁵¹ „Deschide-ți, ca să-l vedem pe porc!”

M-au batjocorit și scuipat. De aici, apoi, escortat în temnița din Cluj și după trei săptămâni internat în Becicherec până în 10 iunie 1918. Acasă mi s-a prădat tot.

Ștefan Morariu: preot ort[odox] în Cunța³⁵², cu soția Virginia născ[ută] Cordea și fiica Felicia. Am fost deținut în 23 noi[embrie] 1916, iar soția și fiica în 24 decembrie 1916, ca periculoși. Expediați direct la Șopron, am fost internați în orașul Șopron până în 17 aprilie 1917. Întorși acasă am stat sub paza strictă a notarului din comună, până la revoluția din noiembrie 1918. Internarea de acasă ne-a fost mai grea ca cea din Șopron. Notarul G. Buda își instalase un întreg aparat de spionaj asupra noastră. Eram obligați să ne înștiințăm în fiecare marți și sâmbătă la notar, fix la 11 ½. O minută de întârziere constituia transgresiune. Pentru astfel de transgresiuni absurde am fost pedepsit în repetate rânduri până la 1500 cor[oane]. În lipsă de acasă, germanii mi-au ocupat casa și mi-au pustiit tot.

Nicolae Motora: preot ort[odox] Mureș Sângeorgiu³⁵³, văduv, 70 ani. Pentru că am luat parte la procesul memorandumului în 1894, iar în 1907 m-am afirmat ca român în congregația din Aiud, am stat de două ori câte trei luni în închisoare. La intrarea României în război, aflându-mă în gara din Sibiu, la ghișeu, un polițai sas m-a izbit cu pumnul în piept, strigând: „D[umne]zeu[l] tău popă valah, tu și popii voștri ați făcut asta”. La urcarea în tren, același tratament. În Turda, un jandarm mi-a legat mâinile în lanțuri și m-a escortat la Câmpeni³⁵⁴. Aici am fost închis într-o casă privată până în 15 aprilie 1917. Întors acasă n-am mai aflat decât pereții goi.

Traian Motora: preot ort[odox] Vorța³⁵⁵. La sfârșitul lui august 1914 am fost pârat de sub-notarul Crișovan că fac complot cu poporul, căruia duminica îi citeam gazetele. S-a pornit investigație: 12 bărbați și 12 femei au fost bătuți și maltratați de jandarmi, dar creștinii mei n-au fasonat nimic compromițător împotriva mea. Eu ajunsesem în spitalul din Sibiu, unde am fost operat. Medicul n-a permis să mă dețină. Acasă

³⁵² Cunța, județul Alba.

³⁵³ Astăzi Sângeorgiu de Mureș, județul Mureș.

³⁵⁴ Câmpeni, județul Alba.

³⁵⁵ Vorța, județul Hunedoara.

familia mea a fost șicanată și insultată, făcându-se mai multe percheziții la miezul nopții. În noiembrie s-a sistat procedura.

Vasile Muntenescu³⁵⁶: preot gr[eco]-cat[olic] Solovăstru³⁵⁷. Alungat din sat de jandarmi, am fost deținut în 3 sept[embrie] 1916 rămânându-mi familia în mijlocul câmpului. Escortat pe jos la Târgu-Mureș, am stat opt zile închis cu toți făcătorii de rele. Expediat la Șopron, am fost internat în Fertőmegyes. Am dus o viață amară, fiind silit să-mi spăl singur rufe și să-mi aduc în spinare lemne din pădure. Am fost eliberat în 18 mai 1918. Acasă, familia mi-a fost despoiată de toate. Am avut pagubă uriașă.

Aurel Mușat: preot ort[odox] în Ucea de Sus³⁵⁸. Acuzat ca iredentist, am fost deținut în 21 mai 1910 și închis în temnița din Brașov, de aici dus la Târgu-Mureș, de unde, după trei săptămâni, am fost eliberat. Urmărit din nou m-am refugiat în Vechiul Regat. După căderea Bucureștilor, am fost deținut din nou și închis în Brașov până la 25 dec[embrie] 1916. Întors acasă, am fost declarat în 27 ianuarie internat și expediat la Șopron. Internat în comuna Locsmand³⁵⁹, am fost eliberat la 5 iunie 1917 și pus sub supravegherea jandarmeriei până la revoluția din 1918.

Ioanichie Neagoe: preot ort[odox] Petrovaselo³⁶⁰. În ziua de 26 iulie 1914, când a izbucnit războiul cu Serbia, cu cele câteva sute de intelectuali sârbi, am fost deținut de unguri și eu, om de 65 ani. Escortat la Panciova³⁶¹, m-au ținut trei zile închis, fără mâncare. Expediați la

³⁵⁶ Vasile Berbecaru Muntenescu (1858-1942): preot greco-catolic, poet și scriitor. Originar din Fântânița, județul Bistrița-Năsăud, a studiat la Liceul și Seminarul Teologic din Blaj, iar în anul 1883 a fost hirotonit preot pentru localitatea Dateș din județul Mureș, unde rămâne până în 1888. A slujit apoi în Boziaș, astăzi cartier al Târnăveniului, între anii 1888-1903, în Tulgheș (1903-1906) și în Solovăstru (1906-1942). În anul 1930 a publicat o broșură de treizeci de pagini conținând douăzeci și două de poezii despre perioada de internare intitulată *Din temniță și exil (1916-1918)*, Solovastru, Tipografia „Librăria Nouă” Reghin, 1930. Detalii la: Răzvan Duncan, *Târnăveni: Repere culturale și istorice*, Târgu-Mureș, Editura Tipomur, 2003, pp. 93-97; Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 191-198.

³⁵⁷ Solovăstru, județul Mureș.

³⁵⁸ Ucea de Sus, județul Brașov.

³⁵⁹ Astăzi Lutzmannsburg exact pe granița dintre Austria și Ungaria.

³⁶⁰ Astăzi Petreni, județul Timiș.

³⁶¹ Panciova, oraș de reședință al districtului Banatul de Sud din Voivodina, Serbia.

Timișoara, ne-au purtat între baionete două ore pe străzi. Plebea ne-a batjocorit și bătut cu pietre. Eu, grav rănit de o piatră, am leșinat și tovarășii m-au dus pe brațe până la închisoare. În 8 august m-au dus la Arad și închis în cetate, în așa-numitul „Einzeln”. În 10 noiembrie am fost eliberat, la intervenția arădenilor. Am stat acasă sub aspre restricții polițienești. În 18 noiembrie 1918, întorcându-se roata norocului, am fost deținut de sârbii, care, m-au batjocorit și bătut crunt. M-au expediat în temnița din Belgrad. Suferințele numai Dumnezeu mi le știe. În 29 iunie 1920 am fost eliberat și expulzat din Iugoslavia. Am rămas pustiu în lume, după 40 de ani de preoție.

Ștefan Nicola: preot ortodox Presaca³⁶². La 30 octombrie 1916, întorcându-mă de la rude, am fost deținut în poarta casei de jandarmi, care nu mi-au permis nici să dau fața cu familia, ci m-au escortat pe jos peste Zlatna, la Abrud. Aici am stat opt zile închis între patru pereți goi. Legat apoi în lanțuri, am fost transportat la Odorheiu Secuiesc, unde am fost așteptați cu strigăte: „Uite hoții de popi valahi!”. Închis în temniță între hoți și țigani am îndurat mirosul greu ce venea prin găurile cloșanilor de la closetul din vecini. Bolnav fiind, mi s-a permis să-mi procur lapte. Am trimis pe omul de serviciu să-mi procure o ulcică. Negustorul, înțelegând de cine este vorba mi-a trimis o oală de noapte „bună pentru un popă valah”. Expediat la Becicherec, am stat internat până la 10 iulie 1917.

Alecsandru Nicolescu: preot ortodox în Meșterhaza³⁶³. Denunțat de notarul Makkay, am fost deținut în 11 martie 1917, pe când soția mea zăcea în pat de tifos și expediat la Székelyudvarhely³⁶⁴ de unde, în 27 martie, trecut la Târgu-Mureș. Căpitanul poliției, Oroszlán, mi-a făcut o morală aspră spunând că toți intelectualii români ar trebui spânzurați și împușcați. Comisarul Beteg Miklós mi-a permis să fiu internat în Mureș Uioara, unde am stat până în 11 martie 1918. Acasă, notarul a șicanat mereu pe soția mea silind-o sau să meargă să-i lucre la câmp sau să-i dea om în loc.

³⁶² Presaca, județul Sibiu.

³⁶³ Meșterhaza, județul Mureș.

³⁶⁴ Odorheiu Secuiesc.

Aurel Nistor: preot ort[odox] Arpătac³⁶⁵. În ziua de Sântămărie³⁶⁶, la sfârșitul serviciului divin, m-au deținut doi jandarmi, bruscându-mă și fără să-mi permită să mai dau fața cu familia. Legat între baionete m-au purtat prin sat spre groaza poporului. M-au escortat apoi la Feldioara la gară. Urcat în tren, la gara Homorod³⁶⁷ m-au dat jos împreună cu șase soldați români căzuți prizonieri și la ordinul unui voluntar ungur au început să mă izbească cu patul puștii. Mi-au zdrobit mâna dreaptă încât patru săptămâni nu mi-am putut-o mișca. Urcat din nou în vagon, vine un jandarm și înjurând sălbatic pornește o ploaie de lovituri cu palma și cu pumnii peste obraz și peste cap, pe unde ajungea. Intervenția unor ofițeri, care asistau la acest spectacol, în sfârșit m-a scăpat de această fiară sălbatică. În Mediaș, am fost purtat prin mulțimea, care ne urla cele mai murdare insulte scuipându-ne. În Cluj, ne-au luat niște bestii de polițiști între baionete îmbrâncindu-ne și lovindu-ne. Pe mine m-a legat cu lanțuri de bătrânul Nea Băncilă din Bran³⁶⁸ și polițaiul simțea o bucurie diabolică să-mi strângă mâna zdrobită în lanțul pe care îl răsucea ca să taie tot mai adânc în carnea vie. M-au aruncat în temniță, unde am stat o lună. Zece minute la zi ne scoteau paznicii la lumină cu revolverele trase. Nu mi-a fost permis să schimb o vorbă cu cineva. Dușumeaua de scânduri era și pat și pernă și plapomă. Pe urmă m-au expediat la Șopron. Am stat internat în Landszer, apoi în Bük, Kopháza și Agfalva³⁶⁹, până în 26 iulie 1918. Întors acasă, m-au păzit jandarmii până ce armata română m-a salvat din iadul suferințelor.

Nicolae Novacovici³⁷⁰: preot ort[odox] în Gerboveț³⁷¹. Pus pe lista neagră pentru fiul meu Gheorghe, student universitar, care, ca naționalist înfocat, a luptat de mai multe ori împotriva ungarilor, iar pentru cauza cu monumentul lui Avram Iancu a suferit trei luni temniță în Seghedin și a fost eliminat de la toate școalele din Ungaria. Am fost

³⁶⁵ Astăzi Araci, județul Covasna.

³⁶⁶ 15 august 1916.

³⁶⁷ Homorod, județul Brașov.

³⁶⁸ Bran, județul Brașov.

³⁶⁹ Localități în districtul Șopron din Ungaria de Vest, în apropierea graniței cu Austria.

³⁷⁰ Născut în anul 1854. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 66.

³⁷¹ Astăzi Gârbovăt, județul Caraș-Severin.

deținut în 14 oct[ombrie] 1916 în mod brutal de jandarmi și escortat la Șopron și internat în Repczekéthely³⁷². În lipsă de acasă au rămas toate pustii. Obrăznicia ungurească nu s-a mulțumit numai cu ruina mea materială și sufletească, ci a lăcomit și la cele 3000 cor[oaie] ale nepoatei mele Minerva, orfană de ambii părinți, care bani i-au confiscat. Am fost eliberat în 8 iunie 1917, iar acasă am stat sub paza poliției până la revoluția din noiembrie 1918.

Teofil Păcurariu³⁷³: preot ort[odox] în Nandru Vale³⁷⁴, sub cuvânt de agitator a fost deținut în 2 oct[ombrie] 1916 și închis în temnița din Cluj, de unde a fost eliberat de armata română abia în decembrie 1918. Istovit de mizeriile temniței ungurești a murit în 11 octombrie 1919³⁷⁵.

³⁷² Astăzi Mannersdorf an der Rabnitz în estul provinciei Burgenland, la granița Austriei cu Ungaria.

³⁷³ Teofil Păcurariu (1870-1919): preot ortodox originar din satul Zlaști din vecinătatea Hunedoarei. Între 1888-1894 a fost învățător la școala confesională din Sântandrei, lângă Deva, iar în urma alegerii sale ca paroh de către obștea din Nandru Vale (vara anului 1895) a fost hirotonit preot de mitropolitul Miron Romanul la sărbătoarea Nașterii Domnului din anul 1895. A fost arestat în 2 octombrie 1916 și condamnat în 30 aprilie 1917. A fost încarcerat în închisoarea din Cluj până la sfârșitul lunii noiembrie 1919. Detalii biografice la: Mircea Păcurariu, „Un preot hunedorean în închisorile maghiare, în 1916-1918”, în Idem, *Studii de istorie a Bisericii Ortodoxe Române II*, București, Editura Academiei Române, 2009, pp. 528-532.

³⁷⁴ Astăzi Nandru, județul Hunedoara.

³⁷⁵ Reproducem un fragment din sentința exprimată de judecătoria Diviziei honvezilor din Cluj, în 30 aprilie 1917, împotriva preotului Teofil Păcurariu: „Inculpatul s-a făcut vinovat de crimă împotriva armatei statului, pe care a comis-o prin aceea că în timpul năvălirii armatei valahe, la sfârșitul lunii august 1916, în înțelegere tacită cu dușmanul, în scopul de a aduce foloase dușmanului și neajunsuri puterii noastre armate, a declarat înaintea a doi locuitori valahi din Nandru Vale: „Ați auzit că ne-a ajutat Dumnezeu? Armata noastră, armata română, se află acum la Sebeșul Săsesc și dacă ajută Dumnezeu, în câteva zile va fi aici și atunci terminăm cu asupritorii, căci n-avem lipsă de ei...”. Părătul a făcut aceste declarații în fața unor credincioși de același neam și aceasta ar fi putut naște în sufletele lor încredere față de armata dușmană (română n.ed.) precum și ideea că sunt de același sânge, iar în ce privește viitorul, ar naște încrederea că puterea armată a stăpânirii străine (România n.ed.) să câștige teren prin distrugerea stăpânirii și armatei noastre, iar aceasta ar produce în sufletul unei părți din cetățenii Ungariei teamă și descurajare. Sentința: să fie lipsit de funcția sa de preot; în afară de timpul petrecut în închisoarea preventivă, care fără vina lui s-a prelungit la trei luni de cercetări, i se mai dau încă 12 ani; în ziua de 15 a fiecărei luni să postească cu pâine și apă și să doarmă pe scânduri; în prima lună a fiecărui an din timpul condamnării i se îngreunează pedeapsa prin închisoarea în carceră, singur, fiind condamnat la temnița grea”. A se vedea: Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania*, pp. 250-251.

D[octo]r Vincențiu Pandrea: preot gr[eco]-cat[olic] în Aruncuța, azi în Cluj³⁷⁶. În 8 sept[embrie] 1916, venind de la Apahida³⁷⁷, unde am fost nevoit să-mi predau armatei boii din jug și unde mă deținuseră nemții două zile, mă întâmpină în preajma castelului Degenfeld³⁷⁸ doi jandarmi și mă declară arestat, cu observarea că la cel mai mic semn de nesupunere voi fi împușcat. Mi-au dat voie să-mi iau ceva de drum și m-au escortat pe jos la Șopor³⁷⁹, iar nevasta și copiii au rămas plângând și zbierând, deznădăjduți în mijlocul curții. Din Șopor, luând și pe preotul Chifa, ne-au dus la Frata³⁸⁰, unde au dresat până la miezul nopții un proces verbal „de nobis sine nobis”³⁸¹. În Ghiriș³⁸², ne-au ghemuit într-un vagon de vite și abia după patru zile am ajuns în Cluj. Închis într-o celulă fără nici o scânteie de lumină, am stat 12 zile. În fiecare zi ne scotea [de] la poliție ca lumea de pe stradă să ne scuie și batjocorească. Numai credința neclintită în D[umne]zeu m-a scutit de nebulie. Mi se zdruncinaseră nervii încât nu mai puteam duce lingura la gură. Expediat la Șopron, am fost internat în Rust, unde cărciumarul Berger m-a nenorocit cu apa papricată. Am căzut la pat aproape să-mi las oasele în străini. Cu atestat de la medicul din Rust mi-a permis comisarul Blaschek, singurul om civilizat și înțelegător, să mă mut în orașul Șopron. Cine m-a tras în exil, învățătorul de stat Osvath, un cretin mameluc, notarul viclean și prim-pretorele, nu știu. În Șopron, venind episcopul Bjelik³⁸³, am solicitat o

³⁷⁶ Vincențiu Pandrea: s-a născut în 20 aprilie 1888 în comuna Mărgineni din județul Făgăraș. A slujit în satul Aruncuța, comuna Frata din județul Cluj, între 1911-1923, apoi la parohia greco-catolică Cluj III până la pensionare, în 31 decembrie 1946. Detalii la: http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/biserici/preoti_greco_catolici_4/preoti_greco_catolici_4.pdf, accesat în 6.III.2015.

³⁷⁷ Apahida, județul Cluj.

³⁷⁸ Proprietate a familiei nobiliare Degenfeld, apoi de la sfârșitul secolului al XIX-lea al familiei Károlyi.

³⁷⁹ Astăzi Șopor, județul Cluj.

³⁸⁰ Frata, județul Cluj.

³⁸¹ „Despre noi, fără noi” (Expresia corectă: „Nihil de nobis sine nobis”-„Nimic despre noi, fără noi”).

³⁸² Astăzi Ghirișul-Român, județul Cluj.

³⁸³ Emmerich Bjelik (1860-1927): capelan militar romano-catolic activ în armata austro-ungară, secretar al vicariatului apostolic al armatei, episcop de Tarsos (1913-1921) și de Oradea Mare (1921-1927). A înființat foaia pastorală a clerului militar austro-ungar. Detalii la: http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_B/Bjelik_Emmerich_1860_1927.xml, accesat în 6.III.2015.

audiență cerându-i să fiu numit preot militar. Mai bine pe front decât în halul în care ne aflam ca internați. Auzind că sunt internat așa s-a tulburat parcă ar fi fost chiar satana. M-a demis fără să mai stea de vorbă cu mine. În 10 iunie 1917 am fost eliberat. Dar urmele surghiunului le simt și acum și le voi simți toată viața. În 1918 au voit jandarmii să mă aresteze a doua oară, dar cei mai mari au retras ordinul, simțind cum se clatină terenul sub picioare. Revoluția m-a izbăvit apoi și de prigonirile de acasă.

Octavian Petra³⁸⁴: preot ort[odox] Ibănești³⁸⁵. Având neplăceri cu notarul din sat, a fost deținut la 1 sept[embrie] 1916 în comuna Șamșud³⁸⁶ și expedit la Târgu-Mureș. A fost închis în temnița poliției cu alți 14 preoți și cu mai multe prostituate, care dezbrăcându-se în pielea goală își băteau joc de preoții români cu vorbe și gesturi triviale. După trei zile a fost escortat la Șopron și internat în Fertőmező, de unde a scăpat la 1 august 1918. Deprimat sufletește de barbariile devastărilor aflate acasă și de mizeriile internării, a murit în 15 martie 1918.

Patriciu Pinte: preot ort[odox] Cața³⁸⁷. Calvarul meu s-a început la 1891. Ca învățător, am propus românește și m-au pedepsit cu 20 fl[orini] și spesele de proces. În 1893 am stat cinci zile în închisoare pentru că am luat parte la procesul memorandumului, după un proces lung cu 53 martori. În fiecare an următor, sub diferite pretexte, am suferit pedepse în bani. În iunie 1915 m-au călcat jandarmii la miezul nopții, pe când mama zăcea în agonia morții și mi-au făcut percheziție. În 5 sept[embrie] 1916, la miezul nopții, m-au ridicat jandarmii din pat, m-au ținut trei ore dezbrăcat în mijlocul pieței, păzit de un soldat cu arma trasă și îndreptată spre pieptul meu. După două zile de arest m-au expedit la Șopron. În drum, am fost batjocorit, huiduit și scuipat pe la gări. Ofițerii unguri ne strigau hoți și tâlhari, vrednici de spânzurat. Internat în Nikits, am suferit mizerii, lipsă

³⁸⁴ Octavian Petra (1884-1918): născut într-o familie preotească, rămas orfan de mamă la șapte ani, a fost crescut de surorile mai mari. A fost hirotonit preot pentru comuna natală de către mitropolitul Ioan Mețianu în 1909, după moartea tatălui său. La un an după nuntă a rămas văduv, iar în 1910 a plecat în Statele Unite ale Americii, de unde a revenit în anul 1912. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 201-202.

³⁸⁵ Ibănești, județul Mureș.

³⁸⁶ Astăzi Șamșud, județul Sălaj.

³⁸⁷ Cața, județul Brașov.

și foame, până în 10 iulie 1918. Acasă am aflat totul ruinat, casa prefăcută în grajd și magazie și mobilierul ars. Am avut pagube enorme materiale și sănătatea zdruncinată.

Ariton Popa³⁸⁸: preot gr[eco]-cat[olic] Reghin³⁸⁹. În 6 sept[embrie] 1916, pe când terminasem proscomidia³⁹⁰, doi jandarmi mă provoacă din ușa bisericii să merg cu ei. M-au escortat la Târgu-Mureș și de aici la Șopron, după un drum de 4 zile plin de mizerii și batjocuri ordinare. Internat în Fertőrákos³⁹¹, am dus o viață grea, fiind chinuit și de o boală îndelungată, până în 12 iunie 1917. În acest timp o fată mi s-a măritat, dar nu mi-au permis să merg acasă. Familia alungată de acasă, mi s-a pustiit tot avutul³⁹².

Ion Popa: preot ort[odox] în Bucerdea Vinoasă³⁹³. Deținut în 3 sept[embrie] 1916, am fost escortat pe jos la Alba-Iulia și închis într-o odaie infectă. Purtat pe străzile orașului, am fost huiduit și batjocorit de evrei și după trei zile expediat în vagon de vite la Șopron și internat în

³⁸⁸ Ariton Marian Popa (1871-1946): născut la Tăuni în județul Alba, a studiat la Facultatea de Teologie din Budapesta. A slujit ca preot greco-catolic în Bucium-Șasa, județul Alba, iar din 1905 ca preot și protopop unit la Reghin. A avut o activitate literară și publicistică importantă fiind membru al despărțămintelor Abrud-Câmpeni și Reghin ale Astrei. În iarna anului 1918 participă ca delegat de drept al protopopiatului greco-catolic Reghin la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. După Marea Unire a fost președinte al Partidului Național Român din județul Mureș-Turda și senator în Parlamentul României în perioada 1928-1931. A se vedea: Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan (coordonatori), *Dicționarul personalităților Unirii (Trimișii românilor transilvăneni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia)*, Alba-Iulia, Editura Altip, 2003, p. 263.

³⁸⁹ Reghin, județul Mureș.

³⁹⁰ Slujbă de pregătire a cinstitelor daruri, a pâinii și vinului euharistice, săvârșită de preot în proscomidiar, pentru oficierea liturghiei; reprezintă prima parte a Sfintei Liturghii a Bisericii Ortodoxe sau a ritului bizantin. Amănunte despre Proscomidie și Sfânta Liturghie a se vedea la: Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, ediția a II-a, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2004; Bartolomeu Anania, *Cartea deschisă a Împărăției. O însoțire liturgică pentru preoți și mireni*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2005; Petru Pruteanu, *Liturghia Ortodoxă: istorie și actualitate*, ediția a doua, revizuită și completată, București, Editura Sophia, 2013.

³⁹¹ Fertőrákos, localitate în Ungaria, la granița cu Austria.

³⁹² Pentru mai multe detalii a se vedea: Maria Dan, „Preoții români în timpul Primului Război Mondial. Cazul protopopului Ariton M. Popa”, în *Simpozion. Comunicările celui de al XIX-lea simpozion al cercetătorilor români din Ungaria*, Giula, 2010, pp. 106-117.

³⁹³ Bucerdea Vinoasă, județul Alba.

Borisfalva³⁹⁴. Eliberat în 3 martie 1917, am stat acasă internat încă șapte luni. Am fost pârât de o persoană ale cărei motive meschine nu le înșir, fiind prea urâte.

Ion Popa: preot ort[odox] Apoldul de Jos³⁹⁵. În cursul războiului am fost mereu șicanat cu rechiziționări de notarul Moșoiu. În 23 mai 1917 m-a acuzat, în scris, la tribunalul militar ca agitator și trădător. Mi-au făcut jandarmii cinci percheziții. În 9 dec[embrie] am fost deținut și închis în Sibiu. Am petrecut 15 zile într-un ger groaznic în închisoare. Expediat apoi la Cluj, am fost ținut închis până în 30 dec[embrie] 1917. Bolnav greu, am fost trimis acasă sub paza jandarmeriei. După cinci luni am fost achitat, dar pedepsit cu suportarea cheltuielilor de 6000 cor[oane].

Ion Popița: preot ort[odox] în Comana de Jos³⁹⁶. Pârât de notarul satului că am făcut servicii armatei române, pomenind la liturghie pe regele Ferdinand, am fost deținut la 1 noi[embrie] 1917 și închis în temnița din Cluj, unde am avut parte de un tratament asiatic. M-a eliberat revoluția din noi[embrie] 1918.

Valeriu Popovici: preot în Sibiel, cu opt copii. Pe motiv că am patru copii în România m-au deținut jandarmii în 28 aug[ust] la miezul nopții și m-au dus pe jos la Săliște și de aici la Sibiu. Expediat cu 14 tovarăși la Șopron, am fost internat în Rust, unde am îndurată mizerii mari și multe din cauza alimentației rele, a lipsurilor și a tratamentului neomenesc al poliției. Pe urma multelor suferințe mi-am pierdut vederea aproape cu desăvârșire. Am fost eliberat în 3 mai 1918, îndurând pagube incalculabile.

Septimiu Popa³⁹⁷: preot gr[eco]-cat[olic] în Bologa³⁹⁸. În luna august 1916, preotul Emil Marcu din Tic³⁹⁹, având pe mama sa bolnavă

³⁹⁴ Astăzi Kleinwarasdorf din estul Austriei, în apropierea graniței maghiare.

³⁹⁵ Apoldu de Jos, județul Sibiu.

³⁹⁶ Comăna de Jos, județul Brașov.

³⁹⁷ Despre perioada sa de arest a se vedea lucrarea sa autobiografică: Septimiu Popa, *Temnițele Clujului. Din însemnările unui popă românesc*, Cluj, Institutul de Literatură și Tipografie Minerva S.A., 1937.

³⁹⁸ Bologa, județul Cluj.

³⁹⁹ Ticu, județul Cluj. Preotul Emil Marcu (1870-1937): născut în comuna Gheorgheni de lângă Cluj, a studiat la Seminarul Teologic din Blaj și a slujit întreaga viață la Ticu. A fost pus sub supraveghere de autoritățile maghiare, în urma unui denunț făcut de un anume Stein, fost administrator al minelor de cărbuni Șorecani în timpul războiului, iar după Marea Unire șef de gară la Aghireș. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea*

greu, a scris 7 scrisori la preoții Septimiu Popa, Emil Pop din Tușin⁴⁰⁰, Beniamin Russu din Suceag⁴⁰¹, Gheorghe Giurgiu din Săliște, Emil Măcelar, Alexandru Pop și Augustin Pop din Berind⁴⁰², avizându-i că, în caz că mama va muri, să meargă la înmormântare⁴⁰³. Bolnavă făcându-se mai bine, scrisorile nu le-a expediat, preotul Emil Pop fiind arestat de unguri, din închisoarea tribunalului din Cluj a încredințat unui român din satul vecin, care se eliberase în acea zi, o scrisoare către soția sa⁴⁰⁴. Scrisoarea a căzut în mâinile jandarmilor, s-a făcut percheziție, s-au găsit cele 7 scrisori și toți șapte au fost deținuți în 27 sept[embrie] 1916 și închiși în Cluj. Interogatoriul li s-a luat de nenumărate ori, toată noaptea. Septimiu Popa a fost acuzat și cu trimiterea de telegrame cifrate în România. S-au încredințat toate mijloacele de forță de a-i scoate vinovați. Au fost purtați prin toate închisorile Clujului, ținuti închiși în celule și cu un tratament sever. În 15 noi[embrie], neputându-se dovedi nimic, au fost eliberați, afară de Emil Marcu și Augustin Popa, care au fost internați în Șoproan⁴⁰⁵.

Ion Răduț: preot ort[odox] în Seliștat⁴⁰⁶. Am fost luat de un maior de jandarmi ca zălog pentru populația din comună, urmând să fiu împușcat dacă vreun român din sat ar săvârși cel mai mic act suspect. În 25 sept[embrie] am fost expediat la Becicherecul Mare, de unde m-am întors la 24 oct[ombrie] 1917.

neamului. Temnițe și lagăre, p. 99.

⁴⁰⁰ Tușinu, județul Mureș. A fost arestat și închis în temnița din Cluj între 26 septembrie 1916 și 18 decembrie 1916. A se vedea: *Ibidem*, p. 96.

⁴⁰¹ Suceag, județul Cluj.

⁴⁰² Berindu, județul Cluj.

⁴⁰³ Scrisorile aveau următorul cuprins: „Onorate în Hristos Frate! Te încunoștințez că bătrâna mea mamă e greu bolnavă și în tot momentul mă aștept la moartea ei. Își trăiește, poate, ultimele clipe. Pentru cazul morții m-am hotărât să-i fac o înmormântare frumoasă, chemând la prohod șapte preoți harnici și vrednici, cum ești și tu. Atunci, îți voi trimite o telegramă scurtă, iar tu primindu-o pleacă la drum. Eu te voi aștepta cu trăsura la gara din Aghireș. Al tău iubitor frate, Emil Marcu”. A se vedea: Septimiu Popa, *Temnițele Clujului*, p. 11.

⁴⁰⁴ Cu următorul cuprins: „Dragă Nelli! Pe masa mea de scris vei găsi șapte scrisori în plicuri, adresate unor prieteni ai mei, preoți. Te rog, nimicește-le, ca nu cumva făcându-se vreo percheziție la casa mea să mi se agraveze și în acest chip situația. Te sărut dulce, îmbrățișez pe copii și te rog: nu dispera. Al tău, Emil”. A se vedea: *Ibidem*, p. 12.

⁴⁰⁵ Despre preotul Emil Marcu și întregul episod al arestului a se vedea subcapitolul „Un prohod lung” din volumul pr. Septimiu Popa, *Temnițele Clujului*, pp. 9-14.

⁴⁰⁶ Seliștat, județul Brașov.

Vasile Runcean: preot ort[odox] Lătureni⁴⁰⁷. Pârât de călăuzul Kobori Iosef că am zis despre unguri „Păcat că n-au capul la patru picioare ca vitele!”, am fost deținut în 19 sept[embrie] 1916 și închis în Cluj. La pertractarea din 26 sept[embrie] am fost miluit cu patru ani temniță grea și depus în vestitul „Csillagbörtön” din Seghedin. Mangra m-a despoiat și de postul de preot, declarându-mi parohia vacantă. În închisoare am lucrat la fabricație de plicuri, apoi în atelierul de croitorie și pe urmă în cancelarie. Am fost eliberat de revoluția din 6 noi[embrie] 1918. În gara din Teiuș ofițerii unguri, beți, văzându-mă m-au scuipat, m-au bătut, mi-au tăiat barba și am scăpat numai cu fuga din mâinile lor. Praf și cenușă s-a ales din toate ale mele. A murit în 1922.

Ștefan Russu: protopop ort[odox] în Târgu-Mureș, 55 ani, soție și patru copii⁴⁰⁸. Ca preot în Nasna⁴⁰⁹, am făcut opoziție administrației, care voia să ridice școală de stat ungurească în comună, iar ca protopop n-am voit să propun ungurește religia în școala de stat. Pus pe lista neagră, am fost arestat în 9 sept[embrie] în Iclandul Mare⁴¹⁰. Un jandarm mi-a pus baioneta în piept, iar celălalt mi-a strâns mâinile în lanțuri. La protestele socrului meu, i-au strigat: „Taci câine bătrân, astfel de canalii trebuie împușcați!”. M-au dus pe jos, până la Bandul de Câmpie⁴¹¹, de aici cu trenul la Târgu-Mureș, unde, am stat în temniță patru zile. În 11 sept[embrie] mi s-a făcut percheziție la locuință, iar în 14 expediat, sub escortă, la Șopron. M-au internat în comuna Șopron, Sz[en]t Marton, unde am stat până în 19 aprilie 1917. Îmbolnăvindu-mă mi s-a dat concediu de opt zile. Ajuns în Mureș Uioara, am fost operat și la intervenția medicului am

⁴⁰⁷ Lătureni, județul Hunedoara.

⁴⁰⁸ Ștefan Rusu (1864-1947): s-a născut în Iuda Mare, astăzi Viile Tecii, județul Bistrița-Năsăud și a studiat la Seminarul Teologic din Sibiu. A fost hirotonit în anul 1889 de mitropolitul Miron Romanul pentru parohia Nasna din Mureș, unde a slujit până în 1902, când a fost ales protopop al protopopiatului ortodox Târgu-Mureș. Concomitent a îndeplinit funcția de profesor la școlile secundare din oraș și misiunea de confesor al garnizoanei din Târgu-Mureș până în anul 1927. După 1918 a fost membru al Partidului Național Român, apoi al Partidului Național Liberal, între 1922-1927, 1927-1928 și 1934-1937 fiind senator PNL în Parlamentul de la București. A se vedea: Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan (coordonatori), *Dicționarul personalităților Unirii*, p. 265.

⁴⁰⁹ Nazna, județul Mureș.

⁴¹⁰ Iclandul Mare, județul Mureș.

⁴¹¹ Astăzi Band, județul Mureș.

rămas internat aici până la 28 iulie 1918. Întors acasă eram supravegheat și spionat și obligat să mă prezint în fiecare zi. De mizeriile acestea m-a salvat revoluția din noiembrie 1918⁴¹².

Petru Sabău: preot ort[odox] Hădărău⁴¹³. În 5 oct[ombrie] 1916 mi-au înconjurat casa patru jandarmi și după o percheziție strașnică au umplut o pereche de desagi cu 52 cărți și icoane. Încingându-mă cu un brâu tricolor, mi-au pus desagi în spate și între baionete m-au escortat la Abrud. După o noapte de chin în milioanele de stelnițe, m-au legat și expediat la Cluj. Cinci zile am stat închis în cea mai infectă murdărie. În 15 oct[ombrie] am fost eliberat⁴¹⁴.

⁴¹² Într-o altă însemnare din 1936 acesta scria: „În ziua de 15 august 1916, pe când mă aflam în slujba Sfintei Liturghii, mi-a sosit vestea îmbucurătoare: intrarea armatei române. Din acea zi s-a început însă calvarul preoției noastre. La 17 august am fost silit să părăsesc orașul căutând scăpare la socru-meu, răposatul preot Vasile Hodoș din com[una] Iclandul Mare. La 9 septembrie au venit aici 2 jandarmi unguri și m-au arestat, legându-mă în lanțuri în fața tuturor. Așa legat, m-au dus până în Căpușul de Câmpie, iar de acolo până la Band și apoi cu trenul la Târgu-Mureș la închisoare. După 5 zile mi-au făcut percheziție domiciliară și m-au trimis în județul Șopron în com[una] Nagy-Martón. Am stat până la 19 aprilie 1917, când, m-am îmbolnăvit și m-au trimis după cerere la Uioara, unde mi-au făcut operație. La intervenția medicului nu m-au mai trimis înapoi la Șopron, ci am rămas în Uioara ca internat, până la 28 iulie 1918. După reîntoarcerea la Târgu Mureș trebuia să mă prezint în fiecare zi la primărie, până când, cu ajutorul lui Dumnezeu, s-au ivit zorile libertății. La 1 decembrie 1918 am luat parte la adunarea de la Alba-Iulia, ca președinte al comitetului județean național. Am fost internat, deși am avut 3 fii și un ginere mobilizați în armata austro-ungară, luptători pe front. Un fiu a fost prizonier în Rusia și după patru ani s-a reîntors ca voluntar în regimentul Avram Iancu în 1919 și sosind acasă cu boală de intestine a fost operat, fiind însă prea târziu, a răposat în vârstă de 24 de ani, având grad de sublocotenent în armata română”. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 200-201.

⁴¹³ Hădărău, județul Alba.

⁴¹⁴ În anul 1936 preotul își amintea evenimentele în felul următor: „În 5 octombrie anul 1916 pe la orele 4 d[upă] a[amiază] într-o sâmbătă s-au prezentat la locuința mea 4 jandarmi unguri și 2 detectivi. M-au somat să mă predau căci sunt deținut. După o percheziție de 3 ore a întregii locuințe și după răsturnarea tuturor obiectelor, paturilor și bibliotecii precum și a arhivei parohiale, au luat 52 de cărți de conținut literar și istoric și tablourile istorice [ale lui] Horia, Cloșca, Crișan, Avram Iancu și a lui Andrei Mureșan, mi-au pus o pereche de dăsași cu cărțile în spate și între baionete m-au dus legat la gara Lupșa. Aici m-au lăsat în grija a 2 jandarmi, iar ceilalți, dimpreună cu detectivii, s-au dus la cantorul meu Todor Căbulea, țaran fruntaș al comunei Hădărău, pe care l-a adus la gară tot între baionete. Astfel, ne-a escortat la Abrud cu un tren de seară ce ducea numai deținuți. La Abrud am ajuns la orele 9 seara, închizându-ne la cazarma militară în două beciuri întunecoase, umede și

D[octo]r Vasilie Saftu: în ziua de Sf[ânta] Maria, 15 august vechi 1916, la orele 6 dimineața m-am pomenit, acasă la mine, cu un locotenent din armata austro-ungară însoțit de patru agenți secreți și patru polițiști. Eu am fost cel dintâi, în Brașov, pe care l-au călcat. Locotenentul mi-a pus revolverul în piept și m-a somat pe mine și pe cei doi copii ai mei, Eugeniu și Hortensia, să merg până la poliție, unde se va lua cu mine un proces verbal, apoi, mă voi întoarce acasă. Nu mi-a permis să iau absolut nimic, nici bani, nici rufe, nici haine, nici baston, nici umbrelă. De la poliția de graniță ne-au luat, doi cu doi, cu fel de fel de oameni, între baionete și ne-au dus la gară. Pe drum ne strigau ungurii: „Felakasztani!”, „Spânzurați-i!”. Ne-au aruncat în tren așa cum eram, cu ce aveam pe noi, în haine subțiri de vară și tot între baionete ne-au dus la Cluj. Aici, într-o după amiază, ne-au dus pe jos până la fortăreață. Lumea striga după noi: „Hazaárulók!” (“Trădători!”), „Felakasztani!” (“Spânzurați-i!”). Aici ne-au ținut într-o baracă 2 zile și 2 nopți. Apoi ne-au urcat în tren și ne-au dus, tot între baionete, până la Șopron, unde am ajuns după 8 zile și 8 nopți de drum. Am fost așezat în comuna Nagymarton. De aici am scăpat după doi ani și o lună, în 7 iulie 1918. Acasă în Brașov am fost silit să

pline de păduchi, fără lumină și căldură. Duminică dimineața pe la orele 8 ne-a interogat și după ce au încheiat procesul verbal, ne-au legat împreună de mâini și între baionete ne-a dus la gara Abrud. Fiecare trecător ne-a scuipat în față, fluiera după noi și ne asigura de spânzurătoare. Ne-au dus cu trenul până la Câmpia Turzii, unde a trebuit să stăm o noapte din cauza aglomerației mari pe trenurile ce duceau deținuți politici. A doua zi ne-au transportat cu un tren de marfă sus pe cărbunii de la locomotivă. Seara la orele 10 am ajuns la Cluj conducându-ne la închisoarea din strada, cum se numea atunci, „Fekete Utca” n[umă]r 10 într-o sală cam de 12 metri lungime și 8 largă. Aici am întâlnit mulțime mare de preoți, învățători, profesori, țărani și țigani, așa că eram 200-300 persoane. În o murdărie de neînchipuit, zic murdărie, căci acolo ne făceam toate neputințele omenești, în păduchi și stelnițe am stat 8 zile. În acest timp am fost ascuțați de Consiliul de Război de 3 ori. Acuzați de spionaj, facere de hărți, dare de signale la aeroplane și citirea poeziei «Noi vrem Ardealul» în Banca Codru din Lupșa. După 8 zile de chin și suferințe ne-a eliberat acasă. Cantorul Todor Căbulea îmbolnăvindu-se a decedat după ce s-a întors acasă. Notez că tot atunci au mai fost deținuți preotul Andrei Candrea din com[una] Lupșa, care a fost internat în Șopron, Vasile Șpan, actualmente protopop în Baia de Arieș, Sebastian Ciapa, învățător, George Giurgiu, Pamfil Giurgiu învățător, Vasile Crișan, Dumitru Căbulea, iar din Hădărău învățătorul Domid Bedelea, în prezent, inspector al învățământului minoritar București. Acești 10 martiri din Lupșa au fost legați tot unul de altul și cu lanț ce trecea printre ei așa duși la Abrud și de acolo la Cluj de unde unii au fost eliberați, iar alții internați”. A se vedea, Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 341-343.

stau până în dec[embrie] 1918 într-o chilie din curtea bisericii Sf[ântul] Nicolae⁴¹⁵. Casa mi-a fost rechiziționată de armată. Am fost oprit de la slujbele preoțești, nici măcar o rugăciune să zic în biserică. Oficiul protopopesesc și parohial mi s-a redat numai în octombrie 1918. Bunul D[umne]zeu al strămoșilor noștri, în care am crezut, cred și voi crede orbește, mi-a ajutat și mie! Îi mulțumesc din toată inima și din tot sufletul meu: „Astăzi sunt cetățeanul României Mari!”. Suferințele îndurate i-au curmat firul vieții în 1922.

Onoriu Sasu⁴¹⁶: preot ort[odox] Daneș⁴¹⁷, deținut în 5 sept[embrie] 1916, internat în Șopron, până în iunie 1917⁴¹⁸.

Vasile Spătariu: preot ort[odox] în Armeni⁴¹⁹. Am fost deținut ca periculos statului la 5 septembrie 1916 și închis în temnița din Cluj, unde am stat două săptămâni. Pe urmă, am fost expedit, ca internat, la Zombor, de unde am fost eliberat la 20 iunie 1917 și pus sub controlul jandarmeriei.

⁴¹⁵ Este vorba despre străvechea biserică ortodoxă din inima comunității românești din Șcheii Brașovului ale cărei rădăcini istorice sunt certificate documentar începând cu sfârșitul secolului XIII. Amănunte despre istoricul acestui locaș de cult și a comunității din Șchei la: Candid C. Mușlea, *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii-Brașovului, volum I (1292-1742)*, Brașov, Institutul de Arte Grafice „Astra”, 1943; *Ibidem, volum II (1743-1837)*, Brașov, Institutul de Arte Grafice „Astra”, 1946; *Ibidem, volum III*, ediție îngrijită de Ioan Chirilă, Vasile Oltean, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2011.

⁴¹⁶ Onoriu Sasu (1879-1959): născut în Blăjeni, județul Sibiu, a studiat la gimnaziile românești din Blaj și Năsăud, apoi la Seminarul Teologic din Sibiu. În toamna anului 1918 a fost ales membru al Consiliului Național Român al comitatului Târnava Mare și al Consiliului Național din Daneș, fiind delegat oficial al cercului electoral din Sighișoara la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. După Marea Unire a fost membru al Partidului Național Liberal și deputat în Parlamentul României Mari între 1927-1928, respectiv senator între 1934-1937. A se vedea: Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan (coordonatori), *Dicționarul personalităților Unirii*, p. 266.

⁴¹⁷ Daneș, județul Mureș.

⁴¹⁸ În anul 1936 declara despre perioada războiului următoarele: „M-am născut la 24 noiembrie 1879 în Blăjel (județul Alba n.ed.). Studiile teologice la Sibiu. Funcționez ca preot de la 1 ianuarie 1904. Am fost internat în 1 septembrie 1916 în următoarele împrejurări: a venit la mine în casă un jandarm plutonier de la postul din Criș și cu arma în mână mi-a poruncit să-l urmez. M-a dus la directorul școlii, Pompiliu Constantin, unde am stat sub pază vreo șase ore până au sosit și preoții Grigore Suciu, pe atunci preot în Laslea și George Lupșa, preot în Noul-Săsesc, astăzi trecut la cele veșnice. Toți patru am fost luați și duși la Sighișoara, iar de aici opt zile cu trenul până la Șopron în com[una] Ciava”. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 303.

⁴¹⁹ Armeni, județul Sibiu.

Teodor Sasu: preot gr[eco]-cat[olic] Fărău⁴²⁰. În 1892 am luat parte la procesul memorandumului, în 1906 la expoziția din București⁴²¹, în 1908 am ținut adunări populare. Pentru toate, scris în lista neagră, m-a pârât notarul Magda cu „csalás” (escrocherie), „izgatás” (agitație) și „néplázítás” (revoltă). Am fost pedepsit cu 100 cor[oane]. M-au deținut în 2 sept[embrie] 1916. Dus la Alba-Iulia am fost înșiruiți 54 de deținuți în frunte cu o teleagă trasă de doi măgari și purtați prin oraș. Expediat la Șopron, am fost internat în Csava. Primind un concediu de două luni, la întoarcere am fost pedepsit de comisarul guvernului cu trei zile arest și 50 cor[oane] amendă. Acasă, familia mi-a fost mereu șicanată de notar. Pe fete le-au silit să-i aducă lemne din pădure, să-i ajute la transportarea unei mori de la Șilea⁴²² la Fărău, care moară, fiind sub blestem, nici azi nu face grâu. Am fost eliberat în 4 mai 1918.

Avram Stanca⁴²³: preot ort[odox] Petroșani, de 71 ani. Ocupând românii în ziua de Sântămărie 1916 Petroșanii, s-a pus cu trup și suflet în serviciul armatei române, dându-i informații, pomenind la serviciile divine pe regele Ferdinand și [i] a [l]tele]. Bătrân și bolutricios (bolnăvicios) n-a plecat cu armata română la retragere. Ajuns din nou sub stăpânirea ungarilor și nemților, aceștia l-au tras la răspundere pentru atitudinea sa, i-au făcut percheziție, i-au devastat întreaga locuință și l-au alungat din oraș cu un transport de bagaje militare. Într-o noapte de octombrie, pe ploaie și vânt, cu capul gol și în haine de vară, a făcut pe jos un drum de 40 k[ilo]m[etri]. În drum și-a pierdut vederea și după multe și grele peripeții a ajuns zdrobit la Sebeșul-Săsesc, unde a căzut la pat și a murit în 24 decembrie 1916.

Toma Stanciu: preot ort[odox] în Agârbiciu⁴²⁴. Am fost deținut la 1 sept[embrie] 1916 de jandarmi și expediat la Șopron într-un vagon de vite, plin cu gunoi de cai. La Solnok, Kisujszállás și Budapesta și în tot parcursul drumului am fost huiduit și batjocorit de unguri. Am fost internat în Lakompak⁴²⁵, am fost așezat de primărie, ca trădător de patrie,

⁴²⁰ Fărău, județul Alba.

⁴²¹ Expoziție jubiliară, organizată cu ocazia împlinirii celor 40 de ani de domnie ai regelui Carol I.

⁴²² Șilea, județul Alba.

⁴²³ Tatăl lui Sebastian Stanca.

⁴²⁴ Agârbiciu, județul Cluj.

⁴²⁵ Astăzi Lackenbach, în estul Austriei.

într-o casă pustie și umedă, unde mă omora cu foamea. După o lună m-am mutat în Lakfalva, unde am luptat cu foamea și mai ales cu frigul neavând nici când lemne de foc. Am fost silit să merg la scos de crumpene numai pentru mâncare și să umblu pe alte sate la cerșit de pâine. Bolnav și istovit de suferință am scăpat la 4 mai 1918.

D[octo]r Nicolae Stinghe⁴²⁶: preot ort[odox] în Brașov. În ziua de 28 aug[ust] dim[ineața] la 6 ore, pe când făceam serviciul divin în biserică și cuminecam femeile, au intrat în altar doi jandarmi, cu chipiele pe cap, în mod brutal și m-au provocat să plec cu ei. Acasă mi-au făcut percheziție, m-au deținut cu soția și cu cei doi copii, unul de doi ani și celălalt abia de 6 săptămâni și servitoarea Cornelia Lechernă. Ne-au expedit apoi la Cluj, unde am stat două zile în Fellegvár, expuși batjocurilor plebei înfuriate. Duși la Șopron, am fost internați în Nagymarton, unde m-au ținut cu întreaga familie până în 10 mai 1918. Întors acasă, am fost oprit de a face servicii în biserică și silit să mă prezint în fiecare zi la poliție. De torturile acestea ne-a scăpat armata română în noi[embrie] 1918⁴²⁷.

Vasile Stoicane: preot ort[odox] Șercaia⁴²⁸. Pus sub acuza de înaltă trădare cu soția mea, mi s-au făcut două percheziții. La 1 sept[embrie] 1916 m-au arestat în Șona⁴²⁹ și prin ploaie m-au dus la Sighișoara. În Șoarș⁴³⁰ un jandarm secui a vrut să mă spintece. Auzind, însă, că fac rugăciuni pentru nevastă și copii s-a înmuiat și m-a lăsat. Expedit la Șopron, am fost internat în Repceköhalom⁴³¹, unde, m-am susținut ca pedagog al copilelor unui pădurar. Stam la masă cu ei, dar mie îmi dădeau altă mâncare, rea. Am

⁴²⁶ Nicolae Stinghe: născut la 11/23 august 1883 a studiat la Gimnaziul Românesc „Andrei Șaguna” din Brașov, la Seminarul Teologic din Sibiu și la Facultatea de Teologie din Cernăuți, unde și-a luat doctoratul. A fost ales paroh la biserica Sfântul Nicolae în 1912. Între 1922-1937 a fost președinte al Consistoriului spiritual mitropolitan din Sibiu și preot la CFR pentru Ardeal. Între 1946-1951 conduce protopopiatul Brașov. Se stinge din viață în 29 septembrie 1960. A se vedea: Vasile Oltean, *Configurația istorică și bisericească a Brașovului (secolele XIII-XX)*, Sibiu, Editura Andreiana, 2010, p. 397.

⁴²⁷ Armata română a reintrat în Brașov în 24 noiembrie/7 decembrie 1918, fiind condusă de generalul francez Berthelot.

⁴²⁸ Șercaia, județul Brașov.

⁴²⁹ Șona, județul Alba.

⁴³⁰ Șoarș, județul Brașov.

⁴³¹ Astăzi Oberpullendorf, la granița Austriei cu Ungaria.

trăit mai mult cu pâine și cartofi primiți pe ascuns de la copile și cu macriș de pe câmp. La Paști, în 1917, trecând în Șopron pe lângă un ofițer român prizonier, acesta mi-a șoptit în treacăt: „Nu dispera părinte, D[umne]zeu strămoșilor e cu noi!”. Am fost eliberat în 5 iunie 1917. Acasă m-a așteptat o scrisoare ascunsă sub o grindă din grajd, în care ofițerii români retrași din comună mă felicitau pentru suferințele mele.

Candin Suciu⁴³²: preot ort[odox] în Magina⁴³³. A fost deținut la 1 sept[embrie] 1916 de trei jandarmi. Am fost dus la Alba-Iulia și închis în cetate. Trecând prin Aiud, un negustor jidan, din ușa prăvăliei, a urlat: „Kötelet az oláh popának!” (“Ștreang popilor valahi!”). După șase zile, petrecute pe scânduri goale, am fost expediat la Șopron și internat în Csava. În gara din Budapesta un domn din comitetul de ajutorare, crezându-mă refugiat, îmi îmbie o ulcică de cafea, dar când observă cine sunt izbește ulcica de roatele vagonului cu o ploaie de înjurături murdare. Am scăpat în 26 iunie 1917.

Gheorghe Tătucu: preot ort[odox] Iablanița⁴³⁴. În vara anului 1914 m-a surprins războiul la cursurile de vară de la Vălenii de Munte⁴³⁵. Primind știre de acasă că mă caută jandarmii, am rămas în Țara Românească, unde am făcut întreaga campanie dureroasă de război cu frații din Vechiul Regat, ca preot prin diferitele sate până la 1919. În lipsa mea de acasă, surorile mele și toate rudeniile au fost internate în Repcekeszthely, la Șopron, casa mea prefăcută în fierărie, iar avutul meu tot pustiit. Am aflat numai ruine.

⁴³² Candin Suciu (1872-1958): preot ortodox cu studii la liceele din Aiud și Blaj și la Seminarul Teologic din Sibiu. Devenit preot în localitatea natală, Măgina din județul Alba, s-a implicat activ în mișcarea memorandistă. În toamna anului 1918 a fost unul din delegații titulari ai cercului electoral Aiud pentru Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. După Marea Unire a funcționat și ca învățător în localitatea Magina și ca administrator al parohiei ortodoxe din Aiud. După 1923 a reușit împrăștierea comunei cu 400 hectare de pădure, câștigate după un lung proces cu colegiul maghiar „Bethlen Gabor” din Aiud. S-a mutat la cele veșnice în satul Măgina la data de 10 septembrie 1958. A se vedea: Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan (coordonatori), *Dicționarul personalităților Unirii*, p. 70.

⁴³³ Astăzi Măgina, județul Alba.

⁴³⁴ Iablanița, județul Caraș-Severin.

⁴³⁵ Vălenii de Munte, județul Prahova, transformat de Nicolae Iorga în perioada interbelică într-un adevărat centru cultural și academic prin școala de vară, editura și tipografia înființate aici.

Vasile Teotelecan: preot ort[odox] Panic⁴³⁶. Am fost deținut în noaptea de 8 sept[embrie] 1916 și escortat fără bani, fără haine și fără merinde la Șopron, unde am fost internat în Veperd. Huiduielile și batjocurile de pe străzile Clujului vor rămânea neuitate. În Veperd, am fost persecutat de notarul și prepozitul bisericii catolice și m-am mutat în 25 oct[ombrie] 1917 în Csorna⁴³⁷, iar în 23 mai 1918 într-un sanator din Budapesta. Am fost eliberat în 10 iunie 1918. Întors acasă, am fost călcat de o bandă de unguri în 25 dec[embrie] 1918 la miezul nopții. De moarte sigură m-au scăpat sătenii, care mi-au sărit în ajutor și i-au alungat. Am dat în judecată pe agresor, dar ca să fie cupa plină, tot eu am fost hoțul de păgubaș condamnat la suportarea tuturor cheltuielilor de proces.

Constantin Tisu: preot ort[odox]. În 29 sept[embrie] 1916 am fost deținut de jandarmi. În drum, la Teiuș, am fost ținut patru zile fără mâncare. Pe urmă, expediat la Cluj, m-au ținut închis patru săptămâni, pe scândurile goale. Escortat la Șopron, am stat internat în Kabold⁴³⁸ până la 30 aprilie 1917. Întors acasă, am fost silit să fac în fiecare zi 4 k[ilo] m[etri], pentru ca să mă înștiințez la oficiul notarial.

Teodor Toader⁴³⁹: preot ort[odox] în Mărișel⁴⁴⁰. În 8 sept[embrie] 1916, la miez de noapte, m-au călcat jandarmii, mi-au rupt cărțile și zdrobit toate tablourile românești și deținându-mă, m-au escortat pe jos la Cluj, de unde, huiduit și batjocorit pe străzile orașului, m-au expediat la Șopron. Internat în comuna Veperd, am stat în locuință umedă și nesănătoasă un an și două luni. Mutat la Csorna, am dus-o și mai rău, în lipsă de mâncare, lemn de foc și locuință corespunzătoare până la 4 mai 1918. Acasă, totul mi s-a ruinat și mi s-a zdruncinat și sănătatea.

Mihail Todea: preot ort[odox] Idicel Pădure⁴⁴¹. Alungat din sat, de jandarmi, m-a înhățat poliția din Reghin în 5 sept[embrie] 1916. Un jandarm s-a repezit cu arma la mine înjurând sălbatic, să mă zdrobească.

⁴³⁶ Panic, județul Sălaj.

⁴³⁷ Oraș în districtul omonim din vestul Ungariei.

⁴³⁸ Astăzi Koberndorf în estul Austriei.

⁴³⁹ Născut în comuna Albac din Munții Apuseni a slujit în parohiile Mărișel și Călata din județul Cluj. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 94.

⁴⁴⁰ Mărișel, județul Cluj.

⁴⁴¹ Idicel-Pădure, județul Mureș.

Pe drum, plebea mă huiduia și scuipa. În cancelaria jandarmeriei, șefului i se părea că ascult la convorbirea lui la telefon și s-a repezit cu pumnii la mine, urlând: „Ce, vrei să mai ști ceva, o să plățiți voi asta!“. De aici am fost expedit la Târgu-Mureș cu destinația să fiu spânzurat. Cinci zile am stat închis într-o pivniță. Închis apoi într-un vagon de vite m-au expedit la Șopron. În gara Cucerdea⁴⁴², un căpitan îndemna pe soldați să ne puște. Soldații aveau ordin să ne ducă însă la Șopron. Acesta a fost norocul nostru. Am stat internat în Fertőrákos⁴⁴³ până în 12 iunie 1917, iar apoi ținut acasă sub aspre restricțiuni. Acasă am aflat totul în ruină.

Nicolae Todoran⁴⁴⁴: protopop în Cetatea de Baltă⁴⁴⁵. Am fost deținut în 30 aug[ust] și escortat de doi jandarmi, noaptea pe ploaie, într-un vagon de pietriș până la Sâncel⁴⁴⁶, de unde, împreună cu preotul unit Smigelschi⁴⁴⁷, am fost trimiși ca delincvenți ordinari la Șopron. Internat în Nagymarton. Bolnav, în primejdie de moarte, am fost expedit acasă în 28 febr[uarie] 1917.

Petru Todoran: preot ort[odox] în Curechiu⁴⁴⁸. Acuzat de notarul satului, am fost deținut în 12 sept[embrie] 1916. Jandarmii care mă cunoșteau s-au purtat bine. Escortat la Brad⁴⁴⁹, de aici am fost expedit la

⁴⁴² Cucerdea, județul Mureș.

⁴⁴³ Localitate în districtul Șopron din vestul Ungariei.

⁴⁴⁴ Nicolae Todoran (1853-1927): născut la Chesler, lângă Copșa Mică, a studiat la Seminarul Teologic din Sibiu, apoi a fost hirotonit preot pentru parohia Cetatea de Baltă, unde a fost ridicat ulterior la treapta de protopop al protopopiatului Târnava. În toamna anului 1918 a condus acțiunea de organizare a Consiliului și Gărzii Naționale Române din Cetatea de Baltă. A trecut la cele veșnice în 25 februarie 1927. A se vedea: Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan (coordonatori), *Dicționarul personalităților Unirii*, p. 72.

⁴⁴⁵ Cetatea de Baltă, județul Alba.

⁴⁴⁶ Sâncel, județul Alba.

⁴⁴⁷ Victor Smigelschi (1858-1918): profesor, canonic custode al Capitlului Metropolitan din Blaj, vicar general arhiepiscopesc. Frate cu renumitul pictor de biserici transilvănean, Octavian Szmigelski, de la sfârșitul secolului XIX, a studiat la Gimnaziul de Stat din Sibiu, la Seminarul din Blaj și la Facultatea de Teologie din Budapesta și la Institutul Sfântul Augustin din Viena. A fost hirotonit preot celib în 1880 de mitropolitul Ioan Vancea. Este autor a diferite lucrări teologice și articole în presa vremii. Detalii biobibliografice la: Mirela Popa Andrei (coordonator), *Canonici, profesori și vicari foranei din Biserica Română Unită (1853-1918)*. Dicționar, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2013, pp. 384-388.

⁴⁴⁸ Curechiu, județul Hunedoara.

⁴⁴⁹ Brad, județul Hunedoara.

Șopron și internat în Lok. În Budapesta m-a atacat plebea cu bastoanele, în Győr m-au scuipat și un derbedeu s-a repezit să mă sugrume. Cu greu m-au scăpat jandarmii. Eliberat în 12 oct[ombrie] 1917, am stat internat acasă până ce D[umne]zeu a pedepsit pe unguri pentru fărădelegile lor.

Ion Toma: preot ort[odox] Doboli Infer[ior]⁴⁵⁰. În sept[embrie] 1915 se zvonise că mai mulți preoți din Trei Scaune au fost arestați. A doua zi, duminică, după liturghie, se prezintă un tânăr detectiv, cu un jandarm și mă arestează. După o percheziție strașnică, au umplut doi saci cu cărți, acte și scrisori și m-au escortat la Brașov. Zăvorât într-o celulă murdară a închisorii de la tribunal, am stat două săptămâni. Într-o vineri m-au scos legat în lanțuri la gară, fiind zi de târg, o mulțime imensă m-a batjocorit, hainele îmi erau albe de scuipat. Preoteasa, văzându-mă, mi-a strigat plângând: „Ioniță, cui lași copiii!” și a leșinat. M-au expediat închis într-un vagon la Cluj. Lanțurile tăiau adânc în carne, dar nu m-au dezlegat. Purtat prin toate închisorile Clujului, ca cel mai mare tâlhar, am stat trei luni în suferințe grele, care nu se pot pune pe hârtie. Fără nici o procedură m-au eliberat în 31 dec[embrie] 1915. În 28 aug[ust] 1916 m-au deținut din nou și aruncat în închisorile din Cluj. Mi s-au făurit 22 puncte de acuză. 53 de martori români și unguri au fașionat în favorul, afară de preotul reformat care caută să mă nimicească. Ca nevinovat, am fost eliberat în 10 mai 1918, dar internat în Brașov, unde zilnic aveam să fac act de prezență la poliție. Revoluția din noi[embrie] 1918 m-a dezlegat și de asta. Zdrobit trupește și sufletește m-am întors acasă, unde poporul m-a primit cu lacrimi și cu multă căldură. Acum mă bucur că suferințele mele n-au fost în zadar.

Romul Vățian: preot ort[odox] Ghioroc⁴⁵¹. Acuzat de notarul Talajdi și evreii din sat cu trădare de patrie, am fost deținut și palmuit de jandarmi în 9 sept[embrie] 1916 și expediat la Șopron. Internat în Fertőmegyes, într-o casă umedă și rece, ținut numai cu crumpene și bostani, am fost eliberat în 9 martie 1917.

Nicolae Vlad: preot ort[odox] Șelimbăr⁴⁵², de 70 de ani. După retragerea armatei române, am fost acuzat de notarul sas Herbert că am

⁴⁵⁰ Astăzi Doboli de Jos, județul Covasna.

⁴⁵¹ Ghioroc, județul Arad.

⁴⁵² Șelimbăr, județul Sibiu.

îndemnat românii să-i jefuie. Sașii strigau „Popa, cu românii, trebuie spânzurați!”. M-au deținut în 27 oct[ombrie] 1916 și escortat la Cluj, m-au aruncat în temniță. Ca trădător de patrie, tribunalul m-a osândit la zece ani temniță grea. După un an, am fost mutat în pușcăria din Aiud, unde am lucrat în tipografie în haine de rob⁴⁵³. Am dus-o în continuare batjocuri de „hoț” și „mișel” și pentru cea mai mică greșală căpătam 3-15 zile arest în întuneric și fiare la picioare. Revoluția din noi[embrie] 1918 m-a eliberat ruinat trupește și sufletește⁴⁵⁴.

Nicolae Aron: preot ort[odox] în Galați (Făgăraș)⁴⁵⁵. Intrând armata română în Ardeal s-a declarat statariul. Am stat ascuns pe când satul era străjuit de 150 jandarmi unguri, care terorizau poporul. Tot timpul l-am petrecut îmbrăcat în cămașă de noapte și la cea mai mică mișcare simulând că sunt bolnav. Într-o noapte cu lună am fost chemat la postul de jandarmi, dar dându-mă bolnav a fost trimis medicul evreu, care a constatat că sunt bolnav și m-a scăpat de jandarmerie. Trei săptămâni am petrecut zile de groază și nopți nedormite în bubuitul tunurilor. După ce comuna a fost ocupată de români am servit acestora, dar retrăgându-se armata m-am refugiat în Țara Românească. În vremea ocupației germane

⁴⁵³ La închisoarea din Aiud a stat între 17 aprilie 1917 și 4 noiembrie 1918 pentru „instigare contra armatei statului maghiar”.

⁴⁵⁴ Într-o declarație din 1936 către primăria din Șelimbăr, perioada de captivitate este descrisă în felul următor: „Sunt născut în 3 decembrie 1850 și am servit la altarul Domnului 53 de ani în comuna Șelimbăr, cu locuitori sași și români. În anul 1916 România a ocupat teritoriul până la comuna Șelimbăr. Eu ca preot și cu poporul român am întâmpinat armata română în două regimente la capătul satului cu Crucea și cu Sfânta Evanghelie, am arătat iubire de frați. După ce armata română a fost respinsă, pe noi și tot poporul ne-au dus în comuna Veștem, ne-au ținut acolo 11 zile. Noi am venit înapoi iară în Șelimbăr la casele noastre; le-am găsit toate ruinate și stricate. Arhiva și biblioteca parohială ruinate, jefuite și furate, toate hainele și mobilele din case stricate și furate, bucatele, fânul, otava, ovăzul, orzul, grâul, cucuruzul, paiele și toate vitele. După ce a intrat armata austro-ungară în comuna Șelimbăr, notarul sas și primăria comunală au făcut pâră la jandarmerie în contra mea, în 27 octombrie 1916 m-au deținut și m-au dus la Cluj și după 5 săptămâni am fost judecat ca spion, de tribunalul ungar, la 10 ani temniță grea, unde am fost batjocorit în fel și forme și pe soția mea au luat-o jandarmii din casă și au purtat-o prin comuna Mohu, Veștem și Cislădie. Pe mine, după ce am fost judecat, m-au deținut în temniță grea în Cluj și în Aiud doi ani și două luni”. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 273-274.

⁴⁵⁵ Este autorul următoarelor volume: Nicolae Aron, *Monografia bisericilor, școlilor și reuniunilor române din Făgăraș*, Sibiu, Tipariul Tipografiei Jer. Preda Făgăraș, 1913; Idem, *Monografia comunei Galați*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1905.

lipsa de îmbrăcăminte și lemne m-a făcut adesea să cerșesc, pentru o bucată de carne mi-am sfărtecat rocul⁴⁵⁶ într-o măcelarie; am locuit în case de nuiele, lipite cu tină, m-a mâncat frigul, ploaia, păduchii de piele și păduchii de lemn. O bucată de carne pârlită o puneam în buzunar de la praznice și o mâncam a doua zi, încolo trăiam cu ciorbă și cu mălai. M-am întors acasă în dec[embrie] 1918 plin de reumatism.

Alți preoți deținuți:

a) În închisori:

Ortodocși:

- Baca Coman, Poplaca⁴⁵⁷, în Cluj, 1915-1918;
- Andreescu Solomon, Biniș⁴⁵⁸, închis în Lugoj, 5 sept[embrie] 1916-5 oct[ombrie] 1916;
- Băeșan Alecsandru, Poiana Ampoi⁴⁵⁹, închis în Abrud, 1 dec[embrie] 1916-10 dec[embrie] 1916;
- Baian Serafim⁴⁶⁰, Margine⁴⁶¹, închis în Seghedin, 1 feb[ruiarie] 1918-iunie 1918;
- Beu Ilie, Apoldul de Jos, internat în Rust, 29 aug[ust] 1916-16 oct[ombrie] 1916, închis în Oradea-Mare, 17 oct[ombrie] 1916-2 mai 1917, internat în Șopron, 3 mai 1917-mai 1918;
- Costescu Gheorghe, Racovița⁴⁶², internat în Veperd, 5 sept[embrie] 1916-27 febr[uiarie] 1917, închis în Timișoara, 3 april[ie] 1916-11 iulie 1916;

⁴⁵⁶ „Roc”: „Palton scurt”.

⁴⁵⁷ Poplaca, județul Sibiu.

⁴⁵⁸ Biniș, județul Caraș-Severin.

⁴⁵⁹ Poiana Ampoiului, județul Alba.

⁴⁶⁰ Reținut de autoritățile maghiare pe motiv de spionaj în folosul României în urma percheziției făcute la domiciliul studentului Alexandru Iorga din Lugoj, în carnetul căruia apărea notat numele preotului Serafim, alături de care avusese discuții politice, din care reieșea că preotul furnizase românilor informații asupra situației tranșelor austro-ungare din Valea Hațegului până la Caransebeș, respectiv Valea Begheiului până la Dobra. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 256.

⁴⁶¹ Margina, județul Timiș.

⁴⁶² Racovița, județul Sibiu.

- Dancăș Ilie⁴⁶³, Rășinar, închis în Cluj, 1916, internat în Zombor, 1917;
- Demian Ion⁴⁶⁴, Nucet⁴⁶⁵, închis Sibiu și Cluj, 5 mai 1917-30 ian[uarie] 1918;
- Frâncu Ion⁴⁶⁶, Cetea⁴⁶⁷, închis Abrud, 1916;
- Filipescu Ion, Merghindeal⁴⁶⁸, închis în Cluj, 1915-1918⁴⁶⁹;
- Grecean Dumitru, Herman⁴⁷⁰, închis în Cluj, 1915-1918;
- Gherban Ilie⁴⁷¹, Sirbova⁴⁷², internat în Timișoara, 1 febr[uarie] 1916-26 oct[ombrie] 1916, închis în Timișoara, 7 febr[uarie] 1917-7 mai 1917;

⁴⁶³ Într-o declarație remisă primăriei din Rășinari, în 1936, acesta scria despre anii de război: „În anul 1916 luna august am fost încunoștințat de șeful postului de jand[armi] în mod confid[ențial] că are ordin să mă ridice și să mă refugiez undeva până va veni armata română. Mi-am luat familia și am plecat la Sibiu, unde am stat vreo 5 zile și neîntrând armata română în Sibiu, au venit la locuința mea doi agenți secreți m-au declarat arestat și m-au dus la Cartierul General, care se găsea la Ocna Sibiului. Aici m-au predat brigăzii de siguranță a armatei, secția pentru spionaj, ținându-mă închis câteva zile, de unde, cu un convoi mai mare de deținuți, m-au trimis sub escortă la Cluj, unde am fost întemnițat și cercetat înaintea Curții Marțiale de 12 ori, acuzat de spionaj în folosul armatei române și de legături secrete cu Octavian Goga. După 40 de zile de întemnițare am fost transportat tot sub escortă la Zombor, unde am fost pus sub supravegherea poliției până în ziua de 16 iunie 1917, când am venit acasă, fiind încă trei membri ai familiei, tatăl meu, mama și sora, întemnițați la Cluj. Am mai fost citat de vreo 4 ori la Curtea Marțială făcându-se și niște cercetări și percheziții la locuința mea, în urma unui denunț anonim cu câte neadevăruri toate, fiind ascultați ca martori în contra mea 34 de persoane și aceste neplăceri mi s-au făcut pe întreaga durată a campaniei, până în anul 1918 la izbucnirea revoluției”. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 272.

⁴⁶⁴ În toamna anului 1916 s-a retras cu trupele române în Râjlețul de Olt, unde a slujit ca preot până în 1917, când a fost arestat de armata germană, care l-a expediat acasă, unde a fost trimis în judecată și închis pentru trădare de patrie la închisorile din Sibiu, apoi din Cluj, unde a stat opt luni, între 5 mai 1917 și 30 ianuarie 1918. *Ibidem*, p. 270.

⁴⁶⁵ Nucet, județul Bihor.

⁴⁶⁶ A fost hirotonit în anul 1890 de mitropolitul Miron Romanul pentru parohia Cetea, unde a păstorit 43 de ani, până în 1933. A fost arestat în octombrie 1916 și închis la Cluj timp de șase săptămâni. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 17.

⁴⁶⁷ Cetea, județul Alba.

⁴⁶⁸ Merghindeal, județul Sibiu.

⁴⁶⁹ A fost arestat în 13 septembrie 1916, dus la Cluj și apoi internat în Șoproș până în mai 1917. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 118.

⁴⁷⁰ Astăzi Hărman, județul Brașov.

⁴⁷¹ Trecut la cele veșnice la 3 decembrie 1925.

⁴⁷² Astăzi Sârbova, județul Timiș.

- Magheț Aurel, Toager⁴⁷³, închis Seghedin, 30 aug[ust] 1916-16 noi[embrie] 1916⁴⁷⁴;
- Modran Gheorghe, Poplaca, închis Cluj, 1916-1917⁴⁷⁵;
- Modroi Ion, Vama Buzău⁴⁷⁶, închis Cluj, 1915-1918⁴⁷⁷;
- Necșa Basiliu, Apoldul de Sus, închis Odorhei, 10 sept[embrie] 1916-17 noi[embrie] 1916;
- Nan Ion, Sânpetru⁴⁷⁸, închis Cluj, 1915-1918⁴⁷⁹;
- Negoiescu Gheorghe, Întorsătura Buzăului, închis Cluj, 1915-1918⁴⁸⁰;

⁴⁷³ Toager, județul Timiș.

⁴⁷⁴ A fost arestat în 8 septembrie 1916 la orele 1 noaptea de către jandarmii unguri și dus la parchetul tribunalului Seghedin, unde a fost condamnat la 4 ani de ocnă. A fost închis la Vacz doi ani și două luni. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 325.

⁴⁷⁵ Gheorghe (Georgiu) Modran: s-a născut în septembrie 1873 în localitatea Bungard, de lângă Sibiu. În 1898 a fost ales preot în Poplaca, unde a păstorit până în martie 1943, când a decedat în urma unui mic accident. În anul 1935 a întocmit un raport despre suferințele și pagubele îndurate în perioada Primului Război Mondial. Din raport reiese că a fost arestat împreună cu preotul Coman Baca și notarul Gheorghe Comșa în 30 ianuarie 1917 și deținut la Cluj până în 21 noiembrie 1917, pentru că a făcut rugăciuni în biserica din Rășinari pentru regele Ferdinand, pentru înaintarea armatei române și pentru că a declarat că Ardealul nu va mai fi niciodată al ungarilor. A se vedea: Emanuel Pavel Tăvală, *Cronica parohială*, pp. 97-100.

⁴⁷⁶ Vama Buzăului, județul Brașov.

⁴⁷⁷ Arestat în 14 ianuarie 1916 pentru spionaj în folosul României a fost judecat și condamnat la 4 ani de temniță grea. La 23 octombrie 1918 a fost grațiat. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 52.

⁴⁷⁸ Sânpetru, județul Brașov.

⁴⁷⁹ Într-o declarație înaintată prefecturii Brașov, în anul 1936, preotul Nan consemna: „Am fost deținut de autoritățile ungare în ziua de 22 octombrie 1915 sub învinuire de spionaj în folosul României. Am stat întemnițat 3 ani și 3 zile în temnițele din Brașov, Oradea Mare și Cluj. Aproape 2 ani de zile singur în celulă, iar un an și ceva împreună cu ceilalți tovarăși de suferință până la 25 octombrie 1918, când am fost eliberați. Am făcut parte din grupul celor 16 deținuți toți în una și aceeași zi, învinuiți de spionaj și supuși cu toții unui proces monstru pus la cale de guvernul unguresc, ca să dovedească neloialitatea și ireidenta română din Ardeal. Sentința în acest proces a fost condamnarea unora la moarte prin ștreang, fără a se fi aplicat, iar alții la temniță de la 2 până la 4 ani și jumătate. Prin grațiere am fost eliberați cu toții la data de 25 octombrie 1918”. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 44-45.

⁴⁸⁰ În anul 1936 preotul Gheorghe Neagovici sau Negoiescu menționa într-o declarație înaintată prefecturii județului Brașov următoarele despre arestul suferit în anii 1915-1918: „În ziua de 25 octombrie 1915, mi s-a făcut percheziție în toate odăile, răscolind toate actele, dar fără rezultat. După percheziție am fost dus la postul de jandarmi, apoi în gara Prejmer și

- Ogherlaci Alexandru, Jidovin⁴⁸¹, închis Timișoara, 5 sept[embrie] 1915-5 oct[ombrie] 1916;
- Popa Lazăr, Șinca Nouă⁴⁸², închis Cluj, 1 sept[embrie] 1916-1 oct[ombrie] 1918⁴⁸³;

la pușcăria Tribunalului Civil Brașov. În decursul celor două săptămâni, o singură dată (10 minute) am fost chemat la procurorul militar și mi s-a luat un scurt interogatoriu personal. La două săptămâni, am fost legat în lanțuri și dus pe jos la gară, fiind obiectul de batjocură al trecătorilor, scuipându-mă și huihuindu-mă. Seara, am ajuns la Cluj, la pușcăria militară. A doua zi m-am dus la arestul Tribunalului Civil, unde m-au pus în celulă separată, în care am stat până în septembrie 1916, când legați doi câte doi, ne-au dus cu mare alai prin fața precupetelor, care ne-au primit cu huo și cu aruncături de zarzavat stricat. Așa ne-au dus la gara Clujului. Am fost imbarcați într-un vagon de vite și porniți la drum către Oradea Mare, legați de mâini, unde ne-au închis în niște cuști de ciment, fără foc și fără lumină. Acolo mi-am contractat o boală de urechi, așa că de atunci nu mai aud [...]. După trei luni de temniță la Oradea Mare, care era arhiplină de români și românce, am fost duși înapoi la Cluj la temnița civilă de la tribunal. La 28 octombrie 1918, după trei ani și trei zile, am scăpat din pușcăria ungurească. Aurel, fiul meu la 17 ani, a fost purtat prin lagărele din Ungaria până l-au înrolat, dar când a fost să fie dus pe câmpul de luptă, s-a încheiat pacea. A se vedea: Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania*, p. 254.

⁴⁸¹ Jidovin, județul Caraș-Severin.

⁴⁸² Șinca Nouă, județul Brașov.

⁴⁸³ Sentința de condamnare a părintelui a fost pronunțată de Tribunalul Diviziei honvezilor din Cluj nr. 421 din 23 martie 1917. Spicuim: „Deținutul, aflat în arest preventiv, Lazăr Popa, născut și cu domiciliul în Șinca Nouă, de 64 de ani, de religie ortodoxă, căsătorit, preot ortodox se face vinovat de crimă împotriva armatei statului, pe care a făcut-o prin aceea că în toamna anului 1916, când trupele românești dușmane au ocupat comuna Șinca Nouă, și-a permis să intre în înțelegere cu dușmanul, cu scopul de-a avantaja trupele sale și a ne dezavantaja armata proprie și anume: a) Și-a exprimat deschis simțămintele sale antimaghiare, prin aceea că la alegerea de primar, care a avut loc sub prezidiul ofițerilor dușmani, a colaborat cu ei, protestând împotriva alegerii fostului ajutor de primar Ilie Flucuş, în acest post, socotind că pe acesta l-au pus maghiarii și că lor nu le trebuie un astfel de om; b) După retragerea dușmanilor, a plecat de bună voie cu ei în România, de unde s-a reîntors cu aprobarea comandantului aliaților germani abia la sfârșitul lunii decembrie în anul trecut (1916 n. ed.) [...] Pe baza art[icolului] 329 din legile militare, s-a avut în vedere și faptul că acuzatul, ca preot, prin atitudinea sa, prin care a sprijinit dușmanul, a influențat foarte defavorabil pe credincioșii săi în simțămintele lor patriotice. Sentința: Acuzatul este condamnat la 8 ani închisoare, cu post cu pâine și apă o zi pe lună, în zilele de post urmând să doarmă pe dușumea; i se înăsprește pedeapsa, ca să fie ținut izolat (singur) în carceră în prima, a patra și a opta lună, pe toată perioada condamnării; în afară de aceasta, este condamnat și la pierderea slujbei preoțești”. În urma recursului, judecat la Înalta Curte a Honvezilor din Budapesta, nr. 222 din 27 iulie 1917, pedeapsa i-a fost redusă la 3 ani închisoare, o zi de post cu pâine și apă odată la două luni, când va dormi pe dușumea; iar în primul și al doilea an de închisoare va face câte 14 zile de carceră. *Arhiva Arhiepiscopiei Sibiului*, Dosar III, 1206/1917, apud Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania*, p. 250.

- Popovici Iosif, Sfântu Gheorghe, închis Cluj, 1915-1918;
- Șpan Vasile, Lupșa⁴⁸⁴, închis Cluj, 5 oct[ombrie] 1916-30 mart[ie] 1917;
- Ștefan Cornel, Oravița, închis Oravița, oct[ombrie] 1916-iunie 1917;
- Ursa Ion, Meteș⁴⁸⁵, închis Abrud, 1918;
- Vernichescu Martin, Verciorova⁴⁸⁶, închis Seghedin, 1916-1917⁴⁸⁷;

Uniți:

- Bora Ion, Petros⁴⁸⁸, închis în Cluj, 1 sept[embrie] 1916-oct[ombrie] 1918⁴⁸⁹;
- Muntean Nicolae, Lissa, închis în Cluj, 1916-1917⁴⁹⁰;
- Pepenar Ion, Bărbătenii de Sus⁴⁹¹, închis în Cluj, 1 sept[embrie] 1916-oct[ombrie] 1918;
- Pop Ion David, Scorei⁴⁹², închis în Târgu-Mureș, 1916-1917⁴⁹³;
- Todoran Gheorghe, Paroșeni⁴⁹⁴, închis în Cluj, 1 sept[embrie] 1916-oct[ombrie] 1918;

⁴⁸⁴ Lupșa, județul Alba.

⁴⁸⁵ Meteș, județul Alba.

⁴⁸⁶ Vărciorova, județul Caraș-Severin.

⁴⁸⁷ A fost acuzat de spionaj în folosul României și a fost închis timp de un an de zile la închisorile din Seghedin și Vacz, apoi internat din vara anului 1917 până la sfârșitul lui 1918 în Șopron. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 261.

⁴⁸⁸ Petros, județul Hunedoara.

⁴⁸⁹ A fost arestat la 15 august 1916 și escortat la Cluj, unde a fost închis timp de o lună, apoi a fost internat alături de soție și fiu la Sf. Martin în Șopron și eliberat după 7 luni. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 142.

⁴⁹⁰ A fost arestat în iarna anului 1916-1917 și închis la Cluj până în 17 martie 1917, când în urma unei tuberculoze netratate și a fracturii cangrenate a uneia dintre mâini a decedat. Înмormântat în Cluj a fost deshumat și înhumat în localitatea Lisa din județul Brașov. În perioada interbelică o stradă din zona Pieței Gării din Cluj a fost rebotezată cu numele său. A lăsat în urmă o văduvă și șapte copii orfani, una dintre fiicele sale, Rozeta, fiind de asemenea închisă timp de cinci săptămâni deoarece a întâmpinat cu euforie trupele române. A se vedea: *Ibidem*, p. 124.

⁴⁹¹ Bărbătenii de Sus, județul Hunedoara.

⁴⁹² Scorei, județul Sibiu.

⁴⁹³ A fost încarcerat un an și nouă luni în temnița din Târgu-Mureș, unde a și decedat. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 122.

⁴⁹⁴ Astăzi Jiu-Paroșeni, județul Hunedoara.

b) Internați:

Ortodocși:

- Consistoriul Arhiepiscopiei din Sibiu, internat în Oradea-Mare, 5 sept[embrie] 1916-mai 1917⁴⁹⁵;
- D[octo]r Ilarion Pușcariu⁴⁹⁶, arhimandrit și vicar arhiepiscopesc;
- Matei Voileanu⁴⁹⁷, asesor consistorial;
- Nicolae Ivan⁴⁹⁸, asesor consistorial;
- D[octo]r Gheorghe Proca⁴⁹⁹, asesor consistorial;
- Lazăr Triteanu⁵⁰⁰, asesor consistorial;

⁴⁹⁵ Detalii despre internarea membrilor consistoriului din Sibiu împreună cu familiile (în total 23 de persoane) la Oradea vezi Romulus Căndea, *Biserica ardeleană în anii 1916-1918*, p. 252, reprodus și în Addenda nr. 4.

⁴⁹⁶ Ilarion Pușcariu (1842-1922): teolog, pedagog, istoric român, vicar al Arhiepiscopiei Sibiului, președinte al despărțământului ASTRA Sibiu, vicepreședinte ASTRA, membru de onoare al Academiei Române, unul din cei mai apropiați colaboratori ai mitropolitului Andrei Șaguna, care i-a încredințat o bună parte din lăsamântul său personal, constând în corespondența, memoriile și documente din epoca sa de păstorie pe baza cărora arhimandritul a publicat mai multe volume de documente referitoare la istoria Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania. Amănunte biobibliografice la: Mircea Păcurariu, „Arhiereul dr. Ilarion Pușcariu”, în Idem, *Cărturari sibieni de altădată*, pp. 183-187.

⁴⁹⁷ Matei Voileanu (1852-1933): teolog, profesor român, deputat în Sinodul Arhiepiscopiei Sibiului și în Congresul Național Bisericesc, membru corespondent al secției istorice a ASTRA, președinte al „Reuniunii Române de Muzică din Sibiu”, cu o activitate istoriografică semnificativă pentru istoria bisericească a românilor ardeleni. Detalii biobibliografice la: Mircea Păcurariu, „Un istoric uitat: Matei Voileanu”, în Idem, *Cărturari sibieni de altădată*, pp. 304-309.

⁴⁹⁸ Nicolae Ivan (1855-1936): teolog, duhovnic la penitenciarul din Aiud, protopop ortodox de Alba-Iulia, asesor consistorial pe probleme economico-financiare la Mitropolia din Sibiu între 1897-1918, redactor al „Telegrafului Român”, primul episcop al reînviatelor eparhii a Vadului, Feleacului și Clujului în perioada 1921-1936, fondator și președinte al băncilor românești „Vatra” din Cluj și „Lumina” din Sibiu, membru de onoare al Academiei Române și ctitorul marelui catedral ortodox din Cluj. Despre viața și activitatea sa se vede: Ion Bunea (coordonator), *Episcopul Nicolae Ivan 1855-1936. Ctitorul reînviatelor eparhii a Vadului, Feleacului și Clujului. Studii și documente*, Cluj-Napoca, 1985.

⁴⁹⁹ Internat la Oradea între 5 septembrie 1916 și 1 mai 1917. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 280.

⁵⁰⁰ Lazăr Triteanu (1872-1953): teolog, om politic român, „referent și asesor școlar” în Consistoriul Arhiepiscopiei, hirotonit preot în 5 august 1910 de mitropolitul Ioan Meșianu, primul soț al Veturiei Mureșan (mai târziu Veturia Goga), delegat la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, membru al Marelui Sfat Național, vicar al Episcopiei Râmnicului (1922-1923) și episcop al Romanului în perioada mai 1923-august 1947, când a fost obligat să se retragă din scaun de autoritățile comuniste. Detalii la Mircea Păcurariu, „Asesorul consistorial Lazăr Triteanu-episcopul Lucian al Romanului”, în Idem, *Cărturari sibieni de altădată*, pp. 327-329.

- D[octo]r Eusebiu Roșca⁵⁰¹, director seminar;
- D[octo]r Octavian Costea⁵⁰², secretar;
- Aurel Todoruț, protocolist;

Protopopi:

- D[octo]r Stroia Ioan⁵⁰³, Sibiu, Oradea-Mare, 5 sept[embrie] 1916-mai 1917;
- D[octo]r Dragomir Nicolae, Biserica Albă, Nagymarton, 1916-1917⁵⁰⁴;
- Borzea Nicolae⁵⁰⁵, Făgăraș, Oradea-Mare, 5 sept[embrie] 1916-mai 1917;
- Domșa Vasile⁵⁰⁶, Orăștie, Orăștie, 1916-1918;
- Ghileșan Augustin⁵⁰⁷, Ciacova, Ciacova, 1916-dec[embrie] 1917;

⁵⁰¹ Eusebiu Roșca (1856-1944): originar din Sălaj, teolog, jurist, profesor român, arhimandrit, redactor al ziarului „Telegraful Român” (1887-1890), director al Institutului Teologic din Sibiu, deputat și asesor în Sinodul Arhiepiscopiei Ardealului și în senatul bisericesc al consistoriului mitropolitan, membru al comitetului central al ASTRA, delegat la Adunarea Națională de la Alba-Iulia și membru al „Marelui Sfat Național Român”. Autorul mai multor contribuții istorice despre evoluția istorică a ortodoxiei transilvane în veacul al-XIX-lea. Detalii la: Mircea Păcurariu, „Arhimandritul Dr. Eusebiu Roșca”, în Idem, *Cărturari sibieni de altădată*, pp. 299-303.

⁵⁰² Internat la Oradea între 5 septembrie 1916 și 1 aprilie 1917.

⁵⁰³ Ioan Stroia (1865-1937): originar din Mărginimea Sibiului, teolog, profesor, protopop de Săliște și Sibiu, asesor consistorial și între 1925-1927, episcop al armatei. A studiat la gimnaziile evanghelic din Sibiu și ortodox din Brașov, apoi la Institutul Teologic-Pedagogic din Sibiu și la Universitățile din Jena și Leipzig. A publicat mai multe manuale școlare și cursuri pentru studenții institutului teologic-pedagogic. Amănunte despre viața și activitatea sa la: Mircea Păcurariu, „Episcopul Armatei Dr. Ioan Stroia”, în Idem, *Cărturari sibieni de altădată*, pp. 324-326; Petru Pinca, *Istoricul Episcopiei Armatei*, pp. 184-217.

⁵⁰⁴ Protopopul Nicolae George Dragomir al Bisericii Albe din Episcopia Caransebeșului a fost acuzat că la alegerile dietale din cercul Sasca Montană a instigat populația împotriva statului. A fost întemnițat la Seghedin, apoi internat în Mattersburg din districtul Șopron, unde a răposat în 11 ianuarie 1918. A fost înmormântat la Lugoj. A se vedea: Daniel Alic, *Eparhia Caransebeșului*, pp. 333-334.

⁵⁰⁵ Protopop ortodox al Făgărașului între anii 1905-1936. După Marea Unire a fost ales deputat, apoi senator în parlamentul României Mari. La moartea sa, survenită pe 11 iunie 1936, Nicolae Iorga a scris următoarele: „S-a stins la Făgăraș un om din cei vechi ai Ardealului, voinic și inimos, cald la prietenie, gata la faptă, bucuros să ajute oriunde”. A se vedea: Cătălin Teulea, „Pagini din istoria Protopopiatului Ortodox Făgăraș”, în *Apostolat în Țara Făgărașului*, an II, număr 18, 2008, p. 2.

⁵⁰⁶ Vasile Domșa (1860-1932): preot în Brașov, din 1898 protopop ortodox de Orăștie, primul președinte al „Reuniunii meseriașilor români din Orăștie”.

⁵⁰⁷ Ghilezan Augustin (1883-1943): protopop ortodox, președintele delegației Ciacovei la

- Medean Sergiu, Sebeșul Săsesc, Rust-Șopron, 29 aug[ust] 1916-13 mart[ie] 1917;
- Teculescu Ioan⁵⁰⁸, Alba-Iulia, Alba-Iulia, sept[embrie] 1916-dec[embrie] 1917;

Preoți:

- Alămorean Simeon, Alămor⁵⁰⁹, Zombor, 12 sept[embrie] 1916-24 febr[uarie] 1917;
- Bărbulescu Moise, Chevereșul-Mare, Veperd, 29 aug[ust] 1916-15 april[ie] 1917⁵¹⁰;

Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. Între 18 august 1916 și toamna anului 1918 a fost pus sub supravegherea poliției maghiare din localitate având interdicția de a părăsi Ciacova. După ocuparea Banatului de armata sârbă a fost șicanat și anchetat în cazarma sârbească pentru că a refuzat să-l pomenească pe regele Serbiei, Petru, la slujbele religioase. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 315.

⁵⁰⁸ Ioan Teculescu (1865-1937): teolog român, preot și protopop în Alba-Iulia, președinte al Consiliului Național Român din Alba-Iulia, organizator și delegat la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, episcop al armatei, episcop al Cetății Albe-Ismail. Detalii biografice la Petru Pinca, *Istoricul Episcopiei Armatei*, pp. 143-183.

⁵⁰⁹ Alămor, județul Sibiu.

⁵¹⁰ A slujit inițial în comuna Herneacova din județul Timiș-Torontal între 9 octombrie 1909 și aprilie 1919, unde a organizat pentru prima oară parohia și școala românească și a condus procesul de despărțire ierarhică de sârbi. În 1919 a fost ales preot în Chevereșul Mare din județul Timiș. Despre perioada Marelui Război rememora: „Împins de dorința de a vedea pământ liber românesc și a mă încălzi de focarul culturii românești, am luat parte în 1910 la cursurile de vară ale d[omnu]lui [Nicolae] Iorga din Vălenii [de Munte], de unde m-am aprovizionat cu cărți și tablouri naționale trecându-le frontiera așa cum Dumnezeu m-a învățat. Nu știam însă că în urma acțiunii românești ce am dezvoltat, eram trecut în cartea neagră a siguranței ungurești. La izbucnirea războiului, în 1914, am fost pus sub supraveghere polițiană, iar la intrarea românilor în acțiune, în 1916, am fost deținut și internat în lagărul din Șopron, până în 1917. În 1917 am fost lăsat acasă, în parohie, astfel că până la terminarea războiului am stat tot sub supravegherea poliției. La finele anului 1918 se iviră avantposturile armatei sârbești, deși noi așteptam cu înfrigurare armata română. Presiunea sârbească a început a se arăta mai feroce decât tirania ungurească, așa că a trebuit să iau toiajul pribegiei și să mă refugiez la Sibiu, unde era instalat Cons[iliul] Dirigent. La Băutari am trecut linia de demarcație, cu viza Consiliului Național din Caransebeș. Fiind cuprins de grija familiei m-am reîntors apoi acasă, hotărât a înfrunta orice eventualitate. Comandantul sârb era deja informat că eu am fost periculosul agitator valah ce a rupt din corpul sârbesc două comune, trecându-le la eparhia românească și că la marea adunare a românilor de la Lugoj am condus toate satele din jurul Herneacovei să protestăm contra ciuntirii Banatului, spre a arăta sârbilor că voim a trăi în Banatul românesc. La câteva zile

- Berghian Ion, Hepia, Șopron, 4 sept[embrie] 1916-23 mai 1917;
- Chifa Iacob, Soporul de Câmpie, Rust-Șopron, 5 sept[embrie] 1916-15 mai 1917;
- Chifa Iuliu, Hida⁵¹¹, Șopron, 1916;
- Coc Ion, Mogoș Valea Barnei⁵¹², Șopron, sept[embrie] 1916-mai 1918⁵¹³;
- Dănilă Gheorghe, Bahnea⁵¹⁴, Șopron, 29 aug[ust] 1916-2 april[ie] 1917;
- Lupșa Gheorghe, Noul Săsesc⁵¹⁵, Csava, 1 sept[embrie] 1916-10 mart[ie] 1917⁵¹⁶;
- Marcu Patriciu, Păuca, Vingard, 14 oct[ombrie] 1916-5 noi[embrie] 1916;
- Maier Gheorghe, Toplița Rom[ână], Șopron, 30 aug[ust] 1916-16 mart[ie] 1917⁵¹⁷;
- Măran Ion, Ciclova Rom[ână]⁵¹⁸, Repceketely, 1916-1917;

după această adunare mi se prezintă un sârb din Stanciova și îmi spune că, în ședința secretă a comandamentului sârbesc din Timișoara, am fost condamnat la moarte și că erau designați și călăii care aveau să vină noaptea la locuința mea, pentru a mă suprima. Mă previne să fug de acasă, căci sârbii se retrag peste vreo opt zile din Timișoara și atunci voi putea să mă reîntorc. Am plecat și după retragerea lor, iarăși m-am întors, căci îmi era casa plină de refugiați preoți, învățători și țărani din jurul Timișoarei, chiar și protopopul Ioan Oprea din Timișoara. Peste câteva zile s-a luat imperiul de armata română, la care sărbătoare am luat parte și eu cu întreaga familie și peste 80 călăreți și 1000 de țărani în haine de sărbătoare în această zi a reînvierii. În anul 1920, fiind vacantă o parohie din Chevereșul-mare și fiind ales ca preot în această comună, am părăsit comuna Hereacova, unde am petrecut cea mai frumoasă și activă parte a vieții mele”. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 317-319.

⁵¹¹ Hida, județul Sălaj.

⁵¹² Mogoș, județul Alba.

⁵¹³ A fost arestat și deținut în penitenciarul din Alba-Iulia pentru „instigație” între 26 august 1916-16 septembrie 1916. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 19.

⁵¹⁴ Bahnea, județul Mureș.

⁵¹⁵ Nou Săsesc, județul Sibiu.

⁵¹⁶ A trăit între 1883-1927. În 28 august 1916 a fost internat la Csava, în Șopron, fără să fie judecat. A fost eliberat în mai 1917. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 305.

⁵¹⁷ Gheorghe Maier (1861-1929): a studiat la Seminarul Teologic din Sibiu, iar în anul 1885 a fost hirotonit de către mitropolitul Miron Romanul pe seama parohiei Toplița. În timpul războiului a fost expulzat din oraș, însă datorită unei suferințe fizice i s-a fixat domiciliu obligatoriu în localitatea Deag de pe Târnavă Mică. A se vedea: *Ibidem*, p. 202.

⁵¹⁸ Ciclova Română, județul Caraș-Severin.

- Martinovici Nicolae, Topolovățul-Mare⁵¹⁹, Csava, 6 sept[embrie] 1916-mai 1918;
- Mioc Pavel, Varadia⁵²⁰, Veperd, 1916-1917;
- Mircea Cornel, Răcășdia⁵²¹, Repcekehely, 14 oct[ombrie] 1916-mai 1917⁵²²;
- Ognean Iosif, Soborșin⁵²³, Rust, 5 sept[embrie] 1916-iunie 1917;
- Piso Ilie, Tălmăcel⁵²⁴, Sopron, 29 aug[ust] 1916-10 oct[ombrie] 1917;
- Pop Nicolae, Ormindea⁵²⁵, Lakompak, 9 sept[embrie] 1916-10 febr[uarie] 1917⁵²⁶;
- Popa Isaia, Ocna Sibiului, cu toată familia, Zombor, 5 sept[embrie] 1916-iunie 1917;
- Popovici Ion, Reșița Montană, Repcekehely, 5 sept[embrie] 1916-mai 1917;
- Priscu Ion, Brașov, cu toată familia, Nagymarton, 29 aug[ust] 1916-mai 1918⁵²⁷;
- Roman Ion, Tălmăcel, Sopron, 29 aug[ust] 1916-10 oct[ombrie] 1917;
- Rus Nicolae, Veșeud⁵²⁸, Lakompak, 3 sept[embrie] 1916-4 mai 1917;

⁵¹⁹ Topolovățu Mare, județul Timiș.

⁵²⁰ Vărădia, județul Caraș-Severin.

⁵²¹ Răcășdia, județul Caraș-Severin.

⁵²² În raportul plășii Oravița către Prefectura județului Caraș, din 20 aprilie 1937, se menționa că „[...] preotul Cornel Mircea, acum decedat, a suferit internare timp de 1 an și 2 luni, pentru ținuta sa românească. În anul 1917 a declarat chiar în biroul primăriei în fața autorităților că «cei proști luptă în război pentru Ungaria», în urma căror cuvinte a și fost internat”. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 66.

⁵²³ Astăzi Săvârșin, județul Arad.

⁵²⁴ Tălmăcel, județul Sibiu.

⁵²⁵ Ormindea, județul Hunedoara.

⁵²⁶ A decedat la 25 noiembrie 1925 în Ormindea. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 139.

⁵²⁷ Într-o declarație menționa: „[...] la 15 august 1916 am fost internat împreună cu soția și două fiice în comuna Nagy-Marton din nordul Ungariei până la data de 1 ianuarie 1918”. A se vedea: *Ibidem*, p. 53.

⁵²⁸ Veșeud, județul Sibiu.

- Scorobeț Trandafir⁵²⁹, Roșia, Zombor, 30 aug[ust] 1916-iunie 1917⁵³⁰;
- Șerban Ilie, Sirbova, Șopron, 1 sept[embrie] 1916-26 oct[ombrie] 1916;
- Todoran Ion, Sânbenedic⁵³¹, Șopron, 5 aug[ust] 1916-1 mai 1918;
- Vidrighinescu Alecsandru, Ocna Sibiului, Zombor, 5 sept[embrie] 1916-iunie 1917.

⁵²⁹ Scorobeț Trandafir-Teodor (1883-1967): a studiat la Liceul de Stat din Sibiu, la Liceul „Andrei Șaguna” din Brașov, la Seminarul Teologic din Sibiu (1902-1905) și la Universitatea din Cluj (1919). A fost învățător în Rășinari (1905-1906), preot misionar în parohiile Youngstown-Ohio și South Sharon-Pennsylvania în Statele Unite (1906-1909); paroh în Roșia, județul Sibiu (1909-1919). În perioada Primului Război Mondial a fost întemnițat la Cluj și la Oradea între 30 august 1916 și 24 februarie 1917, apoi internat în Zombor. Între anii 1922-1941 a fost consilier al Arhiepiscopiei Sibiului, iar în 1940 a fost tuns în monahism cu numele de Teodor și hirotesit arhimandrit, numit vicar arhiepiscopesc (1941) și arhiereu-vicar al Arhiepiscopiei Sibiului (1946), cu numele „Rășinăreanul”, pensionat în 1948. Detalii biobibliografice la: Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români*, ediția a III-a revăzută și adăugită, Sibiu, Editura Andreiana, 2014, p. 581.

⁵³⁰ Despre perioada arestului rememora: „La Cluj și la Oradea Mare am cunoscut timp de șase luni o stranie schimnicie a celei umede și întunecoase, unde cerul se reduce la o ferestruie cât un fund de pălărie și acest „cer” cu o pânză prăfuită de sârmă. Și am mai cunoscut acolo un fel de ascetism, care reduce carnea trupului și o ținut în de oase. Singurătatea din temniță cu zilele lungi și nopțile polare constituie o aspră școală a sufletului propriu. Regimul temniței solitare îi face pe unii infanțili, pe alții sentimentali, iar pe mulți apatici. Viața solitară din temniță stărnește totuși în om comori nebănuite prin concentrarea asupra lucrurilor neînsemnate. E o consolare să trăiești în tovărășia păianjenilor, a jigăniilor și a șoarecilor, care aleargă în lumina palidă a lunii. Dorul de părăsire în lume îți mângâie viața restrânsă într-o celulă. Legăturile de familie, de neam și mai ales cele cu Dumnezeu te ridică mai presus de toate amăgirile vieții. Stăpânirea maghiară mi-a rezervat o celulă și m-a cruțat de ispita criminală și rușinoasă întinsă intelectualilor liberi de a iscăli adrese de loialitate față de ea. După șase luni de temniță, alte șasesprezece luni internat în Zombor printre frații sârbi din Bacica. Orașul Zombor găzduia la început peste 200 de internați din Sibiu și împrejurimi. Când s-a desprăvărit s-au reîntors, rând pe rând, la căminul lor și am rămas numai doi înși: eu și fostul notar din Orlat. Asupra noastră apăsa acuzația gravă a jandarmilor unguri că am săvârșit acte de spionaj și trădare de țară. Comentam cu însuflețire știrile ce ne soseau de pe fronturi în primăvara anului 1918. Se apropia sfârșitul. La praznicul Sânzienelor în 24 iunie 1918, când am ieșit de la slujbă în marea biserică sârbească din Zombor, ne-a așteptat un polițist dându-ne știrea că a sosit la Siguranță permisiunea pentru întoarcerea la vatră. Destinul s-a îngrijit ca fiecărui întemnițat ori internat să-i rezerve un locșor corespunzător în marea epopee a desrobirii. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 277-278.

⁵³¹ Sânbenedic, județul Alba.

Uniți:

- Protopop Simu Ion, Sebeșul Săsesc, Rust-Șopron, 28 aug[ust] 1916-15 mart[ie] 1917;
- Protopop Sinea Ion⁵³², Reteag⁵³³, Șopron, 1916-1917;
- Profesor d[octo]r Mann Dumitru, Gherla, Șopron, 1916-1917;

Preoți:

- Candrea Andrei, Lupșa, Șopron, 1916-1917⁵³⁴;
- Covrig Ion, Ilidia⁵³⁵, Șopron, 1916-1918⁵³⁶;
- Deac Dumitru, Calvasăr⁵³⁷, Lakompak, 1916-1917⁵³⁸;
- Gligor Alecsandru, Șard, Șopron, 29 aug[ust] 1916-mai 1917;
- Gruia Petru, Șeica Mică, Șopron, sept[embrie] 1916-mai 1917;
- Lupan Alecsandru, S[fân]t[ul] Martin de Câmpie⁵³⁹, Veperd, 5 sept[embrie] 1916-4 mai 1918;
- Mărginean Ion, Bogatu⁵⁴⁰, Zombor, 24 sept[embrie] 1916-3 iunie 1917;

⁵³² După Grigore N. Popescu, Sonea Ioan a fost arestat pentru „agitații împotriva statului maghiar” și închis la penitenciarul din Dej între 21 octombrie 1916 și 4 ianuarie 1917, fiind apoi internat în Șopron, de unde a revenit în cursul anului 1918. A trecut la Domnul în anul 1927. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 283.

⁵³³ Reteag, județul Bistrița-Năsăud.

⁵³⁴ A fost acuzat de spionaj în folosul României, fiind închis la Cluj, apoi internat în Șopron. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 344.

⁵³⁵ Ilidia, județul Caraș-Severin.

⁵³⁶ În raportul nr. 337 din 10 martie 1936 al notariatului cercual Ilidia către Pretura Sasca-Montană se menționează că a fost internat la 28 august 1916 în Șopron pentru întreaga durată a războiului, în conformitate cu ordinul nr. 29669/1916 al Ministerului de Interne de la Budapesta. Deși achitat ulterior pentru învinuirile aduse, nu a fost eliberat decât nouă luni mai târziu. Între aprilie 1917 și octombrie 1918 a fost pus sub paza poliției din Sasca-Montană, unde în noiembrie 1918, a fost ales președinte al Comitetului Național Român din localitate. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 68.

⁵³⁷ Calvaser, județul Sibiu.

⁵³⁸ A decedat în 17 iunie 1917 în brațele fiului său, doctor Octavian Deac, medic locotenent în armata austriacă pe frontul italian, care ceruse, fără rezultat, printr-un apel adresat Curții Aulice de la Viena, eliberarea tatălui său în primăvara anului 1917. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 8-9, 300-301.

⁵³⁹ Sănmărtin de Câmpie, județul Mureș.

⁵⁴⁰ Astăzi Bogatu-Român, județul Sibiu.

- Pop Ion, Daia Rom[ână]⁵⁴¹, Zombor, sept[embrie] 1916-mai 1918;
- Pop Valer, Mănăstur, Veperd, 8 sept[embrie] 1916-mai 1918;
- Popeneci Ion, Blăjel⁵⁴², Rust, sept[embrie] 1916-mai 1918;
- Sara Ion, Vințul de Jos⁵⁴³, Borisfalva, sept[embrie] 1916-1918;
- Saturn Izidor, Merișor⁵⁴⁴, Șopron, 29 aug[ust] 1916-mai 1918;
- Tăslăuan Ion, Bilbor⁵⁴⁵, Fertőmező, sept[embrie] 1916-mai 1918⁵⁴⁶.

Alți preoți internați:

Ortodocși:

- Bartolomei Simeon, Vrăniuț⁵⁴⁷, în jud[ețul] Șopron⁵⁴⁸;
- Blajovan Simeon, Orșova⁵⁴⁹, în jud[ețul] Șopron⁵⁵⁰;
- Bogdan Ion, Totoi⁵⁵¹, în jud[ețul] Șopron⁵⁵²;
- Brânda Emil, Hisiaș⁵⁵³, în jud[ețul] Șopron;
- Branea Ion, Muerău⁵⁵⁴, în jud[ețul] Șopron;

⁵⁴¹ Daia Română, județul Alba.

⁵⁴² Blăjel, județul Sibiu.

⁵⁴³ Vințu de Jos, județul Alba.

⁵⁴⁴ Merișor, județul Mureș.

⁵⁴⁵ Bilbor, județul Harghita.

⁵⁴⁶ Ion Tăslăuanu (1840-1926): a studiat la Seminarul Teologic din Blaj, în anul 1873 a fost hirotonit preot de mitropolitul Ioan Vancea pentru parohia Pănet din județul Mureș. În 1874 s-a transferat la Bilbor, unde a păstorit până la moarte. A fost arestat împreună cu fiul său, Cornel Tăslăuanu, alături de care a fost închis la Târgu-Mureș, apoi internat în Șopron până la 25 mai 1918. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 204.

⁵⁴⁷ Vrăniuț, județul Caraș-Severin.

⁵⁴⁸ Într-un raport din 20 aprilie 1937 al Preturei Oravița către Prefectura Caraș se menționează: „[...] când România a declarat război Austro-Ungariei, preotul S. Bartolomeiu și soția sa au fost internați timp de aproape 1 an (dintre care 3 luni la Cabolt și 8 luni la Șopron). A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 66.

⁵⁴⁹ Orșova, județul Mehedinți.

⁵⁵⁰ A fost arestat în 1916 și internat timp de șase luni împreună cu prim-pretorul Iovița din Orșova și cu funcționarul Albulescu al primăriei din Lugoj, în localitatea Reczekethely din comitatul Șopron. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 259.

⁵⁵¹ Totoi, județul Alba.

⁵⁵² Internat între 2 septembrie 1916 și 2 martie 1917 în Borisfalva. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 16.

⁵⁵³ Hisiaș, județul Timiș.

⁵⁵⁴ Astăzi Mănerău, județul Hunedoara.

- Bratu Vasile, Ameni⁵⁵⁵, Zombor;
- Bucșa Romul, Sibiu, Oradea-Mare⁵⁵⁶;
- Bunea Dumitru, Sadu⁵⁵⁷, Zombor⁵⁵⁸;
- Buracu Coriolan⁵⁵⁹, Mehadia⁵⁶⁰, jud[ețul] Șopron;
- Cadar Petru, Polăți⁵⁶¹, jud[ețul] Șopron;
- Căprariu Petru, Belinț⁵⁶², jud[ețul] Șopron⁵⁶³;
- Ciunga Gheorghe, Suștra⁵⁶⁴, jud[ețul] Șopron;
- Costescu Mihail⁵⁶⁵, Ieselnița⁵⁶⁶, jud[ețul] Șopron;
- Crăciun Emil, Sadu, Oradea-Mare⁵⁶⁷;

⁵⁵⁵ Ameni, județul Sibiu.

⁵⁵⁶ A fost internat la Turkeroc între 29 august 1916 și 1 iunie 1917. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 279.

⁵⁵⁷ Sadu, județul Sibiu.

⁵⁵⁸ A fost arestat în 15 august 1916 și închis la Cluj, unde a stat 2 săptămâni și de unde a fost transportat și încarcerat timp de o lună în orașul Șopron, de unde a fost internat în Zombor timp de zece luni. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 269.

⁵⁵⁹ Coriolan Buracu (1888-1964): descendent al unei vechi familii de grăniceri și preoți din Banat; a fost preot, ofițer superior, om de cultură, deputat și un înflăcărat luptător pentru unire. A urma școala primară la Budapesta și Viena, liceul de la Blaj, iar în 1911 a absolvit Institutul Teologic din Caransebeș, fiind hirotonit preot un an mai târziu. A fost preot militar în timpul celor două războaie mondiale, a semnat actul unirii de la 1918, a fost primul deținut politic transilvănean la începutul războiului pentru întregirea neamului și primul cu care a început urgia comunistă în Făgăraș. Arestat de autoritățile maghiare între 26 iulie 1914 și 21 august 1914, a fost mobilizat ca preot militar, servind în armata austro-ungară, apoi în cea română, în Regimentul 105 Infanterie din Brașov alături de care a luat parte la campania antimaghiară de pe Tisa, „primind satisfacția cea mai deplină pentru suferințele îndurate din partea Ungurilor”. Detalii la: Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 515-560; Coriolan Buracu, *Amintiri*, Timișoara, Editura Învierea, 2007.

⁵⁶⁰ Mehadia, județul Caraș-Severin.

⁵⁶¹ Localitate neidentificată.

⁵⁶² Belinț, județul Timiș.

⁵⁶³ Internat timp de șapte luni în anul 1917.

⁵⁶⁴ Suștra, județul Timiș.

⁵⁶⁵ Pentru o vreme a fost protopop al Mehadiei. Din dosarul nr. 356/1914 al închisorii din Caransebeș se constată că a fost arestat pentru spionaj în folosul României și a fost închis între 29 iulie și 9 octombrie 1914 la Caransebeș. După intrarea României în război a fost din nou arestat și închis la Seghedin. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 261-262.

⁵⁶⁶ Astăzi Eselnița, județul Mehedinți.

⁵⁶⁷ Întemnițat trei luni la Oradea, între 16 august și 15 noiembrie 1918. A se vedea: Grigore N.

- Dan Ion⁵⁶⁸, Zărnești⁵⁶⁹, jud[ețul] Șopron;
- Dărbant Nicolae, Izvin⁵⁷⁰, jud[ețul] Șopron⁵⁷¹;
- Drăgoi Iosif, Globureni⁵⁷², jud[ețul] Șopron;
- Dure Constantin, Orșova, jud[ețul] Șopron⁵⁷³;
- Frateș Nicolae, Dabârlău⁵⁷⁴, jud[ețul] Șopron;
- Gherman Alecsandru, Pricaz⁵⁷⁵, jud[ețul] Șopron;
- Gliga Nicolae⁵⁷⁶, Râpa de Sus⁵⁷⁷, jud[ețul] Șopron;
- Gomboș Iosif, Abrudsat⁵⁷⁸, jud[ețul] Șopron⁵⁷⁹;
- Ioanes Teodor, Benceul Român⁵⁸⁰, jud[ețul] Șopron⁵⁸¹;

Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 279.

⁵⁶⁸ A fost arestat după slujba din biserică și închis în localul primăriei Zărnești, unde a fost reținut 2 zile, apoi, a fost transferat la Brașov. A decedat în 9 iunie 1919. A se vedea: *Ibidem*, p. 53.

⁵⁶⁹ Zărnești, județul Brașov.

⁵⁷⁰ Izvin, județul Timiș.

⁵⁷¹ Internat între anii 1916-1919.

⁵⁷² Astăzi Globurău, județul Caraș-Severin.

⁵⁷³ A fost arestat în anul 1914 pentru activitate proromânească și a fost închis la Caransebeș și apoi la Seghedin. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 255.

⁵⁷⁴ Dabârlău, județul Covasna.

⁵⁷⁵ Pricaz, județul Hunedoara.

⁵⁷⁶ Gliga Nicolae (1864-1919): originar din Ibănești-Mureș, a studiat la Seminarul Teologic din Sibiu, iar în 1886 a fost ales preot al parohiei Râpa de Sus din județul Mureș. A fost arestat la 1 septembrie de jandarmi și închis la Târgu-Mureș alături de alți preoți. După două săptămâni a fost internat în Fertő-Megyes, astăzi Mörbisch am See de la granița Austriei cu Ungaria, de unde a fost eliberat în vara anului 1918. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 202.

⁵⁷⁷ Astăzi Vătava, județul Mureș.

⁵⁷⁸ Abrud-Sat, județul Alba.

⁵⁷⁹ Preotul Petru Manea din Baia de Arieș scria în perioada interbelică că preotul Gomboș a fost arestat pe motiv că avea un fiu voluntar în armata română. A fost încarcerat la Cluj, în închisoarea honvezilor, apoi la Seghedin, unde a „fost bătut adeseori pentru expresiile lui românești”. A fost eliberat după un an și jumătate, stingându-se la scurtă vreme după Marea Unire. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 15.

⁵⁸⁰ Astăzi Bencecu, județul Timiș.

⁵⁸¹ Internat de unguri în localitatea Lok între 6 septembrie 1916 și 14 aprilie 1917, iar de sârbi în Belinț și la Timișoara. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 323-324.

- Lăpăduș Ion⁵⁸², Ohaba Mutnic⁵⁸³, jud[ețul] Șopron;
- Leuca Ion, Mercheașa⁵⁸⁴, jud[ețul] Șopron;
- Lungoci Emil, Șaldor⁵⁸⁵, jud[ețul] Șopron;
- Maximilian Ion, Brașov Stupini⁵⁸⁶, jud[ețul] Șopron⁵⁸⁷;
- Neagoe Ion⁵⁸⁸, Stremț⁵⁸⁹, jud[ețul] Șopron;
- Novacovici Emil, cleric, Gerbovăț, jud[ețul] Șopron⁵⁹⁰;
- Pavel Ană, Tăuț⁵⁹¹, jud[ețul] Șopron;
- Pop Cornel, Părău⁵⁹², jud[ețul] Șopron;
- Popovici Aurel, Potoc⁵⁹³, jud[ețul] Șopron;
- Popovici Const[antin], Slimnic⁵⁹⁴, Oradea-Mare;
- Popovici Ion, Bârsa⁵⁹⁵, jud[ețul] Șopron;
- Reit Ilarie, Poarta⁵⁹⁶, jud[ețul] Șopron;

⁵⁸² În anul 1936 declara prefecturii județului Severin că „la intrarea României în război am fost internat în județul Șopron, comuna Reczekethely. Pe drum am suferit mult, huiduieli, bătaii, amenințări. Acolo am stat peste 20 de luni. Am avut mare noroc că am ajuns într-un sat de germani. Autoritățile și îndeosebi notarul cercual, care ne supraveghea, se purtau cu noi, cei internați, ca niște sălbatici. Am fost așa de rău tratat, că de multe ori trebuia să plâng și să nu dorm nopți întregi”. A se vedea: *Ibidem*, p. 260.

⁵⁸³ Astăzi Ohaba-Mâtnic, județul Caraș-Severin.

⁵⁸⁴ Mercheașa, județul Brașov.

⁵⁸⁵ Astăzi Mihăileni, județul Harghita.

⁵⁸⁶ Astăzi cartier al orașului Brașov.

⁵⁸⁷ Închis în Brașov și Cluj, apoi internat între decembrie 1916 și decembrie 1917. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 56.

⁵⁸⁸ A fost ridicat de acasă într-o noapte, transportat la Alba Iulia între baionete, apoi, internat la Șopron până în luna mai 1918. A se vedea: *Ibidem*, p. 17.

⁵⁸⁹ Stremț, județul Alba.

⁵⁹⁰ A fost internat în Șopron un an și două luni. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 68.

⁵⁹¹ Tăuț, județul Arad.

⁵⁹² Părău, județul Brașov. Conform lui Grigore N. Popescu ar fi fost refugiat în România între 1916 și iunie 1918. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 121.

⁵⁹³ Potoc, județul Caraș-Severin.

⁵⁹⁴ Slimnic, județul Sibiu.

⁵⁹⁵ Bârsa, județul Arad.

⁵⁹⁶ Poarta, județul Brașov.

- Saberca Izidor, Cubin⁵⁹⁷, jud[ețul] Șopron;
- Suci Grigorie, Laslea⁵⁹⁸, jud[ețul] Șopron⁵⁹⁹;
- Slăvescu Ion, Mohu⁶⁰⁰, jud[ețul] Șopron⁶⁰¹;
- Tarchilă Iacob, Copșa Mică, jud[ețul] Șopron;
- Tatulea Dumitru⁶⁰², Predeal⁶⁰³, jud[ețul] Șopron;
- Tătucu, Ion, Sălcița⁶⁰⁴, jud[ețul] Șopron;
- Tocitu Gheorghe, Călăcea⁶⁰⁵, jud[ețul] Șopron;
- Truța, Ion, Râșnov, Oradea-Mare;
- Vulpe Nicolae⁶⁰⁶, Jădani⁶⁰⁷, jud[ețul] Șopron.

Uniți:

- Vicar Crișan Teofil, Hațeg;

⁵⁹⁷ Probabil Cuvin, județul Arad.

⁵⁹⁸ Laslea, județul Sibiu.

⁵⁹⁹ A fost internat între septembrie 1916 și martie 1917 în localitatea Csava din Șopron. Eliberat, a primit domiciliu forțat în Laslea până la intrarea trupelor române în Transilvania după proclamarea unirii de la Alba Iulia. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 304.

⁶⁰⁰ Mohu, județul Sibiu.

⁶⁰¹ A fost arestat de jandarmii maghiari în septembrie 1916 fiind bătut și maltrat într-un beci al jandarmeriei din Șelimbăr, de unde, a fost internat în Șopron timp de 3 luni. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 273.

⁶⁰² Tatulea Dumitru (1847-1931): a slujit în localitatea sa natală, Predeal, din 1877 până la moarte. În anul 1916 a primit armata română, făcând sfeștanie în centrul comunei, asistat de preotul Ilarie Brait din Bran. După retragerea armatei române ambii preoți au fost arestați și încarcerați timp de opt luni în închisoarea din cetățuia Brașovului. Procesul celor doi s-a desfășurat la Cluj, lui Dumitru Tatulea fiindu-i stabilit domiciliu forțat în comuna Măeruș, unde a stat până în decembrie 1918. A se vedea: *Ibidem*, p. 53.

⁶⁰³ Predeal, județul Brașov.

⁶⁰⁴ Astăzi Sălciua, județul Alba.

⁶⁰⁵ Călăcea, județul Timiș.

⁶⁰⁶ Nicolae Vulpe (1876-1951): născut în Jadani, județul Timiș, a studiat la Seminarul Teologic din Caransebeș, apoi a slujit în localitatea natală. În 9 aprilie 1907 se numără printre organizatorii adunării de protest de la Timișoara împotriva legii Apponyi. A fost internat în Șopron între septembrie 1916 și mai 1917. În toamna anului 1918 s-a afirmat drept lider al Gărzii Naționale Române din Jadani și a participat la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia ca delegat al cercului electoral Orțișoara. A se vedea: Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan (coordonatori), *Dicționarul personalităților Unirii*, p. 298.

⁶⁰⁷ Astăzi Cornești, județul Timiș.

- Bocanici Ion⁶⁰⁸, Pui⁶⁰⁹;
- Bora Iustin, Bucova;⁶¹⁰
- Bora Vasile, Coroești⁶¹¹;
- Borza Inocențiu, Valhid⁶¹²;
- Botezan Ion⁶¹³, Agârbiciu⁶¹⁴;
- D[octo]r Brânză Nicolae⁶¹⁵ Vulcan⁶¹⁶;
- Bratu Ilarie, Șilea Maghiară⁶¹⁷;
- Brehar Teodor⁶¹⁸, Lelești⁶¹⁹;
- Bunea Ion, Vad⁶²⁰;

⁶⁰⁸ Colaborator al ziarelor „Românul” din Arad, „Tribuna” din Sibiu și „Familia” din Oradea. A fost arestat de jandarmii unguri în timpul revoluției bolșevice maghiare din 1918 și internat timp de 5 luni în tabăra sârbească de la Nejdier. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 141.

⁶⁰⁹ Pui, județul Hunedoara.

⁶¹⁰ Bucova, județul Caraș-Severin.

⁶¹¹ Coroești, județul Hunedoara.

⁶¹² Valchid, județul Sibiu.

⁶¹³ A fost arestat în 3 septembrie 1916 și închis la postul de jandarmi din Șeica Mare, după care a fost internat în satele Lakfalva și Lakompak din Șopron până în aprilie 1918. A decedat în 3 iunie 1929. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 302-303.

⁶¹⁴ Agârbiciu, județul Cluj.

⁶¹⁵ Nicolae Brânzeu (1883-1963): preot greco-catolic, scriitor, publicist, doctor în teologie al Universității din Viena, capelan la Petroșani, preot paroh în Vulcan, protopop în Comloșu Mare, secretar și canonic la Episcopia Unită a Lugojului, autor al unor lucrări de teologie practică și editor, redactor, colaborator al ziarelor „Cuvântul Adevărului”, „Calea Vieții”, „Drapelul”, „Universul”, „Dimineața”, „Albina”, „Sionul Românesc”, „Păstorul Sufletesc”. În octombrie 1948 a fost arestat, fixându-i-se domiciliul forțat la mănăstirile Neamț, apoi Căldărușani, între anii 1952-1956 fiind închis la Aiud. Detalii biobibliografice la: Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 483-514; Nicolae Brânzeu, *Memoriile unui preot bătrân*, ediție, prefață și note de Pia Brânzeu, Timișoara, Editura Marineasa, 2008; Ioan Olărescu, *Comloșul Mare și Lunca, repere istorice, oameni care au fost*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2001, pp. 95-98.

⁶¹⁶ Vulcan, județul Hunedoara.

⁶¹⁷ Astăzi Șilea, județul Alba.

⁶¹⁸ A fost arestat și închis la închisoarea din Dej între 25 noiembrie 1916 și 20 februarie 1917. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 284.

⁶¹⁹ Lelești, județul Bistrița-Năsăud.

⁶²⁰ Vad, județul Brașov. A fost internat în Șopron timp de un an și opt luni. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 123.

- Chețan Petru, Densuș⁶²¹;
- Chirvai Ignăție, Oradea-Mare⁶²²;
- Ciunterei Grigorie, Ambriciu⁶²³;
- Comes Vasile, Serel⁶²⁴;
- Conda Petru, Păucinești⁶²⁵;
- Cosma Augustin, cleric, Oradea-M[are];
- Coroian Demetriu, Santău⁶²⁶;
- Dascăl Miron, Cetatea de Baltă⁶²⁷;
- Domșa Aron, Șeica Mare;
- Galiș Ion, Petrindul Mare⁶²⁸;
- Georgiu Atanasie, Strâmba⁶²⁹;
- Ghelner Alecsandru, Rechițova⁶³⁰;
- Heprian Nicolae, Berghin⁶³¹;
- Hulea Ion⁶³², Buia⁶³³;

⁶²¹ Densuș, județul Hunedoara.

⁶²² A slujit în localitatea Amaț din Satu Mare. Între 21 august 1916 și 20 ianuarie 1917 s-a aflat sub pază preventivă la domiciliu pentru sentimentele sale naționale românești. În 21 ianuarie 1917 a fost arestat și internat în Șopron, unde a stat până în 6 mai 1918, când a fost eliberat și trimis în parohia Vințiul din Bihor, unde a fost nevoit să se ascundă de gărzile bolșevice maghiare până la venirea armatei române. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 247-248.

⁶²³ Astăzi Breaza, județul Prahova.

⁶²⁴ Serel, județul Hunedoara.

⁶²⁵ Păucinești, județul Hunedoara.

⁶²⁶ Santău, județul Satu-Mare.

⁶²⁷ Arestat alături de preotul ortodox Nicolae Todoran și teologul Vasile Tătar din Cetatea de Baltă și internat în Nagymarton din Șopron între 30 august 1916 și 28 februarie 1917. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 307.

⁶²⁸ Astăzi Petrindu, județul Sălaj.

⁶²⁹ Strâmba, județul Bistrița-Năsăud.

⁶³⁰ Răchitova, județul Hunedoara. Grigore N. Popescu susține că acesta fusese preot ortodox în localitatea Părul, fiind evacuat împreună cu preoții din zona Hațegului timp de șase săptămâni. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 256.

⁶³¹ Berghin, județul Alba.

⁶³² Ion Hulea: a fost fiu de țăran din comuna Henig, județul Alba, a urmat liceul la Alba Iulia și Seminarul Teologic unit de la Blaj. În 1916 a fost arestat și internat în Lakompak din Șopron, unde a rămas doi ani. Îmbolnăvindu-se a fost trimis acasă, unde a decedat la scurtă vreme, soția s-a pierzându-și mințile și fiind internată în ospiciul din Sibiu până la sfârșitul vieții. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 303.

⁶³³ Buia, județul Sibiu.

- Ionaș Septimiu⁶³⁴, Totești⁶³⁵;
- Iubaș Aurel, Ciula Mare⁶³⁶;
- Ivan Gheorghe, Boarta⁶³⁷;
- Langa Petru, Șercaia⁶³⁸;
- Marcu Emil, Tic;
- Marcu Nicolae, Aiudul de Sus⁶³⁹;
- Mărculeț Nicolae⁶⁴⁰, Stenea⁶⁴¹;
- Mărilă Aurel⁶⁴², Silvașul Infer[ior]⁶⁴³;
- Mihăescu Aron, Fărcădinul de Sus⁶⁴⁴;
- Moldovan Vasile⁶⁴⁵, Cergăul Mic⁶⁴⁶;
- Muntean Ion, Uricani⁶⁴⁷;

⁶³⁴ Septimiu Ionaș (1882-1944): născut la Totești-Hațeg, a studiat teologia la Blaj, apoi a fost preot în satul natal. În toamna lui 1918 este delegat al cercului electoral Hațeg pentru Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. După Marea Unire ajunge vicar al Hațegului și canonic la Episcopia Unită a Lugojului. A se vedea: Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan (coordonatori), *Dicționarul personalităților Unirii*, p. 209.

⁶³⁵ Totești, județul Hunedoara.

⁶³⁶ Ciula Mare, județul Hunedoara.

⁶³⁷ Boarta, județul Sibiu.

⁶³⁸ În raportul nr. 397 din 1936 al preturii Șercaia către prefectura Făgăraș se specifică că „[...] înainte de război a fost un înflăcărat luptător naționalist scriind în *Gazeta de Transilvania* din Brașov; condamnat de justiția ungurească în mai multe rânduri. La intrarea armatelor române în Transilvania a fost internat la Füles, Șopron. A decedat în ziua de 1 septembrie 1917”. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 123.

⁶³⁹ Aiudul de Sus, județul Alba.

⁶⁴⁰ Nicolae Mărculeț: originar din Bucerdea, județul Alba, în septembrie 1916 a fost internat în Lakompak, Șopron, până în aprilie 1918, când a revenit acasă. A trecut la Domnul în anul 1930. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 303.

⁶⁴¹ Stenea, județul Sibiu.

⁶⁴² Internat în 1916 la Neszidar, unde era lagărul internaților sârbi și apoi la Sproneyek. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 142.

⁶⁴³ Astăzi Silvașu de Jos, județul Hunedoara.

⁶⁴⁴ Astăzi Fărcădin, județul Hunedoara.

⁶⁴⁵ Internat în orașul Șopron între septembrie 1916-noiembrie 1918. A trecut la Domnul în anul 1934. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 308.

⁶⁴⁶ Cergău Mic, județul Alba.

⁶⁴⁷ Uricani, județul Hunedoara.

- Muntean Nicolae, Henig⁶⁴⁸;
- Neamțu Victor⁶⁴⁹, Șoroștin⁶⁵⁰;
- Niculescu Iacob, Tuștea⁶⁵¹;
- Paveloniu Valer, Bouțarii de Jos⁶⁵²;
- Petran Emil⁶⁵³, Almașul Mare⁶⁵⁴;
- Pop Augustin⁶⁵⁵, Prislop⁶⁵⁶;
- Pop Alecsandru, Căptălan de Mureș⁶⁵⁷;
- Pop Aurel, Lepindea⁶⁵⁸;
- Pop Sofron⁶⁵⁹, Geoagiul de Sus⁶⁶⁰;
- Pop Ion⁶⁶¹, Morlaca⁶⁶²;

⁶⁴⁸ Henig, județul Alba.

⁶⁴⁹ Internat în Rust, Șopron, din septembrie 1916 până în mai 1918. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 307.

⁶⁵⁰ Șoroștin, județul Sibiu.

⁶⁵¹ Tuștea, județul Hunedoara.

⁶⁵² Astăzi Băuțar, județul Caraș-Severin.

⁶⁵³ Într-o declarație din 1936 preotul menționa: „[...] am fost internat la 9 septembrie 1916 în comuna Veperd, comitatul Șopron, până la 20 iulie 1918, lăsându-mi preoteasa și 3 copile acasă fără nici un ajutor și fără a primi nici o recompensă de la statul român”. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 95.

⁶⁵⁴ Astăzi comuna Almaș, județul Sălaj.

⁶⁵⁵ A fost arestat în 1916, trimis în lanțuri, pe jos, din Breaza până în Reteag, ambele în județul Bistrița-Năsăud. Închis la închisoarea din Dej între 9 octombrie 1916 și 20 aprilie 1917, când a fost eliberat. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 207.

⁶⁵⁶ Prislop, județul Hunedoara.

⁶⁵⁷ Astăzi Căptălan, județul Alba.

⁶⁵⁸ Lepindea, județul Mureș.

⁶⁵⁹ Arestat în 1916 de jandarmii din Teiuș și internat în Șopron timp de 13 luni. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 20.

⁶⁶⁰ Geoagiul de Sus, județul Alba.

⁶⁶¹ Ion Pop (1860-1924): preot unit în Morlaca, iar din 1893 protopop greco-catolic al tractului omonim. A fost un membru activ al mișcării naționale românești din Transilvania, unul din inițiatorii Băncii Populare „Vlădeasa” din Huedin, ctitor al bisericii unite din Huedin și al Despărțământului Hida-Huedin al Astrei. După Unire a fost ales senator în primul Parlament al României Mari și președinte al organizației județene Cojocna a Partidului Național Român. A se vedea: Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan (coordonatori), *Dicționarul personalităților Unirii*, p. 185.

⁶⁶² În raportul nr. 247 din 20 martie 1936 al notariatului comunal către prefectura județului Cluj se menționează că „[...] a fost huiduit de unguri și pus la închisoare unde a stat 1 an și 2 luni, fiind internat și la Șopron”. A decedat la 27 iulie 1924. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 94.

- Pop Ion, Măluț⁶⁶³;
- Pop Ion, Peșteana⁶⁶⁴;
- Pop Ion, Visuia⁶⁶⁵;
- Popa Silviu, Cărnești⁶⁶⁶;
- Radeș Andrei⁶⁶⁷, Berivoii Mici⁶⁶⁸;
- Raica Izidor, Șalcău⁶⁶⁹;
- Ramunțan Ion, Gârboul Magh[iar]⁶⁷⁰;
- Sas Dănilă⁶⁷¹, Homorod;
- Șerban Gheorghe, Șmig⁶⁷²;
- Șerban Iosif, Galtiu⁶⁷³;
- Simonetti Silviu, Peșteana;
- Simonetti Silviu, Vălioara⁶⁷⁴;
- Smigelschi Vasile, Sâncel⁶⁷⁵;
- Șoproni Mihail, Hătegel⁶⁷⁶;
- Spinean Gheorghe⁶⁷⁷, Răvășel⁶⁷⁸;

⁶⁶³ Măluț, județul Bistrița-Năsăud.

⁶⁶⁴ Peșteana, județul Hunedoara.

⁶⁶⁵ Visuia, județul Bistrița-Năsăud.

⁶⁶⁶ Cărnești, județul Hunedoara.

⁶⁶⁷ Refugiat în România odată cu armata română. A fost arestat la Craiova, închis în închisoarea orașenească timp de trei luni, apoi transferat la Brașov și Făgăraș. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 124-125.

⁶⁶⁸ Astăzi Berivoi, județul Brașov.

⁶⁶⁹ Șalcău, județul Sibiu.

⁶⁷⁰ Astăzi Gârbou, județul Sălaj.

⁶⁷¹ Sas Dănilă: originar din localitatea Hurez, județul Făgăraș. A studiat la Blaj și a fost hirotonit pe seama parohiei unite Homorod. În august 1916 a fost arestat de autoritățile maghiare pentru că nu a dat curs ordinului de retragere din fața frontului fiind internat în Șopron, unde a stat până la sfârșitul anului 1917. După Marea Unire a păstorit în localitatea Feneș, din județul Cluj, unde a și trecut la Domnul în anul 1931. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 299.

⁶⁷² Șmig, județul Sibiu.

⁶⁷³ Galtiu, județul Alba.

⁶⁷⁴ Vălioara, județul Hunedoara.

⁶⁷⁵ Internat în Mattersburg-Nagymarton între 3 septembrie 1916 și 5 mai 1918. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 308.

⁶⁷⁶ Hătegel, județul Hunedoara.

⁶⁷⁷ A fost arestat la 2 septembrie 1916 împreună cu preotul Isidor Raicu din Salcâm și Ștefan Popa din Răvășel, fiind ulterior internați timp de șapte luni în Șopron. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 299-300.

⁶⁷⁸ Răvășel, județul Sibiu.

- Șandor Izidor⁶⁷⁹, Valea Gălzii⁶⁸⁰;
- Varvoni Liviu, Peștenița⁶⁸¹;
- Viman Petru, Negrilești⁶⁸²;
- Vlad Ion, Șaldorf;
- Vladislav Sigismund⁶⁸³, Livadia⁶⁸⁴;

Sub regimul bolșevicilor unguri (1918-1919):

După izbucnirea revoluției din toamna anului 1918, în toate părțile țării s-au format „garde naționale”⁶⁸⁵ pentru menținerea ordinii. Românii se pregăteau pentru Marea Adunare de la Alba-Iulia, care avea să decreteze unirea cu România veche. Ungurii făceau toate eforturile, cu fel și fel de promisiuni, ca să împiedice această hotărâre. Adunarea s-a ținut la 1 decembrie 1918 și unirea cu țara mamă s-a decretat. Armata română înainta învingătoare, peste Ardeal, către țara ungurească.

Atunci, gardele naționale secuiești, în retragerea lor spre pusta Ungariei, unindu-se cu armata roșie a lui Bela Kun⁶⁸⁶, au început să săvârșească cele mai crude nelegiuiri împotriva românilor din satele Bihorului și ale Aradului.

Astfel, în comuna Josikafalva (Beliș), lângă Huedin, au împușcat, din ordinul proprietarului de moșie Urmanczy, 40 de români, i-au ridicat și pe cei morți și pe cei încă vii, i-au aruncat într-o fabrică de scânduri și

⁶⁷⁹ A fost arestat la 1 septembrie 1916 la miezul nopții, dus pe jos până la Aiud și apoi internat la Șoproon până la 1 aprilie 1917. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 20.

⁶⁸⁰ Astăzi Întregalde, județul Alba.

⁶⁸¹ Peștenița, județul Hunedoara.

⁶⁸² Negrilești, județul Bistrița-Năsăud.

⁶⁸³ A fost arestat în septembrie 1916 și închis, fără proces, timp de 3 luni la Seghedin. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 142.

⁶⁸⁴ Livadia, județul Hunedoara.

⁶⁸⁵ A se vedea: Gheorghe Unc, 1918: *gărzile naționale române din Transilvania*, București, Editura Militară, 1979;

⁶⁸⁶ Béla Kun (1886-1928): jurist, om politic maghiar, lider al Partidului Comunist Maghiar, care a deținut puterea în Ungaria pentru o perioadă de 133 de zile în anul 1919. A se vedea: Aurel Vaida, „Béla Kun, un aventurier sadic”, în *Bibliotheca Septentrionalis*, an XIX, număr 2 (37), 2011, pp. 134-140.

au dat foc fabricii, arzându-i pe toți. Mulți au fost arși de vii⁶⁸⁷.

În gara din Teiuș au atacat cu mitraliere trenul care ducea pe români la Alba-Iulia, au bătut crunt pe preotul Ion Filip din Libotin, au omorât pe stegarul Ion Arion din Agriș⁶⁸⁸ și au făcut o mulțime de răniți.

La Beiuș au prins pe fruntașii români d[octo]r Ion Ciordaș⁶⁸⁹ și

⁶⁸⁷ La sfârșitul Primului Război Mondial, din ordinul contelui Urmanczy, căpitanul Antal Dietrich, fost ofițer al armatei austro-ungare, organizează o expediție de pedepsire a locuitorilor satului Beliș (proprietate a familiei Urmanczy), care devastaseră depozitele de cherestea ale nobilului maghiar. După incendierea satului, trupele mercenare au jefuit și batjocorit cadavrele, 25 dintre acestea fiind aruncate în foc. La fața locului s-a deplasat o comisie mixtă, formată din reprezentanți ai Consiliului Național Român Central și Consiliului Național Maghiar. În același timp se derulau și tratativele de la Arad, acest moment constituind unul dintre motivele eșuării acestora. A se vedea: Aurel Gociman, *Măcelul de la Beliș din 1918: 45 moți împușcați și arși de unguri*, București, Tipografia „Universul”, 1932; Aurel Gociman, *Măcelul de la Beliș din 1918*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1995.

⁶⁸⁸ Stegarul Ioan Arion a fost desemnat din partea comunei Iara, județul Cluj, să poarte tricolorul la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. În gara Teiuș, asupra trenului cu care călătorea, s-a tras cu arma. Procurorul militar maghiar, trimis pentru anchetarea cazului, recunoaște că s-a tras din toate părțile, inclusiv cu mitraliere amplasate la etajul gării. Ploaia de gloanțe trasă asupra ultimului vagon a lovit drept în inimă pe stegarul Ioan Arion, care, cu steagul ciuruit în mâini, s-a prăbușit în brațele consătenilor săi, tricolorul fiind preluat de învățătorul Ioan Mețan. Anunțați de cele întâmplate, fruntașii și conducătorii românilor sosiți la Alba-Iulia l-au declarat pe Ioan Arion ca „mort al națiunii române”. Trupul său a fost așezat pe catafalc în biserica ortodoxă din Maieri, aflată sub administrarea preotului Florian Rusan. În mormântarea lui Ioan Arion, declarat martir al neamului, a avut loc la 2 decembrie 1918, cu o solemnitate deosebită. La mormânt a luat cuvântul generalul Leonte, delegatul armatei române din regat la Marea Adunare Națională. Au vorbit, apoi, Vasile Goldiș, protopopul unit al Alba-Iuliei, Vasile Urzică, și preotul Florian Rusan. A se vedea: Mihai-Octavian Groza, *Documente privind activitatea Consiliului Național Român din Alba-Iulia*, p. 113.

⁶⁸⁹ Ioan Ciordaș (1877-1919): avocat român, fiu al protopopului ortodox Mihai Ciurdariu al Dobului de lângă Beiuș, a studiat la Liceul Premostratzenz maghiar din Oradea, unde profesorii îi schimbă numele din Ciurdariu în Ciordaș, apoi la Academia de Drept din Oradea și la Universitatea din Cluj, unde și-a luat doctoratul în drept, în septembrie 1900. În 21 septembrie 1899 se stabilește la Beiuș, practicând avocatura la Oradea, Arad și Satu Mare. Se implică în mișcarea națională a românilor bihoreni, în viața culturală și economică românească. Între funcțiile publice deținute amintim: președinte al Casinei Române Beiuș, președinte al Despărțământului ASTRA, președinte al Societății pe acțiuni „Doina” din Beiuș, primul președinte al Institutului de Credit și Economii „Drăganul” din Beiuș. În septembrie 1914 este chemat sub arme fiind însărcinat cu organizarea spitalelor militare din B. Banya. În toamna anului 1918 este ales președinte al Consiliului Național Român din Beiuș și delegat la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. Detalii biografice la: Petru E. Papp, *Din trecutul Beiușului. Pagini de glorie și de jertfe*, ediție îngrijită și cuvânt înainte de Teodor Țenț, Beiuș, Editura Buna Vestire, 2011, pp. 47-272.

d[octo]r Nicolae Bolcaș⁶⁹⁰, din ordinul căpitanului Verböczy și locotenenții Ürmösy și Magos și în noaptea de 3 aprilie 1919 i-au târât la gară, i-au dus cu trenul la Lunca, unde între batjocuri și torturi groaznice i-au silit să-și sape singuri mormântul. Pe urmă i-au împușcat și îngropat⁶⁹¹.

Afară de acești doi martiri, au mai fost uciși în același fel comerciantul Pălcat din Finiș, preotul Mihai Dănilă din Barcău⁶⁹², Nicolae Bogdan directorul băncii „Șoimul”⁶⁹³ din Vașcău și alții. Cel din urmă a fost găsit în duminica Tomii, la o săptămână după intrarea armatei române, îngropat în țărână, tot la Lunca, cu un colț de haină lăsat afară. Autoritățile anunțate găsesc pe Bogdan mutilat îngrozitor, cu ochii scoși, cu fruntea găurită, craniul sfărâmat și cu degetele tăiate.

La Cristiș au omorât pe preotul Ion Opriș⁶⁹⁴, tată a șapte copii, iar la Șimand pe preoții Cornel Leucuța și Cornel Popescu.

Teroarea devenea tot mai violentă cu cât armata roșie se vedea silită să se retragă din fața armatei române. Asasinatele se țineau lanț. Oameni, a căror figură nu le plăcea teroriștilor, erau acuzați de spioni ai armatei române, pe simplă bănuială și erau uciși fără nici o judecată. Ba unii erau torturați grozav ca să denunțe pe cei ce au legături cu armata română și în baza numelor pronunțate au fost arestați, schingiuiți și uciși mulți intelectuali și țărani.

De aceste barbarii au fost scăpate satele românești din partea armatei române, care a trecut înainte învingătoare spre Budapesta⁶⁹⁵.

⁶⁹⁰ Nicolae Bolcaș (1882-1919): avocat român, doctor în științe juridice al Universității din Cluj, stabilit în Beiuș, unde a deținut propriul birou de avocatură între anii 1912-1914, când a fost înrolat în armata ungară. Membru important al elitei românești din Beiuș. Detalii biografice la: *Ibidem*, pp. 185-272.

⁶⁹¹ Un raport întocmit de Traian A. Pinteru despre uciderea celor doi avocați români alături de alte detalii despre moartea și înmormântarea celor doi vezi la: *Ibidem*, pp. 240-272.

⁶⁹² Mihai Dănilă: preot greco-catolic, a fost arestat și împușcat de soldați ai gărzilor secuiești în 14 februarie 1919 pentru că a arborat tricolorul românesc pe turla bisericii din localitate.

⁶⁹³ Banca „Șoimul”: bancă românească locală, înființată în zona orașului Beiuș. A se vedea: Lucian Dronca, *Băncile românești din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar (1867-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003.

⁶⁹⁴ Ion Opriș: născut în 1879, a fost preot ortodox în satul Cristiș, ulterior Oprișani, rebotezat în anul 1924 prin decret regal după numele preotului martir, astăzi cartier al orașului Turda.

⁶⁹⁵ Pentru mai multe detalii a se vedea: Gheorghe Mărdărescu, *Campania pentru dezrobirea Ardealului și cucerirea Budapestei*, Baia Mare, Editura Marist, 2009.

Preoții care au suferit sub acest regim:

Corneliu Abrudan⁶⁹⁶: preot gr[eco]-cat[olic] Reșeg Pișcolț⁶⁹⁷. La 2 martie 1919 am fost prins de comuniștii roșii în Seini⁶⁹⁸, care m-au bătut și maltratată și legat în lanțuri și escortat la Budapesta. Din închisoare am fost salvat de armata română în 5 aug[ust] 1919.

A[tanasie] Conciatu: candidat de preot Deta⁶⁹⁹. În 3 noi[embrie] 1918, izbucnind revoluția, notarul a cerut poporului să intre în garda ungurească. Poporul l-a bătut și a jefuit cancelaria. A doua zi notarul a adus 200 soldați unguri din Timișoara, care au deținut mai mulți români și sârbi, între ei și Conciatu. În cancelaria primăriei a fost împușcat împreună cu alți 4 români. I-au scos afară pe o grămadă de gunoi și peste noapte îngropați. Au mai fost, apoi, omorâți 4 români, 2 sârbi și un bulgar⁷⁰⁰.

Valentin Copos: preot gr[eco]-cat[olic] Bobota⁷⁰¹. În 22 martie 1919 am fost deținut de 6 jandarmi sub cuvânt de trădare de patrie și dus 8 k[i]l[o]m[etri] pe jos prin ploaie și noroi la Șarmășag⁷⁰². Într-un vagon

⁶⁹⁶ Cornel Abrudan (1870-1959): născut în Groși, Satu Mare, a studiat teologia la Ungvar, apoi, a fost preot și protopop unit la Reșighea, județul Satu Mare. A participat la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia ca delegat al cercului electoral Careii Mari. A se vedea: Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan (coordonatori), *Dicționarul personalităților Unirii*, p. 272.

⁶⁹⁷ Astăzi Reșighea, județul Satu Mare.

⁶⁹⁸ Seini, județul Maramureș.

⁶⁹⁹ Deta, județul Timiș.

⁷⁰⁰ În raportul nr. 454 din 1936 al Plășii Buziaș către Prefectura Timiș-Torontal se menționau despre acest preot următoarele: „Era sufletul acțiunilor naționale în această comună. Îndată după intrarea României în război a fost ridicat de unguri și internat în Șopron. A scăpat numai cu câteva luni înainte de terminarea războiului. Reîntors în comuna sa natală, nu s-a reținut nici un moment ca în orice ocazie să-și manifeste sentimentele sale românești declarând în public că în curând vor veni românii și peste aceste ținuturi. Într-o bună zi, însă, a venit în comună o gardă ungurească compusă din 2 ofițeri cu mai mulți soldați înarmați, a adunat la primărie și a împușcat pe mai mulți fruntași locuitori cunoscuți ca buni români. Preotul Conceatu auzind această nedreptate s-a prezentat la primărie și a cerut ungarilor să justifice din al cui ordin ridică și omoară pe acești români. Drept răspuns bunul român preotul Conceatu Atanasie a fost palmuit pe loc de ofițer și imediat dus în biroul notarului, unde după ce mai întâi l-a străpuns cu baioneta, a fost împușcat împreună cu alți 12 inși”. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 320.

⁷⁰¹ Bobota, județul Sălaj.

⁷⁰² Șarmășag, județul Sălaj.

de vite m-au expediat apoi la Șimleu, batjocorit pe drum de secu. Închis aici, zilnic ne vizita călăul, încins cu un ștreang și ne pipăia grumazii. După 8 zile m-au expediat la Nyiregyháza⁷⁰³. În Careii Mari, bolșevicii voiau să ne spânzure. Am avut noroc cu jandarmii care i-au oprit. În duminica Tomii ne-au dus la gară. Un tren blindat român, sosit furtunos în gară, a făcut un măcel strașnic între bolșevici. Pe mine m-au luat bolșevicii cu ei și m-au dus la Budapesta și m-au arestat, cu o mulțime de magnați, preoți, episcopi și intelectuali unguri, dar nici un singur evreu. Am trăit zile grele în murdărie, foame și milioanele de ploșnițe. În 25 mai pe mine, ca preot român, m-au lăsat internat în oraș. În 8 iunie m-am furișat într-un tren al Crucii Roșii către Tisa. Ascuns de ochii bolșevicilor, am făcut la Poroszló 5 k[i]l[o]m[etri] pe jos, peste câmp și în 9 iunie 1919 am dat de armata română. Trecând Tisa m-am întors acasă cu 17 k[i]l[o]gr[ame] mai ușor.

Aurel Muntean⁷⁰⁴: preot ort[odox] în Sebeșul-Mare⁷⁰⁵. În ziua de 29 ian[uarie] 1919 sosise la Ciucea⁷⁰⁶ Reg[imentul] 10 Putna. În dimineața acelei zile, am plecat din Huedin, unde mă ascunsesem de unguri, cu ofițerii Epureanu și Mețianu, spre satul meu în recunoaștere, servindu-le de călăuză. Ajuns în curtea parohială, aud deodată pe drum venind o trăsură în fuga cailor. Trăsura s-a oprit brusc la poarta mea. Erau soldați din armata roșie. Vecinele, care m-au văzut, începură să strigeperate: „Fugiți!”, „Fugiți!”. Am înțeles îndată, că secuii de la observator m-au văzut și au trimis o patrulă să mă prindă. În suprema disperare, o iau la fugă. În grădină, văzând că paltonul mă împiedică, mă dezbrac, mi se dezbracă și rocul, ba îmi cade și căciula. O iau prin pârâu,

⁷⁰³ Oraș în nord-estul Ungariei, districtul omonim, regiunea Szabolcs-Szatmár-Bereg.

⁷⁰⁴ Aurel Munteanu: născut la 2 mai 1882 în satul Merghindeal din județul Sibiu, a studiat la Gimnaziul și la Institutul Teologic din Sibiu. Ales preot în Sebeșul Mare de pe Valea Drăganului a fost hirotonit preot de mitropolitul Ioan Mețianu. A păstorit în localitate până în 1924, când a fost ales protopop de Huedin și se va muta în oraș, unde ctitorește „catedrala moșilor” între 1931-1934 și deține președinția despărțământului ASTRA Huedin. Viața i s-a curmat în mod barbar în 10 septembrie 1940 fiind executat de trupele maghiare, care au ocupat Ardealul de Nord în urma Dictatului de la Viena. Pentru detalii despre viața și activitatea sa a se vedea: Iuliu-Marius Morariu, „Protopopul martir Aurel Munteanu-model de cleric și patriot”, în Idem, *Stări, momente și personalități ale Ortodoxiei transilvane. Pasaje insuficient reliefate istoriografic*, Târgu-Jiu, Editura „Academica Brâncuși”, 2013, pp. 104-125.

⁷⁰⁵ Astăzi Sebeșul de Sus, județul Sibiu.

⁷⁰⁶ Ciucea, județul Cluj.

pe sub garduri, fug la deal, prin mlaștină, spre frontul român. Gleznele mi se tăiau, inima îmi bătea la nebunie, răsuflarea mi se curmase. Mă vedeam prins, schingiuit și măcelărit ca plutonierul de la noi Ioan Buze și ca sârmanul învățător Gheorghe Tămașiu din Poeni⁷⁰⁷. În urma mea auzeam strigăte furioase: „Stai! Megálj! Prindeți-l! Împușcați-l!” eu fugeam însă în ruptul capului fără să privesc înapoi, cu hotărârea că mai bine împușcat, decât să cad viu în mâinile ucigașilor. Aud o descărcătură de pușcă, glonțul îmi vâjâie pe la urechi. Dar fugeam așteptând în tot momentul glonțul care să mă doboare. La 600 pași, pe după o ridicătură de tufișuri, erau primele posturi române. Deodată răsare înaintea mea, din tufiș, un gardist român, Vasiliu Lung, cu pușca în spate și cu un scaun în mână. Din nou aud strigăte: „Prinde-l! Pușcă-l!” gardistul pune scaunul jos și pune pușca la ochi. Strig la el, știu că e român, îi fac semn și el mă recunoaște. Un țăran mi-a pus apoi o căciulă pe cap să nu mă răcesc, că eram plin de apă, altul mi-a adus ulterior din grădină hainele și căciula. Mi-au adus băiatul de 3 ani, care a fost rămas în sat, deghizat în haine țărănești și grijit de săteni. Copila de 9 luni, pe care o căutam, nu o am mai putut mântui, a fost omorâtă de unguri.

Alecsandru Mirișan: preot gr[eco]-cat[olic] în Călinești (Satu Mare). Notarul Ferenczi Zoltan și evreul morar Moskovits Samu m-au pârât în 1917 pentru că m-am opus ca populația română să-și piardă un drept de moară. După cinci pertractări, am fost achitat. Venind comuniștii roșii în Seini m-au închis în 25 martie 1919. Aceștia m-au predat la „katona és munkás tanács”⁷⁰⁸ din Satu Mare, care m-au aruncat în temniță. Strâmtorați de armata română n-au mai avut vreme să se ocupe de mine, am fugit în 2 aprilie, întorcându-mă peste câmpuri și păduri, găsind acasă totul în ruină.

Alecsandru Muntean: protopop ort[odox] Tileagd⁷⁰⁹. În 15 febr[uarie] 1919, după Sf[ânta] Liturghie, m-am coborât în pivniță după o sticlă de vin. Aud la poartă zgomot și zăresc o ceată de secui roșii înarmați. Știind ce caută am fugit, așa cum eram, prin grădină, sar gardurile, de la vecin la vecin, o iau la fugă peste câmp, trecând peste apa

⁷⁰⁷ Poeni, județul Timiș.

⁷⁰⁸ „Consiliul soldaților și muncitorilor”.

⁷⁰⁹ Tileagd, județul Bihor.

„megișei”. Se rupe gheața și mă înfund până la piept. Mă smulg din apă și fug. Aud o pușcătură, glonțul trece peste capul meu. Al doilea m-a lovit în braț și m-a rănit. Am fugit până în Săcădat⁷¹⁰, unde femeile de la o nuntă mi-au legat rana. Reculegându-mă am plecat la Arad, Lipova și Sibiu, de unde m-am întors acasă în 15 mai cu armata română. Acasă mi-au jefuit ungerii tot.

Ion Opriș: preot ort[odox] în Cristiș⁷¹¹. După izbucnirea revoluției din noi[embrie] 1918 s-a început o propagandă pe sate pentru adunarea de la Alba-Iulia. Sfatul Național din Turda⁷¹² ieșise la Cristiș și în fața bisericii s-a ținut adunarea poporului, în care preotul Opriș a citit manifestul Sfatului Național din Ardeal⁷¹³, care chema poporul român la arme pentru unirea tuturor românilor⁷¹⁴. 24 de jandarmi, veniți de către Ghiriș, s-au năpustit asupra poporului cu patul puștii. Cu ceilalți oameni

⁷¹⁰ Săcădat, județul Bihor.

⁷¹¹ Astăzi Oprișani, cartier al orașului Turda, județul Cluj.

⁷¹² A se vedea: Eugen Gergely, *Turda la Marea Unire: 1 decembrie 1918-1 decembrie 2008*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2008.

⁷¹³ La 2 noiembrie 1918 s-a constituit la Cluj, sub îndrumarea avocatului Amos Frâncu, Senatul Național Român din Ardeal, format din 100 de membrii (jumătate civili, jumătate militari), condus de un comitet executiv de 13 persoane, al cărui președinte a devenit Amos Frâncu, care și-a atribuit titlul de „comisar al poporului”. Acest organism și-a afirmat autoritatea asupra întregului teritoriu al Transilvaniei, declarându-se ca fiind „secție civilă și militară a Consiliului Național Român Central de la Arad”. Situația creată a provocat o serie de disensiuni, precum și reacția dură a Consiliului Național Român Central, care la 15 noiembrie 1918, a declarat că nu poate admite în mișcarea românească „centralizări parțiale”, cum era aceea reprezentată de Senatul Național de la Cluj, a cărui activitate începea a crea confuzie și a destabiliza mișcarea națională, ce avea să-și afirme cu tot mai multă tărie principiile și metodele acțiunii unitare prin manifestul „Către popoarele lumii” și convocarea adunării de la Alba-Iulia. Detalii la: Camil Mureșan, „Sub același nume-doi luptători pentru cauza națională”, în Alexandru Roz (coordonator), *Marea Unire din 1918, ideal al tuturor românilor, 1918-2003*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2004, pp. 35-36; Daniela Comșa, Radu Ardevan, „Senatul Național Român din Ardeal (I)”, în *Acta Mysei Napocensis*, număr XX, 1983, pp. 647-655.

⁷¹⁴ Este vorba despre manifestul „Moților, fraților!”, datat la 28 octombrie 1918, semnat de Amos Frâncu, în calitate de „președinte al organizației militare din Ardeal”, prin care românii „de pe Arieș, Someș și Criș” erau chemați „La arme pentru unirea tuturor românilor! [...] La arme, fără arme nu-i drept, nici pace, nici țară. Uniți cu frații de pretutindeni împingem hotarele la Tisa și Dunăre, unde se vor împlânta moții și crișenii ca să fiți străjerii României Mari una și nedespărțită ca Sfânta Treime”. A se vedea: Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj, *Fond Gărzile Naționale din 1918*, număr inventar 394, dosar 113.

a fugit și preotul. Jandarmii au pușcat după el, un glonț l-a nimerit în inimă, omorându-l pe loc. Alt glonț i-a omorât un copil. Preoteasa a rămas în mare mizerie cu 7 copii minori⁷¹⁵.

Emil Pereni: preot gr[eco]-cat[olic] în Borodul Mare (Bihor). În revoluția din noi[embrie] 1918 am organizat în comună consiliul național și garda română. Evreii m-au pârât și armata secuiască m-a deținut ca spion și dus împreună cu steagul românesc la Ciucea. De aici am fugit. În noaptea de Joia Mare, respinși fiind ungurii de armata română, mi-au cotropit secuiei casa și curtea, devastând tot. Am sărit pe fereastră și am fugit în pădure, unde am stat ascuns într-o buturugă, până în Sâmbăta Paștilor, când m-a scăpat de primejdie armata română.

Cornel Popescu și Cornel Leucuța: preoți ort[odocși] în Șimand⁷¹⁶. Persecutați de gărzile roșii, s-au refugiat la Arad. Asigurați de comandantul Reg[imentului] 33 bolșevic că nu li se va întâmpla nimic s-au întors acasă în 8 aprilie 1919. În noaptea următoare, comandantul ungurilor ce staționau în Socodor⁷¹⁷, de origine din Șimand, i-a deținut și i-a dus la Socodor. La podul apei „Canalul Morii” i-au bătut, i-au maltratată și i-au omorât. Legați apoi unul de altul cu sârmă și atârnați de o piatră uriașă, i-au aruncat în canal. Au fost aflați în ziua de Paști și îngropați provizor[iu] în Socodor. Venind armata română, în 22 mai, au fost exumați și îngropați cu paradă militară lângă biserica din Șimand. Poporul le-a ridicat un frumos monument cu acest epitaf: „În acest loc sfânt odihnesc preoții Cornel Popescu, născut la 6/18 februarie 1886 și Cornel Leucuța, născut la 1/13 aprilie 1889, chinuiți și uciși de bandele bolșevice maghiare în săptămâna sfintelor Patimi din anul mântuirii 1919 și așezați în acest locaș de odihnă în ziua de 9/22 mai 1919. Prin sângele vărsat de martiri pentru neam și lege s-a pregătit marele praznic al învierii neamului românesc și înfăptuirea, prin suferințe și jertfe, a României Mari. De gloria netrecătoare a celor ce s-au jertfit, v-ați învrednicit și voi viteji ostași ai idealului național și luminați administratori ai tainelor dumnezeiești. Împreună cu Hristos ați pătimit și murit, împreună cu el

⁷¹⁵ Alte amănunte despre acest preot martir la: Ioan Bembea, *Preotul Ioan Opriș, martir al neamului*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2009.

⁷¹⁶ Șimand, județul Arad.

⁷¹⁷ Socodor, județul Arad.

veți trăi și împărați în veci”. Popescu și-a lăsat văduvă soția cu doi copii, de 7 și 4 ani, și Leucuța soția cu un băiat de 4 ani.

Gheorghe Rocsin: preot ort[odox] Tinca⁷¹⁸. După ce am servit ca preot militar în armata ungurească, din 2 aug[ust] 1914 până la 6 noi[embrie] 1918, în revoluție m-am întors acasă. În Sâmbăta Paștilor 1919, în mijlocul serviciului înmormântării, la 3 ore noaptea, intră în biserică 6 soldați, cu un căpitan, mă dezbracă de odăjdii și mă dețin, împreună cu înv[ățătorul] Gheorghe Achimeș. Ne-au dus la comandamentul lor, în pădurea Bată. Ne-au batjocorit și pe mine un subofițer m-a bătut cu o bătă peste cap, de am leșinat, pe urmă m-a împuns cu baioneta în coaste. A doua zi ne-au făcut judecată marțială, pe înv[ățător] să-l puște, pe mine să mă taie. Execuția fixată pe 11 ore. Pe la ora 10 a început, însă, bombardamentul artileriei române tocmai pe această pădure. Soldatul care ne păzea a fugit, bolșevicii și-au pierdut capul, iar noi am tulit-o la fugă prin pădure și am scăpat.

Teodor Tărău: preot ort[odox] Săcădat (Bihor) de 75 ani. În săptămâna albă⁷¹⁹ din 1919 au năpădit în sat 120 de unguri căutându-mă, să mă omoare. O femeie m-a avizat în grabă și am fugit în pădure. Ungurii roșii m[i]-au prădat și zdrobit tot, au pușcat în casă, în curte, în clăile de fân, în grajd. Două săptămâni m-au pândit. În pădure am trăit cu ierburi până ce în ziua de Paști a sosit armata română, care m-a salvat.

Coroian Demetriu: protopop unit Santău⁷²⁰, deținut în 1919.

Cionca Dumitru: preot Bârsăul de Jos⁷²¹, deținut în 1919.

Ghilea Aurel: preot Iaaz⁷²², deținut în 1919.

Dănilă Mihai: Barcău⁷²³, omorât aprilie 1919⁷²⁴.

⁷¹⁸ Tinca, județul Bihor.

⁷¹⁹ Săptămâna albă sau a brânzei, desemnează, pentru ortodocși, săptămâna de dinaintea Postului Mare, a Păresimilor sau a Sfințelor Paști. Din punct de vedere liturgic-bisericesc în aceasta săptămână nu se mai consumă carne, iar în zilele de miercuri și vineri se face dezlegare la ouă și produse lactate, de unde și apelativul de „săptămâna albă”.

⁷²⁰ Santău, județul Satu Mare.

⁷²¹ Bârsăul de Jos, județul Satu Mare.

⁷²² Iaz, județul Sălaj.

⁷²³ Astăzi Suplacu de Barcău, județul Bihor.

⁷²⁴ Grigore N. Popescu reconstruiește, pe baza mărturiilor orale și a rapoartelor preturii plășii Marghita către prefectura din Bihor, „mucenicia” părintelui Dănilă în felul următor: „În ziua de 14 februarie 1919 mergând spre comuna Marghita s-a întâlnit între Iteu și Marghita

Sub stăpânirea sârbilor⁷²⁵:

Întemnițați:

- Băiaș Gheorghe, Iabuca⁷²⁶, în Vârșeț, 18 noi[embrie] 1918-iulie 1919;
- Bota Aurel, Iamul Mic⁷²⁷, în Vârșeț, 18 noi[embrie] 1918-iulie 1919;
- Boian Serafin, Margine, în Vârșeț, 1 februarie 1918-iulie 1919;
- Ieremia Petru, Călnic⁷²⁸, în Belgrad, 18 noiembrie 1918-iulie 1919⁷²⁹;

cu o patrulă de 5 soldați unguri și un ofițer, care l-au întors din cale în Dijir. Aici l-au dus în casa primarului Ioan Orțanu, unde i-au arătat învinuirea: rugăciune pentru România, sfîntirea tricolorului, deșteptarea sentimentului național în popor; după care l-au schingiuit înfricoșător. Cei care au trecut atunci pe drum «n-o să uite niciodată gemetele și țipetele de ultimă desnădejde ale preotului chinuit și batjocorit. Martorii oculari își amintesc, cu groază, cum îl smuceau de barbă, cum îi băteau falcile cu puștile și cu pumnii îl băteau pe acest vrednic ostaș al lui Hristos». În camera vecină, doi unguri chinuiau, în același timp, pe primarul Orțanu, până ce a căzut în nesimțire. În urmă, preotul Dănilă a fost dus spre Marghita, pe același drum pe care sfîntia sa pornise singur de dimineață, fără să bănuiască ce nenorocire îl așteaptă în cale. Ce s-a mai întîmplat nu se știe. Oamenii spun că nemaiputând preotul să meargă din cauza durerilor, a căzut în marginea șanțului, cam la 4 k[ilo]m[etri] de Dijir, iar călăii ca să nu mai piardă vremea cu el, l-au ucis cu 5 gloanțe. Acolo a rămas trupul părintelui Dănilă, până târziu în noapte, când a fost ridicat și îngropat în comună în ziua de 16 februarie 1919 cu toată cinstea cuvenită⁷³⁰. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 41-42.

⁷²⁵ Conform Convenției de armistițiu încheiată în 13 noiembrie 1918, la Belgrad, între Antanta și Ungaria, Banatul urma să fie ocupat de trupe aliate până la încheierea tratatelor Conferinței de Pace. În consecință primele armate, care au sosit în Banat, au fost cele sârbești, care au ocupat Timișoara, Lugojul și Caransebeșul. Cu toate că au fost primiți ca prieteni, sârbii au inițiat persecuții antiromânești, comportându-se ca armată de ocupație și încercând să împiedice populația românească să se organizeze în comitete și gărzi naționale, apoi să se deplaseze la Alba-Iulia pentru Marea Adunare Națională. Pentru că nu au pus în practică ordinea comandamentului sârb ca la sfintele slujbe să fie pomenit regele Petru al Serbiei, ci Ferdinand al României cum dispusese episcopul Miron Cristea, armata sârbă a arestat și închis o serie de preoți români. Detalii despre situația Episcopiei Caransebeșului în timpul ocupației sârbești la: Daniel Alic, *Episcopia Caransebeșului*, pp. 364-381.

⁷²⁶ Iabuca, localitate în Banatul sârbesc.

⁷²⁷ Iamul Mic, localitate în Banatul sârbesc.

⁷²⁸ Călnic, județul Caraș-Severin.

⁷²⁹ Într-un raport din 10 martie 1936 al notarului din Călnic către pretura plășii Reșița se menționează: „[...] preotul Ieremia Petru, învățătorul decedat Sofronie Andriței și Nicolae Ieremia, fiul preotului, pe atunci absolvent al Academiei Teologice, în prezent procuror la Oradea au suferit în anul 1918 maltratări, urmate de exil la Belgrad din partea armatei de ocupație sârbă, în următoarele împrejurări: la 1 decembrie 1918 când s-a ținut adunarea națională de la Alba-Iulia, intelectualii de mai sus au arborat drapelul tricolor la gara Călnic. La orele 4, când a trecut trenul personal din Reșița, un frânar cu numele de Weber a telefonat

- Neagoe Ioanichie, Petrovaselo, în Belgrad, 18 noi[embrie] 1918-iulie 1919;
- Petrica Teodor, Nicolințul Mare⁷³⁰, în Belgrad, 18 noi[embrie] 1918-iulie 1919;
- Popovici Teodor, Semlacul Mare⁷³¹, în Belgrad, 18 noi[embrie] 1918-iulie 1919;
- Secoșan Sava, Grebenați⁷³², în Belgrad, 18 noi[embrie] 1918-iulie 1919;
- Vernichescu Martin, Verciorova, în Belgrad, 18 noi[embrie] 1918-iulie 1919.

Preotese și copii de preoți:

Eugenia Alămorean: fiica preotului din Alămor⁷³³, internată în Zombor, 12 sept[embrie] 1916-25 febr[uarie] 1917.

Preoteasa Cerbu: din Întorsura Buzăului, închisă în temnița din Brașov, cu copil mic, a fost batjocorită cinci zile.

Preoteasa Elvira Cioran⁷³⁴: din Rășinari. La retragerea armatei române, în 26 sept[embrie] 1916, m-am refugiat peste munți. Neputând urca toți copilașii munții, pe cel mai mic de 2 ½ ani l-a luat un căpitan cu sine călare și a luat-o înainte. Pierzându-se de mine, căpitanul l-a predat unui soldat, care a lăsat copilul într-un părau. Alt[ui] soldat, tată de familie, i s-a făcut milă de plânsul lui, l-a luat cu sine și l-a predat la

la Reșița că în comuna Călnic este revoluție, gara devastată, rupându-se firele telefonice etc. Măine zi, subnotarul Nicolae Suciu a telefonat de la notariat la comandamentul sârbesc din Bocșa-Montană că în comună locotenentul Alexandru Missits cu un escadron, dezarmând garda națională, maltratând, în mod barbar, pe conducătorii gărzii. În ziua de 2 decembrie 1918 orele 11 noaptea au fost ridicăți și transportați la Bocșa Montană, unde au fost reținuți până la 7 decembrie, când au fost escortați la Timișoara. La Bocșa Montană au suferit cele mai cumplite maltratări și foame. În Timișoara au fost închiși la garnizoana pieții; după 3 zile, escortați la Vârșet, iar în ziua de 11.XII.1918 la Belgrad, unde au fost închiși la cazarma Cneaz Lazăr, până la data de 28 ianuarie 1919”. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 65.

⁷³⁰ Astăzi Nicolinț, județul Caraș-Severin.

⁷³¹ Semlacul Mare, județul Timiș.

⁷³² Astăzi Grebenac, localitate în Banatul sârbesc.

⁷³³ Alămor, județul Sibiu.

⁷³⁴ Născută Comănicu, fiică de notar din Veneția de Jos, Țara Făgărașului, a devenit, începând cu 12 noiembrie 1906, soția preotului ortodox Emilian Cioran, cu care a avut trei copii: Virginia, Emil, viitorul mare filosof și Aurel.

primăria Titești⁷³⁵, care l-a dat unei femei spre îngrijire. Aceasta l-a dus la cartierul general. Un maior l-a trimis într-un automobil spre București. La Călimănești⁷³⁶ copilul a zărit pe o verișoară a mea, aceasta l-a luat de la soldați, ducându-l la prefectura orașului Râmnicu-Vâlcea, unde l-am aflat după patru zile. La Crăciun, rămânând în teritoriul ocupat, m-am întors acasă. La 20 febr[uarie] 1917, împreună cu alte 4 femei, am fost deținută de jandarmi și dusă 5 zile în temnița tribunalului din Sibiu, de aici în vagon de cărbuni, pe un ger cumplit, în temnița Clujului. Aici am fost ținută 10 zile în celulă, apoi 3 luni de zile în celelalte temnițe. Drept pedeapsă m-au internat acasă cu considerare la cei 3 copii, până la revoluție.

Preteasca Nicolae Dorca: din Loamneș. Cu ocazia unei colecte de haine pentru soldați, inițiată de soția primpretorelui din Ocna-Sibiului în toamna anului 1914, am refuzat să contribui. Am fost predată parchetului și tribunalul m-a osândit la șase luni închisoare ordinară, care, însă, mi s-a iertat prin amnistia împăratului. Am fost, însă, ținută în evidență și la 1 sept[embrie] 1916 deținută cu copilul meu de zece luni și cu bărbatul. În Alba-Iulia am fost închisă în seminarul rom[ano]-cat[olic]. O feme[i]e română, care făcea servicii aici făcându-i-se milă de copilul, care de trei zile nu mai fusese premenit s-a apropiat de el și cu lacrimi în ochi l-a sărutat și voind să ia cărpele să le spele a fost oprită brusc de jandarm. După multă insistență mi s-a permis să ies pe[ntru] 15 minute ca să-l scald. A doua zi, am fost expediați la Șopron și internați în Csava, până la 1 ian[uarie] 1918.

Victoria Goga: preteasă văduvă în Rășinari, internată în Rust, 28 aug[ust] 1916-10 mai 1918.

Maria Maniu: fiica preotului din Fântâna, internată în Sz[ain]t Marton, 12 sept[embrie] 1916-10 mai 1917.

Susana N. Manițiu: preteasă în Vurpăr și nora sa **Maria I. Manițiu**, pretească în Seleuș, internată în Kabold, 12 oct[ombrie] 1916-16 martie 1917.

Maria Micu: preteasă în Feldioara (Brașov), închisă în temnița din Cluj, 3 iunie 1917-1 martie 1918. Osândită la 2 ani și 2 luni închisoare.

Virginia Morariu: preteasă în Cunța, cu fiica Felicia de 12 ani, în Șopron, 24 dec[embrie] 1916-17 aprilie 1917.

Maria Morușca⁷³⁷: preteasă în Șeica-Mare, internată în Rust și

⁷³⁵ Titești, județul Vâlcea.

⁷³⁶ Călimănești, județul Vâlcea.

⁷³⁷ Soția preotului ortodox Pompei Morușca (1883-1958) din Șeica Mare, județul Sibiu, care

Șopron, 28 aug[ust] 1916-10 mai 1917.

Ana Isaia Popa: preoteasă în Ocna Sibiului, internată cu cinci copii în Zombor, 5 sept[embrie] 1916-1 iunie 1917.

Ana Popa: preoteasă ort[odoxă] Lisa. După lupta de la Porumbac, bărbatul meu a trecut munții cu armata română. Din 2-25 dec[embrie] 1916 veneau în toată noaptea jandarmii la percheziție amenințându-mă că mă spânzură. În 26 dec[embrie] m-au dus în temnița din Brașov. Cei doi copii, unul de 11 și unul de 9 ani au rămas singuri. Istovită de drum, pe frig și ninsoare, un jandarm m-a izbit cu pumnul, strigând: „Urcă, D[umne] zeul tău de putoare valahă!”. A doua zi ne-au dus la Cluj, 1300 bărbați și 220 femei. Pe drum batjocuri, huiduieli și scuipiri. Închisă într-o odaie murdară cu țigănci și alte haimanale, am stat până la 26 iulie 1917. Mulți au mâncat băței strașnice, le plesnise pielea de curgea sângele șiroi, alții s-au umplut de bube. Zilnic mureau 3-4. Copiii adunau cojile din gunoi și le rodeau. Acuzată cu trădare, după cinci pertractări, neputându-se dovedi nimic m-au eliberat. Acasă totul ni se pustiise.

Preoteasa Prișcu: din Brașov, cu patru copii, internată la Nagymarton, 28 aug[ust] 1916-mai 1918.

Eugen și Hortensia Saftu: copiii protopopului din Brașov, internați în Veperd, 28 aug[ust] 1916-7 iulie 1918.

Octavia d[octo]r Stinghe: preoteasă Brașov. Deținută cu bărbatul și doi copii în 28 aug[ust] 1916, a stat internată în Nagymarton până [la] 10 mai 1918.

Preoteasa Stoicanea: din Șercaia. A doua zi după ce născusem, jandarmii mi-au făcut percheziție. Doi au stat strajă la patul meu făcând glume triviale. Pe bărbat l-au deținut. Pe mine m-au maltratat să le dau scrisori secrete. Am leșinat. După plecarea bărbatului meu am fost mereu șicanată de organele administrației.

Preoteasa Vlad: din Șelimbăr. După deținerea bărbatului a fost purtată de nenumărate ori legată în lanțuri în Veștem⁷³⁸, Cisnădie⁷³⁹ și Ocna Sibiului, la pretură la interogator[iu] expusă tuturor batjocurilor.

dezertase în România fiind încadrat ca preot militar în armata română. În 1925 a intrat în monahism cu numele de Policarp, fiind hirotonit episcop al românilor ortodocși din America (1935-1939). Detalii despre el la Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români*, pp. 422-423.

⁷³⁸ Veștem, județul Sibiu.

⁷³⁹ Cisnădie, județul Sibiu.

Preoți alungați din parohii de jandarmerie și refugiați în largul țării și peste graniță:

- Acelenescu Pompiliu, Dobârca⁷⁴⁰;
- Aron Nicolae, Galați;
- Avram Ion, Nadeșa Rom[ână]⁷⁴¹;
- Babeș Gheorghe, Sohodol⁷⁴²;
- Balea Ion⁷⁴³, Peștera⁷⁴⁴;
- Bărbat Dumitru, Șercăița⁷⁴⁵;
- Boer Ilarie, Grid⁷⁴⁶;
- Berglăzan Nicolae, Porumbacu Sup[erior]⁷⁴⁷;
- Boer Nicolae, Grid;
- Borzea Pavel⁷⁴⁸, Viștea de Sus⁷⁴⁹;
- Broșu Ion⁷⁵⁰, Dârste;

⁷⁴⁰ Dobârca, județul Sibiu.

⁷⁴¹ Astăzi Nadașa, județul Mureș.

⁷⁴² Internat în Șopron între 4 octombrie 1916 și 18 decembrie 1918. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 55.

⁷⁴³ Refugiat în Moldova între 15 septembrie 1916 și 14 aprilie 1919. A se vedea: *Ibidem*.

⁷⁴⁴ Peștera, județul Brașov.

⁷⁴⁵ Șercăița, județul Brașov. Preotul s-a refugiat în Moldova în perioada august 1916-noiembrie 1918. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 120.

⁷⁴⁶ Grid, județul Brașov. Refugiat în România și apoi în Rusia din septembrie 1916 până în decembrie 1918. A se vedea: *Ibidem*, p. 120.

⁷⁴⁷ Porumbacu de Sus, județul Sibiu.

⁷⁴⁸ „Curând după intrarea României în război în 1916, câțiva preoți ortodocși din Țara Făgărașului se întruniau destul de des, în diferite locuri, spre a se consfătuși în vederea evenimentelor. Într-o noapte au fost încercuiți de jandarmii unguri. Preotul Pavel Borzea s-a ascuns într-o pivniță părăsită pe câmp, unde a stat mai multe zile. Nefiind găsit de puterile ungurești, întregul sat a fost amenințat cu incendierea. Preotul anunțat printr-un bătrân sătean despre pericolul ce amenință satul s-a predat. A fost amenințat cu împușcarea. Prin deosebită dibăcie, travestit în haine țărănești, a reușit să fugă în Țara Românească, de unde s-a refugiat în Moldova, până la sfârșitul războiului. Aceiași soartă au avut și preotul Alexandru Popa din comuna Lisa-Făgăraș, care la fel, travestit, a trecut munții, pribegind până în 1919. Menționăm că în anii 1910, 1911 și 1912 a fost pedepsit împreună cu preoții Solomon Făgărașanu, Ilie Măneluță, Ioan Banciu, Trandafir Dragomir și Pavel Monea cu pierdea salariului tot pentru atitudinea românească”. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 119-120.

⁷⁴⁹ Viștea de Sus, județul Brașov.

⁷⁵⁰ A slujit la biserica Sfânta Treime din Dârstele Brașovului între anii 1906-1938. În septembrie

- Budu Ion, Sirnea⁷⁵¹;
- Bișcovan Ion, Lueriu⁷⁵²;
- Bratean Mihai, Potoc⁷⁵³;
- Victor Braniște, Urisiu⁷⁵⁴;
- Căndea Ion⁷⁵⁵, prot[opop] Avrig⁷⁵⁶;
- Căzan Gheorghe, Filea⁷⁵⁷;
- Chiușdea David⁷⁵⁸, Șinca Nouă;
- Clonța Nicolae, Făgăraș;
- Cocan Ilarie, Mândra⁷⁵⁹;
- Conora Ion, Boholt⁷⁶⁰;
- Comanescu Iosif sen[ior], Codlea⁷⁶¹;

1916 se retrage cu armata română în Muntenia, apoi în Moldova, stabilindu-se în parohia vacantă Coșești din județul Vaslui, unde a slujit timp de doi ani și jumătate. Amănunte despre viața și activitatea sa în lucrarea sa autobiografică: Ion Broșu, *Amintiri din viața preoțească, adunate și scoase la iveală după o păstorire de peste 50 de ani*, Brașov, Tipografia Astra, 1936.

⁷⁵¹ Sirnea, județul Brașov. A fost refugiat în Moldova din septembrie 1916 până în februarie 1919. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 56.

⁷⁵² Luieriu, județul Mureș.

⁷⁵³ Potoc, județul Caraș-Severin.

⁷⁵⁴ Urisiu, județul Mureș.

⁷⁵⁵ După Grigore N. Popescu, Căndea Ioan, a fost refugiat în Oltenia, Moldova și Rusia între 15 septembrie 1916 și 22 noiembrie 1918. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 279.

⁷⁵⁶ Avrig, județul Sibiu.

⁷⁵⁷ Filea, județul Mureș.

⁷⁵⁸ În raportul nr. 195 din 7 februarie 1936 al Plășii Arpașul de Jos către prefectura din Făgăraș se menționează că preotul a fost „[...] urmărit în 1916 pentru purtarea sa demnă și românească, s-a refugiat în pădurea Strâmba, unde după câteva zile de pribegie a fost prins și arestat. Dus la Șinca Veche, condamnat la moarte, însă, cu ajutorul câtorva prieteni și cunoscuți din Șinca Veche, a fugit din închisoare și vreo 7 zile a umblat ascuns prin pădurile de pe hotarul comunei. La retragerea armatei române a luat calea pribegiei și s-a refugiat împreună cu preoteasa Anastasia în orașul Roman. Mai târziu a ajuns în Bolsoaiavisca, lângă orașul Elisabetgrad. S-a reîntors la domiciliu în anul 1918 după ocuparea, din nou, a Transilvaniei de armata română”. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 116-117.

⁷⁵⁹ Mândra, județul Brașov. Refugiat în România și în Rusia din septembrie 1916 până în decembrie 1918. A se vedea: *Ibidem*, p. 120.

⁷⁶⁰ Boholt, județul Brașov. Refugiat în Moldova între septembrie 1916 și februarie 1919. A se vedea: *Ibidem*, p. 120.

⁷⁶¹ Codlea, județul Brașov. A fost refugiat în Moldova între 14 septembrie 1916 și 1918. A se vedea: *Ibidem*, p. 56.

- Comanescu Iosif jun[ior], Ghimbav⁷⁶²;
- Copos Gheorghe, Cristur⁷⁶³;
- David Timotei, Scorei⁷⁶⁴;
- Dan Ion, Șard;
- Debu Petru⁷⁶⁵, Toderița⁷⁶⁶;
- David Dionisie, Scorei;
- Doican Ion, Sebeșul de Jos⁷⁶⁷;
- Dragolea Ion, Vulcan⁷⁶⁸;
- Duma Ion, Săcal⁷⁶⁹;
- Duma Ion, Petroșani;
- Dragomir Trandafir, Arpașul Inf[erior]⁷⁷⁰;
- Dragomir Toma⁷⁷¹, Porcești⁷⁷²;
- Demian Ion, Nucet⁷⁷³;
- Enescu Gheorghe, Moeciul Inf[erior]⁷⁷⁴;

⁷⁶² Ghimbav, județul Brașov.

⁷⁶³ Cristur, județul Hunedoara.

⁷⁶⁴ Refugiat în Oltenița, apoi în Moldova din 15 august 1916 până în 20 ianuarie 1919. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 120.

⁷⁶⁵ Petru Debu (1886-1942): preot ortodox, a participat ca delegat al cercului electoral I Brașov la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. După Marea Unire a fost deputat și senator în Parlamentul României. A se vedea: Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan (coordonatori), *Dicționarul personalităților Unirii*, p. 136.

⁷⁶⁶ Toderița, județul Brașov. Refugiat în România, apoi în Rusia din septembrie 1916 până în decembrie 1918. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 120.

⁷⁶⁷ Refugiat în Oltenia și Moldova, între 12 august 1916 și 31 decembrie 1917. A se vedea: *Ibidem*, p. 279.

⁷⁶⁸ A fost refugiat în Moldova timp de doi ani și trei luni. A se vedea: *Ibidem*, p. 56.

⁷⁶⁹ Săcal, județul Mureș.

⁷⁷⁰ Arpașu de Jos județul Sibiu. Refugiat în Oltenia, apoi în Moldova și în Rusia din 20 august 1916 până în 28 noiembrie 1918. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 120.

⁷⁷¹ A fost arestat și închis la Cluj timp de șase săptămâni, apoi a fost internat la Zombor între 15 septembrie 1916 și 18 noiembrie 1918. A se vedea: *Ibidem*, p. 268.

⁷⁷² Astăzi Turnu Roșu din județul Sibiu.

⁷⁷³ Nucet, județul Sibiu.

⁷⁷⁴ Moeci de Jos, județul Brașov. A fost refugiat în Moldova, Basarabia și Rusia din 15 septembrie 1916 până în 20 noiembrie 1918. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 56.

- Enescu Isaia, Cheia⁷⁷⁵;
- Fara Nicolae, Ludoș⁷⁷⁶;
- Făgărășan Solomon, Drăguș⁷⁷⁷;
- Gâlea Andrei⁷⁷⁸, Porcești;
- Giurca Ion, Colun⁷⁷⁹;
- Giurgiu Toma, Porcăreni⁷⁸⁰;
- Gliga Vasile⁷⁸¹, Ibănești;
- Gogonea Aron, Poiana Mărului⁷⁸²;
- Grama Constantin⁷⁸³;
- Hamzea Ion, protop[op] Zernești⁷⁸⁴;

⁷⁷⁵ Cheia, județul Brașov. A fost refugiat în Moldova și în Basarabia între 24 septembrie 1916 și 21 mai 1919. A se vedea: *Ibidem*, p. 56.

⁷⁷⁶ Ludoș, județul Sibiu.

⁷⁷⁷ Drăguș, județul Brașov. Refugiat în Oltenia, apoi în Moldova din 1 noiembrie 1916 până în 10 decembrie 1918. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 121.

⁷⁷⁸ Andrei Gâlea (1883-1975): preot ortodox, consilier arhiepiscopesc la Mitropolia Ardealului din Sibiu, slujitor la Catedrala Mitropolitană și autor a diferite studii istorice. A fost hirotonit diacon de mitropolitul Ioan Mețianu în 14 martie 1910 pe seama bisericii din Porcești. În octombrie 1916 s-a retras în Moldova, unde a activat ca profesor la o școală din Fălticeni. A fost evacuat în Ucraina ajungând la Gruskaia, de unde a revenit în Moldova în ianuarie 1918, fiind hirotonit de mitropolitul Pimen Georgescu preot. A fost numit duhovnic al celor două regimente de voluntari ardeleni, „Turda” și „Alba Iulia”, alături de care a participat în campania împotriva bolșevicilor unguri din primăvara anului 1919. Detalii biografice la Mircea Păcurariu, „Preotul consilier arhiepiscopesc dr. Andrei Gâlea”, în Idem, *Cărturari sibieni de altădată*, pp. 479-481.

⁷⁷⁹ Colun, județul Sibiu. Refugiat în Oltenia, apoi în Moldova din 27 august 1916 până în 10 ianuarie 1919. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 121.

⁷⁸⁰ Purcăreni, județul Brașov. A fost refugiat în Buzău între 24 septembrie 1916-octombrie 1918. A se vedea: *Ibidem*, p. 56.

⁷⁸¹ Vasile Gliga: s-a născut în 20 aprilie 1887 și a fost hirotonit de mitropolitul Ioan Mețianu în anul 1911 pentru parohia Ibănești din județul Mureș. A fost arestat în septembrie 1916 și i s-a stabilit domiciliu forțat timp de șase săptămâni în localitatea Sân-Giorgiu de Meseș, astăzi județul Sălaj. După ce a revenit a fost hărțuit permanent de autoritățile maghiare, care până în noiembrie 1918 i-au intentat 15 procese. A se vedea: *Ibidem*, p. 202.

⁷⁸² Poiana Mărului, județul Brașov. A fost refugiat în Moldova și în Ucraina din septembrie 1916 până în decembrie 1918. A se vedea: *Ibidem*, p. 56.

⁷⁸³ Preot ortodox în Râușor, lângă orașul Făgăraș din județul Brașov, refugiat în România. A se vedea: *Ibidem*, p. 122.

⁷⁸⁴ Zărnești, județul Brașov. A fost refugiat în Tecuci în perioada 6 octombrie 1916-20 decembrie 1918. A se vedea: *Ibidem*, p. 56.

- Ioanovici Teofil⁷⁸⁵, Livezeni⁷⁸⁶;
- Iosan Iuliu, Briznic⁷⁸⁷;
- Judele Valeriu⁷⁸⁸;
- Leuca Petru, Satulung⁷⁸⁹;
- Literat Valeriu⁷⁹⁰;
- Lupu Zaharie, Hodac;
- Manole Dumitru⁷⁹¹, Tărlungeni;
- Matei Ion, Sebeșul de Sus⁷⁹²;
- Matei Vasile, Lancrăm⁷⁹³;
- Matei Vasile, Râpa de Jos⁷⁹⁴;
- Maxim Traian, Avrig⁷⁹⁵;

⁷⁸⁵ În septembrie 1916 s-a refugiat prin defileul Jiului la Târgu-Jiu, apoi la Craiova, București și Vaslui, unde a fost numit preot în parohia Rafaila de către Episcopia Hușilor. În 1917 a trecut în Ucraina la Alescky în regiunea Kerson, de unde a revenit în Moldova, apoi în localitatea sa Livezeni. În 1923 a strâns osemintele soldaților români căzuți în zona Hațegului și a organizat un cimitir al eroilor în jurul noii biserici din Livezeni. A se vedea: *Ibidem*, pp. 137-138.

⁷⁸⁶ Livezeni, județul Mureș.

⁷⁸⁷ Briznic, județul Hunedoara.

⁷⁸⁸ Înainte de Primul Război Mondial a fost preot ortodox în comuna Mărgineni din județul Brașov, ulterior fiind ales protopop de Șercaia. Între septembrie 1916 și mai 1919 s-a refugiat în România și în Rusia. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 121.

⁷⁸⁹ Satulung, județul Brașov. A fost refugiat în Moldova și în Rusia din septembrie 1916 până în mai 1919. A se vedea: *Ibidem*, p. 56.

⁷⁹⁰ Valeriu Literat (1895-1972): preot ortodox și istoric cu numeroase contribuții în domeniul istoriei artei, membru corespondent al Comisiei Monumentelor Istorice pentru Transilvania, președinte al despărțământului ASTRA Făgăraș. Între 1907-1919 a slujit ca preot paroh în Luța, iar între 1920-1942 a activat ca profesor la Liceul „Radu Negru” din Făgăraș. Între 1951-1953 este închis de către regimul comunist. Detalii biobibliografice la: Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români*, pp. 336-337.

⁷⁹¹ În raportul primăriei Tărlungeni către pretura plășii Săcele din județul Brașov, nr. 323 din 25 februarie 1936, se menționează: „În anul 1916 s-a retras cu oștirea română. A încetat din viață în anul 1918 în timpul pribegiei în Moldova, lăsând pe urma sa o soție și cinci copii”. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 48.

⁷⁹² Refugiat în Oltenia, Moldova și Rusia, între 20 august 1916 și 10 ianuarie 1919. A se vedea: *Ibidem*, p. 279.

⁷⁹³ Lancrăm, județul Alba.

⁷⁹⁴ Râpa de Jos, județul Mureș.

⁷⁹⁵ Refugiat în Oltenia, Moldova și Rusia, între 15 septembrie 1916 și 15 ianuarie 1919. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 279.

- Maximilian Iosif⁷⁹⁶, Braşov[ul] Vechi⁷⁹⁷;
- Mereţ Vasile, Braşov⁷⁹⁸;
- Micu Moise, Poiana Mărului⁷⁹⁹;
- Morariu Iosif, protop[op] Dobra⁸⁰⁰;
- Moşoi Ion, Şimon⁸⁰¹;

⁷⁹⁶ A slujit la biserica „Adormirea Maicii Domnului” din Braşovul Vechi între anii 1896-1922.

⁷⁹⁷ Astăzi cartier al oraşului Braşov.

⁷⁹⁸ A fost refugiat la Iaşi între 25 septembrie 1916 şi 5 decembrie 1918. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoţimea română şi întregirea neamului. Temniţe şi lagăre*, p. 56.

⁷⁹⁹ În 5 decembrie 1936 declara următoarele: „Comuna Poiana Mărului este curat românească şi ortodoxă, cu 700 familii. A avut întotdeauna 2 preoţi. Eu sunt fiu de preot, care am urmat în locul tatălui meu şi m-am preotit în 25 martie 1887. La început, am servit cu un preot Gheorghe Puşcar, care a decedat în 1894. În anul 1898 a venit ca preot Aron Gogonea, ceva mai în vârstă decât mine, fiu de ţăran fruntaş din comună. A fost un vrednic preot, un bărbat muncitor, cinstit şi drept. Cu el am trăit şi am muncit în via Domnului 34 de ani în cea mai frăţească dragoste, aşa că eram pildă în toată arhieria, deşi nu eram nici rudenii, dar vecini şi prieteni din fragedă copilărie. A decedat în anul 1932 răpus de suferinţe, lăsând regrete unanime tuturor şi mi-a mult mie căci am pierdut pe bunul meu tovarăş. Odată cu retragerea armatei române, am plecat la drum de pribegie lăsându-ne casa pustie şi tot avutul pe seama a două servitoare; preoteasa plecase la fiica mea în Araci judeţul Trei Scaune, aproape de Sfântu Gheorghe, căci pe ginerele meu Aurel Nistor fost preot acolo, iar astăzi protopop în Sfântu Gheorghe, încă din ziua de 15 august l-au luat din biserică jandarmii ungureşti, l-au bătut şi nu l-au mai oprit până la Şopron, iar soţia a rămas acasă cu 5 copii, dintre care cea mai mică o alăpta. Odată cu mine a plecat şi colegul meu pr[eotul] Aron Gogonea împreună cu soţia şi cu doi copii. De la Vama Giuvala (Bran) ne-am despărţit. El a pornit spre Bucureşti, iar eu spre Piteşti, unde am vândut cei trei cai, căruţa şi hamurile la armată, ne-am suit în tren şi ne-am oprit în oraşul Roman, unde am stat până în 1917, când a început ofensiva la Mărăşeşti, când statul român ne-a trimis în Rusia, unde am descălecat în Ucraina, comuna Horoczkaica, până în primăvara anului 1918, când iarăşi ne-a chemat în Moldova, la Ruginoasa. Prea Sfinţitul Teodosie mi-a dat post de preot la Serbeşti judeţul Roman, apoi am fost mutat prin înalta dispoziţie a Sfinţiei Sale la Galbini judeţul Tecuci şi mi s-a făcut propunerea să rămân pentru totdeauna acolo. Nu m-am învoit căci sufletul îmi ardea de dorul familiei şi plaiurilor, unde am crescut şi am trăit, dar numai în 1919 în martie m-am reîntors acasă, căci mă temeam de persecuţii. Firea cea blândă a moldovenilor şi bunătatea lor caracteristică ne-a uşurat foarte mult calvarul suferinţelor, pe care le-am purtat mai uşor, mi-am câştigat şi mulţi prieteni cu deosebire preoţi şi intelectuali din Roman şi din jur, care mă încurajau în tot felul, chiar şi cu ajutoare băneşti, între care a fost şi Prea Sfinţitul Episcop Teodosie şi preotul din Elisabeta Doamna de lângă Roman, care m-a cercetat chiar acasă în satul meu, cu care şi astăzi sunt în corespondenţă”. A se vedea: *Ibidem*, pp. 54-55.

⁸⁰⁰ Dobra, judeţul Hunedoara.

⁸⁰¹ Şimon, judeţul Braşov. A fost refugiat în Moldova şi Rusia între 20 septembrie 1916-10 ianuarie 1919. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoţimea română şi întregirea neamului. Temniţe şi lagăre*, p. 57.

- Manta Ion sen[ior], Gura Râului⁸⁰²;
- Manta Ion jun[ior], Gura Râului;
- Nan Ion, Râșnov⁸⁰³;
- Nicoară Matei, Rucăr⁸⁰⁴;
- Neagu Mihail, Cinade⁸⁰⁵;
- Oltean Alecsandru, Jabenîța⁸⁰⁶;
- Oprean Aurel, Mihăești⁸⁰⁷;
- Păcurar Avram, protop[op] Miercurea⁸⁰⁸;
- Pascu Ion, Turcheș⁸⁰⁹;
- Paștea Gavril⁸¹⁰, Sărata⁸¹¹;
- Pop Ion⁸¹², Sâmbăta de Sus⁸¹³;
- Pop Vichente⁸¹⁴;
- Popa Ion⁸¹⁵, Arpașul de Sus⁸¹⁶;

⁸⁰² Gura Râului, județul Sibiu.

⁸⁰³ În octombrie 1916 s-a refugiat în Moldova, iar în ianuarie 1917 s-a înrolat preot militar în armata română. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 57.

⁸⁰⁴ Rucăr, județul Brașov. Refugiat în Moldova și în Rusia între 2 septembrie 1916 și 4 decembrie 1918. A se vedea: *Ibidem*, p. 121.

⁸⁰⁵ Cenade, județul Alba.

⁸⁰⁶ Jabenîța, județul Mureș.

⁸⁰⁷ Astăzi Ciceu-Mihăiești, județul Bistrița-Năsăud.

⁸⁰⁸ Probabil Miercurea Sibiului, județul Sibiu.

⁸⁰⁹ Turcheș, județul Brașov. S-a refugiat în Moldova din septembrie 1916 până în 1918. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 57.

⁸¹⁰ Refugiat alături de armata română în Oltenia, ulterior în Moldova și în Rusia. A se vedea: *Ibidem*, p. 279.

⁸¹¹ Sărata, județul Bistrița-Năsăud.

⁸¹² S-a refugiat în Moldova odată cu retragerea armatei române din Transilvania. Din 1917 până în august 1918 a pribegit prin Rusia. Întors acasă a fost arestat de unguri și închis la Cluj între 1 august și 20 octombrie 1918. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 116.

⁸¹³ Sâmbăta de Sus, județul Brașov.

⁸¹⁴ Sau Vincențiu, preot ortodox în Sâmbăta de Sus, județul Brașov, s-a refugiat în Moldova și în Rusia între august 1916 și vara anului 1917. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 121.

⁸¹⁵ A fost arestat în data de 9 decembrie 1917 și închis la Sibiu, apoi la Cluj până în 30 decembrie 1917. Îmbolnăvindu-se este eliberat și trimis acasă, însă i se aplică o amendă de 6000 coroane. A se vedea: *Ibidem*, p. 276.

⁸¹⁶ Arpașu de Sus, județul Sibiu. Refugiat în Oltenia, apoi în Moldova din 20 august 1916 până

- Popa Alecsandru, Lissa;
- Popea Victor, Satulung⁸¹⁷;
- D[octo]r Popescu Cornel, protop[op] Hațeg;
- Plotogea Ilariu⁸¹⁸, Tohanul Nou⁸¹⁹;
- Plotogea Victor⁸²⁰, Tohanul Nou;
- Popovici Zenovie, Satulung⁸²¹;
- Prie Constantin⁸²², Săcădate⁸²³;
- Proca Constantin, Râșnov⁸²⁴;
- Purece Dumitru⁸²⁵;
- Pușcariu Victor, Sohodol⁸²⁶;
- Răduleț Matei, Făgăraș⁸²⁷;
- Răduleț Vasile, Făgăraș⁸²⁸;
- Radu Dionisie, Aluniș⁸²⁹;
- Runcean Iosif, Măgura⁸³⁰;

în 15 ianuarie 1919. A se vedea: *Ibidem*, p. 121.

⁸¹⁷ Refugiat în Moldova între septembrie 1916 și decembrie 1918. A se vedea: *Ibidem*, p. 57.

⁸¹⁸ După ce s-a întors din refugiu din Vechiul Regat a fost închis de unguri timp de o lună în închisoarea din Cluj. A se vedea: *Ibidem*, p. 49.

⁸¹⁹ Tohanu Nou, județul Brașov.

⁸²⁰ Capelan ortodox în Tohanul Nou. S-a refugiat în Moldova și Rusia între 4 octombrie 1916 și 15 martie 1919. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 57.

⁸²¹ Refugiat în Moldova între 23 septembrie 1916 și 10 decembrie 1918. A se vedea: *Ibidem*, p. 57.

⁸²² Refugiat în Oltenia, Moldova și în Rusia, între 10 septembrie 1916 și 20 ianuarie 1919. A se vedea: *Ibidem*, p. 279.

⁸²³ Săcădate, județul Sibiu.

⁸²⁴ Refugiat în România doi ani și trei luni. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*.

⁸²⁵ Preot ortodox în Hurez, lângă orașul Făgăraș, refugiat în România. A se vedea: *Ibidem*, p. 122.

⁸²⁶ Refugiat în București, Iași și Ucraina între 10 septembrie 1916 și 6 decembrie 1918. A se vedea: *Ibidem*, p. 57.

⁸²⁷ Preot ortodox în Berivooi Mari din județul Brașov, refugiat în România, apoi în Rusia din august 1916 până în ianuarie 1919. A se vedea: *Ibidem*, p. 121.

⁸²⁸ Preot ortodox în Berivooi Mici din județul Brașov, refugiat în România, apoi în Rusia din august 1916 până în ianuarie 1919. A se vedea: *Ibidem*.

⁸²⁹ Aluniș, județul Cluj.

⁸³⁰ Măgura, județul Brașov. Refugiat cu soția și opt copii, timp de doi ani și jumătate, în comuna Tălpigi din județul Tecuci. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*.

- Rusan Sebastian⁸³¹, Vulcan;
- Sabo Samuil, Blaj;
- Sălăgean Ion, Idicel Sat⁸³²;
- Sălăgean Victor, Săcămaș⁸³³;
- Șandru Victor⁸³⁴, Lupeni⁸³⁵;
- Solca Gheorghe, Calbor⁸³⁶;
- Stravoi Ion, Zernești⁸³⁷;
- Sucișu Pavel, Deda⁸³⁸;
- Șuiaga Emanuil, Lăpușnic⁸³⁹;
- Slăvescu Victor, Mohu⁸⁴⁰;
- D[octo]r Stanciu Ion, Ludoș;

⁸³¹ Sebastian Rusan (1884-1956): preot și protopop ortodox ardelean, episcop al Maramureșului, arhiepiscop al Iașilor și mitropolit al Moldovei (1950-1956). Originar din Secășel, județul Alba, a studiat la gimnaziul din Blaj și la Institutul Teologic din Sibiu. Preot paroh în Crăciunești și Vulcan, preot militar în Primul Război Mondial, administrator protopopesesc în Hațeg, paroh în Ocna Sibiului, apoi în Odorhei și Satu Mare. Cu o activitate administrativ-gospodărească importantă și rămas văduv a fost ales episcop al Maramureșului în 1947, apoi arhiepiscop la Suceava și mitropolit la Iași. Amănunte biografice la: Ion Vicovan, *Mitropolitul Sebastian Rusan (1950-1956)-o flacără aprinsă într-o epocă de întuneric*, Iași, Editura Performantica, 2008.

⁸³² Astăzi Idicel-Pădure, județul Mureș.

⁸³³ Săcămaș, județul Hunedoara.

⁸³⁴ A fost arestat în 15 august 1916 și internat în tabăra deținuților politici din Hațeg, apoi în lagărul militar din Nezsider lângă Neusiedlersee. În primăvara lui 1917 a fost transportat la Budapesta și apoi internat în comuna Farău din Bihor, unde a rămas până la 1 iulie 1918, când i s-a permis să se întoarcă în Lupeni. În toamna anului 1918 a preluat de la autoritățile maghiare administrarea comunei Lupeni și a organizat, alături de ceilalți preoți români din localitate, Consiliul Național Român și garda națională, menită să mențină ordinea. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 134.

⁸³⁵ Lupeni, județul Hunedoara.

⁸³⁶ Calbor, județul Brașov. Refugiat în România, apoi în Rusia din septembrie 1916 până în februarie 1919. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 121.

⁸³⁷ Zărnești, județul Brașov. Refugiat la Bârlad între septembrie 1916 și 14 martie 1917. A se vedea: *Ibidem*, p. 57.

⁸³⁸ Deda, județul Mureș.

⁸³⁹ Lăpușnic, județul Hunedoara.

⁸⁴⁰ Capelan greco-catolic în Mohu, județul Sibiu. S-a refugiat în Moldova și Ucraina din 15 septembrie 1916 până în 23 decembrie 1918. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 280.

- Tișca Gheorghe, Moeciul de Sus⁸⁴¹;
- Truța Gheorghe, Coșna⁸⁴²;
- Vasu Gheorghe, Voila⁸⁴³;
- Zaharie Bartolomei⁸⁴⁴;
- Zorca Iacob, Vlădeni⁸⁴⁵.

Date statistice:

Au fost internați 140 preoți, în total 113 ani și 2 luni, 14 zile. Alți preoți internați 112 (fără date precise). Închiși în temniță 86 preoți, 65 ani, 6 luni, 21 zile. Preoți duși în pribegie 106. Preoți omorâți 4 și un cleric. Preoți osândiți la moarte 4. Preoți osândiți la închisoare 15, în total 85 ani, 6 luni. Au murit în închisoare 3 preoți. Au murit în pribegie 7 preoți. Au murit în urma suferințelor 28 preoți. Au stat în închisoare 3 preotese, 1 an, 3 luni, 8 zile. Au fost internate 16 preotese, 14 ani, 4 luni, 8 zile⁸⁴⁶.

⁸⁴¹ Moeciul de Sus, județul Brașov. A fost întemnițat la Cluj în 16 septembrie 1916. Eliberat, s-a refugiat în Moldova, apoi în Basarabia, unde a decedat în 1917. A se vedea: *Ibidem*.

⁸⁴² Coșna, județul Suceava (până în anul 1918 această localitate a fost parte integrantă a ținutului Năsădului).

⁸⁴³ Voila, județul Brașov. La 16 noiembrie 1916 a fost arestat și întemnițat o lună la Brașov. După ce a fost eliberat s-a refugiat în Moldova până în toamna anului 1918. A se vedea: Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, p. 122.

⁸⁴⁴ Preot ortodox în Ludișor, județul Brașov, refugiat în Muntenia, apoi în Moldova până în noiembrie 1918. A se vedea: *Ibidem*.

⁸⁴⁵ Vlădeni, județul Brașov. Refugiat în România și în Rusia din septembrie 1916 până în decembrie 1918. A se vedea: *Ibidem*, p. 58.

⁸⁴⁶ Notă Sebastian Stanca: „După ce mulți preoți nu și-au precizat datele personale exact, statistica de mai sus nu poate fi considerată completă. Un interes mai viu pentru cauza lor proprie cred că va înlătura această lacună. Actele celor însemnați în această carte sunt depuse în arhiva consistoriului din Cluj, sub n[umăr] 4612 III.539, 1922”.

Încheiere:

Viața preotului român din Transilvania din adâncul vremilor celor mai depărtate până astăzi a fost o viață plină de suferințe. Istoria Ardealului⁸⁴⁷ nostru a fost o simplă viață de „sate și preoți”⁸⁴⁸, smerită și dureroasă. După cum viața poporului român s-a scurs pururea în albia suspinelor, așa și viața preotului român, care era parafulgerul, în care loveau toate fărâdelegile, a fost un trai umilit și amar⁸⁴⁹.

„Pe când preoții altor neamuri se bucurau de scutinițe și favoruri însemnate din partea statului, preoții români erau siliți să îndure toate lipsurile și asupririle în rând cu credincioșii lor. Adeseori, poruncile mai înalte îi alungau din sate și îi despoiau de avutul lor. Din partea diregătorilor întâmpinau cuvinte de batjocură și mustrare. Astfel, au rămas avizați numai la darul de bunăvoie al credincioșilor împărțind cu ei frățește zilele cele multe de durere și puținele clipe de bucurie”⁸⁵⁰.

Din vremea asupra căreia se poate răsfrânge o rază de lumină până azi, toate mărturiile istoriei recunosc povestea tristă și mohorâtă a preotului român din Ardeal.

Pe vremea principilor calvini li se spunea apriat preoților români, că ei nu sunt socotiți cetățeni ai Ardealului, ci numai niște venetici tolerați, după bunul plac al stăpânilor țării.

Preotul român nu avea venite ca să poată duce un trai cinstit și să-și câștige o cultură superioară, nu aduna zeciuiala⁸⁵¹ de la popor ca preoții

⁸⁴⁷ Pentru o lucrare recentă de istorie a Transilvaniei, accesibilă publicului larg, vezi: Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane/ Editura Eikon, 2013.

⁸⁴⁸ Expresie preluată din titlul cărții lui Nicolae Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, publicată în anul 1902 la București. A se vedea: Nicolae Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, ediție critică de I. Oprișan, București, Editura Saeculum, 2007.

⁸⁴⁹ Pentru istoria bisericească a românilor din Transilvania de la începuturi până la Marea Unire vezi lucrare de sinteză a părintelui academician Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș pînă în 1918*, Cluj-Napoca, Imprimeria „Ardealul”, 1992.

⁸⁵⁰ Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, Editura Arhiecezană, 1918, p. 52; a se vedea și Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, introducere, note și comentarii de Doru Radosav, ediția a III-a, Cluj-Napoca, Editura Dacia XXI, 2011.

⁸⁵¹ „Zeciuiala”, „decima” sau „dijma” reprezintă impozitul bisericesc feudal de sorginte biblică și natură occidentală pe care fiecare credincios catolic era nevoit să-l plătească, în bani sau în

altor neamuri, ci trebuia să dea ei înșiși zeciuiala preoților de altă lege⁸⁵².

Preoții români erau îndatorați să săvârșească toate lucrările grele alături de parohienii lor în pământul străinilor. Religia ortodoxă era declarată de erezie, iar ei, reprezentanții tipici ai religiei, erau persecutați, iobagi în adevăratul înțeles al cuvântului.

În veacul al XVII-lea s-au fâgăduit preoților români mai multe scutinte pentru ca să-i ademenească de a primi reformația, dar rămânând acești preoți statornici în credința străbună, toate promisiunile au rămas literă moartă. Iar după ce stăruințele reformatilor au avut un rezultat prea iluzoriu se pornește înverșunare și mai mare împotriva preoților⁸⁵³. Legile dietelor apasă în modul cel mai îngrozitor asupra episcopilor și a preoților români. Aprobatele și Compilatele⁸⁵⁴ sunt pravila⁸⁵⁵ cea mai neagră și urgisită, care mărturisește limpede urgia dezlănțuită asupra preotului și poporului român.

produce naturale, episcopiei în jurisdicția căreia se afla. O dată cu izbucnirea și răspândirea Reformei religioase, plata decime a fost reorientată spre noile biserici ale reformei, luterană și calvină, toți creștinii fiind obligați să achite decima propriului cler, situație normată juridic până în veacul al XIX-lea. Detalii despre decima bisericească din Transilvania la: Georg Daniel Teutsch, *Das Zehntrecht der evangelischen Landeskirche A.B. in Siebenbürgen. Eine Rechtsgeschichtliche Abhandlung*, Schässburg, in Commission bei C. J. Habersang, 1858.

⁸⁵² Observația lui Stanca se referă mai ales la românii ardeleni de pe „Pământul Crăieșc”, teritoriul, unde au fost așezați coloniștii sași în Evul Mediu, care până la Revoluția de la 1848 erau obligați, prin lege, să-i achite decima preotului evanghelic sau din localitate sau din apropiere, această obligație având a fi achitată inclusiv de către preoții români. Detalii la Loránd L. Mádlly, *De la privilegiu la uniformizare. Sașii transilvăneni și autoritățile austriece în deceniul neoabsolutist (1849-1860)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008, pp. 225-255.

⁸⁵³ Pentru amănunte referitoare la Biserica Ortodoxă din Transilvania în perioada principilor calvini a se vedea: Ana Dumitran, *Religie ortodoxă-Religie reformată. Ipostaze ale identității confesionale a românilor din Transilvania în secolele XVI-XVII*, Cluj-Napoca, Editura Nereimia Napocae, 2004.

⁸⁵⁴ Este vorba despre „*Approbatæ et Compilatæ Constitutiones*”, colecția de legi din Transilvania, care conține hotărârile dietelor ardeleni, adoptate între anii 1541-1653. Împreună cu „*Tripartitum*” lui Werbőczy, formau codicele juridic al Transilvaniei. Colecția era împărțită în cinci părți: dreptul bisericesc, dreptul de stat, dreptul clasei privilegiate, procedura de judecată, mențiuni speciale de drept administrativ. Cuprindea și alte norme, precum și concepția de *Tripartitum*. Codifica deplina stăpânire a nobilimii, având la bază sistemul „religiilor recepte” și al „națiunilor privilegiate”, cât și legarea de glie a țăranilor. O traducere românească a acestora, însoțită de un studiu introductiv a se vedea la: Liviu Marcu (editor), *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei (1653)*, traducere, studiu introductiv și note de Alexandru Herlea, Valeriu Șotropa, Romul Pop, Iuliu Nasta, Ioan N. Floca, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1997.

⁸⁵⁵ „Pravilă”, înseamnă în limba română veche „lege” sau „normă” juridică.

Lipsa de drepturi și iobăgia⁸⁵⁶ asupra primise confirmare solemnă în legislația țării și executate cu hiper-zel deosebit de dirigătorii vremii.

Preotul român ara, grăpa, semăna, făcea căraușie domnului de pământ, plătea dijmă și nu odată a gustat din pleasna bicelor argaților nemeșești. În urma acestui tratament neomenos și a nesfârșitelor contribuții enorm de mari preoțimea era săracă și ingenuncheată.

Nici veacul al XVIII-lea nu are un ceriu mai senin. Propaganda catolică promite mult, dar nu realizaseră nimic. Dimpotrivă, patima răzbunătoare e și mai înverșunată împotriva celor ce nu vor să-și lepede legea. Puși la lucrări incompatibile cu poziția lor, erau bătuți cu bețe, alungați de pe moșie, aruncați în închisori, obligați la robotă și dare grea⁸⁵⁷. Și pe lângă năpăstuirile ce aveau să le sufere din partea dirigătorilor statului aveau să îndure prigoniri și din partea unor episcopi fanatici, înjuțați la interesele străinilor, iar cei din Banat din partea ierarhiei sârbești, care consideră pe preoții români iobagi bisericești⁸⁵⁸.

Din cauza mizeriei de care era legat preotul nu-i mirare că tagma

⁸⁵⁶ „Iobăgia” a fost o instituție specifică feudalismului, caracterizată prin dependența personală a țăranului față de stăpânul feudal, căruia îi presta redevențe în muncă, în natură și în bani. În Transilvania a fost desființată abia în anul 1848. Amănunte despre instituție și realitatea ei istorică în Ardeal la: David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, volumele I-III, București, Editura Academiei Române, 1967-1968; Idem, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea*, volumele I-II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986; Idem, *Problema iobăgiei în Transilvania: 1700-1848*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.

⁸⁵⁷ Stanca face referire la rezistența ortodoxă în fața impunerii forțate a uniației sau unirii cu Roma în cursul secolului al XVIII-lea. Pentru amănunte despre istoria ortodoxiei ardelenе în perioada respectivă a se vedea: Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764*, Blaș, Tipografia Seminarului Archidieceșan, 1902; Ion Mateiu, *Vacanțele Mitropoliei ortodoxe din Ardeal în veacul al XVIII-lea. Documente inedite*, Cluj, Tipografia Dr. S. Bornemisa, 1922; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918*, pp. 193-274; Mihai Săsăujan, *Politica bisericească a Curții din Viena în Transilvania (1740-1761)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002; Idem, *Habsburgii și Biserica Ortodoxă din Imperiul austriac (1740-1761). Documente*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003; Silviu Dragomir, *Istoria desrobirei religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, volumele I-II, ediție și studiu introductiv de Sorin Șipoș, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2012.

⁸⁵⁸ Despre relațiile interortodoxe româno-sârbești din Banat și mișcarea de separație ierarhică a românilor de sârbi în veacul al XIX-lea a se vedea: Lucian Mic, *Relațiile Bisericii Ortodoxe Române din Banat cu Biserica Ortodoxă Sărbă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca/Caransebeș, Presa Universitară Clujeană/Editura Episcopiei Caransebeșului, 2013.

preoțească n-a putut recruta elemente superioare în cultură.

În veacul al XIX-lea după ce s-au înființat seminariile sistematice⁸⁵⁹, starea culturală a preoțimii române se ridică cu pași repezi. Dar în măsura în care se cimentează trăinicia și energia militantă a preotului român, crește și presiunea organelor statului, dușmane acestui preot. Prin ștergerea iobăgiei scapă și preotul român de robota brutală, dar suferințele nu se potolesc, căci toată urgia trece pe teren politic.

Stăpânirea Imperiului Habsburgic⁸⁶⁰ a înțeles că elementul cel mai rezistent în truda de a-și realiza scopurile politice e preotul român și asupra acestuia își îndreaptă toate fulgerele de mânie. Ochiul de Argos, al stăpânirii politice, vede în fiecare preot român un trădător de patrie și în consecință pornește o goană pătimașă împotriva tagmei preoțești întregi. Prigonirile de toate neamurile se țin în lanț, preotul român e spionat mereu de organele statului, sub cele mai absurde motive e tras în judecăți, i se fac procese, i se dictează pedepse grele și nici una dintre păturile intelectuale ale poporului român n-are să înregistreze atâta mucenicie ca preoțimea română.

Trezirea statului ungar, când încearcă cu momelile ajutoarelor bănești să ispitească această preoțime și să o alunece în apele maghiarizării, a fost prea târzie. Preoțimea, amărâtă până în adâncul sufletului de nelegiuirile trecutului, era deja oțelită în lupta națională și nici ispita lui Iuda, nici baionetele jandarmilor și nici urgia pedepselor și a temnițelor n-a mai putut-o clătina de la împlinirea datoriei sale.

În cursul atâtor veacuri de tratament vitreg, s-a obișnuit cu suferința și cu mizeriile legate de apostolia preoției românești, încât nimic nu o mai putea abate de la calea către realizarea idealului, pe care din ce în ce îl urmărea tot mai conștientă și mai energică.

A fost deci o urmare logică pornirea vrăjmașă a statului unguresc în anul 1916 împotriva preoțimii române, pe care dorea, acum prea târziu,

⁸⁵⁹ Este vorba despre seminariile teologice unite sau greco-catolice din Blaj, Oradea și Gherla, respectiv de seminariile ortodoxe din Sibiu, Arad și Vârșeț, unde s-a format clerul românesc din Transilvania și Banat în secolele XVIII-XIX.

⁸⁶⁰ Despre acest imperiu și dinastia de Habsburg vezi: Erich Zöllner, *Istoria Austriei de la începuturi până în prezent*, volumele I-II, ediția a 8-a, București, Editura Enciclopedică, 1997; Andrew Wheatcroft, *Habsburgii: personificarea unui imperiu*, București, Editura Vivaldi, 2003.

să o distrugă, pentru că acest stat a înțeles prea bine că tocmai această preoțime a fost factorul principal, care a pregătit în sufletul poporului preludiul evenimentelor. Și a fost tot atât de natural ca tocmai preoțimea să facă cea mai energică apostolie pentru realizarea idealului național. Ea a fost cea mai oropsită și cea mai prigonită și în mod firesc a trebuit să reacționeze. Iar reacțiunea, care a fost silită să dăinuiească veacuri întregi s-a prefăcut în evoluția istorică a idealului național. Preoțimea română a pregătit în Ardeal evoluția aceasta și pentru aceasta și-a dat tot și bunuri lumești, munca animalică, robota, lacrimi și suspine, foame și lipsuri și nopți fără hodină, ba și jertfe de sânge, temniță și spânzurătoare și și-a dat tot sufletul său în nădejdea învierii neamului românesc.

Noi, preoțimea anului de veșnică pomenire 1918, am avut fericirea să vedem pecetluită izbânda idealului național. Cu lacrimi de bucurie am întâmpinat răsăritul sfânt al soarelui celui nou aducând prinos, pe altarul patriei întregite, tot sufletul nostru împreună cu sufletul întregului popor românesc.

Vremea trece. Casa cea nouă se înfiripă pe încetul, clădindu-se pe temelia celor mai frumoase nădejdi de viitor. Întruparea ei, însă, întâmpină încă multe obstacole îndârjite, pentru că stăpâniile întunericului sunt încă multe, pândind în cele patru vânturi cu gând hain de destrămare.

Preoțimea română va sta, însăși, în noua orânduire a patriei române neclintită la postul ei, pentru că este călăuzită de cuvântul Scripturii, care îi strigă prin glasul apostolului:

„Pentru aceea având atâta nor de mărturii pus împrejurul vostru stați drept încingându-vă mijlocul vostru cu adevărul și îmbrăcându-vă în zeaua dreptății și încălțându-vă picioarele întru pregătirea evangheliei păcii, pentru că lupta voastră este împotriva stăpânirilor întunericului veacului acestuia, împotriva duhului răutății”⁸⁶¹.

„Și dacă Dumnezeu dintr-atâta moarte ne-a izbăvit pe noi, nădăjduim că tot El ne va mai izbăvi”⁸⁶².

„Măhnirea de seară întru bucuria dimineții se va topi și Dumnezeu ne va umplea de bunătățile casei Sale, pentru că sfântă este biserica Sa și minunată întru dreptate!”⁸⁶³

⁸⁶¹ Efeseni 6, 12-16.

⁸⁶² II Corinteni 1, 10.

⁸⁶³ Psalmul 64, 5.

ADDENDA 1.

Sebastian Stanca

„*Carmen saeculare. Preoțimea română din Ardeal în slujba idealului național*”⁸⁶⁴

Jalnică și dureroasă este povestea preotului român din Ardeal. Din adâncul veacurilor trecute până în pragul zilelor de astăzi viața acestui preot se deapănă în lacrimi și suspine multe, în umiliri și suferințe nemeritate și fără pereche în istoria preoțimii altor popoare.

A fi român în țara ungurească era o crimă în fața cârmuitorilor acestei țări. Iar cel ce cuteza să dea glas credinței sale românești fără sfială, purta pecetea trădătorului de patrie și era scris cu slove de osândă în catastifele negre ale stăpânirii.

Când zidurile mucegăite ale monarhiei austro-ungare începură a se clătina în clocotul înfricoșat al războiului mondial un catastif de listă neagră a luat ființă la Budapesta și pe paginile acestei pravile mincinoase și urgisite au pornit să se înșire tot mai multe nume românești, tot atâtea cruci proaspete în cimitirul suferințelor de veacuri ale neamului românesc.

Și osânda cea mai grea căzuse asupra slujitorilor altarului, pentru că stăpânirea ungurească înțelesese că preoții români au fost vestalele, care au ținut pururea vie flacăra focului credinței naționale în sufletul poporului românesc.

De unde s-a zămislit această ură împintenată împotriva preotului român din Ardeal?

Singurul motiv, ocrotit de stăpânirile tuturor veacurilor a fost faptul, că această preoțime umilită și nenorocită a stat pururea neclintită în slujba unui ideal mare și sfânt, idealul întregirii neamului românesc în granițele sale etnice. În sufletul preoțimii veacurilor trecute acest ideal a trăit contopit cu glasul Evangheliei, în atmosfera miresmelor de tămâie și

⁸⁶⁴ Nota autorului: Conferință ținută la 6 martie 1927 în sala IV a Universității din Cluj, în ciclul de conferințe aranjate de Soc[ietatea] Ort[odoxă] Naț[ională] a femeilor române (textul conferinței a fost publicat în *Renașterea. Organul oficial al Eparhiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului, Geoagiului și Clujului*, an V, număr 15, 10 aprilie 1927, pp. 1-6).

smirnă din bisericuțele de lemn și a fost transmis din veac în veac, ca o pravilă sfântă, pecetluită de lacrimi și sânge din belșug.

Un om singuratic poate fi robit de felurite ideale, concretizate de multe ori în cadre subiective de egoism individual sau de interese materiale trecătoare. Idealul unui popor însă, niciodată nu este o deșertăciune. Idealul unui popor răsare din povața brazdelor robite de munca brațelor dezmoștenite, el naște din evoluția veacurilor, se înfiripă din rostul adevărilor eterne. Răsuflă sănătate, este scânteie din suflete curate și de aceea caută sălaş numai în suflete curate, în caracterele sănătoase, neprihănite și integre.

Și idealul unității noastre naționale a răsărit din brazdele dospite de munca unei iobăgii de veacuri.

În slujba acestui ideal a adus preoțimea română din Ardeal întreg aportul sufletului său. Negura veacurilor trecute ne-a păstrat puține date concrete și precise, în totalitatea sa, însă istoria mărturisește despre un calvar lung și jalnic al preoților români, care au trăit exclusiv prin poporul și pentru poporul lor, au suferit și răbdat toate umilirile alături de acest popor și generații întregi s-au stins, făcând loc altora, care au purces pe același drum și la rândul lor au pierit și ei, tot atâția mucenici fără de nume, lăsând însă, moștenire idealul național integru și fără de prihană.

Istoria Ardealului din cele mai vechi timpuri a fost, cum bine o caracteriza d[omnu]l Iorga⁸⁶⁵, o istorie de sate și preoți, în comparație cu Principatele Române, a căror istorie este o istorie de domnitori și țărani.

„De la Domni vin războaiele și păcile, bisericile și mănăstirile, cărțile și legile [...]. De la țărani au venit holdele, datinile și cântecele, hrana trupului și a sufletului, munca și poezia. [...] Istoria Ardealului nostru e de la început și până astăzi o istorie de țărani și preoți, cu și fără de pământ, cu carte și fără carte, care au muncit numai cu brațele, păstrând obiceiurile și îmbogățind limba prin cânturi, și de țărani care au luptat ca moșneni și soldați, de țărani, care s-au rugat lui Dumnezeu după slova tipărită pentru binele și fericirea lor și pentru

⁸⁶⁵ Nicolae Iorga (1871-1940): istoric, critic literar, poet, memorialist, om politic român, parlamentar, prim-ministru, membru al Academiei Române. Detalii biobibliografice la: Nicholas Nagy-Talavera, *Nicolae Iorga: o biografie*, Iași, Editura Institutul European, 1999; Constantin Bușe, *Nicolae Iorga: 1871-1940*, București, Editura Universității din București, 2001.

iertarea din robie a tuturor”⁸⁶⁶.

Din primele veacuri ale zămislirii sale pe aceste plaiuri, poporul român a fost asemenea blocului de stâncă din alvia râului de munte; a fost izbit cu furie de toate valurile cotropitoare, pornite cu gând să-l spulbere de pe fața pământului. Și a avut un singur loc de scăpare: biserica și un singur mângâietor: pe preotul său.

Preotul acelor vremuri, apostol desculț și necăjit, răsare din mijlocul poporului, ca un profet, scoate din sân o carte și prinde a citi. Fața i se înviorază, glasul se ridică din ce în ce mai cald și mai sonor. Cu multă luare aminte ascultă poporul vorbele lui Iisus, pline de adâncă și limpede înțelepciune, minunile pe care le-a făcut și cât de mult a iubit el pe oameni și cum a pățimit și s-a jertfit pentru mântuirea lor. În liniștea măreață a munților, pe înălțimile acestea luminoase, departe de pământ, aproape de cer, sufletele celor care au trecut prin atâtea dureri, sorb însetate credința cea dătătoare de putere. O cruce de lemn înfipă la gura unei peșteri, înseamnă pragul unei biserici. Zile de sărbătoare se aprind ca niște candelă în întunericul timpului, tot mai larg răsună toaca, tot mai mulți curvioși îi aud chemarea.

Și vremea trece, trec sutele de ani vânturând noroadele și schimbând fața lumii, numai poporul român nebăgat în seamă și pierdut din vederea istoriei rămâne statornic și-n toată lunga-i întunecare nimic nu se tulbură din alcătuirea firii lui, cum a intrat, așa va ieși din munți: același chip, aceeași limbă, același suflet, călăuzit de singurul lui mângâietor și povățuitor, de preotul român (A[lexandru] Vlahuță,⁸⁶⁷ *Din trecutul nostru*, p. 44).

Nu-i mirare, deci, că toate stăpânirile, câte au trecut peste capul acestui popor, au îndreptat împotriva acestui preot uneori săgeți înveninate, alteori ispite dulcege, ca să-l rupă de turma sa, în credința că va putea realiza amenințarea din cuvântul Scripturii: „Bate-voi păstorul și se va risipi turma”⁸⁶⁸. Au bătut păstorii, dar turma nu s-a risipit, pentru

⁸⁶⁶ Nicolae Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, pp. 26-27.

⁸⁶⁷ Alexandru Vlahuță (1858-1919): scriitor, poet, profesor român, autor al celebrei lucrări *România Pitorească*. A se vedea: Valeriu Râpeanu, *Alexandru Vlahuță și epoca sa*, București, Editura Tineretului, 1966.

⁸⁶⁸ Matei 26, 31.

că păstorii aceștia stăteau strajă neadormită în jurul ei și ei sădiseră în sufletul turmei o credință tare, oțelită în suferința tuturor osândelor și în nădejde de dreptate dumnezeiască.

Din vremea asupra căreia se poate răsfrânge o rază de lumină și până azi toate mărturiile istoriei recunosc povestea mâhnită a preotului din Ardeal.

Slavii, care au stăpânit pe aceste meleaguri câteva sute de ani, s-au furișat în sufletul poporului nostru pe îndelete, ademenind mai întâi cuvântul Evangheliei rostit de preotul de la altar. Dar ocularea în tulpină n-a [avut] succes, deoarece această tulpină era mai nobilă și mai sănătoasă decât altoiul. Duhul slav a pătruns în altar, dar n-a putut ieși din cuprinsul acestuia, pentru că cuvântul preotului era de la pragul altarului pe înțelesul poporului și în viața de toate zilele această viață se depăna românește, călăuzită de acest preot, părtaș cu credincioșii săi și la bine și la rău.

Ajungând ungurii stăpâni peste această țară și mai ales după dezbinarea de la 1054⁸⁶⁹ s-a întetit ura lor împotriva bisericii românești. Biserica apuseană pornită spre cuceriri cu un caracter pronunțat de biserică militantă a căutat, la început, să cucerească preoțimea română cu momelile ispitelor. Zădărnicia acestor încercări a iscodit apoi uneltirile de teroare, ocrotite de toate curțile domnitoare.

Regele Bela al IV-lea⁸⁷⁰ în primăvara anului 1234 pune jurământ

⁸⁶⁹ După o lungă perioadă de dispute între creștinătatea latină și cea greacă (datorate pe de o parte, decăderii vechilor centre patriarhale ale Antiohiei, Ierusalimului și Alexandriei, care a condus la polarizarea politicii interne a Bisericii între Roma și Constantinopol, iar pe de alta, disputelor dogmatice (teologia Duhului Sfânt), liturgice (practica postului) și eclesiologice (principiul exercitării autorității în Biserică), în anul 1054 cardinalul Humbert de Silva Candida, în numele papei Leon al IX-lea, și patriarhul Mihail I Cerularie au desăvârșit ruptura definitivă dintre cele două părți. Astfel, acest eveniment, cunoscut în istoriografie ca „Marea Schismă”, a reprezentat un moment de turnură în evoluția creștinătății, prin aceea că a împărțit creștinătatea în două ramuri: apuseană și răsăriteană/catolică și ortodoxă. Detalii la: Steven Runciman, *Marea Biserică în captivitate. Un studiu referitor la Patriarhia Constantinopolului din perioada premergătoare cuceririi turcești până la Marele Război de Independență*, București, Editura Sophia, 2013, pp. 89-128.

⁸⁷⁰ Bela al IV-lea (1206-1270): rege al Ungariei și Croației, duce de Stiria, fiul regelui Andrei al II-lea. Domnia sa a fost marcată de marea invazie mongolă (1241), dar și de o politică de revitalizare a regatului ungar prin atragerea coloniștilor străini din Franța, Valonia și Renania în zonele distruse și abandonate după invazia mongolă. De numele său se leagă

înaintea trimisului papal, Iacob Prenestrius, că se va sili să stârpească din ținuturile supuse stăpânirii lui și care vor fi supuse în viitor, pe toți ereticii și creștinii mincinoși, iar pe aceia care nu ascultă de biserica Romei îi va sili să asculte de aceasta. Papa Grigorie al IX-lea⁸⁷¹ scrie, în același an, regelui, că, precum a înțeles, sunt în țara lui preoți schismatici, care nu ascultă de episcopul latin: „Fiindcă tu, ca un principe drept credincios, zice papa, ai făgăduit un jurământ că vei întoarce pe toți neascultătorii din țara ta și ai făgăduit că vei sili pe valahi să primească pe episcopul dat de noi, te facem băgător de seamă și îți poruncim, că deoarece nu ți se cuvine a ține în țara ta astfel de schismatici, să te silești a duce la îndeplinire ceea ce a purces buzele tale, ca noi să putem lăuda, cu laude vrednice, zelul sincerității tale”⁸⁷².

Neizbutind pe calea aceasta să clatine pe preoții români în statornicia lor se pornesc din partea regilor Ungariei împilările. Preoții români sunt legați de glie, iobagi, alături de credincioșii lor, impuși cu dijme grele pe seama domnilor de pământ, pe seama statului și deasupra pe seama episcopilor străini. Făceau robotă și zile de lucru pe seama tuturor acestora.

„Pe când preoții altor neamuri se bucurau de scutițe și favoruri însemnate din partea statului, preoții români erau siliți să îndure toate lipsurile și asupririle în rând cu credincioșii lor. Adeseori poruncile mai înalte îi alungau din sate și îi despoiau de avutul lor. Din partea diregătorilor întâmpinau cuvinte de batjocură și muștrare. Astfel, au rămas avizați numai la darul de bună voie al credincioșilor, împărțind cu ei frățeste zilele cele multe de durere și puținele clipe de bucurie”⁸⁷³.

În sinodul (episcopilor catolici) ținut la Buda în 1279 s-a hotărât,

și emiterea „Diplomei Cavalerilor Ioaniți” (2 iunie 1247), izvor istoric, care oferă o serie de informații despre existența formațiunilor politice extra-carpătice conduse de voievozii Litovoi și Seneslau și cneji Ioan și Farcaș. A se vedea: ovidiupecica.wordpress.com, consultat online la data de 15 martie 2015.

⁸⁷¹ Grigore al IX-lea (1145-1241): papă al Romei între anii 1227-1241, cunoscut pentru înființarea Inchiziției, instrument menit să-i pedepsească pe cei găsiți vinovați de erezie. A se vedea: Anne Vizzier, „Gregory IX”, în *Dictionary of World Biography*, volum II, editat de Frank Northern Magill, Alison Aves, New York, Routledge, 1998.

⁸⁷² Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, ediția a III-a, p. 45.

⁸⁷³ *Ibidem*, p. 78.

că preoților români nu le este iertat a ținea slujbă d[umne]zeiască, a zidi biserici, sau alte case sfinte⁸⁷⁴. Iar, în caz de lipsă, să fie oprîți cu forța de la slujbele lor. Ludovic cel Mare⁸⁷⁵ dă la 1366 poruncă dregăturilor să prindă pe toți preoții schismatici, să le ia averile și să-i ducă împreună cu muierile și cu copii lor înaintea comitelui (prefectul de județ) și acesta să-i scoată din țară⁸⁷⁶. Regele Sigismund⁸⁷⁷ amenința la 1428 pe preoții români, că dacă îndrăznesc să boteze copiii schismaticilor vor fi despoiați de averile lor și alungați din țară. Ion Huniadi⁸⁷⁸ prinde la 1456 pe episcopul Ioan de Cafa⁸⁷⁹ așezat în Hunedoara, îl trimite la Roma, îi arde casa, îi confiscă averea, iar nobililor le dă poruncă să alunge de pe moșiile lor pe toți preoții români, care nu voiesc să asculte de călugărul Mihail Székely. Preoților li se spunea apriat, că ei nu sunt socotiți ca cetățeni ai Ardealului, ci numai ca niște venetici, tolerați aici după bunul plac al principilor și al boierilor.

⁸⁷⁴ Despre acest sinod și deciziile adoptate în sânul său a se vedea: Șerban Turcuș, *Sinodul general de la Buda* (1279), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2001.

⁸⁷⁵ Ludovic I al Ungariei (1326-1382): rege al Ungariei (1342-1382) și al Poloniei (1370-1382), fiu al regelui Carol Robert de Anjou, ultimul monarh ungar din casa de Anjou, întemeietor al universității din Pécs. A se vedea: Ovidiu Pecican, „Românii catolici, papa și Ludovic cel Mare”, în *Provincia*, an II, număr 11, 2001, p. 13.

⁸⁷⁶ Amănunte despre modul de percepere al românilor ardeleni de către autoritățile politice și ecleziastice ale Regatului Ungariei în secolele XIII-XIV, respectiv despre excluderea acestora și a religiei lor dintre stări în Evul Mediu a se vedea la: Ioan-Aurel Pop, *Din mâinile valahilor schismatici. Românii și puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII-XIV)*, București, Editura Litera, 2011.

⁸⁷⁷ Sigismund de Luxemburg (1368-1437): rege al Ungariei (1387-1437), Croației, Boemiei, Germaniei, împărat romano-german (1433-1437), ultimul monarh din casa de Luxemburg, înmormântat la Oradea. A se vedea: Dan Ioan Mureșan, „Une histoire de trois empereurs. Aspects des relations de Sigismund de Luxembourg avec Manuel II et Jean VIII Paléologue”, în volumul *Sigismund of Luxembourg and the Orthodox World*, coordonat de Ekaterini Mitsiou, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2010, pp. 41-101.

⁸⁷⁸ Iancu de Hunedoara (1407-1456): ban al Severinului, voievod al Transilvaniei (1441-1456) și regent al Ungariei, învingător al trupelor otomane la Belgrad. Pentru detalii despre viața și activitatea sa a se vedea: Mihail P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane, Iancu de Hunedoara*, București, Editura Militară, 1974; Camil Mureșanu, *Iancu de Hunedoara*, București, Editura Militară, 1976.

⁸⁷⁹ Despre acest ierarh a se vedea: Florin Dobrei, „Mitropolitul Ioan (de Caffa)/Ioanichie (de Nandor) al Transilvaniei-întregiri biografice și interpretative”, în *Revista Teologică*, număr 1, Sibiu, 2014, pp. 61-72. Studiul poate fi citit pe pagina: <http://www.revistateologica.ro/articol.php?r=84&a=5144>, accesat în 9 iunie 2015.

Disprețuiți pentru credința lor, apăsați de toate poverile obștești, lipsiți de drepturi, preoții s-au alăturat cu nădejdi bune la răscoala de la 1437 și 1514⁸⁸⁰, punându-se în șirul țăranilor, luptând cu ei alături, pentru desființarea iobăgiei. Urmarea a fost că nobilii au încheiat „Unio Trium Nationum”⁸⁸¹, au alcătuit legile draconice din Tripartitul lui Werböczy⁸⁸², au ticluit pravila neagră a Aprobatorilor și Compilatorilor, care

⁸⁸⁰ Anul 1437 deschide șirul marilor răscoale țărănești din Transilvania, datorate sporirii censului în bani și a dijmelor, introducerii nonei, dare suplimentară din produse, modalităților agravate de prelevare a dijmei bisericești, îngrădirii dreptului țăranilor de a-și lăsa moștenire bunurile, precum și interzicerii strămutării acestora de pe un domeniu pe altul. După prima răscoală (cunoscută în istoriografie ca răscoala de la Bobâlna), înăbușită de trupele nobiliare, exploatarea seniorială a sporit considerabil, fapt care avea să provoace la începutul secolului al XVI-lea a doua mare răscoală a țăranimii. Prilejul răscoalei l-a oferit proclamarea cruciadei antiotomane în primăvara anului 1514. Atrăși de făgăduiala că vor fi eliberați din șerbie dacă se vor înrola, iobagii s-au înscris în număr mare la oaste, trecând peste împotrivirea nobililor, care erau amenințați să-și piardă forța de muncă. Actele de violență ale nobilimii pentru a opri plecarea țăranilor la oaste sau pentru a-i sili pe cei plecați să se întoarcă au schimbat cursul cruciadei, care s-a transformat într-o răscoală țărănească. Sub conducerea unui mic nobil, Gheorghe Doja, țăranii înrolați pornesc spre Transilvania, obținând o serie de succese militare, fiind înfrânți la Timișoara de oastea regală, condusă de voievodul Transilvaniei, Ioan Zápolya. Conducătorul răscoalei, Gheorghe Doja, a fost executat prin ardere pe un tron de fier încins, purtând pe cap o coroană de fier, de asemenea încinsă. Treptat, rezistența țăranimii a fost înfrântă în toate zonele în care se întinsese răscoala. A se vedea: Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, ediție revăzută și adăugită, București, Editura Corint, 2004, pp. 151-152.

⁸⁸¹ „Uniunea celor trei națiuni” a fost o înțelegere încheiată la 16 septembrie 1437 la Căpâlna, în Transilvania, între nobili, sași și secui, fiind cunoscută și sub denumirea de „Înțelegerea frățească” dintre stările privilegiate ale Transilvaniei, fiind realizată în timpul răscoalei de la Bobâlna și presupunea întrajutorarea celor trei „națiuni” împotriva dușmanului extern. Pe termen scurt urmarea zdrobirea răzvrătiților. Cu timpul însă, această înțelegere a dus la excluderea de la viața politică transilvăneană a populației românești, care forma majoritatea locuitorilor. Înțelegerea a fost în mod succesiv reînnoită, prevederile acesteia fiind anulate treptat în cursul secolelor XVIII-XIX.

⁸⁸² După înăbușirea răscoalei de la 1511 și după încetarea represiunilor a urmat codificarea obligațiilor țăranimii iobage, la un nivel mult mai ridicat decât înainte de răscoală. Noile obligații au fost înscrise în codul de legi numit *Tripartitum*, elaborat de juristul Ștefan Werböczy, care fixează cantumul dijmei, al nonei, al contribuției în bani și al robotei potrivit legislației dietale. Mai semnificativ decât aceste măsuri, noul cod legalizează legarea țăranilor de glie. Măsurile adoptate după înăbușirea răscoalelor din 1437 și 1511 au consacrat două tendințe fundamentale în evoluția vieții social-politice a Transilvaniei: constituirea regimului celor trei națiuni privilegiate (Unio Trium Nationum) și legarea de glie a țăranimii dependente. A se vedea: Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, p. 152.

osândesc pe preoții români la robie necondiționată și vecinică, pentru ca soarta lor să fie de pomenire și de groază pentru toată viitorimea.

Lipsa de drepturi și iobăgia asupra promisiunilor confirmare solemnă în legislația țării și executate, cu hiper-zelul deosebit, de dregătorii vremii.

Preotul român ara, grăpa, semăna, făcea cărașie domnului de pământ, plătea dijmă și nu odată a gustat din pleasna bicelor argaților nemeșești. Poporul văzând pe preoții săi lucrând lucrul cel mai greu și umilitor, în rând cu toți iobagii, a prins a-i iubi și mai mult, a le asculta cuvântul și a le urma sfatul. Astfel, s-a cimentat, tot mai trainică, legătura intimă între popor și preoții săi, deopotrivă umiliți și unii și alții.

În situația aceasta, unde putea afla această preoție o rază de mângâiere? Involuntar, i s-au îndreptat privirile la frații de peste munți și aceștia le-au înțeles păsurile. Vlădicii le-au purtat de griji, le-au trimis episcopi, călugări și cărți din tiparnițele lor, au hirotonit preoți pentru poporul din Ardeal, iar voievozii le-au ridicat mănăstiri, înzestrându-le cu moșii pentru întărirea în dreapta lor credință strămoșească⁸⁸³.

În aceste vremuri ale veacului al XVI-lea s-a zămislit, deci, [în] conștiința poporului român ideea unității sale naționale. În mod spontan, ca o reacțiune a împilărilor de veacuri s-a născut ideea, sfioasă și cu licăriri domoale, ca o adiere primăvărată, care îți umple sufletul de nădejde înviorătoare.

Și atunci vine marele voievod Mihai Viteazul⁸⁸⁴ și cu o lovitură strașnică fixează în conștiința poporului român convingerea în posibilitatea întruchipării unității naționale a tuturor românilor.

Călăuzit de această mare credință, Mihai a vrut să grăbească sorocul vremii, să forțeze istoria să stea o clipă pe loc. Străduința lui

⁸⁸³ Detalii despre sprijinul oferit de Principatele Române extracarpătice Bisericii Ortodoxe din Ardeal la: Mircea Păcurariu, *Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI-XVIII*, extras din *Mitropolia Ardealului*, anul XIII, număr 1-3, 1968; Mircea-Gheorghe Abrudan: „Ctitoriile transilvănene ale Sfântului Voievod Constantin Brâncoveanu”, în *ASTRA Salvensis*, an II, număr 3, 2014, pp. 30-51; Idem, „Sfântul Voievod Constantin Brâncoveanu, «luminătorul credinței pravoslavnice» și «patronaș adevărat» al ortodoxiei transilvănene”, în *Tabor*, an VIII, număr 5, Cluj-Napoca, 2014, pp. 64-97.

⁸⁸⁴ Mihai Viteazul (1558-1601): nobil, dregător român, domnitor al Țării Românești în perioada 1593-1601 și pentru o scurtă perioadă de timp, în anul 1600, domnitor al celor trei principate române unificate. A se vedea: Petre P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, Editura Corint, 2002.

însă, s-a sfârșit, într-un timp, când toate uneltirile cugetului omenesc erau potrivnice poporului român, numai brazdele pământului înțelegeau păsurile sufletului lui.

După tragedia acestui mare voievod furia stăpânirii se dezlănțuie cu și mai mare înverșunare împotriva preoților români, învinuiți, ca singuri plămăditori ai tuturor reacțiunilor. Biserica lui Mihai din Alba-Iulia⁸⁸⁵ este rasă pentru suprafața pământului lui. Episcopul ungar Dimitrie Náprágy⁸⁸⁶ scrie la 1602 împăratului Rudolf⁸⁸⁷, să nu permită nici într-un chip ca biserica aceasta cu mănăstirea ei să mai stea, căci nu se cuvine să fie lângă fereastra palatului o biserică schismatică⁸⁸⁸.

Tendința de suprimare a bisericii și prin ea a preoților români este sprijinită, încă din veacul trecut și de reformațiune⁸⁸⁹.

Reformația⁸⁹⁰ își înfinge ghiarele adânc în sufletul bisericii române

⁸⁸⁵ Prezența lui Mihai Viteazul la Alba-Iulia a fost simțită cu câțiva ani înainte de anul 1599, mai precis în anul 1597, prin citorirea catedralei mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei, care a fost, mai bine de un secol, un important centru religios și cultural al Transilvaniei. Aici au slujit mitropoliții Transilvaniei (Teoctist, Dosoftei, Ghenadie II, Ilie Iorest, Sava Brancovici, Simion Ștefan, Ghenadie III, Daniil, Iosif Budai, Ioasaf, Sava III, Varlaam, Teofil și Atanasie Anghel), tot aici au cunoscut lumina tiparului primul abecedar tipărit în limba română (*Bucoavna*, 1651), precum și *Noul Testament de la Bălgrad* (1648). Catedrala mitropolitană nu s-a păstrat, fiind dăruită în totalitate de autoritățile habsburgice, odată cu ridicarea cetății bastionare de tip Vauban. Numeroase materiale au fost folosite la edificarea bisericii ortodoxe din Maieri, astăzi cartier al orașului Alba-Iulia. A se vedea: www.biserici.org, consultat la data de 17 martie 2015.

⁸⁸⁶ Dimitrie Náprágy: episcop romano-catolic de Alba-Iulia în perioada 1597-1605, în timpul domniei lui Mihai Viteazul cancelar al Transilvaniei. A se vedea: Nicolae Iorga, *Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul ca întemeietorii bisericii românilor din Ardeal*, București, Institutul de Arte Grafice și Editură Minerva, 1904, p. 32.

⁸⁸⁷ Rudolf al II-lea (1552-1612): împărat romano-german, rege al Ungariei și Boemiei, principe al Transilvaniei. Descendent al lui Charlemagne, Rudolf al II-lea a fost unul dintre cei mai mari colecționari și Mecena ai epocii sale, atrăgând în castelul său o serie de artiști, savanți, astrologi, magicieni, muzicieni etc. De numele său se leagă și mutarea capitalei imperiului de la Viena la Praga. A se vedea: Jacqueline Dauxois, *Împăratul alchimistilor. Rudolf al II-lea de Habsburg*, București, Editura Alfa, 1999.

⁸⁸⁸ Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, ediția a III-a, p. 54, nota 2.

⁸⁸⁹ Despre difuzarea Reformei în Transilvania și reșezarea confesională a principatului intracarpatic a se vedea: Ioan-Aurel Pop, *Biserică, societate și cultură în Transilvania secolului al XVI-lea. Între acceptare și excludere*, București, Editura Academiei Române, 2012.

⁸⁹⁰ Pentru mai multe detalii a se vedea: Mihai Georgiță, *Reforma și românii din Principatul Transilvaniei în secolul al XVII-lea*, lucrare de doctorat, Cluj-Napoca, 2011.

ca să o destrame. Pe de o parte cu ispitele cărților bisericești, pe alta biciul și schingiuirile.

Principii calvini tipăresc cărți bisericești în limba românească, dar în spiritul legii calvine și le strecoară în bisericile românești. Instituie o ierarhie calvină românească în frunte cu un superintendent, promit scutinte și favoruri preoților români, dar după ce rezultatele propagandei rămân iluzorii principii deschid larg porțile teroarei⁸⁹¹.

Mitropolitul Varlaam al Moldovei⁸⁹² venise însuși în ajutorul preoților români cu soborul din 1642⁸⁹³ în care osândește uneltirile calvinilor numindu-le „pline de otravă aducătoare de moarte sufletească”. Episcopul ardelean Ilie Iorest⁸⁹⁴ se solidarizează cu acest mitropolit și ia atitudine față de calvinii. Principele Rákoczy⁸⁹⁵ îl deține, îi răpește averea, îl bate cu bețe și-l aruncă în închisoare, unde a șezut 9 luni împreună cu alți mulți preoți români.

Principele Mihail Apafi⁸⁹⁶, la rândul său, scoate din scaun pe

⁸⁹¹ Amănunte la: Ana Dumitran, *Religie ortodoxă-Religie reformată*, passim.

⁸⁹² Mitropolitul Varlaam (1580-1657): mitropolit al Moldovei în perioada 1632-1653, ctitorul primei tipografii românești la Iași, întemeietor al primei școli românești superioare din Moldova, autor al *Cazaniei*, sau *Cartea românească de învățătură de la pravilele împărătești*, apărută în 1643, precum și al volumului polemic anticalvin *Răspuns la Catehismul calvinesc*, publicat în 1645, drept răspuns la catehismul din 1642, apărut în satul Prisaca, de lângă Alba Iulia, „cu voia și cu porunca” principelui Gheorghe Rákoczy I. Detalii despre mitropolitul Varlaam și activitatea sa la: Petre Abeaboeru, *Viața și activitatea mitropolitului putnean Varlaam Moșoc al Moldovei (1580-1657)*, Focșani, Editura Terra, 2010; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, volum II, ediția a 3-a, Iași, Editura Trinitas, 2006, pp. 14-27.

⁸⁹³ Este vorba despre renumitul Sinod de la Iași ale cărui lucrări s-au desfășurat între 15 septembrie și 27 octombrie 1642, în trapeza mănăstirii Sfinții Trei Ierarhi din Iași, care a dezbătut și corectat Mărturisirea Ortodoxă a mitropolitului Petru Movilă al Kievului. Detalii la: *Ibidem*, pp. 35-41.

⁸⁹⁴ Mitropolitul Ilie Iorest: mitropolit ortodox al Transilvaniei în perioada 1640-1643, destituit pentru că a refuzat să introducă în biserică tipăriturile calvine în limba română. Acuzat de trădare a fost întemnițat, iar odată eliberat se refugiază în Moldova, la mănăstirea Putna. Amănunte despre el la: Cătălin Vatamanu, *Un călugăr putnean mitropolit al Transilvaniei. Sfântul Ierarh și Mărturisitor Ilie Iorest*, Iași, Editura Doxologia, 2014.

⁸⁹⁵ Gheorghe Rákoczy I (1593-1648): principe al Transilvaniei în perioada 1630-1648, reorganizator al tipografiei princiare de la Alba-Iulia, în cadrul căreia a început tipărirea cărților românești. A se vedea: *Enciclopedia României*, consultată online pe site-ul www.encyclopediaromaniei.ro, la data de 17 martie 2015.

⁸⁹⁶ Mihai Apafi I (1632-1690): principe al Transilvaniei în perioada 1661-1690, exponent al partidei anti-habsburgice, participant, alături de trupele sale, la asediul Vienei din anul

episcopul Sava Brancovici⁸⁹⁷, îl aruncă în temnița din Vințul de Jos, de unde zbirii îl scot în fiecare vineri, zi de târg și îl bat cumplit cu bețe în fața poporului.

Cronicarul ungar Cserei Mihai însuși califica nedreptatea făcută lui Sava „o nemaiauzită păgânească și cumplită tiranie”. Episcopului Vasile Varlaam (1685) îi impune o restricțiune de 19 puncte, pe care e nevoit să o accepte și urmașul său Teofil⁸⁹⁸ (1692), despre care se crede că a murit otrăvit de dușmanii românilor.

Dieta din Alba-Iulia la 1639 decide că preoților români nu li se cuvin prerogative, ci ei sunt obligați a plăti daruri domnilor feudali, iar copiii preotului român trebuie să rămână iobagi. Dieta de la 1642 interzice vlădicilor să mai sfințească preoți dintre iobagi, în caz contrar vlădica e amenințat cu pierderea oficiului său, iar preoților astfel sfințiți li se ia darul preoției și vor fi dați pe mâna domnilor feudali pentru a fi pedepsiți cu bătaie.

La 1662 principele Apafi dă un ordin, prin care oprește pe preoții români să mai pună cruci la căpătâiul morților și să ia parte la pomeni, care sunt ceremonii superstițioase și se împotrivesc cu cuvântul lui Dumnezeu. I-a oprit de la posturi și în scopul acesta a pus anume inspector ca să le cerceteze mâncările în zilele de post. Oamenii invențioși însă, puneau la foc un vas cu mâncare de post și altul cu mâncare de dulce, pe care o arătau inspectorului.

Dar nici unul dintre episcopi sau preoții români nu s-a găsit să se calvinească, fapt constatat de însuși superintendentul ungar, Geleji Katona István, care scrie în 1640 o scrisoare lui Rákoczy, în care spune,

1683, de partea trupelor otomane. A se vedea: Susana Andea, „Autoritatea princiară între reglementări juridice și puterea stărilor. Domnia lui Mihai Apafi”, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca*, tom LI, 2012, Cluj-Napoca, pp. 47-55.

⁸⁹⁷ Mitropolitul Sava Brancovici: mitropolit ortodox al Transilvaniei în perioada 1656-1660 și 1662-1680, trecut în rândul sfinților datorită persecuțiilor îndurate din partea principelui maghiar Mihai Apafi I. A se vedea: Marina Lupaș, *Mitropolitul Sava Brancovici (1656-1683)*, Cluj, Editura Cartea Românească, 1939.

⁸⁹⁸ Mitropolitul Teofil: mitropolit ortodox al Transilvaniei în perioada 1692-1697, inițiator a tratatelor privind unirea bisericii cu Roma. Detalii biografice la: Iacob Mârza, „Episcopii Teofil și Atanasie”, în Johann Marte, Viorel Ioniță, Iacob Mârza, Laura Stanciu, Ernst Christoph Suttner (editori), *Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei, volum I, De la începuturi până în anul 1701*, București, Editura Enciclopedică, 2010, pp. 96-118.

că nu se găsește între preoții români nici unul, care să poată fi înduplecat a-și lepăda credința strămoșească⁸⁹⁹.

Dimpotrivă, s-au găsit între preoți înflăcărați apărători ai credinței străbune, cum a fost Eftimie, Cristofor, Ghenadie (sec[olul] XVI) și Dosoftei, Ilie Iorest și Sava Brancovici, în sec[olul] XVII.

Nici veacul al optsprezecelea nu are un cer mai senin. Propaganda catolică promite mult, dar nu realizează nimic. Dimpotrivă, patima răzbunătoare e și mai înverșunată împotriva celor ce nu pot să-și lepede legea. Puși la lucrări incompatibile cu poziția lor erau bătuți cu bețe, alungați de pe moșie, aruncați în închisori, obligați la robotă și dare grea. Și pe lângă năpăstuirile ce aveau să le sufere din partea diregătorilor statului, aveau să îndure prigoniri și din partea unor episcopi fanatici, înjuțați la interesele străinilor, iar cei din Banat din partea ierarhiei sârbești, care consideră pe preoții români iobagi bisericești.

Popa Simion Cornea, moșul lui Gh[eorghe] Barițiu⁹⁰⁰, spune că arhiepiscopul sârb de la Arad, preoților români veniți la hirotonire le trăgea pălmi în altar, încât le cânta urechile⁹⁰¹.

Iar stăpânirea de la Viena se pornise cu tunurile lui Bucov⁹⁰² împotriva preoților români; au ars mănăstirile și bisericile de lemn și au distrus până în temelii pe cele de piatră. Pe călugării și preoții veniți din Principatele Române îi prindea și îi trimitea batjocoriți peste graniță.

Intențiile bune ale lui Iosif al II-lea⁹⁰³ au fost luate în batjocură de domnii feudali, care nu le-au respectat, ci au continuat cu asuprirea bisericii și a poporului român. De altă parte, sașii din Pământul Crăiesc,

⁸⁹⁹ Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, ediția a III-a, p. 110.

⁹⁰⁰ George Bariț (1812-1893): istoric, avocat, gazetar, om politic român, membru al Academiei Române, întemeietor al presei românești transilvănene. A se vedea: Vasile Netea, *George Barițiu: viața și activitatea sa*, București, Editura Științifică, 1966.

⁹⁰¹ Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, ediția a III-a, p. 189.

⁹⁰² Adolf Nicholas von Bucow (1712-1764): general austriac, guvernator al Transilvaniei, cunoscut pentru persecuțiile îndreptate împotriva populației ortodoxe și pentru distrugerea mănăstirilor acesteia. A se vedea: Liviu Maior, *In the Empire: Habsburgs and Romanians. From Dynastic Loyalty to National Identity*, Cluj-Napoca, Center for Transylvanian Studies, 2008, pp. 94-96.

⁹⁰³ Iosif al II-lea (1741-1790): împărat romano-german, rege al Ungariei și Boemiei, principe al Transilvaniei, reprezentant al despotismului luminat, patron al artelor și culturii. A se vedea: Mathias Bernath, *Habsburgii și începutul formării națiunii române*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994, p. 226.

au pornit o prigonire sistematică împotriva preoților români, alungându-i din satele lor.

Deși impresurați de atâtea greutăți, pândiți de atâtea curse ispititoare și amenințați în felurite chipuri, preoții au rămas totuși statornici în slujba legii și a limbii lor românești.

Rezistența lor era sprijinită de legăturile, care le înfiripau tot mai trainice cu Principatele Române. Cu cât opreliștea contactului cu aceste principate era mai mare, cu atât creștea și reacțiunea și granițele munților nu erau în stare să împiedice acest contact tot mai viu și mai pronunțat. Ca să scape de nenumăratele primejdii, mulți preoți și țărani trec în Moldova, iar de aici și din Muntenia vin mereu călugări, cu desagii încărcăți de cărți bisericești, antimise și alte rechizite, ca să întărească cu cuvântul și cu scriptura acestor cărți conștiința națională și religioasă, care în toate timpurile acestea era una și nedespărțită în sufletul poporului român.

Deși s-au dat în multe rânduri porunci aspre din partea guvernelor ardeleni, să oprească orice comunicație cu preoții și călugării de peste munți și să se împiedice aducerea cărților schismatice, tocmai împrejurarea aceasta dovedește că poruncile nu au putut fi îndeplinite.

O statistică întreprinsă de noi în anul trecut⁹⁰⁴ a dat la iveală, pe teritoriul eparhiei ortodoxe a Clujului, numai în bisericile noastre ortodoxe 95 cărți din veacul al XVII-lea și 636 cărți din veacul al XVIII-lea. Și toate acestea venite de la episcopiile din București, Râmnic, Târgoviște și Iași. Luând în seamă că în vâltoarea războinică a asupritorilor porniți cu foc și sabie asupra acestor cărți, multe sute și mii au fost distruse și totuși s-au mai păstrat până azi în 300 biserici ortodoxe un număr de peste 700 cărți bisericești aduse din principate, e un indiciu destul de clar despre raporturile de caldă intimitate, ce au existat între biserica și preoții din România și cei din Ardeal⁹⁰⁵.

⁹⁰⁴ Anul 1926.

⁹⁰⁵ Despre circulația cărților bisericești, tipărite în Moldova și în Țara Românească, în Transilvania există o bibliografie de specialitate generoasă, rod al unei munci de cercetare inițiate de Nicolae Iorga și Ioan Bîrlea la începutul secolului XX și continuate de istorici ai cărții și culturii în a doua jumătate a secolului trecut. A se vedea: Nicolae Iorga, *Scrisori și inscripții ardeleni și maramureșene II. Inscriptii și însemnări*, în colecția *Studii și documente cu privire la Istoria românilor*, volum XII, București, Artele grafice Socer&Comp., 1906; Ioan Bîrlea, *Însemnări din Bisericile Maramureșului*, în colecția *Studii și documente privitoare la*

În chipul acesta spuza idealului național dogora fierbinte în adăpostul vetrelor din satele românești, ferită de vigilența pătimașă a asupritorilor, dar ocrotită cu sfințenie de nădejtile calde ale unor vremuri de izbândă, care trebuie să vie. Și în nădejdea aceasta, convinși că se va realiza, preoții români așterneau pe hârtie în slove chirilice chinuite, hotărârea lor profetică și nestrămutată: „Noi și legea noastră în care ne-am născut prin sfântul botez, în care credem și nădăjduim, iertarea păcatelor și viața de veci să dobândim, pe această credință a părinților noștri, vrem să stăm neclintii în veci, de care nici sabia, nici focul, nici

istoria românilor, volum XIII, București, Atelierele grafice Socec, 1909; Octavian Șchiau, *Cărturari și cărți în spațiul românesc medieval*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978; Valeriu Literat, *Biserici vechi românești din Țara Oltului*, postfață, ediție îngrijită și indice de Nicolae Sabău, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1996; Augustin Z. N. Pop, „Bibliografia românească veche, operă de colaborare națională”, în *Studii și cercetări de bibliologie*, an III, București, 1960, pp. 215-251; Florian Dudaș, *Carte veche românească în Bihor sec. XVI-XVII (catalog)*, Oradea, Muzeul Țării Crișurilor, 1977; Ion B. Mureșianu, *Cartea veche bisericească din Banat*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1985; Iacob Mârza, Cornel Tatai Baltă, „Răspândirea tipăriturilor românești vechi în Transilvania (mijlocul sec. al XVII-lea - primele decenii ale sec. al XIX-lea) în lumina unui material arhivistic”, în *Acta Musei Napocensis*, an XVII, Cluj-Napoca, 1980, pp. 759-768; Eva Mârza, Doina Dregheciu, *Carte românească veche în județul Alba secolele XVI-XVII, catalog*, Alba-Iulia, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Alba Iuliei, 1989; Susana Andea, Avram Andea, *Cartea românească veche din Transilvania în inventare bisericești*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1996; Doru Radosav, *Catalogul cărții tipărite și manuscrise din nord-vestul Transilvaniei (sec. XVII-XIX)*, Cluj-Napoca, Philobiblion, 1995; Valeriu Leu, *Cartea veche românească din bisericile eparhiei Caransebeșului 1648-1800*, Reșița, Banatica, 1996; Maria Basarab, *Cuvinte mărturisitoare. Însemnări de pe cărți românești vechi din județul Hunedoara*, Deva, Acta Musei Devensis, 2001; Vasile Oltean, *Catalog de carte veche din Șcheii Brașovului*, Iași, Edict Production, 2004; Ioan Maria Oros, *Dimensiuni ale culturii moderne în Țara Silvaniei (secolele XVII-XIX). Cărți și proprietari*, Cluj-Napoca/Zalău, Editura Mega/Porolissum, 2010; Vasile Coman, „Răspândirea cărților de cult de la Rîmnic în parohiile din Țara Bârsei”, în *Mitropolia Olteniei*, an XXIII, nr. 9-10, Craiova, 1971, pp. 627-633; Ioana Cristache Panait, „Circulația cărților bisericești tipărite la Vilcea și în alte tipografii din părțile noastre în Transilvania secolului al XVIII-lea”, în *Mitropolia Olteniei*, an XXIX, nr. 10-12, Craiova, 1977, pp. 724-746; Idem, „Cartea de Buzău în satele transilvănene”, în *Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților II*, Buzău, 1983, pp. 291-301; Idem, *Circulația cărții vechi Bucurestene în Transilvania*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 1998; Monica Tatușescu, *Tipărituri românești 1539-1750 existente la Brașov-catalog*, Brașov, Biblioteca Județeană Brașov, 1980, pp. 87-199; Elena Bărnuțiu, *Carte românească veche în colecțiile sătmărene*, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1998.

goana, nici chinurile, nici foamea, nici moartea nu ne poate despărți”⁹⁰⁶.

Dar vremea răscumpărării încă nu se [îm]plinisese, paharul suferințelor încă nu se umpluse. Exasperarea poporului român încearcă, asemenea lui Mihai Viteazul, accelerarea împlinirii visului de veacuri, la 1848. În vremea aceasta de urgie, preoții români și-au dat contribuția sufletului și a vieții lor în toată plenitudinea, în credința că a sosit ceasul mântuirii.

Și-au dat seama că mulți copii vor rămânea fără de tată, multe soții văduvite, multe mame fără copii, dar au știut și aceea că idealele mari se pot duce la izbândă numai cu jertfe de sânge și au avut credința nestrămutată în dreptatea lui Dumnezeu și convingerea curată că lupta lor e o lungă luptă pentru adevăr și dreptate.

În credința aceasta au pus mâna pe arme și au intrat în oștirea lui Iancu, mulți preoți și teologi ca prefecți și tribuni, formând acel minunat stat major al popilor lui Iancu, de care se îngrozise oștirile ungarilor.

Sunt vestite bravurile lui popa Buteanu⁹⁰⁷, popa Balint⁹⁰⁸, popa Groza, popa Vlăduț și alții, încât Kemény, comandantul oștirilor ungurești, zdrobite la 15 iunie 1849 la Abrud, a prins groaza popilor, care făceau minuni de vitejie. „Dracul să se mai bată cu popii”, spune acest comandant în seara bătăliei pierdute și se grăbește să spele putina din munți. Și mulți dintre ei și-au plătit tributul spânzurați sau împușcați sau spintecați de furia barbarilor.

Grozava dezamăgire îndurată pe urmele acestei revoluții, nerecunoștința împăratului din Viena, care jertfă de sânge a poporului român a răsplătit-o în modul cel mai meschin, dând poporul românesc încă odată pradă ungarilor, pălmuind pe Iancu și aruncând în închisoare pe conducătorii românilor, n-a putut înfrânge acest popor. Spiritul de la 1848 a devenit incarnațiunea cea mai desăvârșită a idealului național⁹⁰⁹.

⁹⁰⁶ Citează din textul uneia din vechile pisanii ale bisericii Sfântul Nicolae din Șcheii Brașovului.

⁹⁰⁷ Ioan Buteanu (1821-1849): avocat, lider al revoluționarilor români transilvăneni la 1848 și prefect al Zarandului în perioada 1848-1849, executat, prin spânzurare, de trupele maghiare conduse de Hatvani, la 23 mai 1849. A se vedea: Valentin Borda, Viorica Dutcă, Traian Rus, *Avram Iancu și prefecții săi*, Târgu-Mureș, Casa de Editură Petru Maior, 1997.

⁹⁰⁸ Simion Balint (1810-1880): preot, lider al revoluționarilor români transilvăneni la 1848, prefect al Legiunii Auraria et Salinae de pe Arieș. A se vedea: *Ibidem*.

⁹⁰⁹ Despre Revoluția de la 1848-1849 în Țările Române, precum și despre curentul pașoptist a

Suveranul etern al sentimentelor și aspirațiilor naționale, el este duhul sfânt al mântuirii noastre politice.

Și acest lucru l-a înțeles și stăpânirea habsburgică de la Viena și cea de la Budapesta, a văzut clar că elementul cel mai rezistent, în truda de a-și realiza scopurile politice de a distruge poporul român, este preotul român. Împotriva acestuia își îndreaptă de acum cu și mai mare înverșunare fulgerele de mânie.

Stăpânirea ungurească revendica adevărul și dreptatea numai pe seama sa. Credea, că adevărul și dreptatea nu se pot sălășlui decât în cuprinsul palatelor, nu pot umbla decât în blane de vidre și cizme împintenate. Nu și-a dat seama că forța brutală e anemică și că adevărul colindă și pe la casele adăpostite cu strașinile de paie, coboară din saloane, în largul ulițelor mohorâte, fiindcă este limpede ca cristalul, curat ca credința în Dumnezeu. Ochiul de Argus al stăpânirii politice vede în fiecare preot român un trădător de patrie și în consecință pornește o goană pătimașă împotriva tagmei întregi. Prigonirile de toate neamurile se țin lanț, preotul român e spionat mereu de organele statului, sub cele mai absurde motive e tras în judecăți, i se fac procese, i se dictează pedepse grele și nici una dintre păturile intelectuale ale poporului român n-are să înregistreze atâta mucenicie, ca această preoțime.

Cu intrarea României în război ura sălbatică se revarsă din nou, ca un puhoi de otravă peste preoțimea română din Ardeal. Stăpânirea ungurească pornește cu bici de foc, cu baionete și lanțuri în dreapta, cu pravila neagră în stânga, în largul țării să culeagă mucenici. Ca un glas lugubru de cucuvaie colinda, într-o vreme, toate satele noastre deviza amenințătoare: „Pahod na Šopron”, iar zbirii împănăți ai stăpânirii

se vedea: George Em. Marica, Iosif Hajos, Călina Mare, Constantin Rusu, *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București, Editura Politică, 1968; I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968; Nichita Adăniloaie, Dan Berindei (coordonatori), *Revoluția de la 1848 în țările române. Culegere de studii*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974; Mircea Păcurariu, *Revoluția românească din Transilvania și Banat în anii 1848-1849. Contribuția Bisericii*, Sibiu, Tipografia Eparhială, 1995; Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Revoluția de la 1848 din Transilvania în memorialistică*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000; Eugen S. Cucerzan, *Raportul național-social în concepția revoluționarilor români de la 1848 din Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura Academic Press, 2000; Florian Roatiș, *Pașoptismul. O filosofie românească a istoriei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001.

ungurești au săvârșit cele mai odioase bravuri de patriotism descreierat în slujba devizei acesteia. Primarii, notarii și pretorii, cu puține excepțiuni, s-au grăbit să dea stăpânirii dovezi palpabile de patriotism. Iar jandarmii și agenții secreți au pornit dintr-odată ca o haită la vânătoare, să săvârșească bravuri patriotice asupra bieților preoți români fără putință de apărare. Era mai ieftină bravura aceasta pentru că le garanta răsplată bogată și siguranța unei scutiri de întoarcere la frontul războiului. Comitetul central din Budapesta, alcătuit la 1914 anume pentru spionarea poporului român din Ungaria, dădu ordin telegrafic: tot ce e suspect să fie deținut. Iar comandamentul militar din Cluj i-a dat imediat întreg concursul, punând la dispoziția jandarmeriei soldații. Chestiunea aceasta îl preocupa cu mai mult interes, decât frontul de bătaie.

Și în scurtă vreme temnițele din Cluj, Târgu-Mureș, Odorheiu și Seghedin s-au umplut, iar drumul cel mai bătut al românilor a devenit drumul Șopronului.

În aceste închisori preoții români sunt înjosiți, ca cele mai urgisite animale, alături de toți tâlharii, vagabonzii, bicherii, haimanalele, țișanii și prostituatele. Dormeau pe scândurile goale, fără nici un fel de așternut. Odată sau de două ori pe an li se dădea un braț de paie, care în scurtă vreme se făcea gunoi. Insecte de tot soiul băjbâiau cu milioanele. S-au umplut toți de păduchi. În închisoarea din Târgu-Mureș 14 preoți au fost închiși cu țișaniile și prostituatele, care se dezbrăcau în fața lor și cu vorbe și gesturi triviale își băteau joc de ei. Odată pe zi erau scoși la aer în curte timp de 10-30 minute fără a avea permisiune să vorbească unul cu altul. Noaptea îi țineau strâmtorați 8-15 inși. De mirosul greu și ucigător cei mai mulți și-au atras boale grele și incurabile.

Alimentația varia după felul închisorii, dar în cele mai multe închisori numai odată pe zi, o bucată de pâine neagră și uscată. În închisorile din Făgăraș, Brașov și Sibiu căpătau zamă de morcovi sau napi de vite în fiecare zi, de două ori pe săptămână varză mucedă cu șoric de porc.

În închisorile din Târgu-Mureș zamă dulce de fasole sau cir de mămăligă și de două ori pe săptămână varză acră cu oase de oaie.

În închisorile din Cluj primeau mâncare de trei ori pe zi după un meniu special. Dimineața apă caldă cu chimin sau cafea neagră din coajă

arsă de pâine, la prânz zamă de cartofi fără cartofi sau zamă de fasole, cir de bostani, brusturi și otavă fiartă în apă. Rar câte o bucată de zgârciuri de vită. La cină rămășițele de la amiazi, brânză cu viermi, cârnați de cal sau pește împuțit.

În celelalte închisori zamă de cartofi degerați, de morcovi sau napi și mămăligă. „Dejunul și cina răbdării prăjite în foame cu scânteii și domolite cu lacrimi”.

În 21 noiembrie, ziua când a murit împăratul Francisc Iosif s-a dat în temnițele din Cluj ciorbă de fasole fiartă în petrol și cu mălai uscat.

Mai îngrozitor a fost, însă, tratamentul la investigații. Legați în lanțuri, care le tăiau adânc în carne, deținuții erau târați în fața judeului de instrucție. Interogatoriile erau însoțite de palme, pumni, ghionturi și maltratări. Bieții mucenici se întorceau în celule cu degetele zdrobite de ciocane, cu picioarele ucise de potcoavele cizmelor jandarmilor, cu răni adânci în piept, în brațe, în spate și plini de sânge cu obrazul umflat și plin de vânătăi, cu unghiile și părul smuls, cu capul plin de cocori. Pe mulți îi aduceau, pe sus, schingiuiți și mai mult morți și îi aruncau cu înjurături sălbatică în mijlocul celulei ca pe niște hoituri netrebnice.

În calvarul acesta de la 1914-1919 au fost surghiuniți, internați 308 preoți, închiși în pușcărie 86 (osândiți la 66 ani muncă silnică), 4 preoți și clerici au fost omorâți, 4 osândiți la spânzurătoare, au murit în închisoare 5, în pibegie 7 și în urma suferințelor 35. În total 487 preoți. N-au fost scutite nici preotesele, 19 au fost deținute, aruncate în închisoare, surghiunite și osândite la 15 ani închisoare.

Trezirea statului ungar, când încearcă cu momelile ajutoarelor bănești să ispitească această preoțime și să o alunece în apele maghiarizării, a fost prea târzie. Preoțimea amărâtă, în adâncul sufletului, de nelegiuirile trecutului era deja oțelită în lupta națională și nici ispita lui Iuda, nici baionetele jandarmilor și nici urgia pedepselor și a temnițelor n-a mai putut-o clătina de la împlinirea datoriei sale.

În cursul atâtor veacuri de tratament vitreg s-a obișnuit cu suferința și cu mizeriile legate de apostolia preoției românești încât nimic nu o mai putea abate de la calea către realizarea idealului pe care din ce în ce îl urmărea tot mai conștuit și mai energică.

A fost, deci, o urmare logică pornirea vrăjmașă a statului unguresc în anul 1916 împotriva preoțimei române, pe care dorea, acum prea târziu, să o distrugă, pentru că acest stat a înțeles prea bine că tocmai această preoțime a fost factorul principal, care a pregătit în sufletul poporului preludiul evenimentelor. Și a fost tot atât de natural, ca tocmai preoțimea să facă cea mai energică apostolie pentru realizarea idealului național. Ea a fost cea mai oropsită și cea mai prigonită și în mod firesc a trebuit să reacționeze. Iar reacțiunea, care a fost silită să dăinuiască veacuri întregi s-a prefăcut în evoluția istorică a idealului național. Preoțimea română a pregătit în Ardeal evoluția aceasta și pentru aceasta și-a dat tot și bunuri lumești, muncă animalică, robotă, lacrimi și suspine, foame și lipsuri și nopți fără odihnă, ba și jertfă de sânge, temniță și spânzurătoare și și-a dat tot sufletul său în nădejdea învierii neamului românesc.

Și acest ideal a dăinuit în aceeași curățenie de când s-a zămislit și până azi, pentru că la temelia lui zăcea credința neclintită în Dumnezeu. Același ideal a răpus pe Mihai Viteazul pe Câmpia Turzii, a frânt pe roată pe Horea⁹¹⁰, același ideal a botezat cu sângele atâtor mucenici văile și munții lui Avram Iancu și tot același ideal a aprins văpaia de eroism în sufletul dorobanțului român, care a frânt împotrivirea dușmanilor, fiindcă în sufletul tuturor, ardea curata credință în dreptatea lui Dumnezeu.

Iar ceea ce întru fărădelegi se zămislise s-a topit ca ceara de fața focului și dreptatea lui Dumnezeu și a istoriei a înviat în toată măreția ei zdrobitoare de fărădelegi. Și s-a împlinit cuvântul Scripturii: „Vai vouă fariseilor fățarnici, iată eu trimit la voi proroci și înțelepți și cărturari și dintre dânșii veți ucide și veți răstigni și-i veți bate în soboarele voastre și-i veți goni ca să vină asupra voastră tot sângele cel drept, care s-a vărsat pe pământ”⁹¹¹. „Temeți-vă, deci, că mânie va veni peste cei fără de lege. Și lumina lor se va stinge și surparea de tot va veni peste ei și dureri de mânie îi va apuca pe ei și vor fi ca niște pleve înaintea vântului și ca niște praf pe care îl spulberă viforul și vor muri întru tăria puterii lor”⁹¹².

⁹¹⁰ Horea (Vasile Nicula): delegat al moșilor la Viena, pentru a prezenta împăratului Iosif al II-lea doleanțele acestora, unul dintre liderii răscoalei țărănești din 1784 din Munții Apuseni. A se vedea: *Enciclopedia României*, consultată online pe site-ul www.enciclopediaromaniei.ro, la data de 15 martie 2015.

⁹¹¹ Matei 23, 24.

⁹¹² Iov 21, 17-18.

Cu anul 1918 întunericul de veacuri s-a destrămat. Astăzi, casa cea nouă se înfiripă pe încetul, clădindu-se pe temelia celor mai frumoase nădejdi de viitor. Întruparea ei însă, întâmpină încă multe obstacole îndârjite, pentru că stăpâniiile întunericului sunt încă multe, pândind în cele 4 vânturi cu gând hain de destrămare.

Preoțimea română va trebui să stea însăși în noua orânduire a patriei române neclintită la postul ei, pentru că este călăuzită de cuvântul Scripturii, care îi strigă prin glasul apostolului: „Pentru aceea având atâta nor de pus împrejurul vostru stați drepti încingându-vă mijlocul vostru cu adevărul și îmbrăcându-vă în zeaua dreptății și încălțându-vă picioarele întru pregătirea evangheliei păcii, pentru că lupta voastră este împotriva stăpânirilor întunericului, împotriva duhului răutății”⁹¹³.

Și dacă Dumnezeu dintra-atâta moarte ne-a izbăvit pe noi, nădăjduim, că tot El ne va izbăvi⁹¹⁴. Măhnirea de seară întru bucuria dimineții se va topi și Dumnezeu ne va umplea de bunătățile casei Sale, pentru că sfânta este biserica Sa și minunată este întru dreptate⁹¹⁵.

⁹¹³ Efeseni 5, 12-16.

⁹¹⁴ II Corinteni 1, 10.

⁹¹⁵ Psalm 64, 5.

ADDENDA 2.

Grigore N. Popescu,
Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre,
volum II, Tipografia „Vremea“, 1940⁹¹⁶

Adamovici Aurel, preot ortodox în comuna Covăsiști, ulterior protopop de Șiria, în județul Arad: „A fost bătut și legat de niște ofițeri unguri, cărora le-a făcut observație pentru purtarea lor necuviincioasă. Dus până la Șiria și scăpat de o moarte sigură de primarul din Covăsiști”.

Agârbiceanu Ioan, preot, scriitor și canonic greco-catolic: s-a născut la 19 septembrie 1882 în comuna Cenade din comitatul Târnava Mică. A studiat teologia și literele la Universitatea din Budapesta și a fost hirotonit preot în 1906 pentru parohia Buciumșasa de lângă Abrud, unde a slujit până în aprilie 1910, când a fost transferat la Orlat din județul Sibiu. Odată cu retragerea armatei române din Transilvania, în septembrie 1916, s-a refugiat alături de soție și cei patru copii în România. S-a înrolat ca preot militar în corpul voluntarilor ardeleni din Rusia, de unde a ajuns în Basarabia în noiembrie 1917, poposind apoi în Iași până în decembrie 1918.

Andrica Silviu, preot ortodox în Sârbi, județul Hunedoara: a fost internat trei luni, apoi, începând cu 1 octombrie 1916, a fost mobilizat ca preot militar în armata austro-ungară. În 1917 cade prizonier pe frontul italian, iar în 1919 revine în țară între regimintele de voluntari.

Atnagea Alexandru, preot ortodox în Vrani, județul Caraș-Severin: Având o atitudine românească a fost arestat și dus în fața Curții Marțiale din Deva. Calvarul temniței l-a doborât. A răposat în 31 octombrie 1917 la vârsta de 30 de ani, după 9 ani de preoție.

Baba Alexandru, protopop ortodox de Alba-Iulia: „În anul 1917 am dus în Oradea-Mare o viață cât se poate de amară cu ceilalți colegi ce ne aflam acolo, urmăriți de detectivi și batjocoriți la tot pasul de unguri și mai ales de jidanii maghiarizați”.

⁹¹⁶ Portretele biografice ale preoților din această secțiune sunt prelucrate din lucrarea lui Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, pp. 15-356.

Balea Simeon⁹¹⁷, preot greco-catolic în Săpânța, județul Maramureș: a fost implicat în organizarea adunării românești din Sighet, care l-a delegat ca membru la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia de la 1 decembrie 1918, motiv pentru care a fost nevoit să-și părăsească locuința de frica armatelor bolșevice maghiare, stând ascuns timp de șapte săptămâni. A decedat în 1938, la vârsta de 79 ani.

Bandiciu Demetriu, preot greco-catolic în Cărășeu, județul Satu Mare: a fost șicanat timp de trei luni de către gărzile bolșevice maghiare pentru că la 1 ianuarie 1919 a arborat drapelul național românesc în turnul bisericii din localitate.

Barbu Dimitrie⁹¹⁸, protopop ortodox de Chișinău-Criș, județul Arad: „A scăpat cu fuga în miez de noapte de agenții armatei roșii, ascuns prin comună pe la locuitori. S-a refugiat apoi în comuna Vârșand și la Chitighaz, până la înfrângerea bolșevicilor unguri”.

Barbu Vasile, preot greco-catolic în Necapoi, ulterior în Borlești, județul Satu Mare: a organizat și condus Consiliul Național Român și garda națională în localitatea Necapoi, în toamna anului 1918, informând postul jandarmeriei ungurești din localitatea vecină că Necapoi aparține României Mari, iar ordinea de pe raza comunei o asigură garda națională română. La cumpăna anilor 1918-1919 garda românească a fost dezarmată de trupele bolșevice, preotul refugiindu-se în cursul unei nopți de iarnă în teritoriul ocupat de armata română.

Bencecan Ioan, preot ortodox în Petrovaselo, județul Timiș: înainte de Marea Unire a slujit în parohiile Teș și Checheș, iar în perioada anilor 1916-1919 a fost pus sub supraveghere la domiciliu fiindu-i interzis să părăsească comuna.

⁹¹⁷ Simeon Balea: născut în Vișeu de Sus în anul 1863, a studiat la Gimnaziul de Stat din Gherla și la Seminarul Teologic Greco-Catolic din Gherla, apoi a fost hirotonit preot pentru parohia Săpânța din Maramureș, unde a înființat școala confesională unită românească. A trecut la cele veșnice în anul 1939 la Sighetul Marmăției.

⁹¹⁸ Dimitrie Barbu: născut la Pecica, lângă Arad, în 1862, a studiat la Seminarul Teologic din Arad, apoi a slujit în localitatea natală, iar din 1911 a fost protopop de Chișineu-Criș. A fost membru al Clubului Național Român comitatens ducând o intensă activitate națională. A fost delegat de drept al Protopopiatului Chișineu-Criș la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. A trecut la cele veșnice în anul 1946, la Chișineu-Criș. A se vedea: Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan (coordonatori), *Dicționarul personalităților Unirii*, p. 77.

Bercan Ioan, protopop ortodox în Rupea, județul Brașov: bănuie că duce o campanie împotriva ungarilor și își îndeamnă parohienii să fugă în România, a fost arestat de autoritățile maghiare în octombrie 1914. Încarcerat la Brașov a fost bătut și schingiuit încât și-a pierdut mințile, stingându-se din viață la scurtă vreme.

Berinde Titu, preot greco-catolic în Someșeni, județul Satu Mare, ulterior în Sighetul Marmăției, județul Maramureș: în toamna anului 1918, în calitate de preot paroh al comunei Someșeni din județul Satu Mare, a preluat alături de garda națională română din sat toate autoritățile comunale, fapt pentru care a fost arestat, închis și bătut de trupele maghiare bolșevice în primăvara anului 1919.

Boeriu George, preot greco-catolic în Telechi-Recea, județul Brașov: s-a refugiat la Câmpulung Muscel cu soția. În primăvara anului 1917 au fost arestați de unguri și duși la Ploiești, apoi la Brașov și Făgăraș, de unde, după cinci săptămâni, au fost transferați la temnița din Cluj, unde au fost închiși șapte luni. În noiembrie 1917 au fost eliberați, însă la nici două săptămâni preotul a decedat, fiind înmormântat la 1 decembrie 1917.

Boeru Nicolae, preot ortodox în Breaza, județul Hunedoara: în momentul retragerii armatei române din Transilvania s-a refugiat în Moldova, apoi în Rusia, de unde a revenit în noiembrie 1918.

Bodor Vasile, preot ortodox în comuna Săcal, județul Bihor: episcopul Roman Ciorogariu susține că „Maghiarul Szabo Antal din Homorog a sdrobotit cu baioneta capul preotului român din Săcal, Vasile Bodor, pentru steagul național român, în 13 ianuarie 1919. Respectivul e incapabil de muncă pe 3 luni după constatarea medicului cercual din Komadi”⁹¹⁹.

Bogdan Ioan, preot ortodox în Zizin, județul Brașov: în 12 martie 1936 declara că a fost „închis timp de un an în Brașov, Târgu-Mureș și Cluj”.

Bogdan Ion junior, preot ortodox în Zizin, județul Brașov: „Împreună cu soldații români a tras cu arma asupra armatei maghiare. A indicat domnului căpitan Popescu cuibul a două mitraliere maghiare, care au fost nimicite în ziua atacului pentru ocuparea crestei «vârful fetei». În 5 octombrie 1916 s-a retras cu trupele române. La 31 martie 1917 a

⁹¹⁹ Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, p. 208.

fost arestat în București; la 1 aprilie, adus la Brașov și închis în cetățuie până la 11 aprilie, apoi la Sibiu până la 19 iunie 1917, de unde a fost adus iarăși la Brașov până la 1 octombrie, iar de la 1 octombrie 1917 până la 21 octombrie 1918 în arestul districtului V honvezi din Cluj, condamnat la 4 ani și 4 luni închisoare. Eliberat în ziua de 1 noiembrie 1918”.

Bogoevici I., preot ortodox în Teregova, județul Caraș-Severin: s-a refugiat în România imediat după intrarea trupelor române în Transilvania, deoarece a fost informat de notarul comunei sale că doi ofițeri maghiari urmau să-l aresteze în zilele următoare.

Bonea Valeriu, preot ortodox în Fofeldea, județul Sibiu: în 25 august 1916 s-a refugiat în Moldova, apoi în Basarabia și în Ucraina, de unde a revenit în 10 decembrie 1918.

Borha Teodor, preot ortodox în comuna Hotar, județul Bihor: în 5 februarie 1919 s-a deplasat cu trenul de la Oradea, până la Țețche, de unde a mers pedestru spre Hotar. Episcopul Roman Ciorogariu menționează că „Abia se depărtă 4-500 pași de gară, odată aude că mai multe gloanțe șuieră asupra capului lui. El s-a culcat la pământ stând așa câteva minute, iar a pornit și s-a repetat cazul de mai sus. Soldații maghiari au fost care au puscat după el, care au trimis vorbă că îl caută de moarte. El s-a refugiat, servitorul lui a fost reținut și maltrat pentru că n-a știut să dea seamă de dânsul, iar casa a fost jefuită”⁹²⁰.

Boroș Vasile, preot greco-catolic în Bogomir, apoi Sătmărel, județul Satu Mare: a fost arestat la începutul anului 1919 de autoritățile maghiare pentru că a slujit în biserică în limba română. Denunțat justiției pentru spionaj în folosul României, a fost reținut în închisoarea tribunalului din Debrețin până la venirea armatei române.

Bosga Ioan, preot greco-catolic în Valea Largă, județul Cluj: în 6 decembrie 1918 a fost împușcat în picior de bandele maghiare în Târgu Lăpuș.

Bran Emil, preot greco-catolic în Dragomirești, județul Maramureș: a suferit persecuții din partea autorităților maghiare pentru că a pictat în interiorul bisericii tricolorul românesc.

Brotea Ioan, preot ortodox în Mateiaș, județul Brașov: din toamna anului 1916 s-a refugiat timp de doi ani în Moldova și în Basarabia.

⁹²⁰ *Ibidem*, p. 213.

Bucșa Eremia, preot ortodox în Rodeș, județul Sibiu: din toamna anului 1916 s-a refugiat timp de doi ani și patru luni în Moldova și în Rusia.

Călțun Traian, preot ortodox în Borlovenii Noi, județul Caraș-Severin: „În timpul războiului a fost păzit în biserică de jandarmii unguri, apoi, dus și interogată de mai multe ori la pretura și judecătoria maghiară din Bozovici și trimis consiliului de război din Seghedin pentru conduita românească”.

Cărmănuș Nicolae, preot ortodox în Fundata, județul Brașov, a fost întemnițat timp de trei săptămâni.

Câmpeanu Elie, protopop greco-catolic al Giurgeului: s-a născut în 1859 în Gorenii, județul Mureș. A studiat la școala primară românească din Reghin, apoi la Gimnaziul și Seminarul Teologic din Blaj. Învățător (1884), apoi preot în Subcetate, fostul comitat Ciuc, actualul județ Harghita; protopop al Districtului Giurgeului din 1898. După izbucnirea războiului, trece în Moldova, unde ține conferințe soldaților și este angajat ca administrator al spitalului numărul 428 din Piatra Neamț, al spitalelor din Mănăstirea Bistrița, apoi ca director al școlii primare din Dobreni, județul Neamț. Revine în Transilvania după Marea Unire și devine profesor de limba română la Gheorgheni (1919-1920), apoi paroh unit al Târgu-Mureșului și protopop al Districtului Marășului, vicariatul Secuimii⁹²¹. Nicolae Iorga i-a zugrăvit următorul portret: „Nu-l vom uita ușor pe acest vechi și atât de bun prieten, care era însuși tipul preotului din vremea veche în Ardealul stăpânit de străini, dar fremătând sub jug și setos de ceasul liberării. Era în el tot ce osebia, ce osebește încă, în câțiva supraviețuitori, pe acest superior exemplar de rasă, pe atât de tare la suflet, pe cât de modestă-i era înfățișarea materială: figură tăiată aspru ca de secură țărănească în lemn de tisă, ochi când strălucitori de veselă bunătate, când umezi de lacrimi, când scăpărători de mânie împotriva nedreptății și asupririi. Unul din acele glasuri care parcă au în ele îngrămădite dureri de lungi generații cărora mâna dușmană li-a stat pe tarele grumaz. Și, mai presus de orice, în sărăcia și smerenia lui, omul de

⁹²¹ http://bjm.culto.ro/index.jsp;jsessionid=A2F65D3B8FD998090570A423F09D6ACE?from_page=details&page=details&dbname=database_marosvasarhely&bib1id=1004&bib1field=0&term=C%C3%A2mpeanu%2C+Elie+%2818591937%29+%7C6043%7C28, accesat în 25 martie 2015.

cuvânt și omul de credință. Din școala durerii ieșiau astfel de oameni”⁹²².

Cepleu Petre, preot ortodox comuna Voivozi, județul Bihor: „În zorii dimineții de 21 februarie 1919, un pluton de soldați secui a intrat în comuna mea natală Anșeu și au înconjurat casa unde dormiam. Au pus santinele la toate ieșirile din comună, oprind orice circulație. Anunțat de niște oameni buni și ne mai având timpul să mă îmbrac, desculț, în cămașă, cu capul gol, am sărit prin dos pe geam și am fugit prin zăpadă spre o pădure deasupra satului, unde am stat de la 3 dimineața până la 4 după masa. Adăpostul mi-au fost crengile verzi de brad puse sub picioare și cu care mă acoperiam contra frigului. Văzând că n-au putut să mă prindă și să mă omoare după cum le era scopul, au bătut pe tatăl meu și pe două surori de ale mele, mi-au ars în mijlocul curții biblioteca, luându-mi hainele și alte obiecte. Au început a maltrata pe locuitorii comunei pentru mine, cerându-le să mă predea căci de nu, aprind satul. Vagabondând prin păduri și munți am trecut linia demarcațională prin multe primejdii și am ajuns la 1 martie 1919 la Zam (jud[ețul] Arad), unde era armata română, înrolându-mă în cadrele ei. Acestea le susțin și declar”.

Chirilă Vasile, preot ortodox în comuna Tilecuș, județul Bihor: a luat parte la adunarea de la Alba-Iulia. A înființat în comună sfatul sătesc vorbind oamenilor despre unitatea politică a tuturor românilor. Din aceste motive a fost persecutat de bandele secuiești și pentru a scăpa cu viață s-a refugiat în primăvara anului 1919 la Oradea.

Ciapa Sebastian, preot ortodox în Lupșa, județul Alba: a fost învățător în Lupșa, iar din 1923 preot al acestei comunități. A fost arestat în 8 septembrie 1916 și închis în temnița din Cluj fiind eliberat în 27 martie 1917.

Cimonea Ioan, preot greco-catolic în Poșaga de Jos, județul Alba: a fost arestat în urma unui denuț făcut de Pland Samuel la jandarmerie și a fost condamnat la un an de închisoare, pe care a executat-o la Turda și la Cluj.

Ciobanu Ioan, preot greco-catolic în Ciglean, județul Sălaj: s-a născut în martie 1883 în localitatea Brusturi-Sălaj și a slujit în Ciglean, apoi în Prodănești, ambele din Sălaj. A fost arestat de către autoritățile maghiare pentru că și-a încurajat parohienii să le furnizeze alimente

⁹²² Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, București, 1939, p. 202.

prizonierilor italieni care lucrau la șoseaua Jibou-Dej și erau supuși unui regim foarte sever. A fost dus la Debrețin, unde tribunalul civil local i-a acordat o pedeapsă de 3 ani de închisoare. A făcut apel însă, pe fondul destrămării monarhiei austro-ungare procesul nu s-a mai derulat și a fost eliberat.

Ciora Ioan, preot ortodox în Zagon, județul Covasna: după retragerea armatei române a plecat în refugiu în Moldova și în Rusia din octombrie 1916 până în decembrie 1918.

Cioroian Ștefan, protopop ortodox în Comloș, județul Timiș: „În toamna anului 1916 am fost denunțat autorităților militare și administrative ungurești că sunt spion plătit din București. Soția mea, Elena d[octo]r Cioroian, a fost denunțată tot în același timp, că s-ar fi exprimat într-un magazin de haine «că vine România și apoi este vai de voi». Am fost supuși la interogatorii repetate și amenințați în fiecare moment cu deținerea, deși aveam 2 copii mici. În lipsa dovezilor, am fost ținuti sub supraveghere aspră și un agent al jandarmeriei se interesa zilnic cine intră în casa noastră și ce vorbim în casă. În luna iunie 1919, autoritățile sârbești ne-au deținut cu acuzarea că complotăm contra dominației sârbești. După opt zile ceilalți au fost eliberați, iar eu, cu 3 țărani, am fost dus la consiliul de război sârbesc din Becicherecul Mare. Aici, din nou, am fost maltratați și îndemnați țăranii să mărturisească contra mea. Plutonierul de jandarmi îmi spunea să aleg împușcarea ori în cazul cel mai bun deportarea în Albania. În decursul celor 10 zile, cât am fost deținut, am avut patul între jandarmi, să nu scap. În lipsa dovezilor, consiliul de război m-a absolvit, dar după eliberare zilnic mă cercetau detectivii sârbi, care căutau sub diferite pretexte să mă prindă și să mă dețină iarăși. La retragerea sârbilor a trebuit să fug noaptea pe o ploaie torențială și să mă ascund în Timișoara, unde mă păzea și mă informa un fost coleg de liceu jidan, mort azi, care era împiecat la gara Timișoara”.

Ciurdăreanu Grigore, preot greco-catolic în Ambriciu, județul Bistrița-Năsăud: a fost arestat pentru „agitare” și încarcerat la închisoarea din Dej între 9 octombrie 1916 și 20 aprilie 1917.

Ciuhandu Teodor, preot ortodox în Roșia, județul Bihor: „Era atunci cel mai tânăr preot pe valea Roșiei. Odată a scăpat ca prin minune

de gloanțele carabinei unui jandarm ungar. A scăpat prin iuțea calilor. Între 3-19 aprilie 1919 a stat ascuns prin păduri. Știm ce mare cumpănă a fost la Beiuș, câte jafuri și ucideri au săvârșit secuii. Tot în felul acesta au scăpat cu viață preoții: Petru E. Papp din Pocola, protoiereul Beiușului, Nicolae Halbac din Curățele, Miron Papp din Binsele, Ion Papp din Pociovești, Cornel Templean din Căbești, Ioan Pintaru din Remetea, Gh[eorghe] Gavra din Drăgănești, Ilie Lucața din Sebiș, Gheorghe Popovici din Budureasa și alți preoți din sate mai îndepărtate de Beiuș”.

Ciulei Ilie, preot ortodox în Arghita, județul Mureș: a fost închis în 1916 la Târgu-Mureș și internat apoi în cazarma Săușa timp de patru luni.

Clecan Gheorghe, preot ortodox în Stamora, județul Timiș: între august 1916 și septembrie 1917 a fost internat în Beregsău-Mare și ținut sub supravegherea autorităților locale, militare și civile.

Coman David, preot ortodox în Vama Buzăului, județul Brașov: a fost arestat în 25 decembrie 1916 sub acuzația că a pomenit la slujbă pe regele Ferdinand al României, a făcut rugăciuni pentru izbânda armatei române și că a stat în legături cu ofițerii români. A fost achitat în 25 mai 1917 însă, arestat din nou și internat în Șopron din 24 septembrie 1917 până în 24 mai 1918.

Cojocariu Daniil, preot ortodox în Teliu, județul Brașov: după retragerea armatei române s-a refugiat la Bârlad între septembrie 1916 și septembrie 1918.

Coman George, preot ortodox în Ghimbav, județul Brașov: după retragerea armatei române s-a refugiat la Buzău, Râmnicu Sărat și Galați, între 15 septembrie 1916 și 12 decembrie 1919.

Costescu Eftimie, preot ortodox în Boiu, județul Hunedoara: după declarația de război a României a fost arestat și închis timp de șase luni în Orăștie, pe motiv că nu a dat curs ordinelor comandamentului austro-ungar de evacuare a populației masculine spre interiorul Ungariei. Eliberat în primăvara anului 1917 a fost pus sub supraveghere la domiciliu până în toamna lui 1918, când a contribuit la dezarmarea jandarmilor unguri și înființarea gărzii naționale românești din Boiu.

Crișan Valeriu, preot greco-catolic în Mărgineni, după Marea Unire în Șercaia, județul Brașov: Începând cu anul 1919 a colaborat cu

diferite ziare și reviste naționale din Ardeal și Vechiul Regat. În 1914-1916 a redactat ziarul „Olteanul” din Făgăraș, iar în perioada interbelică a redactat „Gazeta Făgărașului”. Odată cu retragerea armatelor române din Ardeal s-a refugiat cu soția și o copilă de 1 an în România, pribegind prin Ploești, Huși și Iași, apoi în 26 iulie 1917 în comuna Gruskoe, gubernia Kerson din Rusia, de unde a revenit la Ruginoasa în martie 1918, iar de acolo la Mărgineni în decembrie 1918, unde și-a găsit casa pustiită fiind declarat „trădător de patrie”.

Curcubăta Iordan, preot ortodox în Budila, județul Brașov: a slujit ca preot militar în armata austro-ungară între 28 iulie 1914 și 29 decembrie 1914, respectiv 15 august 1916 și noiembrie 1916. A fost internat patru luni în Tótkomlós, comitatul Békés din Ungaria.

Dărăbanț Alexandru, preot greco-catolic în Certeze, județul Satu Mare, apoi în Baia Sprie, județul Maramureș: a fost arestat în ziua de 15 martie 1919 de soldații secui și dus sub escortă de la Certeze în cazarma de la Negrești. A fost eliberat după două zile însă, până la sosirea armatei române a fost mereu hărțuit de trupele bolșevice maghiare și de cele secuiești, care au tras mai multe focuri de armă înspre biserica din Certeze.

Demian Atanasie, protopop greco-catolic în Negrești, județul Satu Mare: în cursul lunii aprilie 1919 a fost urmărit de gărzile bolșevice ungurești fiind nevoit să se ascundă prin podurile sătenilor și în pădurile din apropierea localității până la venirea armatei române.

Dogariu George, preot ortodox în Mărcuș, județul Covasna: după retragerea armatei române din Transilvania s-a refugiat în România timp de un an, fiind apoi prins de trupele germane, care l-au trimis la închisoarea din Brașov. A trecut la Domnul în iarna anului 1920-1921.

Domide Octavian⁹²³, doctor în teologie, preot greco-catolic în Gherla, prepozit capitular: a fost rănit ușor în urma luării cu asalt a

⁹²³ Octavian Domide: preot greco-catolic, prelat papal, canonic, prepozit capitular și vicar episcopal general al Episcopiei Greco-Catolice de Gherla. S-a născut în Rodna Nouă în anul 1869, a studiat teologia și filosofia la Roma, unde și-a luat și doctoratul. În toamna anului 1918 a fost ales președinte al Consiliului Național Român din Gherla, calitate în care a luat parte la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. Este autor a diferite lucrări literare și teologice. A se vedea: Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan (coordonatori), *Dicționarul personalităților Unirii*, p. 172.

târgului din Gherla de către trupele bolșevice maghiare în ziua de 17 decembrie 1918, care au deschis focul în piața orașului, rănind mortal patru persoane.

Domșa Aurel, protopop greco-catolic de Blaj: a fost internat în Oradea între 10 septembrie 1916 și 15 ianuarie 1917.

Domocoș Ștefan, protopop ortodox în comuna Bratca, județul Arad: „La 20 ianuarie 1919 soldații secui din Regimentul 21 au jefuit cârciuma din Bratca. Au intrat apoi în casa preotului Ștefan Domocoș, au maltratată pe ginerele lui, profesorul Petru Fodor, după aceasta au jefuit toată casa înjurând și strigând: «Astăzi bem sânge de valah! Unde-i popa valah să-i bem sângele?». Vina le-a fost atât preotului, cât și ginerelui lui, că sunt români și de atunci au stat refugiați în Oradea Mare, deoarece secuii i-au amenințat că unde îi vor găsi o să sfârșească cu ei.”

Donescu Alexandru, preot greco-catolic în Voșlăbeni, județul Covasna, ulterior protopop unit de Gurghiu, județul Mureș: a fost arestat în august 1916 sub acuza trădării de patrie, apoi, transportat de jandarmi în Odorheiul Secuiesc. În parohie a revenit în primăvara anului 1917 însă, nu a rămas decât câteva luni, mutându-se în localitatea sa natală Gurghiu din județul Mureș, unde a slujit ca protopop până la sfârșitul perioadei interbelice.

Dragoș Aurel, preot greco-catolic în Vama, lângă Negrești-Oaș, ulterior protopop unit de Satu Mare: în timpul invaziei rusești din toamna lui 1914 a rămas în parohie alături de majoritatea credincioșilor săi. Odată cu intrarea României în război a fost ținut sub observație de autoritățile maghiare. În toamna anului 1918 a cutreierat satele Țării Oașului înființând în fiecare comună sfatul și garda națională română și expunându-se mai multor pericole venite din partea gărzilor secuiești, care au tras asupra sa atât în Vama, cât și în Orașul Nou, dorind chiar să-l spânzure pentru activitatea sa românească.

Filip Ioan, teolog ortodox și învățător în comuna Begeiu, județul Bihor: a fost împușcat de trupele secuiești în Marghita în anul 1919 pentru că a vestit apropierea armatei române.

Fleșeriu Petre, preot ortodox în Sănnicolau-Mare, județul Timiș: nu a fost înrolat ca preot militar în armata austro-ungară pe motiv că

este „[...] om de neîncredere sub raport politic și patriotic”. Alături de avocatul Ion Damian a fost delegatul oficial al românilor din Sânicolau-Mare la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, fapt pentru care la întoarcerea în Banat a fost reținut la comandamentul militar al trupelor de ocupație sârbești din Timișoara. Eliberat, a fost din nou arestat și șicanat de sârbi până la retragerea acestora din Banat pe motiv că nu-l pomenește la slujbele bisericești pe regele Petru al Serbiei, ci „Marele Sfat Național”.

Florian Valeriu, protopop greco-catolic în Racovița, județul Sibiu: în toamna anului 1916 s-a retras alături de armata română dincolo de Carpați, ceea ce a dus la sechestrarea de către autoritățile maghiare a întregii sale averi mobile și imobile, fiind totodată declarat trădător de patrie. După ce s-a înființat „Corpul Voluntarilor Români”⁹²⁴, a fost trimis de Marele Stat Major Român în Rusia ca președinte al comisiei a VII-a pentru recrutarea voluntarilor din fosta armată austro-ungară, prizonieri în Rusia.

Frateș Toma, preot ortodox în Baci, județul Brașov: după retragerea armatei române în toamna anului 1916 a fost arestat de unguri și închis în cetățuia Brașovului 3 luni, „unde a suferit bătăi, din cauza cărora i s-a răcit mintea”.

Fulicea Ioan, preot greco-catolic în Șinca Veche, județul Brașov: în momentul retragerii armatei române din Transilvania s-a refugiat în Moldova, de unde a revenit în anul 1920.

Furtună George, preot ortodox în orașul Covasna, județul Covasna: a fost internat în Șoproan între 15 august 1916 și 28 iulie 1918.

Gașpar Mihail⁹²⁵, protopop ortodox de Bocșa Montană: „A suferit

⁹²⁴ Pentru mai multe detalii a se vedea: Ioan I. Șerban, *Voluntarii transilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului (1916-1919)*, Alba-Iulia, Editura Aeternitas, 2003; Cornel Țucă, *Prizonierii români din armata austro-ungară internați în Rusia: problema repatrierii*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2011.

⁹²⁵ Mihail Gașpar (1881-1929): născut în Gătaia, județul Timiș, a studiat la Seminarul Teologic din Caransebeș, apoi a slujit ca diacon la biserica ortodoxă din Caransebeș și protopop al Bocșei Montane. A desfășurat o bogată activitate literară fiind redactor al ziarului „Drapelul”. A fost delegat de drept al protopopiatului Bocșa Montană la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, iar după Marea Unirea fost conducător al organizației județene Caraș-Severin a Partidului Național Țărănesc și deputat în Parlamentul României. A se vedea: Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan (coordonatori), *Dicționarul personalităților Unirii*, pp. 151-152.

închisorile Seghedinului, alături de Brediceanu, Dobrin și Vidu, mari luptători ai naționalismului românesc din Lugoj”.

Gașpar Traian, preot ortodox în Hezeriș, județul Timiș: în timpul războiului a fost arestat pentru propagarea ideilor naționale românești și încarcerat la Vác și la Seghedin.

Giurgiu Ion, preot ortodox în comuna Buhani, județul Arad: „În anul 1919 a fost prins de bandele roșii maghiare și transportat în Chișineu-Criș, de unde, după multe suferințe și maltratări, a putut scăpa cu fuga”.

Golumba Arsenie, preot ortodox în Berzasca, județul Caraș-Severin: a fost internat de unguri în comuna Dalboșeț între 6 ianuarie 1916 și 6 noiembrie 1918 fiind bănuit de spionaj în folosul României.

Grecianu Moise, preot ortodox în Băcel, județul Covasna: denunțat de preotul unitarian Vasco Bela din comuna Chichiși pentru ținuta sa românească a fost internat în Șopron între lunile mai și decembrie 1917.

Groza Vasile, preot ortodox în Dorgoș, județul Arad: în 27 februarie 1936 dădea următoarea declarație despre perioada de dinaintea și din timpul Primului Război Mondial: „Încă de când eram student în teologie și după absolvire, am fost dat în judecată în 1910 și 1911 pentru agitație, la tribunalul Timișoara și Arad, fiind condamnat la 500 coroane pedeapsă și respectiv 1000 coroane și 3 zile închisoare, care sentință s-a modificat de Curtea de Apel și Curtea de Casație maghiară reducându-se la 250 cor[oane] și 750 cor[oane]. În anul 1913 am fost dat în judecată pentru că am aranjat concert cu coriștii din Arăneal jud[eu]l Arad, unde eram preot, având în program cântări naționale oprite de stăpânirea maghiară, ca de exemplu «Deșteaptă-te Române», «Pe-al nostru steag», «Tricolor cunosc». Iar ca piesă teatrală «O ședință comunală» de protopopul de vie memorie Traian Magier din Buteni, în care se biciuia asuprirea popoului român la sate de administrația maghiară. Am fost pedepsit de tribunalul Arad la 1000 coroane, iar Curtea de Apel a redus-o la 500 coroane. Am fost acuzat că țin adunări secrete și că îndemn poporul la rebeliune, pentru că făceam repetiție cu coriștii în locuința mea, după ce învățătorul vândut maghiarilor nu îngăduia repetițiile în școală, deși era confesională. Dar e adevărat că pe lângă repetiții le mai citeam din cărțile «Iobăgia»

de Rusu Șirianu⁹²⁶, din «Revoluția lui Horea», din «Domnul notar» de Octavian Goga⁹²⁷ și tocmai pentru aceste cărți și pentru tabloul alegoric «Sentinela României» mi s-a făcut și până la 20 percheziții domiciliare, fără să le poată găsi niciodată. Am fost purtat de jandarmi de la Arăneal la Drăuți, sediul notarului cercual, la Târnava, sediul preturei, la Ineu, sediul judecătoriei, pentru că am apărut pe credincioși să nu le încalce Szulkowky pășunea, pământurile de semănat, fânețele, livezile cu pruni, făcând cale ferată industrială peste acestea.

În 1914-1915 și 1916 am fost silit să semnez la împrumutul de război, căci altfel mă amenințau cu trimiterea la război. În 1916 după intrarea României în război am fost urmărit pentru a fi internat, dar fiind plecat de acasă, nu m-am reîntors decât după 4 săptămâni, când apoi s-au mai calmat spiritele următorilor, că au respins armata română peste Carpați. În 1918 am fost amenințat cu moartea de garda de oțel maghiară pe motivul că s-au devastat clădirile și pădurile domeniului și numai mulțumită înființării sfatului național din Arad, care mi-a pus la dispoziție arme și muniții prin înființarea gărzii naționale în comună, am scăpat de la moarte sigură. În 1919, bolșevicii au venit să mă ridice chiar noaptea, când au omorât pe preoții din Șimand, Popescu și Leucuța, dar am fugit peste dealuri la Șoimuș și de acolo la Lipova, apoi la Dorgoș. Ajungând la mine nu m-au găsit și au ridicat pe soția mea și au dus-o la Drăuți, unde au ținut-o închisă trei zile și trei nopți flămândă, numai să spună unde sunt eu. În refugiu am stat în Banat împreună cu alți zeci și sute de refugiați preoți, învățători, avocați, țărani fruntași 6 săptămâni și abia în Joia patimilor m-am reîntors la familia mea, după ce armata română a înfrânt pe bolșevici la Ciuci, Halmagi, când ceilalți s-au reîntors la vetrele lor”.

Hajdău Florin, preot ortodox în comuna Hidișel de Sus, județul Bihor: „A suferit închisoare pe motivul că în anul 1916, când a intrat România în război, la comăndarea unui mort a închinat «ca să dea Dumnezeu ca peste puțin timp să poată închina în limba română în

⁹²⁶ Ioan Russu Șirianu, *Iobăgia, volumul I, Până la finea secolului XV*, Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane gr. or. române, 1908.

⁹²⁷ Octavian Goga, *Domnul notar. Dramă în trei acte din viața Ardealului*, București, Editura Institutului de Arte grafice „Flacăra”, 1914.

România Mare». Acest gest al lui a fost denunțat autorităților, preotul a suferit închisoarea până a venit armata română, când a fost eliberat”.

Hamza Gheorghe, preot ortodox în Brețcu, județul Covasna: a fost arestat de jandarmii unguri în 15 august 1916 și dus încătușat la Odorhei, apoi la Oradea, unde a stat singur două luni într-o celulă, apoi alte trei luni împreună cu deținuți de drept comun. După ce a fost eliberat a fost trimis în internare în Ghiurialău timp de doi ani.

Hulpuș Cornel, preot ortodox în Alămor, județul Sibiu: a fost internat în Zombor între 12 septembrie 1916 și 24 februarie 1917, alături de preotul Simion Alămorean. A trecut la cele veșnice în anul 1923.

Ioan Mircea, preot ortodox în Augustin, județul Brașov: internat în Șopron din septembrie 1916 până în septembrie 1917.

Ioanovici Alexandru, preot ortodox în Cerna, apoi în Hitiaș, județul Timiș: în noiembrie 1918 a fost sechestrat în comuna Cerna de către armata sârbească, care a dorit, astfel, să-l împiedice să ia parte la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia.

Ișiria Ioan, preot greco-catolic în comuna Vințu de Jos, județul Alba: a fost arestat în 1918 și internat la Borisfalva timp de șase luni, „în care a îndurat cele mai negre persecuții”.

Iuga Laurențiu, preot ortodox în comuna Magulicea, județul Arad: născut în anul 1885 în comuna Măgulicea, la 5 kilometri de Vârfuri, a fost hirotonit preot în 1909 de mitropolitul Ioan Mețianu pentru comuna sa natală. Arestat la 1 septembrie 1916, pe motiv de agitație contra statului maghiar și a religiei iudaice, a fost încarcerat timp de 58 de zile la închisoarea din Arad, apoi internat în Șopron zece luni împreună cu soția sa Elisabeta. A fost eliberat în toamna anului 1917 în urma unei petiții semnate de toți parohienii săi și expediate Ministerului Justiției de la Budapesta de preotul Iancu Coroi din Lazuri.

Jian Eftimie, preot ortodox în Honorici, ulterior în Iaz, județul Timiș: a fost mobilizat ca preot militar în armata austro-ungară, în a doua parte a războiului fiind trimis în lagărul prizonierilor români din Sopronyek.

Lascu Petru, preot ortodox în comuna Bulz, ulterior Aștileu, județul Bihor: „În anul 1914, când a izbucnit războiul, notarul comunei

Bratca numit Iamza Gyula a denunțat prim pretorului din Aleșd, că «popa Lascu din Bulz este cel mai mare dușman al țării ungurești de pe Valea Crișului Repede», fiindcă în predicile mele aș fi spus țăranilor, care plecau la război că «să nu le fie frică de ruși căci suntem de aceeași credință cu ei». În urma acestui denunț am fost păzit timp îndelungat de jandarmii unguri și urmărit tot timpul războiului.

În ianuarie 1919, un număr de 2500 soldați unguri s-au încărtiruit în comuna mea, în urma cărui fapt am fost silit să mă refugiez, lăsându-mi casa cu tot avutul în pradă. Și de la această dată am stat permanent sub urmărirea lor, timp de 4 luni și jumătate, până ce în Vinerea Mare 1919, am fost arestat în Oradea de o patrulă de soldați unguri și dus într-o cazarmă a lor, unde am fost maltratată timp de 7 ore de 4 soldați, care m-au bătut cu paturile puștilor aruncând scaunele în mine, m-au chinuit până când am căzut în nesimțire. În timpul acesta armata ungară, fiind înfrântă pe frontul de la Huedin și Ciucea, s-a retras în debandadă și în pripă și datorită acestui fapt am scăpat ca prin minune cu viață.

Această bătaie am primit-o pentru că aș fi trădat românilor starea frontului ungarilor de la Ciucea și Dealul Mare. Această învinuire de fapt a și corespuns adevărului, deoarece prin sublocotenentul Hamza învățător și plutonierul Fechet Ioan, comunicasem armatei române de la Huedin unele date privitor la frontul maghiar”.

Lucaciu Vasile, preot greco-catolic în Șişești, județul Maramureș: s-a născut în 1852 în Apșa, Maramureș. A studiat la Liceul Premonstratens din Oradea și la Roma, unde și-a luat doctoratul în teologie. A fost una dintre cele mai importante personalități politice, culturale și istorice ale românilor ardeleni din perioada dualismului Austro-Ungar, militant pentru drepturile românilor din Transilvania. A slujit în Sâncraiu, Sălaj, apoi din anul 1885 în Șişești, unde a ridicat o biserică monumentală. A colaborat cu articole la „Gazeta de Transilvania”, „Tribuna”, „Foaia Poporului” și „Observatorul”. Semnatar al Memorandumului, a fost condamnat la 5 ani de închisoare. Prin intervenția directă a regelui Carol I, a fost eliberat, alături de ceilalți memorandiști, după un an de temniță, în 1895. În anul 1905 a fost ales deputat de Beiuș în parlamentul de la Budapesta. După izbucnirea Primului Război Mondial a trecut

împreună cu Octavian Goga în România militând intens pentru intrarea țării în război alături de Puterile Antantei, pentru alipirea Transilvaniei la România. În acest scop a fost trimis de guvernul roman în misiuni diplomatice de prezentare și susținere a cauzei românești în Italia și în 1917 în Statele Unite ale Americii. În toamna anului 1918 devine membru al Consiliului Dirigent al Transilvaniei. La alegerile din 1919 a fost ales deputat de Baia Mare în Parlamentul României. În anul 1922 se retrage la Satu Mare, unde trece la cele veșnice în 28 noiembrie⁹²⁸.

Lula Petru, preot ortodox în Bobâlna, județul Hunedoara: după declarația de război a României a fost arestat și închis timp de șase luni în Orăștie, pe motiv că nu a dat curs ordinelor comandamentului austro-ungar de evacuare a populației masculine spre interiorul Ungariei. Eliberat în primăvara anului 1917 a fost pus sub supraveghere la domiciliu până în toamna lui 1918, când a contribuit la dezarmarea jandarmilor unguri și înființarea gărzii naționale românești din Bobâlna.

Macoveiu Ioan, preot ortodox în comuna Râmeț, județul Alba: „Se afla preot în comuna Dumbrăvița județul Arad, de unde a fost ridicat de jandarmii unguri, bătut atât pe drum, cât și în gara Bârzava și Maria Radna, apoi internat în Rust. Eliberat în octombrie 1916”.

Malița Vasile, preot ortodox comuna Săbolciu, județul Bihor: „A luat parte la adunarea de la Alba-Iulia. A luptat mult pentru cauza națională și mântuirea credinței strămoșești, din care cauză era să fie omorât în primăvara anului 1919 în Oradea, la depozitul de scânduri «Diosi»”.

Manu Dumitru, doctor în teologie, profesor și preot greco-catolic în Gherla, județul Cluj: a fost întemnițat la Seghedin în a doua jumătate a anului 1916.

Marin Ioan, preot ortodox în Rotbav, județul Brașov: a fost arestat „pentru agitație” la 2 noiembrie 1916, ținut în închisoarea tribunalului civil din Brașov până la 27 ianuarie 1917. Mutat la tribunalul marțial din Cluj până la 25 mai 1917 când a fost eliberat.

Marin Ioan, preot ortodox în Râu-Sadului, județul Sibiu: de teamă de a nu fi persecutat de autoritățile maghiare pentru că l-a pomenit pe

⁹²⁸ Despre el vezi: Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români*, pp. 340-341.

regele Ferdinand al României la slujbele bisericești, în toamna anului 1916, s-a refugiat alături de armata română în Moldova, unde a stat doi ani, până în toamna lui 1918.

Măerușan Cornel, preot ortodox în Crizbav județul Brașov: în 25 februarie 1936 declara că a fost reținut în închisoare șapte luni și jumătate la Brașov și Cluj, pentru motivul că nu s-a refugiat din fața armatei române în 1916, ci a rămas în „teritoriul ocupat”, dând diferite relații și concursul cerut.

Mălaiu Titus, preot greco-catolic în Năsăud: a studiat la Cluj și la Budapesta, unde a contribuit cu materiale la revistele românești. A fost arestat în 1918 de jandarmii maghiari datorită implicării sale în organizarea gărzilor naționale românești. A fost judecat la tribunalul din Cluj, care l-a condamnat la trei luni de închisoare, pe care le-a efectuat la Seghedin. În perioada interbelică a fost profesor la Academia Teologică Greco-Catolică din Cluj.

Medeșan Petru, preot ortodox în comuna Batăr, județul Bihor: „A fost bătut în 1919 de armata bolșevică maghiară. În urma bății s-a refugiat din comună. A decedat mai târziu din cauza vârstei. Sfinția sa a zidit în comuna Batăr o școală confesională, a înființat o bancă populară și o cooperativă”.

Mica Constantin, preot ortodox în Bucovăț, județul Timiș: în perioada anilor 1916-1919 s-a aflat sub supraveghere continuă la domiciliu neputând părăsi localitatea fără aprobare prealabilă din partea autorităților civile, nici ieși din casă înainte de ora 7 dimineața și ora 7 seara. În timpul ocupației militare sârbești a Banatului a fost învinuit de propagandă naționalistă românească pentru că a contribuit la înființarea gărzii naționale românești și a participat la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, fiind astfel nevoit să se refugieze pentru a nu fi deportat în Albania. În timpul refugiului i-au fost devastate casa și proprietățile.

Micu Ioan, preot ortodox în Cristian, județul Sibiu: a fost arestat la 18 august 1916 și întemnițat la Sighișoara, Galații Făgărașului și Blaj până în 8 noiembrie 1916.

Mihalca Ioan, protopop greco-catolic onorific, preot în Aghireș, județul Cluj: „În ajunul Crăciunului din anul 1918 o parte din bandele

secuiești ce au săvârșit atrocitățile cunoscute de la Beliș, unde au fost arși pe rug o mulțime de moți, au terorizat locuitorii prin împușcături venind direct la mine să mă omoare împreună cu ginerele meu d[octo]r Teodor Giurgiu, avocat în Cluj. Fiind avizat de intențiunea lor, am fugit împreună cu ginerele meu și ne-am ascuns în păduri, ducându-ne pe la miezul nopții la răposatul părinte Ioan Galiș în comuna Petrind, internat și el din 1916 până în luna august 1918. În ziua de Crăciun a anului 1918 ne-am refugiat la părintele Emil Petran în Almașul Mare, care asemenea a fost internat; în ziua de 7 ianuarie 1919 ne-am refugiat în comuna Curăplac, unde garda ungurească a voit să ne dețină și numai grație unei femei am scăpat, ca prin minune, trecând apa Almașului în fugă; în ziua următoare am hoinărit prin păduri și în 10 ianuarie 1919 seara pe la orele 10 am ajuns în Cluj, unde toți cunoscuții se mirau că mai suntem în viață, întrucât a fost primită știrea că ne-a omorât”.

Mihăilă Ioan, preot ortodox în Lanodar, județul Alba: născut la 16 martie 1853 a slujit în parohia sa natală. A fost arestat de primarul comunei la 24 octombrie 1916 fiind întemnițat în penitenciarul din Odorheiu între 4 și 15 noiembrie 1916. În primăvara anului 1918 a fost arestat din nou și închis la Aiud între 10 aprilie 1918 și 3 noiembrie 1918.

Mihuța Petre, preot ortodox în Beba-Veche, județul Timiș: implicat activ în mișcarea națională a românilor din Banat, a fost închis împreună cu Vasile Lucaciu, timp de două luni în anul 1907, la Seghedin. În 1916 a fost internat în Șopron împreună cu fratele său d[octo]r Alexandru Mihuța, profesor în Arad. În toamna anului 1918 a fost judecat și condamnat la moarte de armata revoluționară maghiară însă, a scăpat refugiindu-se la Deva.

Miloșescu Anton, preot ortodox în Ogradena⁹²⁹, județul Caraș-Severin: a fost arestat pe motiv „de necredință față de Majestatea Sa Regele” fiind încarcerat în penitenciarul Timișoara între 28 septembrie 1916 și 1 ianuarie 1917.

Miron Radu, preot greco-catolic în Cincul Mare, județul Brașov: în momentul retragerii armatei române din Transilvania s-a refugiat

⁹²⁹ A fost o localitate pe malul stâng al Dunării, care astăzi nu mai există fiind inundată de apele Dunării după construirea barajului de la Porțile de Fier I. Astăzi numele este purtat de un cartier al localității Eșelnița.

împreună cu soția și cei trei copii în Moldova, de unde a revenit în anul 1919. A fost judecat, în lipsă, de tribunalul Dumbrăveni, care l-a condamnat la moarte prin sentința nr. 909/1917. Autoritățile maghiare i-au vândut averea prin licitație publică.

Mitariu Ioan, preot ortodox în Opațița, județul Timiș: a fost reținut de jandarmii din localitate imediat după izbucnirea războiului pe motiv că în predica ținută înaintea localnicilor imediat după decretarea mobilizării i-a încurajat pe toți să lupte „când vor vedea drapelul fâlfâind”, ceea ce a fost interpretat de autoritățile ungurești drept un afront la adresa statului maghiar. A fost arestat și internat la Deta și la Biserica Albă.

Moldovan Gheorghe, preot greco-catolic în Bezidul Nou, județul Mureș: a fost acuzat de spionaj în favoarea României, bănuț că ar fi procurat date despre situația frontului maghiar, învinuit că și-a manifestat public bucuria când trupele române au intrat în Transilvania. A fost arestat de jandarmii maghiari la porunca primarului Palfi Sigismund din Bezidul Nou și escortat spre Odorheiul Secuiesc, raportul Prefecturii Odorhei nr. 3079 din 24.03.1936 menționând că „[...] de atunci până azi, nimeni nu știe nimic, nici o urmă despre dânsul”.

Moldovan Pavel, preot ortodox în Dragomirești, județul Maramureș: a dezvoltat o activitate națională și religioasă zidind primele așezăminte ortodoxe în localitatea Dragomirești⁹³⁰. În anul 1918, alături de preotul unit Emil Bran, a fost liderul tuturor mișcărilor naționale românești din Dragomirești, suferind o serie de persecuții din partea autorităților maghiare.

Monea Pavel, preot ortodox în Streza Cârțișoara, județul Sibiu: s-a refugiat în România odată cu retragerea armatei române din Transilvania. Rămas în spatele frontului a fost arestat de trupele bulgare. A revenit în Ardeal

⁹³⁰ În primul deceniu al secolului XX, pe fondul unor abuzuri și pretenții financiare exagerate ale clerului unit din localitățile Săcel și Dragomirești din Maramureșul istoric, o parte a credincioșilor acestor două localități au trecut de la greco-catolicism la ortodoxie, întemeind două parohii ortodoxe. Amănunte despre aceste treceri religioase alături de un corpus masiv de documente referitoare la acestea a se vedea la: Macarie Drăgoi, *Ortodocși și Greco-Catolici în Transilvania (1867-1916). Convergențe și Divergențe*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2011, pp. 179-206; Idem, *Ortodocși și Greco-Catolici în Transilvania (1867-1916). Contribuții documentare I/4, Schimbarea identității confesionale, cazurile Săcel cu filia Dragomirești*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2013.

în 1918 „cu puterile zdrobite și aproape dement, iar după 2 ani a murit”.

Motoc Maxim, preot greco-catolic în Săsciori, județul Brașov: „La intrarea României în război am fost arestat în biserică, învinuit că am ațâțat oamenii în contra unei patrule. Am scăpat cu viață numai mulțumită intervenției foștilor notar și vichenotar Traian Herseni și Ioan Gavrilă. După retragerea oștilor române, pârât ca trădător. Am stat închis la Odorhei vreo 10 zile. Am fost eliberat, însă mult timp suspectat și urmărit”.

Moța Ioan, protopop ortodox al Orăștiei: absolvent al Seminarului Teologic din Sibiu, a fost hirotonit preot pentru parohia Orăștie în 1899. A desfășurat o bogată activitate publicistică fiind colaborator și redactor al periodicelor românești „Tribuna”, „Foaia Poporului”, „Revista Orăștiei”, „Telegraful Român”, „Bunul Econom”, și „Libertatea”. În anul 1903 i-a fost intentat un proces de presă pentru articolul „A murit Mathia și cu el dreptatea”, publicat în ziarul „Libertatea” din Orăștie în 3/16 mai 1903. A fost condamnat la doi ani de închisoare, pedeapsă redusă la 2 luni, pe care le-a executat în închisoarea din Cluj. În decembrie 1914 trece Carpații și se refugiază la București, în momentul intrării României în război fiind încadrat ca sublocotenent în armata română. În primăvara anului 1917 este trimis de guvernul român, alături de preotul unit Vasile Lucaciu și gazetarul Vasile Stoica, în Statele Unite ale Americii cu misiunea de a încerca mobilizarea românilor americani și organizarea unui corp de armată voluntar care să lupte pe frontul francez.⁹³¹ Revenit în România în primăvara anului 1918 este trimis în Basarabia pentru a contribui la publicarea gazetei „Cuvânt Moldovenesc”. S-a întors la Orăștie în decembrie 1918.

Muică Teodor, preot ortodox în Sângeorgiul de Pădure, județul

⁹³¹ Pentru mai multe detalii a se vedea: Mihai-Octavian Groza, Rodica Groza, „În Statele Unite ale Americii pentru cauza românească. Voluntarii români din America în anii Primului Război Mondial”, în volumul *Arc peste timp. Încoronarea visului de Unire. Lucrările Simpozionului Național de Istorie 15 octombrie 2012*, Alba-Iulia, 2012, pp. 160-165; Mihai-Octavian Groza, „Problematika participării românilor transilvăneni din Statele Unite ale Americii la Primul Război Mondial și propaganda în favoarea unirii Transilvaniei cu Regatul României (1917-1918)”, în *Caiete Silvane*, număr 105, 2013, pp. 56-59; Mihai-Octavian Groza, „Proiecte privind crearea „Legiunii Române din America” și propaganda în favoarea unirii Transilvaniei cu Regatul României (1917-1918)”, în *Sentenția*, număr IV, 2013, pp. 79-91.

Mureș: a fost hirotonit în anul 1906 de către mitropolitul Ioan Meșianu pentru parohia Sângeorgiul de Pădure din ținutul Secuiesc, unde a slujit până la moarte. La izbucnirea Primului Război Mondial a fost mobilizat pe front ca preot militar ortodox de rezervă în Reg[imentul] 2 Honvezi din Oradea, fiind lăsat la vatră după aproximativ un an deoarece, „[...] nu prezentam garanția suficientă din punct de vedere al interesului de stat”. Revenit în parohie a preluat și funcția de dascăl în școala confesională ortodoxă, fiindcă învățătorul fusese mobilizat pe front. Despre perioada anilor 1916-1918, preotul își amintește: „La 1 septembrie 1916, după intrarea României în război, m-am văzut silit de autorități să mă refugiez cu soția și 5 copii, al 6-lea s-a născut în refugiu, în comuna Tur (astăzi Tureni, județul Cluj n. ed.) lângă Turda. Fiind căutat de jandarmi mi-am tot mutat domiciliul să nu-mi dea de urmă. În decembrie 1916 m-am întors în comună, unde am găsit totul distrus. În 1917 persecuțiile s-au intensificat. Nu era săptămână ca locuința și dependențele să nu-mi fie răscolite pentru arme și broșuri de propagandă românească. La 23 decembrie 1917 a venit în comună procurorul parchetului Târgu-Mureș împreună cu judecătorul de instrucție chemând prin bătaie de tobă pe toți locuitorii români de la 16 ani în sus, bărbați și femei, pentru a-i cerceta dacă în cuvântările din biserică am vorbit împotriva statului maghiar și dacă am îndemnat poporul să scuie tricolorul maghiar etc. Au fost audiați și consilierii parohiali, fiecare separat. Bietele femei frământau colacii de Crăciun și cu mâinile din aluat erau silite de jandarmi să se prezinte la instrucție. Era o jale de nedescris dar și multă mângâiere am avut! Un Crăciun cu multă mulțumire sufletească, fiindcă nu s-a aflat nici un Iuda, care să-și trădeze preotul. În anul 1918 am fost trimis în fața curții marțiale din Cluj, acuzat că am condus armata română prin potecile munților Călimanului. După prăbușirea monarhiei am înființat și noi românii din comuna noastră garda națională, precum și un consiliu național, singurul din regiunea aceasta. La 1 decembrie 1918 am trimis și reprezentanți la Alba-Iulia, să nu lipsim de la marea sărbătoare”.

Mureșan Fortunat, preot ortodox în Chizătău, județul Timiș: a fost ținut sub observație la domiciliu neavând voie să părăsească comuna fără aprobarea prealabilă a autorităților.

Mureșan Gheorghe, preot canonic greco-catolic în Moftinul Mic, lângă Carei, județul Satu Mare: a fost un colaborator apropiat al lui Vasile Lucaciu, închis împreună cu acesta la Seghedin. A decedat în iulie 1939.

Musta Iuliu, preot greco-catolic în Glimboaca, județul Caraș-Severin: a fost refugiat în Vechiul Regat timp de patru ani.

Negoescu Aurel, preot ortodox în Gheorgheni, județul Covasna: a fost internat în Șopron între 1916 și 1918.

Nicolae Constantin, preot ortodox în Hălchiu, județul Brașov: a suferit „bătăi până la sânge fiind scăpat de strangulare” de un concetățean de origine germană. „A făcut rugăciuni pentru izbânda cauzei naționale și pomenirea Regelui României. A încetat din viață la 12 februarie 1918.

Nistor Iuliu, protopop și preot greco-catolic în Târnăveni, județul Mureș: a fost internat în Fertomégyes din Șopron, între 28 august 1916 și 1 iulie 1917.

Oancea Aurel, preot ortodox în Baci, județul Brașov, s-a refugiat în Moldova din septembrie 1916 până în noiembrie 1918.

Ogârlaci Alexandru, preot ortodox în Berzovia, județul Caraș: în anul 1917 a fost închis timp de două săptămâni în închisoarea din Timișoara. A decedat în anul 1926.

Olteanu Ioan, preot greco-catolic în Suciul de Sus, județul Maramureș: în 6 decembrie a fost bătut crunt de trupele bolșevice maghiare în Târgu Lăpuș, scăpând cu viață prin fugă.

Oprean Gheorghe, protopop ortodox în Târnăveni, județul Mureș⁹³²: „Subsemnatul protopop ortodox-român din Diciosânmartin jud[eu]l Târnava Mică declar că în timpul războiului mondial am fost preot căpitan atât în armata austro-ungară, cât și în armata română. În 1918, când a izbucnit revoluția eram în Viena, unde, la sfatul d[omnu]lui Iuliu Maniu, s-a înființat „Senatul Central al Ofițerilor și Soldaților Români din Ardeal, Banat, Ungaria și Bucovina”⁹³³ sub președinția politică

⁹³² Pentru mai multe detalii a se vedea: Răzvan Duncan, *Gheorghe Oprean-o viață închinată unirii românilor și înălțării Bisericii Ortodoxe*, Târgu-Mureș, Editura Tipomur, 1999; Partenie Pop, „Potirul biruinței”, în *Îndrumător Pastoral*, volum XXII, Alba-Iulia, Editura Reîntregirea, 2008, pp. 243-244.

⁹³³ Organism constituit, pe fondul prăbușirii armatei austro-ungare, la Viena, în data de 31 octombrie 1918, cu scopul declarat al concentrării, organizării și expedierii spre Transilvania a soldaților din fosta monarhie austro-ungară, întorși de pe front. Pentru mai multe detalii a

din partea Ardealului, Banatului și Ungariei a d[omnu]lui Iuliu Maniu, din partea Bucovinei a d[omnu]lui Isopescu Grecul⁹³⁴. Președinte militar a fost la început căpitanul Traian Popa⁹³⁵, iar mai târziu generalul Ion Boeriu⁹³⁶. Secretar general am fost eu tot timpul; adică până la adunarea națională de la 1 dec[embrie] 1918 din Alba-Iulia. Acea organizație politico-militară avea rolul de-a organiza, instrui și însuflă pe ofițerii și soldații români pentru salvarea națiunii din părțile amintite. Eu eram și propagandist în gări și în cazarma „Franz Ferdinand” din Viena, care ne-a fost pusă la dispoziție de organele competente ale Vienei, ai cărei salvatori am fost în acele timpuri. După adunarea națională de la Alba-Iulia am intrat imediat în armata română, tot ca preot căpitan și am făcut campania cu Regimentul 107 Inf[anterie] din Alba-Iulia la Tisa, până la demobilizarea generală”.

Oprinca Ioan, preot greco-catolic în Reghin, județul Mureș: s-a născut în 10 august 1893 în Găbud, județul Alba: despre anii războiului rememora: „În anul 1916 când a intrat România în război, eram acasă la părinți în Găbud, ca absolvent al anului III al Academiei Teologice din Lugoj. După două zile, ni s-a făcut o percheziție domiciliară foarte

se vedea: Mihai-Octavian Groza, „Iuliu Maniu și activitatea Senatului Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena (31 octombrie-27 noiembrie 1918)”, în *Caiete Silvane*, număr 104, pp. 42-45; Mihai-Octavian Groza, „Pagini din activitatea Senatului Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena (31 octombrie-27 noiembrie 1918)”, în volumul *Consemnări despre trecut. Societate și imagine de-a lungul timpului*, coordonat de Anamaria Macavei, Roxana Dorina Pop, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2015, pp. 199-210; Mihai-Octavian Groza, *Senatul Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena (31 octombrie-27 noiembrie 1918)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2015.

⁹³⁴ Constantin Isopescu-Grecul (1871-1938): jurist, profesor, om politic și diplomat român, reprezentant al românilor din Bucovina, implicat activ în evenimentele de la 1918, în calitate de președinte al consiliului național român creat la Viena și de reprezentant al Consiliului Național Român Central la Viena. A se vedea: Mihai-Octavian Groza, *Senatul Militar Român Central*, p. 29.

⁹³⁵ Traian Popa: militar român, ofițer al armatei austro-ungare, președinte, până la preluarea funcției de către generalul Ioan Boeriu, al Senatului Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena. A se vedea: *Ibidem*, p. 13.

⁹³⁶ Ioan Boeriu: militar român, general al armatei austro-ungare, decorat cu ordinul „Maria Terezia” (ordin care îi aducea posesorului și titlul de noblețe), președinte al Senatului Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena. A se vedea: *Ibidem*, pp. 13-14; Ioan Părean, „Generalul Ioan Boeriu (1859-1949), primul comandant al Corpului VII Armată și membru marcant al Asociațiunii Astra”, în *Foaia Poporului*, număr 81-82, 2007.

amănușită, apoi am fost arestați imediat dimpreună cu tatăl meu Ariton Oprinca și sora mea Maria, care avea atunci vârsta de 18 ani și duși la secția de jandarmi din com[una] Ciuci, de aici am fost escortați la Noșlac și Războieni și apoi la închisoarea „Farkas Utca” din Cluj, încuiați în celule separate, supuși la interogatorii, mai ales noaptea. Eram învinuit de spionaj pentru România, că aș fi numărat trenurile care mergeau spre front, că aș fi indus în eroare o companie de soldați germani arătându-le un drum greșit etc. La sora mea au găsit în manuscris poezia „Vrem Ardealul” dată de un tânăr. A scăpat relativ ușor, susținând că o are de la un teolog mort de tifos cu câteva luni mai înainte. După multe dezbateri, fără rezultat, am fost trecuți la poliție în convoi de 20 de persoane, apoi în altă închisoare numită administrativă, unde am stat două săptămâni. De aici, internați în Șopron, comuna Ritring. Aproape la un an ni s-a dat voie să ne întoarcem acasă. A sosit apoi plinirea vremii; visul național a luat ființă. La marele praznic preoții au rămas mai înapoi; notarul Fülöp Gabor din cauza căruia am suferit atâta, ca unul ce ne-a denunțat, a primit o slujbă înaltă la Cluj, deși chiar sub unguri a fost destituit pentru jafurile lui. Meritele preoției în luptă pentru unirea tuturor românilor le va înscrie însă istoria la loc de cinste”.

Papp Petru⁹³⁷, preot ortodox în comuna Chistag, județul Bihor: în 5/18 decembrie 1918 preotul a organizat Consiliul Național Român și o gardă națională română a localității, el fiind ales președinte. Tulburările au început în 10/23 decembrie 1918, când trupele bolșevicilor maghiari au început raidurile prin sat. Preotul rememorează: „Eu, numai ziua stăteam în jurul casei. Până la 20 aprilie 1919 n-am dormit nici într-o noapte în locuința mea. Și Doamne, mult am așteptat armata română! Era vorba că până la Bobotează (1919) va intra în sat și ne va scăpa de fărădelegile bolșevice. Dar n-a venit decât în sâmbăta Paștilor. De la 3 martie am stat fugăr prin păduri, îmbrăcat țărănește, numai cu ceaslovul la mine. Dumnezeu mi-a ajutat de am scăpat din mâinile bolșevicilor

⁹³⁷ Petre Papp (1881-1945): născut în Lupoia, lângă Beiuș, a studiat la Seminarul Teologic din Arad, apoi preot și protopop al Beiușului. Între 1905-1907 a fost redactor al ziarului „Tribuna” din Arad. În 2 decembrie a fost ales membru al Marelui Sfat Național. A se vedea: Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan (coordonatori), *Dicționarul personalităților Unirii*, p. 109.

fugind prin grădinile oamenilor la pădure. Nici unul din gloanțele trase asupra mea nu m-a atins. Minune de la Dumnezeu! Multă recunoștință port locuitorului Rusalim Todaș a Ciorti de sub pădure lângă gura Peșterei, care m-a ocrotit și mi-a dat hrană în timpul când am stat ascuns în pădure.

Multă mizerie a îndurat și soția mea, care a fost ridicată de acasă, dusă la Aleșd la „Directoratul muncitorilor din Aleșd”, cu tot felul de amenințări că „dacă nu dă popa va fi dusă la Oradea și judecată” și n-a scăpat decât în ziua de 17 aprilie, când armata bolșevică ungară s-a retras din fața armatei române, cu trenuri încărcate de jafurile din satele noastre. La mine acasă n-au mai rămas decât pereții!

N-aș putea să arăt vreodată bucuria ce am simțit când am aflat că în Chistag au intrat românii! Era în sâmbăta Sfintelor Paști. Am fugit din codru și până seara am și fost acasă. Dumnezeu mi-a ajutat de am săvârșit slujba Sfintei Învieri a Domnului nostru Iisus Hristos și a Neamului Românesc!

Plângeam toți de bucurie, mai ales că poporenii mei știau că am fost ucis de bolșevicii unguri”.

Pașca Victor, preot greco-catolic în Târgu Lăpuș, județul Maramureș: datorită conduitei sale naționale românești în zona Lăpușului, viața i-a fost pusă de mai multe ori în pericol. În toamna anului 1918 a fost arestat de bandele bolșevice maghiare însă, a fost eliberat de românii din Strâmbu-Băiuț, care au luat cu asalt locul unde era închis.

Păcală Traian, preot ortodox în Galați, județul Brașov: în momentul retragerii armatei române din Transilvania s-a refugiat timp de doi ani și trei luni în Moldova.

Păltineanu, preot ortodox în comuna Monoștor, județul Bihor: episcopul Roman Ciorogariu menționează că „La sfârșitul lunii ianuarie 1919, soldații secui în gara Tileagd au bătut, până la sânge, pe preotul român din Monoștor: Păltineanu și pe soția acestuia, care de bățai a rămas leșinată. Tot atunci preotesei acestuia i-au furat colierul de la gât”⁹³⁸.

Pepenariu Ioan, preot greco-catolic în Bărbătenii de Sus, județul Hunedoara: a fost arestat în ziua intrării României în război și închis în

⁹³⁸ *Ibidem*, p. 211.

tabăra de concentrare a deținuților politici din Hațeg. După trei zile a fost internat în Sopronyeke din Șopron, unde a stat un an și șase luni.

Petcu Iosif, preot ortodox în Bazoș, județul Timiș: din momentul intrării României în război a fost ținut sub supraveghere împreună cu învățătorul școlii confesionale având interdicție din partea autorităților de a părăsi localitatea și fiind obligați ca zilnic la ora 12 fix să se legitimeze și să subscrie într-un registru al primăriei. În 8 noiembrie 1918 a fost arestat de o patrulă maghiară bolșevică, dus la primărie, unde a fost amenințat, înjurat și bătut. Fiind eliberat s-a refugiat pe ascuns într-o localitate învecinată până la sfârșitul anului 1918. În februarie 1919 a fost din nou arestat de soldații din armata sârbească, care pe motivul că ar avea muniții ascunse i-au percheziționat casa.

Peter Justin, preot greco-catolic în Hideaga, județul Maramureș: a fost arestat de gărzile bolșevice maghiare într-o noapte la începutul anului 1919 pentru că a furnizat și acordat ajutor patrulelor românești aflate în avangarda armatei române. A fost închis șase zile în Diosád, Sălaj, apoi transportat de jandarmii unguri în Archid, unde a fost bătut; în Borla, unde a rămas o săptămână; în Tășnad, unde a fost întemnițat cu un preot din Moldova și cu soldați români capturați de maghiari. După două săptămâni a fost transportat la Carei și la Debrețin, unde a fost dus în fața Consiliului de Război, care l-a achitat, întorcându-se acasă „[...] după 2 luni de întemnițări și maltratări”.

Pinciu Nicolae, preot greco-catolic în Hosman, județul Sibiu: a fost arestat alături de preotul ortodox al localității, Iosif Morariu și închis trei luni la Cluj, iar apoi a fost internat în Becicherecul Mare timp de un an și nouă luni. A trecut la cele veșnice la vârsta de 75 de ani în 15 februarie 1931.

Piso Octavian, preot ortodox în Silvașul de Sus și Lingina, județul Hunedoara: a fost arestat în 15 septembrie 1916 pentru agitații românești și închis la Seghedin timp de trei luni. A trecut la cele veșnice în anii 30 ai secolului trecut.

Pop D. Gheorghe, preot ortodox în comuna Oșorheiu, județul Bihor: „Am luat parte activă la Marea Adunare Națională de la 1 decembrie 1918 în Alba-Iulia, unde m-am prezentat ca delegat al

organizației naționale din circumscripția Biharea.

Pentru această faptă românească, ungurii au spart biserica română ortodoxă în noaptea dintre 15-16 ianuarie 1919, de unde au luat steagul național sfințit de subsemnatul, l-au dus în șoseaua națională a Clujului, unde l-au tăiat cu securea.

În ziua de 2 februarie 1919 am fost deținut de bandele comuniștilor din Oradea, din mâinile cărora abia am scăpat la intervenția unui conducător civil al lor. Negăsind arme la locuința mea, m-au pus în libertate.

În ziua de 5 februarie 1919, trei soldați comuniști au descărcat focuri de armă în locuința mea prin cele două ferestre de la stradă.

În urma acestor întâmplări m-am refugiat în ziua de 18 februarie 1919 în comuna Cefa și apoi în Oradea, de unde veneam din când în când duminica să fac servicii în biserică și să mângâi pe credincioși.

În ziua de 19 aprilie, Sâmbăta Mare, surprins aici în comună de armatele roșii în retragere, abia am scăpat în podul grajdului unui credincios, unde am stat din zorii zilei până seară, când am primit vestea că «roșii», care mă căuta, s-au dus toți din comună spre Oradea retrăgându-se dinaintea glorioasei armate române, care însă n-a sosit în comuna noastră decât a doua zi.

La ora 9½ am oficiat Sfânta Liturghie a Paștilor, la care a asistat întreaga avantgardă a Diviziei VI.

Pe la sfârșitul Sf[inte]i Liturghii au părăsit biserica și comuna, grăbindu-se spre orașul Oradea, unde erau așteptați cu înfrigurare”.

Pop Ioan, preot greco-catolic în Măluț, județul Bistrița-Năsăud: a fost arestat „pentru agitație împotriva statului maghiar” și închis în temnița din Dej, între 8 octombrie 1916 și 4 ianuarie 1917.

Pop Iuliu, preot greco-catolic în Petea, județul Satu Mare: în timpul războiului a slujit în Csegöld, astăzi în Ungaria, aproape de granița cu România. În momentul intrării României în război i s-a fixat domiciliu forțat în localitate fiind pus sub supravegherea autorităților locale. Între 16-19 aprilie 1919 s-a ascuns în vegetația de pe malul Someșului de frica gărzilor bolșevice maghiare, care l-au căutat pentru a-l aresta. După retragerea armatei române din Ungaria și fixarea graniței româno-

maghiare, în martie 1920, s-a stabilit în Petea „[...] pentru a-mi asigura viața și familia, lăsând acolo o mamă bătrână de 70 ani, surorile și alte rude și toată averea mea ungurilor înfuriați, care mă căutau spre moarte pentru ținuta mea românească din trecut și pentru că am reprezentat acele părți locuite de români în parlamentul de la București”.

Popa Alexandru, preot ortodox în Lisa, județul Brașov: în momentul retragerii armatei române din Transilvania s-a refugiat în Moldova, unde a rămas până în toamna anului 1918.

Popa Dimitrie, preot ortodox în comuna Comlăuș, ulterior în Sfânta Ana, județul Arad: a fost închis în 15 august 1916. „În timpul revoluției din 1918 și sub dominația bolșevică din 1919 a fost bătut de hordade bolșevice și în urmă condamnat la moarte, de la care a fost salvat de credincioșii săi, care l-au travestit în haine țărănești și ras la barbă, l-au ascuns până la sosirea glorioasei armate române”.

Popa Iacob⁹³⁹, preot și vicar greco-catolic al vicariatului unit al Făgărașului: în momentul retragerii armatei române din Transilvania⁹⁴⁰ s-a refugiat în România, ajungând până în Rusia, unde a contribuit la organizarea cetelor de voluntari români pentru formarea regimentelor ardeleni.⁹⁴¹

Popa Nicolae, preot ortodox în Porcurea, județul Hunedoara: a fost internat în Șopron din toamna anului 1916 până în toamna anului 1917.

Popeneciu Ioan, preot greco-catolic în Crăciunelul de Jos, județul Alba: a fost internat în Rust, Șopron, din septembrie 1916 până în mai 1918.

Popescu Grigore, preot greco-catolic în Suciul de Jos, județul Maramureș: în 6 decembrie a fost bătut crunt de trupele bolșevice

⁹³⁹ Iacob Popa (1872-1937): vicar foraneu al Făgărașului, prepozit al Capitlului Metropolitan din Blaj, vicar general arhiepiscopesc. S-a născut la Teiuș într-o familie de grăniceri, a studiat la Liceul și la Seminarul din Blaj, apoi la Facultatea de Drept a Universității din Budapesta. A fost hirotonit preot celib în 26 iunie 1904 de către mitropolitul Victor Mihályi de Apșa. A se vedea: Mireala Popa-Andrei (coordonator), *Canonici, profesori și vicari foranei*, pp. 337-339.

⁹⁴⁰ A se vedea: Ioana Elena Ignat, *Viața cotidiană în Făgăraș în anul 1916. Însemnările vicarului Iacob Popa*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2011.

⁹⁴¹ Pentru mai multe detalii a se vedea: Mihai-Octavian Groza, „Cu vicarul Iacob Popa în Rusia pentru cauza românească. Activitatea de recrutare a voluntarilor dintre prizonierii români transilvăneni (1917-1918)”, în *Terra Sebv. Acta Mysei Sabesiensis*, număr V, 2013, pp. 419-427; Minerva Lovin, „Câteva aspecte privind voluntariatul românilor ardeleni în Rusia, reflectat în memoriile vicarului Iacob Popa (1917-1918)”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, XLIII, număr 1-2, Cluj-Napoca, 1998, pp. 123-131.

maghiare în Târgu Lăpuș, scăpând cu viață prin fugă.

Popovici George, preot ortodox în Mărul, județul Caraș-Severin: într-o declarație preotul își amintea cele trăite în perioada războiului astfel: „În ziua de 12 august 1916 mă aflu în Hațeg la târgul de țară, care mișuna de armată austro-ungară și cum târgul s-a amânat cu o zi, am rămas acolo. Citind niște gazete, m-am trezit în spate cu un strajămeșter (plutonier) de jandarmi înarmat, care mă întreabă dacă mă pot legitima, în ce cauză sunt eu acolo. Băgând mâna în buzunar să-i arăt certificatul de la notariat, mă oprește, spunând să merg în camera, care o am la hotel. Sub poarta hotelului văd alți jandarmi și polițiști, care mă așteptau. După ce intrarăm în odaie, încuiară ușa și abia cum îmi dădui seama că sunt bănuț ca spion, fiind îmbrăcat cu jiletă închisă preoțească. Arăt certificatul crezând că ajunge pentru a mă justifica, dar sunt îmbrâncit pe pat și lovit peste obraz să arăt alte dovezi. Scot tot ce aveam în buzunare, bani, notițe. Acum începe percheziția. Sunt întrebat de ce am atâția bani la mine? Apoi ca să-mi dau seama de notițele și calculele de pe niște hârtii, alte îmbrânceli și înjurături, când aflară o nenorocită de scrisoare prin care îl rugam pe preotul din Crâjma să facă o înmormântare în parohia mea Mărul. Am putut scăpa din încurcătură, după ce se convinseseră telefonic la notariat, că într-adevăr a fost mort în parohie. A urmat apoi percheziția saltelei, perini, soba, duzile de la sobă, cenușa, parapleul ce-l aveam. Satisfacția mi-am luat-o la Bouștarul Inferior, unde dându-mă jos din tren, am fost întâmpinat de părintele greco-catolic Romul Raca cu care eram înrudit, căruia i-am povestit ce am pățit. M-a invitat acasă la el să iau masa. Aici am aflat ascuns pe un locotenent din armata română, care trecuse munții să ia informații. I-am povestit tot ce am pățit și ce am văzut în Hațeg. El la rândul-i m-a mângâiat că poimăine noaptea, adică spre Sfânta Mărie Mare, armata română va trece Carpații. Cu acest secret în inimă am venit acasă.

După adunarea de la Alba-Iulia la care am participat cu încă doi țărani și d[octo]r Nic[olae] Table ca delegați ai comunei, am spus în ziua de 21 noiembrie st[il] v[echi] poporului la biserică felul cum a decurs marea adunare și în cântece patriotice am părăsit biserica. Poporul, care avea de mult să-și facă socoteala cu ovreiu Geza Fischl,

cuibărit aici de 40 de ani și care era agentul tuturor guvernelor maghiare, pentru care servicii armeanul subprefect Aurel Ischutz îl pusese primar spre batjocura noastră, i-a devastat casa în noaptea sărbătorii⁹⁴² din 21 noi[embrie] st[il] v[echi] iar familia a scăpat cu fuga. În miezul nopții din 9 dec[embrie] st[il] v[echi] jidanul a adus din Caransebeș 40 de soldați sârbi și 20 de jandarmi maghiari. Tocmai când mă pregăteam să îmbrac reverenda spre a merge la biserică, îmi intrară în curte 2 jandarmi și doi soldați sârbi, declarându-mă arestat. M-au dus între baionete la cazarma jandarmilor. Aici, căpitanul Gaspari îmi vorbește de moarte prin glonț sau spânzurătoare pentru păcatul de a fi arborat tricolorul la biserică și școala satului, unde am ordonat, ca președinte al sfatului național, darea jos de pe frontispiciu a pajurei maghiare. Apoi pentru participarea la Alba-Iulia și îndemn la rebeliune. Am fost apoi trecuți la școală, care era alături și puși cu fața la perete cu ceilalți deținuți, iar în mijlocul sălii două puști mitraliere gata de tragere. Făcându-se interogarea până noaptea, eu am fost lăsat la urmă, când mi-am făcut apărarea, după care am fost declarat arestat. Abia atunci mi-am dat seama cum m-am jucat cu viața stând acasă, știind că sunt pe lista neagră și ce rău am făcut că nu m-am refugiat la Bouștarul Inferior, unde ajunsese armata română. Noi, cei din Severin, mai stăturăm 10 luni sub teroarea lui Ischutz viceșpanul Lugojului, până ce merșeră deputăția bănățenilor din Lugoj sub conducerea venerabilului protopop d[octo]r G. Popovici și [a] episcopul[ui] Frențiu⁹⁴³ la Bichiș-Ciaba la M[aiestatea] S[a] Regele Ferdinand I predându-i memoriul, prin care am rugat preluarea imperiului și asupra Lugojului. Am fost satisfăcuți pe loc, fiind numit prefect d[octo]r George Dobrin⁹⁴⁴ pe care îl aduserăm

⁹⁴² Este vorba despre sărbătoarea Intrării Maicii Domnului în Biserică, prăznuită anual la 21 noiembrie. Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia avusese loc pe 18 noiembrie stil vechi.

⁹⁴³ Valeriu Traian Frențiu (1875-1952): născut la Reșița a studiat teologia la Universitățile din Budapesta și Viena. A fost protopop unit al Orăștiei, vicar greco-catolic al Hațegului, episcop unit al Lugojului între 1912-1922 și episcop unit al Oradiei între 1923-1948, iar între 1941-1947 administrator apostolic al Arhidiecezei Greco-Catolice de Alba Iulia și Făgăraș. A fost arestat în octombrie 1948, iar în 1950 închis la Penitenciarul din Sighet, unde trece la cele veșnice la 11 iulie 1952. Detalii la: http://ro.wikipedia.org/wiki/Valeriu_Traian_Fren%C8%9Biu, accesat în 6 aprilie 2015.

⁹⁴⁴ George Dobrin (1862-1952): avocat și ofițer în rezervă al armatei austro-ungare. A activat în cancelaria lui Coriolan Brediceanu, a sprijinit moral și material apariția gazetelor „Dreptatea” și „Drapelul” din Lugoj, în paginile cărora a publicat articole politice, naționale

cu triumf în Lugoj spre dezamăgirea ungarilor și jidanilor de aici”.

Popovici Pompiliu, preot ortodox în Chitid, județul Hunedoara: a fost internat în Șopron între 28 august 1916 și 1 iulie 1917.

Popovici Petru, protopop ortodox de Abrud, județul Alba: „Era bănuț de spionaj, mai ales că avea un frate în vechiul regat. Din arhiva secretă a orașului Abrud, rămasă de la stăpânirea ungurească, se vede că orice mișcare a sa era raportată zilnic la prefectură. Arestat în 1916 timp de zece zile, apoi ținut sub strictă supraveghere, prezentându-se în fiecare zi la poliție”.

Preda Ioan, preot ortodox în Petrila, județul Hunedoara: a fost acuzat de „les majestate” și deținut la penitenciarul din Oradea între 22 septembrie 1914 și 22 iulie 1915.

Pușcașiu Ioan, preot greco-catolic în Apateu, județul Satu Mare, protopop onorific: în anul 1918 a organizat Consiliile Naționale Române de pe valea Someșului de la Culciul Mare până la Satu Mare. În octombrie 1918 a participat la adunarea românilor din județul Satu Mare, iar în noiembrie la ședințele Marelui Sfat Național de la Arad. În decembrie 1918 a condus o delegație a românilor sătmăreni în audiență la generalul Henry Berthlot, ceea ce a făcut să fie luat în vizor de trupele bolșevice maghiare, care l-au condamnat la moarte fiind astfel nevoit să se ascundă în diferite localități de pe Someș până la intrarea armatei române în zonă, în 19 aprilie 1919.

Rafiroiu Ioan, preot ortodox în Poiana Sărată, județul Bacău: s-a înrolat ca voluntar în armata română la 1 noiembrie 1916, slujind ca preot militar până la 1 aprilie 1918.

Rațiu Romul, preot ortodox în Dubești, județul Timiș: după intrarea României în război a fost „nevoit să stea refugiat prin păduri”. În toamna anului 1918 a fost arestat și bătut de soldați ai trupelor bolșevice maghiare, fiind salvat de la moarte prin împușcare în urma intervenției unui ofițer.

și culturale. A fost președinte al Reuniunii de Cântări din Lugoj, a făcut parte din conducerea organizației județene Caraș-Severin a Partidului Național Român și a contribuit major la organizarea Consiliului Național Român din Lugoj. Fiind bolnav nu a putut participa la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. A se vedea: Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan (coordonatori), *Dicționarul personalităților Unirii*, pp. 150-151.

Rădoiu Nicolae, preot ortodox în Sfântu Gheorghe, județul Covasna: după intrarea României în război a fost internat în Șopron până în anul 1918.

Roman D. Traian, preot ortodox în comuna Tășad, județul Bihor: a fost arestat în 5 aprilie 1919 sub acuzație de „les majestate” fiind reținut în penitenciarul din Oradea, până în 19 aprilie 1919.

Sabău Romul, preot ortodox în Folt, județul Hunedoara: după declarația de război a României a fost arestat și închis timp de șase luni în Orăștie, pe motiv că nu a dat curs ordinelor comandamentului austro-ungar de evacuare a populației masculine spre interiorul Ungariei. Eliberat în primăvara anului 1917 a fost pus sub supraveghere la domiciliu până în toamna lui 1918, perioadă în care jandarmii maghiari au încercat să-l asasineze. În noiembrie 1918 a luat parte activă la dezarmarea jandarmilor unguri și la înființarea gărzii naționale românești din Folt.

Salca Petre, preot greco-catolic în Giulești, județul Maramureș: a fost bătut de cazaci și unguri pentru încurajarea românismului și pentru că a fost membru în Consiliul Național Român din 1918.

Silaghi Ioan, preot greco-catolic în Valea Vinului, ulterior în Ferneziu, județul Satu Mare: a fost hărțuit și reținut de soldații maghiari în timpul frontului româno-unguresc, fiind condamnat la moarte de un tribunal militar bolșevic ad-hoc, de la care a fost scăpat de către armata română.

Silaghi Isidor, preot greco-catolic în Bicău, județul Satu Mare: născut în anul 1879 a fost arestat în 14 februarie 1919 de către trupele secuiești conduse de Rapolti, pentru atitudinea sa proromânească. A fost dus noaptea la Pomi, unde a fost bătut și batjocorit, apoi la Seini. Împușcat pe malul Someșului, a fost aruncat în râu fiind găsit abia după trei luni și înmormântat în Seini la 31 mai 1919.

Sinco Gheorghe, preot greco-catolic în Careii Mari, județul Satu Mare: a fost arestat pentru agitație împotriva statului maghiar și condamnat prin sentința nr. 781/1917 a Curții de Justiție din Satu Mare la 7 luni închisoare, pedeapsă pe care a executat-o între 15 mai 1917 și 4 octombrie 1918.

Stănilă Valeriu, preot ortodox în Păuca, județul Covasna: a fost refugiat în România din anul 1916 până în anul 1918.

Stoian Emilian, preot ortodox în Valeapai, județul Caraș-Severin: în anul 1917 a fost închis timp de 8 zile în Bocșa Montană și maltratată din cauză că a urat ca regele Ferdinand I al României să ajungă să stăpânească toate provinciile românești.

Stroia Nicolae, preot greco-catolic în comuna Șard, județul Alba: s-a refugiat în Moldova în anul 1916 și s-a înrolat în armata română ca sanitar la spitalul din Hârlău și apoi la Buhalnița cu Regimentul 2 Alba-Iulia alături de ceilalți ardeleni. A fost demobilizat în 3 martie 1918.

Suciu Gheorghe, preot ortodox în Cojocna, județul Cluj: a fost arestat în 2 noiembrie 1916 de poliția maghiară, trimis sub escortă la consiliul de război din Cluj, unde a fost interogată și apoi încarcerat în închisoarea din cetățuia Clujului sub un regim sever. După ce i-au fost percheziționate casa și biserica parohială a fost eliberat la 20 noiembrie cu obligația de a se prezenta din trei în trei zile autorităților militare.

Susniș Ioan, preot ortodox în Silvașul Inferior, județul Hunedoara: a fost internat la Nezsider în Șopron.

Șuteu Dorift, preot ortodox în Târgu-Mureș: s-a născut în Cașva, județul Mureș, în 28 septembrie 1887. A studiat la Institutul Pedagogic din Arad și la Seminarul Teologic din Sibiu. A fost hirotonit preot la 1 februarie 1913 pentru parohia Moșuni, cu filiile Veța, Maiad, Chibelea (1913-1916). Între 1916-1918 slujește ca preot militar în armata austro-ungară. În noiembrie 1918 a fost ales membru în Consiliul Național Român, cercul Târgu-Mureș, participând la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. Ulterior a fost numit în Consiliul Dirigent, la Resortul Finanțelor, ca șef al comisiei județene pentru ștampilarea bancnotelor noi și înlocuirea celor vechi. Din 1920 a fost numit profesor suplinitor, apoi titular de religie ortodoxă la Liceul „Alexandru Papiu Ilarian” din Târgu-Mureș. Aceași calitate o deține și la Liceul Comercial, la Liceul de Fete „Unirea” și la Școala de Ucenici din Târgu-Mureș. După 1935 devine profesor și președinte al Comitetului Școlar al Liceului Militar „Mihai Viteazul” din Târgu-Mureș; vicepreședinte al Societății Religioase „Sfântul Gheorghe” pentru educarea în spirit creștin și moral a elevilor creștini ortodocși. A contribuit la ridicarea școlilor românești din Murgești și Roteni; la edificarea bisericii ortodoxe din Cașva și a capelei

din Glăjărie. A fost membru al Despărțământului Târgu-Mureș al Astei; membru al Partidului Național Român, apoi al Partidului Poporului, al Partidului Național Creștin, al F.N.R. (1938), participând totodată la alegerile parlamentare, fără success. În 1940 s-a refugiat ca profesor la Liceul „Carol”, astăzi „Nicolae Bălcescu”, din Craiova (1940-1945), iar în 1948 se stabilește definitiv la Craiova, pentru a nu fi arestat pentru activitatea politică⁹⁴⁵.

Tămaș Pompiliu, preot greco-catolic în Botiz, județul Satu Mare: într-un raport din 1936 acesta rememora despre perioada anilor 1916-1918 următoarele: „În anul 1916 am fost denunțat parchetului din Satu Mare că: a) am îndemnat credincioșii la revoltă contra domnilor unguri; b) nu admit copiilor de la școlile de stat alt salut, decât «Laudes Isus Christos», că propun religia în limba valahă; c) sunt trădător de țară. În urma acestui denunț mi s-a deschis acțiune publică. La acestea s-a mai adăugat acuza unui credincios, care forțat de notar m-a denunțat, că aș fi declarat, că «cred în prăbușirea puterilor centrale». Am fost frământat și maltratată în fel și formă, umblând pe la cele tribunale, punându-mi-se în vedere chiar spânzurătoarea. În anul 1918, la alegerile de deputat din Cehul-Silvaniei, am mers la Scori la Someș-Odorhei în propagandă pentru Pop Gheorghe de Băsești, fiindu-i contra candidat Szenkiralyi Zoltan, cu care ocazie am fost dați judecății și întemnițați. 14 țărani au fost judecați la câte 2-3 săptămâni. Eu am fost condamnat la 21 zile închisoare. Pușcăria am făcut-o în Zalău. Mi s-a aplicat regim aspru, ca unui hoț”.

Tătulea Iosif, preot ortodox în Dobârlău, județul Covasna: a fost internat în Arad între 16 august 1916 și 6 decembrie 1916.

Târziu Augustin, protopop greco-catolic în comuna Chereluș, județul Arad: „În anul 1919, în prima zi a Învierii, a fost ridicat de la domiciliu de soldații din armata roșie, dus la Budapesta, de unde numai corpul rece a fost readus de familia acestui român mort pentru lupta unității naționale”.

⁹⁴⁵ Cf: http://bjm.qlto.ro/index.jsp;jsessionid=AF30C55EBAC89579544847BC0859A3DF?from_page=details&page=details&dbname=database_marosvasarhely&bib1id=1004&bib1field=0&term=%C5%9Euteu%2C+Dorift+%2818871965%29+%7C50678%7C78, accesat în 24 martie 2015.

Ticușan Eremia, preot ortodox în Boroșneul Mic, județul Covasna: după retragerea armatei române din Transilvania s-a refugiat la Buzău, unde a stat între 16 octombrie 1916 și 14 decembrie 1916, când a fost prins de armata germană și trimis în Ardeal. A fost întemnițat la Târgu-Mureș și la Cluj între 9 ianuarie 1917 și 30 aprilie 1917, când a fost expedit în internare în Șoproon.

Tieran Petru, preot ortodox în Bucovăț, județul Timiș: în perioada anilor 1916-1919 s-a aflat sub supraveghere continuă la domiciliu neputând părăsi localitatea fără aprobare prealabilă din partea autorităților civile, nici ieși din casă înainte de ora 7 dimineața și ora 7 seara. În timpul ocupației militare sârbești a Banatului a fost învinuit de propagandă naționalistă românească pentru că a contribuit la înființarea gărzii naționale românești și a participat la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, fiind astfel nevoit să se refugieze pentru a nu fi deportat în Albania. În timpul refugiului i-au fost devastate casa și proprietățile.

Todea Ioan, preot ortodox în Arieșeni, județul Alba: a fost arestat și întemnițat zece zile în toamna anului 1916.

Tomas Mircea, preot greco-catolic în Tohanul Vechi, județul Brașov: a fost arestat la 13 septembrie 1916, când se afla în Bărcut. S-a refugiat apoi la Blaj, iar în toamna anului 1918 a organizat gărzile naționale din Tohanul Vechi.

Tomuș, ortodox, Comuna Bucium-Poeni, județul Alba: „Părintele Tomuș a fost hirotonit preot la începutul războiului mondial în comuna Bucium-Poeni, așezată la poalele stâncii de bazalt „Detunata”. Imediat după hirotonie a început să cuture cele șapte Buciume în lung și-n lat mângâind și întărind familiile celor ce le-a fost hărăzit să lupte sub steag străin. Îndeosebi, după intrarea României în război, a căutat să-i pregătească pentru biruința cea mare. Toate acestea nu plăceau stăpânirii maghiare. Părintele Tomuș a fost ridicat noaptea de nenumărate ori, dus pe jos la Abrud și Alba Iulia, unde a fost întemnițat scurt timp. În repetate rânduri a fost bătut de jandarmii unguri în fața bieților buciumani, care asistau neputincioși la batjocorirea duhovnicului lor”.

Totelean Vasile, preot ortodox în Păniceni, județul Cluj: a fost internat la Șoproon timp de doi ani și șase luni, din toamna anului 1914

până în primăvara anului 1917. A decedat în anul 1931.

Traian Ioan, protopop onorific, preot ortodox în Iscroni, județul Hunedoara: „Pentru ideile profesate în sens național românesc și ca factor primejdios școalei statului maghiar, unde pe lângă instrucția religioasă morală îndeletniceam elevii și în cunoașterea literilor și gramaticii române și pentru că în cuvântările bisericești dezvoltam pe lângă textul *Evangeliei* și ideia iubirii de neam, lege și limbă, am fost acuzat că în toamna anului 1916 am stat în legătură telefonică cu Vechiul Regat, pentru care faptă, procurorul, în ședința comandamentului superior militar, a propus sentința cu moartea, ceea ce în unanimitate a și admis. Timpurile ce au urmat m-au scutit de la executarea mârșavă a verdictului pronunțat, primind pe lângă conștiința datoriei împlinită de preot și român, prin strălucitul moment al Unirii tuturor românilor, satisfacția morală nebănuită”.

Traian Mihai, preot greco-catolic în Sanovița, județul Timiș: despre perioada anilor de război declara la 6 martie 1936 următoarele: „Eram paroh în Sanovița, când a intrat România în război, adică în 1916. Îndată după aceea stăpânitorii de atunci m-au pus sub supraveghere polițială 8 luni de zile. În acest răstimp nu am avut voie a părăsi comuna fără consimțământul organelor administrative și fără certificat de la domnul notar. În fiecare zi la ora 12 trebuia să subscriu lista prin care dovedeam ființa mea de față. După ce s-a sfârșit războiul și s-a potolit furtuna, în o zi solemnă și cu cerul senin, cu ceva mai înainte de Marea Adunare de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918, ne-am organizat și noi în Sanovița consiliul național al cărui președinte am fost ales și în care calitate am pus bazele gărzii naționale, luându-i cu acel prilej solemn și jurământul. Tot în aceeași zi și cu acea ocazie am colectat bani de s-a putut cumpăra material pentru 3 stindarde naționale de toată frumusețea și care, în loc de a le vedea fâlfâind maiestos pe biserici și pe școală, au ajuns a-mi fi însoțitoare nedespărțite pe drumul pribegiei către granițele sârbești. Au ajuns a fi corpurile delictelor și puncte de acuzare pentru care am fost târât în cel mai sălbatec mod și dus sub escortă puternică militară în fața instanțelor judecătorești ale sârbilor veniți pe aceste plaiuri ca armată pentru susținerea ordinei. Primul interogatoriu mi-a fost luat la

Recaș, de aici am fost dus a doua zi la Timișoara și de acolo la Vârșeț. Acest drum n-am să-l uit în viața mea, mai cu seamă că era să fiu asasinat mișelește de un soldat sârb fanatic, în mijlocul sălii de așteptare din Gara Domnița Ileana, care gest nesocotit a umplut călătorii de spaimă și cu deosebire pe femeile, care au început să țipe cerșind mila santinelelor, care mă însoțeau să nu mă lase a fi batjocorit de soldatul fără suflet mai cu seamă că eram în reverendă. Ajuns la Vârșeț la divizie m-au închis. Am fost acuzat că vreau Banatul tot și că îndemn poporul pentru aceste idei, că pomenesc în biserică pe regele Ferdinand pentru care lucru am trebuit să sufăr umiliri și batjocuri, închisoare și un tratament direct sălbatec. După o lună de chinuri am ieșit bolnav și plin de păduchi. Iată pe scurt istoricul pătimirilor mele în decursul războiului, cu care am contribuit și eu modest la înfăptuirea idealului nostru național, iată cum am început eu a fi în România Mare”.

Truția Iuliu, protopop greco-catolic de Ciucea, județul Cluj: a fost arestat în noaptea din 11 spre 12 septembrie 1916 și escortat de jandarmi la Cluj, iar în noaptea următoare a fost transportat într-un tren de marfă împreună cu protopopul Ioan Pop din Morlaca și alți 25 de intelectuali, preoți și învățători români în comuna șvăbească Weppersdorf din comitatul Șopron. Într-o declarație din 16 martie 1936 preotul rememora: „[...] în timpul călătoriei (2 zile și 2 nopți) am îndurat cele mai amare suferințe. Deși eram torturați de foame și sete jandarmii care ne escortau nu ne-au dat voie să ne dăm jos din tren decât la Oradea și la Budapesta, unde publicul adunat pe peronul stației ne-a întâmpinat cu înjurături și amenințări cerând jandarmilor să ne împuște ca pe câini, numindu-ne trădători de patrie”. A fost eliberat în toamna anului 1918 și a revenit la Ciucea, unde în ianuarie 1919, a fost nevoit din nou să se refugieze în straie țărănești prin păduri deoarece o trupă de honvezi din Cluj s-a stabilit la Ciucea și a maltratată populația românească, căutându-l explicit pe preot. Referitor la acest episod preotul rememorează: „Barbarismele săvârșite de ostașii maghiari în comuna Ciucea în timp de 4 luni și 15 zile cât au stat aici, le dovedește și mai evident asasinarea locuitorilor: Popa Gheorghe a Uțoachi de 25 de ani, Buze Toader a lui Gligor de 21 de ani, Vlaic Petru a lui Ilie de 24 de ani, Nicoricu Andreiu al lui Ioan de 23

de ani, Vulturar Vasile a lui Toader de 32 de ani, Matiş Nuța lui Ioan de 45 de ani, Vulturar Ioan al lui Alexă de 63 de ani, toți români. Populația românească din această comună nu regretă jertfele prestate în acest fel pentru realizarea visului său de veacuri”.

Turicu Gheorghe și **Iancu Dumitru**, preoți ortodocși în comuna Grăniceri, județul Arad: „În anul 1919 au fost ridicați, bătuți, huiduiți și transportați la Chitighaz. Aici au fost deferiți tribunalului „Dictatorial” și numai grație președintelui acelui „Dictatorial” care i-a cunoscut personal au fost eliberați însă, pe învățătorul Lazăr Toma din Almaș l-au transportat bolșevicii până la gara Pădureni, unde l-au bătut și schingiuit până și-a dat sufletul, iar cadavrul a fost îngropat pe terenul gării în var. Venind Armata Română, creștini și frați de sânge și lege, au luat cadavrul și cu autorizația colonelului Bălăcescu l-au îngropat după datinile strămoșești în cimitirul comun”.

Turnea Ioan, preot ortodox în Târnava, județul Caraș-Severin: „A luptat mult pentru credincioșii săi, pentru libertățile naționale. La începutul anului 1919, când comuniștii au pus stăpânire pe fabricile Reșiței, el a luat crucea în mână și a adunat mii de țărani cu coasa și toporul. Timp de două zile au înconjurat Reșița pe vârful dealurilor, iar a treia zi a trimis o delegație cu următoarea poruncă: «dacă comuniștii nu vor evacua fabricile, vor năvăli asupra lor, omorându-i». Așa a scăpat Reșița din mâinile comuniștilor. Pentru acest fapt a fost decorat cu «Coroana României»”.

Ursuț Cornel, preot ortodox în comuna Sepreuş, județul Arad: „Deținut de garda roșie maghiară, dus la Ineu și după 2 zile de judecată, trimis la temnița din Seghedin. Pe drum, un slujbaș român de la trenul Ineu l-a salvat, deschizându-i ușa. La 9/22 aprilie 1919 a intrat armata română în comuna Sepreuş și a scăpat multe vieți, cu deosebire de preoți și de învățători români din mâna bandelor ungurești, așa numite „garda roșie”.

Vasu Galacteon, preot greco-catolic în Daia, apoi în Arpașul de Jos, județul Sibiu: despre perioada războiului rememorează: „[...] în anul 1916 eram preot în comuna Daia, județul Sibiu. În luna septembrie 1916 comuna se afla între liniile de foc română și germană. În ziua de 20 septembrie 1916 mă trezesc dimineața acasă cu o patrulă inamică, iar

pe limba lor nemțească îmi ordonă să-i urmez. M-au legat cu mâinile înapoi, m-au dus la comandamentul german din comuna Vurpăr, unde mi-au adus la cunoștință că m-au arestat din motivul că sașii din comuna mea Daia, ar fi reclamat că așa fi întreținut legături cu patrurile din armata română. Comandamentul mi-a pronunțat și verdictul: «La ora 5 seara vei fi împușcat». Verdictul însă nu a fost executat și a doua zi sunt dus în comuna Măgărei județul Târnava Mare și predat «Feldarestului» austro-ungar. De aici la Homorod și la închisoarea militară din Cluj. Aici am stat 7 luni, în care răstimp am dat declarații peste declarații, unele de voie, altele constrâns, încontinuu purtat pe la tribunalul militar până ce mi s-a terminat procesul și m-a achitat”.

Vătășianu Ioan, preot ortodox în Archita, județul Mureș: a fost întemnițat la Cluj, între 26 septembrie 1916 și 30 octombrie 1916, apoi a fost internat în Șopron, între 30 octombrie 1916 și 1 august 1917.

Vermeșan Grigore, preot ortodox în Pesac, județul Timiș: pentru motivul că a participat la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia a fost internat de autoritățile militare sârbești timp de șase săptămâni în lagărul din Belgrad.

Vimian Petru, preot greco-catolic în Negrilești, județul Bistrița-Năsăud: arestat pentru „agitare” și încarcerat în Dej între 4 noiembrie 1916 și 4 martie 1917.

Vlad Ilarie, preot greco-catolic în Sighet, județul Maramureș: „În 20 octombrie 1914 am fost arestat și osândit la moarte că la mobilizarea generală așa fi sfătuit pe credincioșii mei în biserică să nu lupte contra României, ci să se lase prizonieri, că numai astfel vom scăpa de jugul ungurilor și străinilor. Salvarea de la moarte o pot mulțumi răposatului d[octo]r Vasile Hossu, Episcopul de Gherla, care personal a intervenit la prim-ministrul Tisza și la ministerul de război Sam Hirsza. În anul 1919 iunie, am împrăștiat o parte din soldații dezertori din plasa Vișeu de sub comanda unui bolșevic Petru Bumbuc din Vișeu de Sus, predicator pocăit, pe care l-am deținut în ianuarie 1919 și înaintat consiliului de război din Dej, de unde s-a eliberat după 3 luni de închisoare. A tras mai multe focuri de armă asupra mea; un glonte mi-a perforat mâneca de la palton; au dat asalt asupra casei parohiale ciuruind-o cu gloanțe. Petre Bumbuc

s-a refugiat în Rusia. La finele lui octombrie 1914 cazacii au invadat Maramureșul și în primul loc Petrova. Temându-mă și de răzbunarea rutenilor din Petrova, Bistra și Petrova Crasna, pe care i-am oprit de la împărțirea averii composesorale a bisericii din Petrova, m-am refugiat prin zăpadă peste munții Botizei, cu familie cu tot, trecând prin Lăpuș la Gâlgău și Dumbrăveni, unde am fost deținuți 6 ore, iar eliberându-ne, am călătorit noaptea către Sângeorgiul de Pădure. Am fost atacați de secui, care îmi erau cărauși, voind a mă jefui și omori, numai cu revolverul m-am apărut. Din Sângeorgiul de Pădure m-am refugiat la Blaj. Întorcându-mă din refugiu, am scăpat de la moartea prin spânzurătoare 20 de credincioși români din Petrova acuzați pe nedrept pentru jefuire și complicitate cu armata rusă. În anul 1917, comandantul corpului de armată din Vișeu de Sus, pe motivul spionajului și neîncrederii în elementul român și rutean a hotărât evacuarea tuturor locuitorilor din plasa Vișeu și Sighet, de la Borșa până la Halmeu și trimiterea noastră pe pistele Debreținului. Ne-am prezentat împreună cu Victor Stețiu, protopop în Vișeu de Sus, în delegație înaintea acestui barbar și nebun general, pentru a fi cruțați de un astfel de dezastru și ruinare totală. Acest general ne-a dat afară. Am intervenit la prim-ministrul Ungariei, contele Ștefan Tisza, care deplasându-se la fața locului în Petrova s-a contramandat ordinul de evacuare. În noi[embrie] 14 anul 1918 am înființat primul sfat național împreună cu d[octo]r Vasile Filipciuc, d[octo]r Aurel Sabău avocat, d[octo]r Ilie Kindriș, azi prim procuror pentru plasa Iza-Vișeu delegând la Alba-Iulia pe d[octo]r Aurel Sabău și d[octo]r Vasile Filipciuc și 8 țărani. În 15 noiembrie 1918 împreună cu regretatul d[octo]r Vasile Filipciuc am arborat drapelul nostru național pe turnul bisericii greco-catolice românești din Petrova. La 16 dec[embrie] 1918 am arestat pe plut[onierul] de jandarmi din Petrova, Matia Vais, și l-am înaintat la Sighet comandamentului Reg[imentului] 14 Inf[anterie] pentru a fi judecat; iară toate efectele și armele postului de jandarmi din Petrova încărcate în vagoane la stația Petrova spre a fi transportate în Ungaria, le-am descărcat și reținut pentru jandarmeria noastră. Tot în luna decembrie, anul 1918, am suprimat conspirația îndreptată contra evreilor, inteligenței și a oamenilor bogați din Petrova. Am stăruit pentru venirea mai grabnică a trupelor române

și salvarea Maramureșului, trimițând 2 curieri până la Dej. De la 26 dec[embrie] 1918 până la 16 ianuarie 1919, în calitate de președinte al sfatului gărzii naționale din sectorul Petrova-Leordina-Rusca-Poenile de sub Munte-Bistra, având sub comanda mea 200 de gardiști, am ținut frontul pe malul apei Vișeului de la Bistra-Crasna-Leordina împotriva agresorilor ucraineni intrați în Maramureș, oprindu-i de la devastarea averii românești din Bistra-Crasna și aprinderea comunei Petrova. În 16 ian[uarie] 1919 i-am respins până dincolo de Trehusa (Văile Tisei), am curățit Valea Vișeului de bandele bolșevizate, am ridicat bombele de pe podul de fier c.f.r. din Valea Vișeului, pe care ucrainenii voiau să le distrugă, am preluat jurământul de fidelitate de la funcționarii c.f.r. din Valea Vișeului, am asigurat întărirea trupelor române până la Trehusa, păzind linia ferată și podurile cu gardiștii mei. În acest sens am telegrafiat d[omnu]lui d[octo]r Vasile Kindriș⁹⁴⁶, președintele sfatului național județean și colonelului Gheorghiu, comand[antul] Reg[imentului] 14 Inf[anterie] Dorobanți din Someș. În anul 1919 luna ianuarie am dezarmat împreună cu sublocotenentul Antonescu, comand[antul] comp[aniei] din Reg[imentul] 14 Infanterie Sighet-Roman, gărzile ungurești din Leordina, Rusca, Repedea și Poienile de sub Munte. La 27 martie 1919 am raportat d[omnu]lui general Marcel Olteanu mișcările deghizate ale trupelor ucrainene, care au voit a năvăli și ataca armata noastră peste trecătoarea „Copilaș”, am spionat prin agenții mei secrete aceste mișcări și ca urmare, trupele noastre au înaintat dincolo de Frasin, până la Poienile de sub Munte, asigurând trecătoarea „Copilaș”. În calitate de comandant al gărzii naționale din Petrova am descoperit și arestat doi ruteni bolșevici din Crasna, care furând 17 k[ilo]g[rame] dinamită au voit să distrugă podurile de pe apa Vișeului și tunelul din jos de Petrova-Bistra. Cu gardiștii românești din Petrova am suprimat revoluția rutenilor bolșevizați din Ruscova, care au izgonit pe preotul Alexe Marina și au împărțit moșia familiei Sehovici din această comună. Pentru aceste

⁹⁴⁶ Vasile Chindriș (1881-1947): născut în Ieud, absolvent al Facultății de Drept din Berlin, unde a deținut calitatea de vicepreședinte al Asociației Studenților Români din Berlin. A reprezentat garda națională română din Maramureș la Marea Adunare Națională de la 1 decembrie 1918 de la Alba-Iulia. După 1918 a fost senator în Parlamentul României și jurist-consult al județului Maramureș. A se vedea: Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan (coordonatori), *Dicționarul personalităților Unirii*, p. 235.

fapte patriotice, d[omnul] general de divizie Marcel Olteanu m-a lăudat trupelor printr-un ordin de citire, iară în restaurantul Dacia din Satu Mare, când am mers la primirea M[ajestății] S[ale] Regelui Ferdinand la Careii Mari, în cinstea mea a dat o masă comună, elogiindu-mi activitatea. În decursul războiului mondial, fiind președintele comisiei de alimentare a poporului din Petrova și președinte al distribuirii ajutorului de război și ca preot mi-am făcut datoria cu cinste și demnitate, pe credincioși i-am apărut față de brutalitățile armatelor străine, dovadă că revoluția m-a aflat la datorie și nimeni nu s-a plâns în contra activității mele, dimpotrivă, am primit mulțumiri, precum dovedesc sutele de epistole ale credincioșilor mei, trimise de pe front. Nu le-am trâmbițat prin gazete, nu m-am folosit de acestea pentru a mă arăta mare patriot. Este foarte dureros, că mulți alții, care nici n-au mirosit fumul de pușcă, care n-au suferit nimic, cutează a-și făuri o aureolă falsă de patriot, beneficiind de multe favoruri materiale, iar alții sunt desconsiderați și uitați cu totul”.

Vlădescu Ioan, preot ortodox în Sacoșul Mare, județul Timiș: a fost arestat de garda națională maghiară în timpul revoluției bolșevice din toamna anului 1918 și întemnițat la Sinersig pentru a fi judecat și executat. A fost eliberat la intervenția arendașului moșiei Obianda. A trecut la cele veșnice în 24 ianuarie 1926.

Zugrav Nicolae⁹⁴⁷, protopop canonic onorific, preot greco-catolic în Lupeni, județul Hunedoara: a fost arestat în ziua intrării României în război și închis în tabăra de concentrare a deținuților politici din Hațeg. A fost eliberat după trei zile însă, i s-a interzis să revină la domiciliu. Astfel, s-a refugiat în localitatea Comloșul Mare din județul Timiș, unde a funcționat ca preot 4 luni și 15 zile, după care s-a întors la Lupeni, unde a fost din nou arestat, apoi eliberat. În toamna anului 1918 a fost ales vice-președinte al Consiliului Național Român din Lupeni.

⁹⁴⁷ Nicolae Zugrav: născut în 1871 în Hobiceni-Uricani, județul Hunedoara, a studiat teologia la Budapesta. În 1896 a fost hirotonit preot pentru parohia natală, apoi a ajuns protopop de Lupeni. În toamna anului 1918 a fost ales vicepreședinte al Consiliului Național Român din Lupeni și delegat al cercului electoral Hațeg pentru Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. A se vedea: *Ibidem*, p. 229.

ADDENDA 3.

Episcop Roman R. Ciorogariu, „Internările intelectualității și preoțimii românești”⁹⁴⁸

„[...] Pe intelectualii români de la margini, Hunedoara, Sibiu, Brașov i-a adunat administrația și i-a trimis la internare în părțile ungurești. O bună parte din ei a fost adusă la Arad, dar de aici curând dirijată mai departe. Un ordin ministerial decretează Oradea-Mare de sediul mitropoliei ortodoxe din Sibiu și a celei unite din Blaj. Așa se mută, ori mai bine zis, este escortat Consistoriul și Seminarul din Sibiu precum și mitropolitul Victor Mihali cu Consistoriul și Semniarul lui din Blaj la Oradea-Mare⁹⁴⁹. Școala normală ortodoxă din Sibiu, cu corpul didactic, neaflând loc în Oradea-Mare s-a mutat la Arad, unde a intrat sub direcțiunea mea contopită în școala normală din Arad.

Toate declarațiile de fidelitate în circularele episcopilor, de ambele confesiuni, declarațiile din casa magnaților și din cameră și zgomotoasele declarații de fidelitate din reprezentanțele municipale în care duceau tonul tocmai conducătorii naționaliști, de pildă în Hunedoara. După căderea Turtucaiei⁹⁵⁰, va să zică în primele zece zile după declararea războiului încep internările și din județul Arad și din Banat, numai Biharia a rămas neatinsă de internări, fiind însăși Oradea-Mare decretată de loc de refugiu a celor două mitropolii române. Internările se făceau mai ales dintre intelectualii din provincie ca să nu fie între popor elemente dubioase. Așa au ajuns internați avocatul d[octo]r Ion Suciu din Ineu și d[octo]r Aurel Grozda din Buteni, apoi preoți, învățători și țărani cunoscuți de agitatori de la alegerile dietale, cum e Nicolae Lăzărescu din Siria, Leric din Ilteu

⁹⁴⁸ Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, pp. 79-82.

⁹⁴⁹ Detalii despre refugiarea autorităților ecleziastice greco-catolice de la Blaj la Oradea a se vedea: Mirela Popa-Andrei, Diana Covaci, „The Ecclesiastical Authorities' Refuge from the Advancing Frontlines during World War I. Case Studies: Oradea (1916-1917) and Blaj (1918-1919)”, în Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș (coordonatori), *Primul Război Mondial. Perspectivă istorică și istoriografică*, pp. 377-388.

⁹⁵⁰ Bătălie desfășurată în perioada 1-6 septembrie 1916, soldată cu înfrângerea trupelor române de către o armată germano-bulgară și cu încetarea ofensivei românești în Transilvania, o parte a trupelor ce operau aici fiind mutate pe frontul de sud.

și alții. Aflasem prin informatorii noștri că de la început eram luați pe tabloul internaților două sute de intelectuali din județul Arad. Numărul acesta s-a redus apoi la 30, dar s-a renunțat și la această listă, când s-au simțit în siguranță față de invazia română.

În curând s-a selecționat trei categorii de loviți de soarte: 1) refugiați cu liberă mișcare în orașele ungurene, cum erau sibienii și blăjenii în Oradea-Mare și Arad etc.; 2) internați, legați de o localitate, cum erau cei din Șopron și 3) întemnițați pentru pretinsa trădare de patrie prin spionaj etc. Soarta celor dintâi era neplăcută, dar suportabilă. Internații din Șopron aveau 1 coroană la zi pentru întreținere din care trebuia să trăiască, căci cea mai mare parte era tăiată de casă și familia lor, care i-ar fi putut ajuta. Unicul lor noroc a fost că populația germană din Șopron îi privea drept refugiați și pe internați, ceea ce le-a ușurat, în câteva rânduri, condițiile de trai. Dar întemnițații din Aiud, Cluj, Seghedin etc. îndurau groaza temnițelor grele și a judecății la moarte.

După căderea Turtucaiei înaintarea armatei române a devenit lentă, nesigură, pe la 20 septembrie se și oprește. Formidabila armată germană i-a ofensiva și silește armata română să se retragă cu mari pierderi de pe teritoriul Ardealului. Cu ei sunt nevoiți a pleca și intelectualii preoți și învățători „compromițați” înaintea ungarilor, pe care îi așteptau spânzurătorile ungurești. Jancsó Benedek taxează acești preoți și învățători „dezertați” la 50% din intelectualii județelor mărginașe Brașov, Făgăraș și Sibiu. În partea a doua a lunii octombrie s-a sfârșit catastrofal primul act al războiului român prin evacuarea Ardealului.

Noi iarăși am ajuns unde eram mai înainte, cu urgia prigonirilor în spinare pentru atitudinea noastră socotită de dubioasă, mai ales prin faptul că din 13 profesori ai liceului din Brașov 11 au trecut în România împreună cu 80 învățători ortodocși și 14 uniți, apoi circa 60 de preoți. Se ivesc tendințe de reparări din partea noastră și tendințe de dezmoștenirea noastră în granițele ardeleni din partea ungarilor prin noua zonă etnică ungurească de-a lungul granițelor românești. Eu nu mi-am pierdut încrederea nici în aceste zile critice.

Aceea ce nu credeam mai înainte, că se va ajunge întronarea lui Mangra în scaunul mitropolitan, s-a întâmplat. În 29 octombrie a fost

hirotonisit și introdus în scaunul mitropolitan la Oradea-Mare, unde era mitropolia în refugiu.

Actul hirotoniei și a introducerii l-au săvârșit episcopii Ioan Papp și Miron Cristea în catedrala Orăzii-Mari. Mitropolitul V[ictor] Mihali și episcopii Radu și Szécsenyi ca catolici, care nu intră în biserica ortodoxă n-au luat parte la ceremonia din biserică. Pentru autoritățile civile și militare a fost canon ascultarea serviciului românesc. Mangra nu acceptase oferta primăriei de a primi sala festivă a primăriei pentru recepții, ci, le-a ținut în umila casă consistorială. Faptul acesta și că toastele de la banchet, unde erau îngăduiți de canoane și episcopii gr[eco] și rom[ano] catolici, au fost ținute pe de-a întregul românești, ori începute românește și terminate ungurește, a indispus pe unguri. Se auzea „Kölcsönös csalódás”, „dezamăgire reciprocă”.

Seara mă plimbam cu părintele arhimandrit Musta atrăgând atenția publicului cu fasonul nostru ortodox „Itt a két vén tolvaj”, „iată doi tâlhari bătrâni” ne aruncă în față doi pasanți. Nu-mi era de mine, căci eu eram obișnuit din Arad, la aceste grațiozități, dar mă temeam că înțelege adresa părintele Musta și pripit cum e de la fire se încaeră cu ei. Repede îl iau cu vorba până ce nu se mai văzură cavalerii insultători. „-Auziși de „doi tâlhari” întrebai pe Musta”. „-Da”. „-Dar știi cine sunt cei doi tâlhari?”. „-Cine?”. „-Domnia mea și Domnia ta”. Ca mușcat de șarpe întreabă, unde-s etc. „-Pară-ți bine, am scăpat atât de ieftin, haide acasă”, și l-am tras după mine. Așa s-a petrecut ospățul nostru la instalarea lui Mangra. Dar, nici matadorilor guvernamentali nu le-a mers mai bine. Miskolczy, prefectul județului n-a primit în audiență pe deputatul guvernamental, consilier aulic Burdea cu ai săi. Nu mai făcea adeziunea politică, se cerea lepădarea totală de neam. Aceasta era legea nouă a învingătorilor.

Lumea strâmtorată, alerga la scutul lui Mangra. Între ei și de cei ce-l băteau cu pietri mai înainte. Câtă vreme a stat Tisza la putere în zilele cele mai critice a făcut multora bine, dar mai târziu i se dete să înțeleagă că intervențiile lui nu sunt bine văzute, iar după căderea lui urmând ministerul Eszterházy-Apponyi, să plângea că aceștia nu mai au încredere nici în el. Sic transit gloria mundi.

Eu promisesem părintelui Lupaș, că de voi fi pe picior liber, voi

mișca toate pietrele pentru eliberarea lui dacă va fi internat. Rebeaga din Sibiu mi-a adus vestea că Lupaș a fost dus la Poșon, de fapt el era internat într-un sat, Rust, lângă Șopron, unde de abia l-am aflat. Știam că pentru Lupaș e jenantă intervenția lui Mangra, dar cu fizicul debil cum îl știam nu-l puteam lăsa să piară cu zile prin temnițe și așa m-am adresat lui Mangra pentru intervenție. Sándor János ministrul de interne știa, că Lupaș după alegerea de mitropolit, a scris un violent articol contra lui Mangra în „Telegraful Român” și se mira de această intervenție. „Vin pentru omul de știință, nu pentru omul politic” replică Mangra. Altminteri pentru Lupaș au intervenit și alți oameni de științe, unguri din Budapesta, dată fiind reputația lui de istoric și de la Universitatea din Budapesta. Pentru această intervenție neplăcută părintelui Lupaș iau eu răspunderea. Poate fi liniștit părintele Lupaș, nu-l dezonoarează.

E propriu sufletelor căzute în păcatul rățâcirii că nu-și pierde vechile afecțiuni de prietenie. D[octo]r Ion Suciu era odinioară cel mai strâns legat de Mangra în luptele politice, iar după ruptura politică cel mai înverșunat adversar al lui. „Când îi va merge lui Suciu de tot rău să-mi scrii” spune Mangra lui G. Popa, ca să intervin pentru el. Firește că G. Popa a grăbit să-i scrie că Suciu e în o stare insuportabilă la Rust. Așa i-a urmat eliberarea și aici fără vina clientului.

Acestea, firește erau numai intervenții particulare pentru foștii săi prieteni și mai ales pentru cei mulți ce se lepădau de partidul național, ca să scape de front și internări. Nu l-am putut însă, determina să ia răspunderea în întregime pentru preoțime ca să o scutească de internări. „Să-mi facă careva vreo transgresiune și atunci mi-am mâncat încrederea la guvern pierzând totul”. Nu avea încredere în preoțime că-și va păstra cumpătul, nici curajul să se expună pentru totalitate, ori cât îl strâmtoram eu. Ce nu mi-a succes mie n-a succes nici sibienilor, care îl asigurau că i se vor ierta toate pentru acest gest. A rămas refractar față de toate încercările făcute în direcția aceasta. Nu voia să se facă imposibil pentru lucruri mai mari, în gândirea lui obsedată de mreșile lui Tisza, în care credea orb ca într-un idol.

Cei ce aveau parale să se provadă cu cele trebuincioase erau mai scutiți în internare decât cei rămași acasă între șicanele zilnice, văzând cu

ochii uraganul ce se descarcă asupra României și lațurile ce se pregătesc Ardealului. Doctorului Comșa din Șeliște, de pildă, îi mergea foarte bine în Rust, unde își câștigase o bună clientelă dar cei avizați a trăi dintr-o coroană la zi, cât li se dădea, o duceau greu de tot și trebuia să se bage slugi. Mai bine erau însă cei din generația obligată la armată ajunși prin protecții și mituri în locurile sedentare dindărătul frontului, pe care i-a și apostrofat Tisza într-o replică din cameră, că stau ascunși prin spitale și alte servicii sedentare.

În 19 noiembrie străpung germanii frontul românesc la Târgu-Jiu, ce are de consecință și ajungerea trupelor germane la Călimănești, pierderea luptei de la Argeș, ce deschide calea la București. În 6 decembrie 1916 armata germană intră orgolioasă în București și după ea dulăii austro-ungari. Un ordin obliga să se tragă clopotele din țară de bucuria evenimentului. Burgul din Viena, de unguri nu mai vorbim, era cuprins de spasme, singur micul Clironom Otto, se spune, că era abătut, când i s-a spus că regimentul lui n-a putut fi la intrarea triumfală în București. Peste doi ani regele Carol IV cu soția Zitta poposesc în București ca prizonierii aliaților. Nu doresc nici dușmanului meu acele clipe petrecute de ei în București”.

ADDENDA 4.

Romulus Căndea, „Biserica ardeleană în anii 1916-1918. Internările și întemnițările preoților”⁹⁵¹

Scurtă vreme după alegerea lui Vasile Mangra de mitropolit, întâmplată la 24 iulie (6 aug[ust]) 1916, România declară războiul de liberare. Declarația de război făcu o impresie atât de profundă și produse în spiritele ungarilor o deprimare atât de mare, cum n-a fost nici când amenințau rușii la granița de nord a țării cu marșul spre Budapesta. Raționament nu mai exista la bărbații de stat maghiari. Toate măsurile, ce le-au luat aceștia după Sf[ân]ta Marie din 1916 au izvorât din furie, din panică și din disperare. Este deci explicabil că ce a urmat de aici încolo întrece orice imaginație. Pe puținii țărani de la granița de către România care mai scăpaseră de război sau fuseseră concediați de pe front, îi internară pretutindenea pe unde încă nu fusese teritoriul ocupat de armata română. Învățători, preoți, femei, copii le urmară; era destul să te denunțe cineva pentru a fi dus de jandarmi la baionete.

Ura cea mare concentrau ungurii împotriva preoților români. Pe aceștia îi făceau răspunzători pentru dezastrul maghiar. Pretori, notari, jandarmi cu deosebită bucurie puneau mâna pe preoții noștri, escortându-i între huiduielile mulțimii agitate, care-i pălmuia și scuipa în față. Era o înțelegere de mult făcută, ca în momentul când va izbucni războiul cu România, în rândul întâi să fie deținuți preoții. Nu numai fiindcă erau priviți de cei mai „agitatori”, ci și din motivul binecalculat că turma fără păstor se va risipi. Până erau preoții acasă, credincioșii aveau conducătorul lor gata la aceeași jertfă ca și cel din urmă țaran român. Odată ce preoții erau deținuți, internați, aruncați prin temnițe se spera din partea guvernului și a funcționarilor subalterni că poporul va fi intimidat în cel mai mare grad de acest înfricoșat exemplu de pedepsire a nevinovaților și se va dezorganiza, va slăbi și va ajunge astfel o volnică pradă în mâna ungarilor. Începură a se repeta rușinoasele scene ce se

⁹⁵¹ Romulus Căndea, „Biserica ardeleană în anii 1916-1918”, în *Candela. Revistă teologică și bisericească*, an XXXVII, număr 10-11, Cernăuți, 1926, pp. 244-253.

petrecuseră la începutul mobilizării, când fură internați mai ales sârbi, dar și români, deși în număr mai mic atunci. Numai locul și națiunea se schimbaseră; nu porneau oamenii din sudul Ungariei, ci din Transilvania și erau români. Publicul dușmănos a rămas același, potențată fiindu-i ura față de români. Și cum atunci femeile ungurești aruncau cu pietre în sărmanii deținuți și încercau să li se scoată ochii cu umbrelele (vezi vorbirea d[omnu]lui Ștefan Cicio-Pop⁹⁵² în parlamentul ungar din 24 oct[ombrie] 1917), așa și acum tot ce putea îngâima frazele stereotipe ungurești de trădare de patrie, se năpustea asupra preoților, pe care-i duceau jandarmii adesea legați cot la cot cu ȣiganii, sau ferecați în lanțuri. Pe unii preoți i-au purtat pe străzi, arătându-i lumii îndârjite ca pe niște răufăcători de ultima speță.

Nu numai preoți singuri au internat, ci pe mulți chiar cu familiile lor, așa pe preoții din Brașov Dr. Saftu, Dr. N[icolae] Stinghe și Prișcu, pe preotul Ștefan Morariu din Cunța, tractul⁹⁵³ Miercurei, pe preotul Nicolae Dorca din Loamnăș cu soția și un copilăș de doi ani, care în urma multelor hărțuiri și a mutărilor dintr-un loc într-altul a și murit; pe preoții Ioan Manițiu, Pavel Anna, Laurențiu Iuga din dieceza Aradului și pe mulți alții. Cei mai mulți au luat drumul Șopronului, un drum plin de batjocură și de mizerie, un adevărat calvar politic. Pe preoții internați din dieceza Caransebeșului, aduși între baionete, i-au ținut mai multe zile în temnița din Timișoara, unde au fost siliți să doarmă pe jos în cea mai mare murdărie; abia după această frumoasă introducere i-au trimis în comitatul Șopronului.

Mulți dintre preoți au fost luați cu repezeala, mai ales în ceasurile nopții, încât nu și-au putut lua cu sine nici veșmintele cele mai necesare.

⁹⁵² Ștefan Cicio Pop: 1 aprilie 1865, Șigău (județul Cluj)-16 februarie 1934, Conop (județul Arad), a fost jurist și un om politic român, membru al Partidului Național Român și apoi al Partidului Național Ȧărănesc, deputat român în Parlamentul de la Budapesta, participant activ la Marea Unire din 1918, vicepreședinte al Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, membru al Consiliului Dirigent deținător al portofoliului apărării. Ministru de Stat pentru Transilvania și ministru de externe în Guvernul Alexandru Vaida-Voievod (5 decembrie 1919 - 12 martie 1920). În cursul guvernărilor lui Iuliu Maniu a deținut funcția de președinte al Adunării Deputaților (23 decembrie 1928 - 30 aprilie 1931 și 10 august 1932 - 18 noiembrie 1933). Pentru detalii a se vedea: http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/%C5%9Etefan_Cicio_Pop, accesat în 13 iunie 2015.

⁹⁵³ „Tractul”: „Protopopiatul”.

Dar nu numai internați fură preoții, unii dintre ei, destul de mulți, fură chiar întemnițați și ținuți mai mult decât un an în temnițele de stat ale Clujului. Cum în Roma veche din timpul persecuțiilor creștine exista și o „Roma sotteranea”, așa se prefăcuse Clujul în două orașe: Clujul vechi dușmănos, iubitor de petreceri și de lux, și Clujul nou, Clujul temniților scunde și umede care gemeau de români, preoți, învățători, țărani, femei, copii. Cei mai mulți dormeau pe lespede goală și rece; și zilnic le sunau în urechi numele celor ce erau somați să se prezinte, acuzați fiind de „trădare”. Zidurile negre ale Clujului acestuia al tuturor blestemelor câte ar putea povesti! Aici și-au contractat boli atâția oameni de ai noștrii, aici au trecut la cele veșnice preoți ca Ioan Cațaveiu din Lisa, nădăjduind într-o lume mai bună dincolo, o lume atât de deosebită de lumea aceasta păcătoasă de aici, unde nu te lăsa să trăiești ca om cinstit cu duflul neîntinat. Alții au avut „fericirea” de a fi întemnițați cu familia întreagă, cum era preotul Isaia Popa din Ocna Sibiului, care forma o colonie întreagă în temniță.

Mai grea a fost lovită prin internările preoțimii arhieceza română ortodoxă a Transilvaniei; 97 de preoți au fost internați, 45 întemnițați. Unde mai pui că mulți preoți, cunoscând încă din 1914 și 1915 urgia ungarilor, au preferat să se refugieze cu armata română în retragere, decât să mai populeze și temnițele Clujului. Mai ales protopresbiteratele de la graniță au internat mulți preoți.

Din protopresbiteratul Alba Iulia au fost 5 internați și 3 întemnițați pe mai scurtă vreme; din tractul Brașovului 7 internați, 3 întemnițați; din tractul Sibiului 11 internați la izbucnirea războiului cu România, 8 internați cu 3 săptămâni mai târziu, 4 întemnițați; din Treiscaune au internat 12 preoți, iar pe 8 i-au întemnițat. Din protopresbiteratele Avrigului (3 internați, 1 întemnițat) și al Făgărașului (1 internat și 5 întemnițați) n-au putut aresta mulți preoți, fiindcă armatele române înaintară prea repede, iar în fața acestor armate jandarmii unguri, viteji cu cei neînarmați, își prefăcuseră îndârjirea lor în cunoscuta virtute a iepurelui. Când armatele române înaintară spre Brașov, Făgăraș și Sibiu, preoții din parohiile situate lângă vechea graniță se puseră cu dragă inimă în serviciul oștirii românești. Când apoi armatele române trebuiră să se

retragă, mulți preoți au plecat cu dânsle. Pe cei mai mulți i-au luat ofițerii înșiși cu sine pentru a-i scuti de răzbunarea ungarilor. Acești preoți au pribegit până prin Ucraina, împărțându-se și dânsii de suferințele îndurate de românii din țara liberă. Unii din ei – șapte – s-au săvârșit din această viață în pribegie. Cu totul au fost în pribegie 106 preoți, dintre care 2 protopopi, al Avrighului și al Branului. De la Avrigh începând în întreaga Țara Oltului ca și în Țara Bârsei sate de-a rândul au rămas fără preot, chiar fără nici un intelectual, prada honvezilor, jandarmilor și detectivilor maghiari. Din 34 de protopopiate ale Arhidiecezei numai în 4 protopresbiterate n-a fost internat nici un preot, într-unul a fost pus numai unul sub pază polițienească, iar în celelalte 29 protopresbiterate au fost internați și întemnițați mai mult decât 14% din întreaga preoțime a arhidiecezei. Chiar și dintre șefii de tract (protopopi) a fost unul pus sub paza poliției la el acasă, un al doilea silit să se refugieze la Oradea-Mare, iar cinci au fost internați. Din eparhia Aradului au internat 17 preoți; 12 au fost puși sub paza poliției. În eparhia Caransebeșului au internat vreo 13 preoți. Numai pe alocurea s-a ivit un fișpan cu sentimente mai umane, care n-a admis internările, altfel puțini preoți mai rămâneau în funcție.

Dar la atât nu s-au oprit ungurii. Au internat până și elevi seminariști. Astfel, au fost internați dintre elevii seminarului teologic din Sibiu 6, tot așa doi elevi de la Școala normală; toți elevi cu purtare morală neexcepțională și cu progrese foarte frumoase în studii. Din Caransebeș de asemenea au internat 3 elevi. Părinții și frații lor sângerău pe câmpul de luptă, unii și-au pierdut pe tatăl lor și pe frați în război – fiecare avea pe cineva pe front – iar ei trebuiau să mănânce pâinea amară a înstrăinării. Unul dintre elevii aceștia, acum învățător în Galeș lângă Sibiu, a zăcut luni de zile într-o temniță din Oradea-Mare pe piatra rece, până ce la umărul drept începuse a-i putrezi carnea și a cădea de pe el. Din temniță trecu la spital și abia după vindecare a putut să-și continue studiile. Și părinții lor mureau pentru împăratul Austriei și mărirea Ungariei.

Săptămâni de-a rândul a ținut această ignorabilă activitate „patriotică”, săvârșită cu graba pe care o dicta înaintarea armatei române. Mai târziu, când această armată, gata la orice jertfă, fu silită să se retragă, ar fi trebuit să înceteze internările și pe cei internați să-i lase acasă, de

asemenea să-i puie pe picior liber pe cei întemnițați și nevinovați. Dimpotrivă, internările au continuat, deși în număr mai mic decât înainte; iar în ce privește liberarea internaților nu că nu se gândea nimeni, dar autoritățile nici nu se ocupau măcar cu gândul de a li se face cercetare, ci i-au ținut pe unii dintre preoții noștri și 20 de luni, fără a-i întreba măcar cu un cuvânt pe ce motive au fost internați. Singura acuzație ce li se aducea a fost că sunt „suspecți”. Pe unii îi internaseră pe motive de „interese mai înalte ale armatei”, după ce războiul nu se mai purta prin părțile acelea, internații tot nu erau lăsați liberi, pe semne tot „interesele mai înalte ale armatei” o cereau aceasta!

Țăranii în primăvara anului 1917 mau fură lăsați acasă sau concediați pe câteva săptămâni pentru lucrarea câmpului, să poată asigura cu lucrul brațelor lor alimentarea armatei austro-ungare; dar pe preoți, cu rare excepții, i-au ținut în surghiun. În martie 1917 dintre 1000 întemnițați în comitatul Șopronului aproape a cincea parte erau preoți.

Încă în luna februarie 1918 mai erau din arhidieceza Sibiului 35 de preoți internați și 16 întemnițați.

Când îl arestezi pe cineva, îi dai drumul după ce te-ai convins că este nevinovat. De la consistoriile noastre autoritățile ungurești au pretins însă să facă rugăminți ca să fie liberați preoții noștri (actul nr. 4495 din 1918 de la consistoriul din Caransebeș). Scopul urmărit era de a mai trăgăna lucrurile și a lăsa bisericile noastre cât se poate de multă vreme fără păstori sufletești. Bărbații erau la front, mulți morți, mii și mii răniți prin spitale; părinții, copiii, frații și nevestele în jale pe acasă și nici măcar de mângâierea sufletească n-au avut bieții credincioși parte în cumplitele vremuri de atunci. Sate dearândul erau părăsite, nici învățător, nici, preot. Preoții rămași încă pe la vetrele lor nu izbuteau să satisfacă nevoile sufletești ale tuturor; și în multe sate morții trebuiau înmormântați fără preot; copii noul-născuți rămâneau nebotezați. Când un preot venea să facă serviciu divin, era o adevărată sărbătoare. În comitatul Treiscaune preoții de legea și neamul nostru atât erau de rari, încât poporul credincios venea ca în pelerinaj din toate părțile la preotul nostru militar și-l ruga să le servească la biserică măcar odată! A trebuit consistoriul din Sibiu să intervină la comandamentul armatei austro-ungare, cerând învoire pentru preotul

militar Dr. Aurel Crăciunescu de a putea servi și prin satele acelea rămase fără păstor sufletesc. Că se demoraliza lumea, că se introduceau fel de fel de moravuri înspăimântător de rele, nu era motiv pentru guvernul ungar de a sana relele; cu cât le mergea românilor mai rău, cu atât erau ungurii mai satisfăcuți. Era o crimă, că bieții români se bucurau de frații lor de sânge, o crimă pe care trebuiau să o ispășească soldații români la front în rândul cel dintâi, preoții prin temnițe.

A suferit populația de acasă, a rămas pradă deznădejdei, dar nu mai puțin au suferit cei internați. La-s că ungurii i-au purtat la început prin toate temnițele; dar după ce-i stabiliră odată într-un sat îndepărtat nu s-au îngrijit de ei să le asigure un trai omenesc. 1 coroană (una coroană) căpătau la zi preoții noștrii: dintr-aceasta trebuiau să se îmbrace, să mănânce, să-și plătească chiria într-un timp când totul se scumpise în Ungaria cu 1000%. Familia lăsată în mizerie și neliniște acasă, tu preot român, să îngrijești și de ea și să cauți să nu mori de foame nici tu – cu 1 coroană la zi! Nu este de mirat deci, că iarna preoții noștrii au trebuit să meargă la pădure să taie lemne, să îndeplinească servicii de salahor plătit cu ziua, să se apuce de o meserie ca să poată trăi. Unul s-a făcut chiar bărbier, numai să nu moară de foame (Discursul lui Șt[efan] Cicio-Pop din parlamentul ungar ținut la 24 oct[ombrie] 1917). Congrua cât o căpătau – 34 dintre ei nici aceasta nu au primit-o – trebuiau să o trimită familiei. E înduioșător cum un elev de la teologia din Caransebeș roagă consistoriul să intervină să fie primit la crucea roșie ca să aibă ce mânca fiind tatăl său și fratele său la front (Nr. 6133/1916 Caransebeș). Și câți dintre preoții internați și întemnițați aveau feciori, nepoți și gineri pe câmpul de luptă; și câți jeleau pe cei căzuți ai lor! În zilele acestea grele între străini, șvabi, care uneori vindeau internaților și apa pe bani, guvernul nu a făcut nimic întru ușurarea soartei internaților, nici măcar la starea sanitară nu s-a gândit și nici inimă de creștin n-a avut. În repetate rânduri protopopul de la Biserica Albă, Dr. George Dragomir, îmbolnăvit în timpul internării, ceru să i se dea concediu numai pe câteva zile, să-și vadă pe bătrâna sa mamă; zadarnice au fost toate stăruințele. Și harnicul protopop, fost profesor și scriitor bisericesc, muri fără să-și mai fi putut vedea pe ai săi de o boală contractată în timpul internării. Comisia

trimisă de guvern nu avea ca scop „ușurarea traiului internaților”, cum prețeta, ci scopul călătoriei ei a fost să vadă câți „popi valahi” sunt scoși din sânul poporului lor. Jekelfalussy, comisarul guvernamental, rugat fiind să li se urce internaților taxa zilnică de o coroană, le răspunse brusc: „D[umnea]voastră, care simpatizați cu cei de dincolo (românii din regat), nu meritați o soartă mai bună și locul d[umnea]voastră ar fi altundeva și nu aici!” (comunicare din partea preotului Nicolae Mircea din dieceza Caransebeșului, căruia i-a adresat aceste cuvinte Jekelfalussy).

Acest „altundeva” erau temnițele și furcile. Și într-adevăr am avut și preoți care au petrecut multă vreme, unii până la 1 noiembrie 1918, în temnițele ordinare din Cluj și au fost chiar și osândiți – pentru aceeași crimă: simpatia față de frații de un sânge.

Procesul cel mai monstruos a fost cel din Oradea-Mare. Mai mulți fruntași intelectuali români, denunțați de învățătorul David Pop, fură deținuți în 24 octombrie 1915. Duși în temniță la Cluj, apoi la Oradea-Mare, au rămas în închisoare până la prăbușirea Ungariei în toamna anului 1918. Dar încă în 5 martie 1917 sentința fu dată: la moarte prin ștreang fură osândiți avocatul Spiridon Boita din Brașov, avocatul Zaharie Muntean din Alba-Iulia, revizorul școlar Pompiliu Dan din Zărnești, directorul școlar R. Cristovoleanu din Râșnov, farmacistul Victor Pop din Alba-Iulia, învățătorul N[icolae] Hamzea din Târlungeni, preoții Coman Baca din Poplaca și Ion Coman din Întorsura Buzăului; apoi însuși David Pop. La temniță grea între 5-16 ani: preotul D. Greceanu din Herman, preotul Iosif Popovici din Sf[ântu] Gheorghe, funcționarul de bancă I. Sociu din Sibiu, preotul Gh[eorghe] Negoiescu din Întorsura Buzăului, funcționarul de bancă R. Popescu din Sibiu, preotul I. Modroi din Vama Buzău, preotul I. Nan din Sân-Petru și soția avocatului Boita, doamna Elisabeta Boita.

Cu toate acestea nici ungurii n-ai îndrăznit să spânzure pe nici unul. Au construit în mod artificial numai vina, ca să aibă exemple pentru străinătate, să vadă lumea, cum merită românii tratamentul acesta sălbatic. Din protopresbiteratul Cohalmului⁹⁵⁴ au fost întemnițați trei preoți, unul pentru „trădare”, alți doi, acuzați fiind de „furt”, săvârșit

⁹⁵⁴ Cohalm, astăzi Rupea în județul Brașov.

împreună cu armata română. Acuzația s-a dovedit a fi neîntemeiată, totuși preoții au rămas câteva luni închiși; pe preotul Dumitrescu l-au silit chiar să facă serviciu de soldat simplu în armată, cu toate că toți preoții erau prin lege scutiți de serviciul militar.

Acestea sunt numai puține cazuri, din cele ce s-au întâmplat cu preoțimea noastră. Rezultatul, pe lângă suferințele lor sufletești, a fost o ruinare materială aproape desăvârșită la cei mai mulți. Și nu s-a aflat în Ungaria un singur ungur care să nu fi aprobat procedeul acesta, nu s-a aflat un singur ungur, carele în numele umanității să fi protestat împotriva tratamentului acestuia rușinos față de proprii concetățeni⁹⁵⁵.

Însă nici consistoriile românești din Sibiu și din Blaj n-au rămas la locul lor. Pe cel din Blaj l-au dus dintâi prin detectivi cu pază militară de 35 soldați la Oradea-Mare. În 4/17 septembrie 1916 fu dus și consistoriul din Sibiu într-un vagon de vite (arhimandritul conducător⁹⁵⁶, asesorii consistoriali cu familiile, profesorii seminariali, cu totul 23 persoane cu bagaj cu tot în același vagon, cu toate că existau și vagoane de persoane); în ziarele ungurești se scrisese că am fost duși în „tren special”! Este un neadevăr; înainte de a pleca noi, în trenul acesta „special” fuseseră cai și grâul încărcat ulterior fu iarăși descărcat pentru a ne face loc nouă. Doi jandarmi au însoțit vagonul acesta până la Oradea-Mare, veghind să nu fugă cineva. În Vințul de Sus, unde am stat în gară 19 ore, nu ne dădeau voie nici să ne îndepărtăm de vagon! După o călătorie de 4 zile și 4 nopți, întreruptă atât de des de urletele maghiarilor, care veneau să spânzure toată „popimea valahă”, sosi în sfârșit consistoriul, îmbogățit cu multe învățători sufletești la Oradea-Mare. Trei zile mai târziu sosi al doilea

⁹⁵⁵ Nota autorului: „Acum a apărut o broșură a părintelui S[ebastian] Stanca, *Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului* (Cluj, 1925), cu amănunte comunicate de cei internați. Autorul ne dă și o statistică (pag. 171). Deși nici aceasta nu este completă, o dăm cu titlu de document. Au fost internați 140 preoți în total 113 ani, 2 luni și 13 zile; 112 preoți internați, fără date precise. Întemnițați: 86 preoți (în total 65 de ani, 6 luni și 21 zile). Preoți în pribegie 106. Preoți uciși 4. Preoți osândiți la moarte 4. Preoți osândiți la închisoare 15 (în total 85 de ani și 6 luni). În închisoare au murit 3. În pribegie au murit 7. În urma suferințelor au murit 28. În închisoare au stat și 3 preotese (1 an, 3 luni și 8 zile). Internate au fost 16 preotese (14 ani, 4 luni și 8 zile)”.

⁹⁵⁶ Este vorba despre istoricul, profesorul, și în tinerețe, ucenicul lui Andrei Șaguna, arhimandritul vicar arhiepiscopesc Ilarion Pușcariu. Amănunte biobibliografice la Mircea Păcurariu, „Arhiereul dr. Ilarion Pușcariu”, în Idem, *Cărturari sibieni de altădată*, pp. 183-187.

transport din Sibiu, dus din Sibiu până la Ocna Sibiului în ziua mare în care militare acoperite și însoțite de husari unguri – în ploaia de gloanțe a artileriei românești, care nu putea să știe că în aceste care militare nu sunt soldați. Din 22 septembrie 1916 până la 1 iulie 1917 consistoriul fu silit să stea la Oradea-Mare, cu toate că la 31 decembrie 1916 se luaseră toate măsurile să se poată întoarce lumea acasă. Autoritățile ungurești croiră și un nou termen pentru acest fel de internare mai liberă. „kényszermenekült” = refugiat de silă!⁹⁵⁷.

Pe lângă internări de tot felul, autoritățile maghiare mai scorniseră un sistem de a umilii preoțimea și biserica. Preoții „indezirabili” fură făcuți preoți militari, fără a mai fi întrebate în prealabil consistoriile competente, așa cum cerea legea. Numărul preoților militari fu aproape întreit, suferințele lor însă fură înzecite, căci dânșii erau obligați să îndemne soldații la luptă⁹⁵⁸! Dar nici edificiile școlare n-au fost cruțate. În Sibiu este un frumos liceu (azi „Liceul Gheorghe Lazăr”) care ar fi putut fi întrebuințat, în caz de nevoie, de spital militar. Spitalul cel mai mare fu însă instalat la localul Seminarului teologic român, fiind „foarte bun și potrivit” pentru scopul acesta. Din cauza aceasta militarii unguri nici nu l-au evacuat, decât cu o jumătate de an mai târziu decât toate celelalte clădiri publice.

Ar fi fost oarecum nelogic pentru unguri ca să nu se atingă și de catedrala din Sibiu, zidită din banul muncit al poporenilor săraci⁹⁵⁹. Din

⁹⁵⁷ Nota autorului: „În Oradea-Mare am trăit într-un fel de semisurghiun. Eram liberi, dar nu puteam călători decât spre apus! Și după ce se dădu voie persoanelor singulare să se întoarcă, cu permis special, pe câteva zile în orașele din Transilvania, doi profesori, P[avel] Roșca și autorul acestor rânduri, n-au avut nici această îngăduire. În schimb eram cu o deosebită solitudine păziți, cu toții, de un agent secret. Iar în 1918 în Sibiu noi doi aveam un agent special, care ne însoțea și „păzea” pretutindena”.

⁹⁵⁸ Pentru detalii despre activitatea preoților militari români în Primul Război Mondial a se vedea: Valeria Soroștineanu, „Preoții militari din Arhiepiscopia Ortodoxă a Ardealului în timpul Primului Război Mondial”, în Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș (coordonatori), *Primul Război Mondial. Perspectivă istorică și istoriografică*, pp. 345-358; Ionela Zaharia, „Clerul militar român din Austro-Ungaria pe frontul italian în timpul Marelui Război”, în *Ibidem*, pp. 359-368.

⁹⁵⁹ Pentru amănunte despre istoricul catedralei mitropolitane „Sfânta Treime” din Sibiu a se vedea: Ilarion Pușcariu, E. Miron Cristea, Mateiu Voileanu, *Biserica catedrală de la Mitropolia ortodoxă română din Sibiu. Istoricul zidirii 1857-1906*, Sibiu, Tipariul Tipografiei Archiepiscopale, 1908; Mircea Păcurariu, *Catedrala mitropolitană din Sibiu*, Sibiu, Editura Andreiana, 2006.

turnul catedralei luară două clopote, învelișul de aramă al celor două turnuri de asemenea îl luară pentru fabricarea de tunuri. Demontarea acoperișului și acoperirea turnurilor cu tinichea albă era tot atât de scumpă ca și arama rechiziționată.

Abstract

Identifying, retrieving, processing and (re)publishing of texts regarding the memoirs from the First World War, the participation of the Transylvanian Romanians in this conflict, is an attempt to reconstruct the collective memory of an event with major impact on the Romanian society. On the same line of the recovery of the collective memory of those who experienced the horrors of war on both the front and especially behind it, submits also the republishing of the work *The Contribution of the Romanian Priesthood from Transylvania to the War of unifying the nation (1916-1919)*, first published in 1925 by Sebastian Stanca.

By the republishing of the work signed by Sebastian Stanca, we aimed to reintroduce this long forgotten book in the historiographical debate, considering that in this way we are contributing to the commemorations dedicated to centenary of the First World War. In the context of the entry of the Romanian Kingdom in the Triple Entente (formed by France, Great Britain and Russia), in the military campaign in Transylvania and the multiple desertions over the Carpathian Mountains, beginning with the summer of 1917 in the border area of the Austrian-Hungarian Empire with Romania, from Orșova to Vatra Dornei, the Ministry of Public Instructions promulgated a decree, regarding the transformation of the Romanian, confessional schools in public schools (where the teaching should be in Hungarian) under the pretext of „non-patriotic” attitudes of Romanian teachers and priests during the attack of the Romanian Army in Transylvania. The second stage of the measures of the Hungarian government had a repressive character, because they consisted of the arrest, incarceration and deportation of the intellectuals: Romanian priests, teachers, notaries, advocates and journalists, who were accused of „betrayal”, „sympathy with the Romanian State”, „instigation against the authorities”, „espionage for Romania”. In other words, the Hungarian authorities intended to chase away the leaders of the communities, especially the priests.

The arrest and the deportation of the intellectuals concerned not only the intracarpathian region, where the military engagements took

place, but also the whole region occupied from the Romanians living in the Austro-Hungarian Empire. Moreover, the documents dating from that period, reveal the fact that the internment of the Romanian leaders was not made on some clear evidence, or as a result of legal proceedings or some verdicts of the competent authorities, being in the most cases the result of a general abuse due to the heated tension of the war, as well as the overzealous pursuit of uncloaking possible „traitors” by the Hungarian authorities.

Sebastian Stancas work, strictly referring to Romanian Transylvanian priests, based on information gathered from the imprisoned, hospitalized or refugee priests, presents the following statistics: 16 priest's wives and 252 Orthodox and Greek-Catholic priests from Transylvania and Banat. Because of the fact that this statistic is incomplete, it was resorted to completing the statistic from the work of priest Grigore N. Popescu, *The Romanian Priesthood and the unifying of the nation. Prisons and camps*, volume II, published in 1940. Further completion of this information was provided by the following works: Sebastian Stanca, „*Carmen saeculare. The Romanian Priesthood from Transylvania in the service of the national ideal*” (conference sustained in the year 1927 and published in the magazine *Renașterea* from Cluj), Roman Ciorogariu, *Lived days* (chapter „The internments of the Romanian intellectuals and clergy”) and Romulus Cândea, „*The Transylvanian church in the years 1916-1918. The internments and imprisonments of priests*” (published in the magazine *Candela* from Cernăuți), texts that have been republished at the end of the present edition, as an addendum.

Following the example of the historians Valeriu Leu and Nicolae Bocșan, which have released 3 massive volumes dedicated to the memoirs from Banat relative to the First World War, in 2012, 2013 and 2015, we wished to relaunch the forgotten volume of the priest Sebastian Stanca, which we publish now, in the centenary years of the Great War and the Great Union from 1st December 1918, in a critical edition, completed by more addendums which enhance the editorial contents and the historiographical message. We consider that this stage, of recovering and valuing documents related to the implication of Transylvanian

Romanians in the events of the First World War and the events leading up to the Great Union, constitutes a duty of historians, in order to get to know the people involved, as well as create a nuanced image of them (sadly, the funding of such endeavors is lacking and the institutions that keep such documents forbid the research of these documents by people outside of the respective institutions, almost altogether).

INDICE DE NUME

A

Abeaboeru, Petre, 178
Abrudan, Corneliu, 143
Abrudan, Mircea-Gheorghe, 25, 176
Acelenescu, Pompiliu, 153
Achimeș, Gheorghe, 148
Adamovici, Aurel, 189
Adăniloaie, Nichita, 184
Agârbiceanu, Ion, 9, 189
Alămorean, Eugenia, 150
Alămorean, Simeon, 125
Aldea, Maria, 29, 90
Alic, Daniel, 44, 124, 149
Anania, Bartolomeu, 104
Ancuța, Radu, Călin, 91
Andea, Avram, 182
Andea, Susana, 179, 182
Andrei al II-lea, rege, 172
Andrei-Popa, Mirela, 115, 216, 231
Andreescu, Solomon, 118
Andrica, Silviu, 189
Andriescu, Bogdan, 6
Andrițoiu, Sofronie, 149
Anghel, Atanasie, 177, 179
Angyal, David, 92
Apafi, Mihail, 178, 179
Apponyi, Albert, 20, 40, 134, 233
Arbonie, Emil, 10, 96
Ardevan, Radu, 146
Arghezi, Tudor, 5
Aron, Pavel, Petru, 165

Arion, Ion, 141
Aron, Nicolae, 117, 153
Atanasiu, Victor, 19
Atnagea, Alexandru, 189
Augustin, teolog, 115
Aves, Alison, 173
Avram, Cătălin, 52
Avram, Ion, 153
Avram, Valeriu, 31

B

Baba, Alexandru, 189
Babeș, Gheorghe, 153
Baca, Coman, 72, 118, 120, 243
Badea, Cârțan, 10
Baian, Serafim, 118
Baiaș, Gheorghe, 149
Balea, Ion, 153
Balea, Simeon, 190
Balint, Simion, 183
Baltă, Tatai, Cornel, 182
Banciu, Ioan, 153
Bandiciu, Demetriu, 190
Barbu, Dimitrie, 190
Barbu, Vasile, 190
Barițiu, George, 179, 180
Bartolomei, Simeon, 130
Basarab, Maria, 182
Bădăraș, A., Alexandru, 83
Băeșan, Alecsandru, 118
Bălan, Teodor, 23
Bălcescu, colonel, 226
Bălcescu, Nicolae, 222

Băncilă, 100
Băndean, Ioan, 5, 16, 17
Bărbat, Dumitru, 153
Bărbulescu, Mihai, 175
Bărbulescu, Moise, 125
Bărbulescu, Wallner, Luminița, 89
Bărnăuțiu, Elena, 182
Bârlea, Ioan, 181
Bârsan, Octavian, 27
Bârseanu, Andrei, 9
Bedeclean, Mihaela, 32
Bedeclean, Domid, 109
Bela al IV-lea, rege, 172
Belascu, Ion, 81
Bembea, Ioan, 147
Benazzi, Natale, 42
Bencecan, Ioan, 190
Bercan, Ioan, 191
Berényi, Maria, 9
Berger, cârciumar, 56, 102
Berghian, Ion, 126
Berglăzan, Nicolae, 153
Berinde, Titu, 191
Berindei, Dan, 184
Bernath, Mathias, 180
Berthelot, Mathias, Henry, 112, 219
Beșa, Emanuil, 73
Beșa, Eugen, 73
Bethlen, Gabor, 113
Beu, Ilie, 48, 50, 118
Bișcovan, Ion, 154
Bjelik, Emmerich, 102
Blaga, Lucian, 9, 10, 18
Blaj, Nicolae, 11

Blajovan, Simeon, 130
Blaschek, comisar, 61, 64, 102
Blasek, prim-pretor, 53
Bled, Jean-Paul, 61
Blotor, Ion, 81
Bindel, locotenent, 69
Birăuțiu, Dimitrie, 8, 9, 10
Bițu, Voichița, 6
Bocanci, Ion, 135
Bocșan, Nicolae, 13, 15, 32, 33, 35, 36, 40, 73, 131, 135, 184
Bodea, I., Gheorghe, 94
Bodor, Ioan, 191
Boer, Ilarie, 153
Boer, Nicolae, 153
Boeriu, George, 191
Boeriu, Ioan, 211
Boeru, Nicolae, 191
Bogdan, Ioan, 191
Bogdan, Ion, 130
Bogdan, Ion, junior, 191
Bogdan, Nicolae, 142
Bogoevici, I., 192
Boia, Lucian, 11, 19, 31, 32
Boian, Serafin, 149
Boiță, Elisabeta, 72, 243
Boiță, Rubin, 72
Boiță, Spiridon, 72, 243
Bolcaș, Nicolae, 142
Bolovan, Ioan, 19, 23, 31, 32, 58, 163, 231, 245
Bonea, Valeriu, 192
Bora, Ion, 122
Bora, Iustin, 135
Bora, Vasile, 135
Borbély, plutonier, 78

Borda, Valentin, 183
Bordeianu, Mihai, 11
Borha, Teodor, 192
Bornemisa, S., tipografie, 165
Boroș, Vasile, 192
Borza, Inocențiu, 135
Borzea, Alexandru, 124
Borzea, Pavel, 153
Bosga, Ioan, 192
Bota, Aurel, 149
Boteanu, Constantin, 22
Botezan, Ion, 135
Bozga, preot, 62
Brait, Ilarie, 134
Bran, Emil, 192, 207
Brancovici, Sava, 177, 179, 180
Branea, Ion, 130
Braniște, Victor, 154
Bratu, Ilarie, 135
Bratu, Vasile, 131
Brâncoveanu, Constantin, 176
Brânda, Emil, 130
Brânzeu, Nicolae, 135
Brânzeu, Pia, 135
Brediceanu, Coriolan, 218
Brehar, Teodor, 135
Broșu, Ion, 153, 154
Brote, Eugen, 11
Brotea, Ioan, 192
Brotean, Mihai, 154
Brudașcu, Dan, 83
Brusanowski, Paul, 13
Buracu, Coriolan, 131
Bucow, Nicholas, Adolf, 180

Bucșa, Eremia, 193
Bucșa, Romul, 131
Buda, G., 97
Budac, Emilian, 7
Budai, Iosif, 177
Budeancă, Cosmin, 29, 90
Budoiu, Ioan, 74
Budu, Ion, 154
Bulei, Ion, 84
Bumbuc, Petru, 227
Bunea, Augustin, 165
Bunea, Dumitru, 131
Bunea, Ion, 123, 135
Burdea, consilier aulic, 233
Burlea, Gheorghe, 71
Bușe, Constantin, 170
Buteanu, Ioan, 183
Buze, Ioan, 145
Buze, Toader, 225
Buzura, Gavril, 12

C

Cadar, Petru, 131
Candida, Silva, Humbert, 172
Capătă, Ioan, 74
Candrea, Andrei, 109, 129
Cantacuzino, Gr., George, 84
Caragiale, Luca, Ioan, 9, 10
Carmen, tipografie, 88
Carol IV, împărat, 95, 235
Carol I, rege, 31, 111, 203, 222
Carol Robert de Anjou, rege, 174
Cațavei, B., Iosif, 74

Cațavei, Petru, 75
Cațaveiu, Ioan, 239
Căbulea, Dumitru, 109
Căbulea, Todor, 108, 109
Călțun, Traian, 193
Cărmănuș, Nicolae, 193
Căprariu, Petru, 131
Cărpinișianu, Silviu, 12
Căzan, Gheorghe, 154
Câmpeanu, Elie, 193
Câmpeanu, Remus, 63
Cândea, Ion, 154
Cândea, Romulus, 123, 237
Cândea, Ciprian, Ioan, 90
Cândea, Romulus, 24, 25, 36
Cârja, Cecilia, 40, 84
Cârja, Ioan, 15
Cepleu, Petre, 194
Cerbu, Gheorghe, 75
Cerbu, preoteasă, 150
Charlemagne, 177
Chețan, Petru, 136
Chifa, preot, 102
Chiffa, Ana, 64
Chifa, Iuliu, 126
Chiffa, Gheorghe, 64
Chiffa, Iacob, 64, 76, 126
Chiffa, Ioan, 64
Chiffa, Melania, 64
Chiffa, Teofil, 64
Chirca, Ioana, 7
Chirilă, Vasile, 194
Chirtop, Zosim, 12
Chirvai, Ignație, 136

Chiușdea, Anastasia, 154
Chiușdea, David, 154
Ciapa, Sebastian, 109, 194
Cimonea, Ioan, 194
Ciobanu, Ioan, 194
Cionca, Dumitru, 148
Ciora, Ioan, 195
Cioran, Aurel, 150
Cioran, Elvira, 150
Cioran, Emil, 90, 150
Cioran, Emilian, 90, 150
Cioran, Virginia, 150
Ciordaș, Ion, 141
Ciorogariu, R., Roman, 36, 39, 40, 191, 192, 231
Cioroian, Elena, 195
Cioroian, Ștefan, 195
Cipariu, Timotei, 8, 15
Ciuca, Simion, 12
Ciuhandru, Teodor, 195
Ciulei, Emanuil, 76
Ciulei, Ilie, 196
Ciunga, Gheorghe, 131
Ciunterei, Grigorie, 136
Ciupercă, Livia, 6
Ciura, Alexandru, 9
Ciurdariu, Mihai, 141
Ciurdăreanu, Grigore, 195
Clark, Christopher, 31
Clecan, Gheorghe, 196
Clironom, Otto, 235
Clonța, Nicolae, 154
Cloșca, 108
Coc, Ion, 126

Cocan, Ilarie, 154
Cojocaru, Daniil, 196
Cojocaru, Gheorghe, 31, 231, 245
Colan, Nicolae, 27
Coltofeanu, Dumitru, 77
Coman, David, 196
Coman, George, 196
Coman, Ion, 72, 76, 243
Coman, Vasile, 182
Comanescu, Iosif, 154, 155
Comes, Vasile, 136
Comșa, Daniela, 146
Comșa, doctor, 235
Comșa, Gheorghe, 77, 120
Conciatu, Atanasie, 143
Conda, Petru, 136
Conora, Ion, 154
Constantin, 48, 52
Constantin, E., Pompiliu, 78, 110
Conta, Gheorghe, 79
Copus, Gheorghe, 155
Copus, Valentin, 143
Corcan, Petru, 76
Cordoș, Nicolae, 40
Cornea, Simion, 180
Coroi, Iancu, 202
Coroian, Demetriu, 136, 148
Cosma, Augustin, 79, 136
Cosmuța, Cosmin, 15
Costea, Ionuț, 12
Costea, Octavian, 124
Costescu, Eftimie, 196
Costescu, Gheorghe, 118
Costescu, Mihail, 131

Coşbuc, George, 9
Cotuşiu, Ioan, 82
Covaci, Diana, 231
Covrig, Ion, 129
Crăciun, Emil, 131
Crăciun, Ioachim, 46
Crăciunescu, Aurel, 242
Creiţariu, Filip, 80
Criste, Dan, 19, 31, 41
Cristea, Gherasim, 95
Cristea, Miron, 44, 149, 233, 245
Cristea, Nicodim, 83
Cristofor, preot, 180
Cristolovean, Romul, 72, 243
Crişan, 108
Crişan, Teofil, 134
Crişan, Valeriu, 196
Crişan, Vasile, 109
Crişovan, sub-notar, 97
Cseh, procuror, 83
Cserei, Mihai, 179
Cucerzan, S., Eugen, 184
Cupu, avocat, 91
Curcubăta, Iordan, 197

D

Damian, Ion, 199
D'Amico, Matteo, 42
Dan, Ion, 131, 155
Dan, Maria, 104
Dan, Pompiliu, 72, 243
Dan, P., Mihail, 174
Dancăş, Ecaterina, 48

Dandea, Emil, 82, 90
Dancăș, Ilie, 119
Daniel, 177
Dascâl, Miron, 136
Dauxois, Jaqueline, 177
David, Dionisie, 155
David, Timotei, 155
Dács, Enikő, 60
Dăianu, Elie, 29, 82, 87, 88, 89, 90
Dăncilă, Oana, Andreea, 10
Dănilă, Gheorghe, 126
Dănilă, Mihai, 148, 149
Dănilă, Nicolae, 142
Dărăbant, Alexandru, 197
Dărăbant, Nicolae, 132
Deac, Augustin, 20, 21, 23
Deac, Dumitru, 129
Deac, Octavian, 129
Deák, István, 66
Debu, Petru, 155
Degenfeld, familia, 102
Deletant, Dennis, 175
Demian, Atanasiu, 197
Demian, Ion, 119, 155
Dietrich, Antal, 141
Dima, Gheorghe, 15
Dima, Ioan, 80
Dobrei, Florin, 5, 10, 11, 14, 15, 18, 37, 67, 174
Dobrin, George, 218
Dogariu, George, 197
Doican, Ion, 80, 155
Doican, Toma, 80
Doja, Gheorghe, 175
Dolea, Zosim, 27

Domide, Octavian, 197
Domocoș, Ștefan, 198
Domșa, Aron, 136
Domșa, Aurel, 198
Domșa, Vasile, 124
Donescu, Alexandru, 198
Donizetti, Gaetano, 16
Dorca, Nicolae, 81, 238
Dorca, Nicolae, preoteasă, 151
Dordea, Ion, 81
Dosoftei, 177, 180
Dragolea, Ion, 155
Dragomir, Alexandru, 12
Dragomir, George, 242
Dragomir, Nicolae, 124
Dragomir, Silviu, 9, 82, 165
Dragomir, Trandafir, 153, 155
Dragomir, Toma, 155
Dragoș, Aurel, 198
Drăghiceanu, N., Virgiliu, 95
Drăgoi, Iosif, 132
Drăgoi, Macarie, 207
Drecin, Mihai, 60
Dreghiciu, Doina, 182
Drimmel, Heinrich, 61
Dronca, Lucian, 60, 142
Drotleff, Joseph, 61
Druhora, Ion, 50, 81
Ducan, Răzvan, 98, 210
Ducariu, 79
Dudaș, Florian, 182
Duică, Bogdan, Gheorghe, 16
Duma, Ioan, 10
Duma, Ion, 155

Duma, Vasile, 12
Dumbrăvescu, Nicolae, 96
Dumitran, Ana, 164, 178
Dumitrescu, preot, 244
Dumitrescu, Doru, 19, 31
Dure, Constantin, 132
Dutcă, Viorica, 183

E

Edroiu, Nicolae, 48
Eftimie, preot, 180
Elekeș, Ioan, 28, 47
Eminescu, Mihai, 9
Enescu, Gheorghe, 155
Enescu, Isaia, 156
Enescu, Vlad, 27
Eppel, Marius, 22, 40, 66
Epureanu, ofițer, 144
Erbe, Michael, 95
Eszterházy, ministru, 233

F

Faur, I., Petru, 12
Fakesch, Johann, 93
Fara, Nicolae, 156
Farcaș, cneaz, 173
Făgărășanu, Solomon, 153, 156
Fedrigotti, Bossi, Anton, 61
Feier, Nicolae, 13
Fekete, Ioan, 203
Fekete, Utca, stradă, 109, 212
Ferdinand, împărat, 61

Ferdinand, rege, 74, 82, 105, 111, 120, 149, 196, 205, 218, 221, 225, 230
Filip, Ion, 141
Filip, Ioan, 198
Filipciuc, Vasile, 228
Filipescu, Ion, 119
Filtsch, S., 24
Fischl, Geza, 217
Fleșeriu, Petre, 198
Floca, N., Ioan, 164
Florian, Valeriu, 199
Fodor, Petru, 198
Fodorean, Ion, 82
Francisc, Ferdinand, 91, 211
Franz, Joseph, 11, 61, 69, 186
Frateș, Nicolae, 132
Frateș, Toma, 199
Frâncu, Amos, 82, 146
Frâncu, Ion, 119
Fredl, 63
Frențiu, Traian, Valeriu, 218
Fulicea, Ioan, 199
Furtună, George, 199
Fuscan, Ioan, Valentin, 31

G

Gabor, Fülöp, 212
Gagyi, comisar, 90
Galiș, Ioan, 206
Galiș, Ion, 136
Ganea, Mihail, 82
Gaspari, căpitan, 218
Gașpar, Mihail, 199
Gașpar, Traian, 200

- Gavra, Gheorghe, 196
Gavrilă, Ioan, 208
Gavrilescu, Ion, 83
Gâlea, Andrei, 156
Geleji, Kátóna, István, 179
Georgescu, Pimen, 156
Georgiță, Mihai, 177
Georgiu, Atanasie, 136
Gergely, Eugen, 146
Ghelner, Alecsandru, 136
Ghenadie, preot, 180
Ghenadie al II-lea, 177
Ghenadie al III-lea, 177
Gheorghiu, colonel, 229
Gherban, Ilie, 119
Gherman, Alecsandru, 132
Gherman, Laurian, 83
Ghibu, Onisifor, 9, 24
Ghilea, Aurel, 148
Ghileșan, Augustin, 124
Ghircoiaș, Damaschin, 83
Giurca, Ion, 156
Giurgiu, Dorin, 104, 107, 110, 113, 115, 134, 137, 138, 143, 155,
190, 197, 199, 212, 219, 229
Giurgiu, George, 109
Giurgiu, Gheorghe, 106
Giurgiu, Ion, 200
Giurgiu, Octavian, 27
Giurgiu, Pamfil, 109
Giurgiu, Teodor, 206
Giurgiu, Toma, 156
Gliga, Nicolae, 132
Gliga, Vasile, 156
Gligor, Alexandru, 84, 129

Glodariu, Eugenia, 9
Gociman, Aurel, 141
Goethe, Wolfgang, Johann, 15
Goga, Aurelia, 47, 59
Goga, Octavian, 9, 11, 13, 47, 48, 94, 119, 201, 204
Goga, Victoria, 151
Gogâlea, Dorin, 48
Gogonea, Aron, 156, 158
Goia, Demetriu, 84
Goldiș, Vasile, 10, 96, 141, 146
Golumba, Arsenie, 200
Gomboș, Iosif, 132
Gonția, Cornel, 85
Gonția, Ilarie, 85
Gora, Petru, 85
Gorjan, Georgescu, Sorana, 22, 40
Gounod, Charles, 16
Grama, Constantin, 156
Greceanu, Dumitru, 72, 119, 243
Grecianu, Moise, 200
Grecul, Isopescu, Constantin, 23, 211
Grigorie, monah, 77
Grigorescu, Nicolae, 9
Grigorie al IX-lea, papa, 173
Grondhomme, Noel, Jean, 19
Groza, preot, 183
Groza, Mihai-Octavian, 11, 12, 28, 72, 96, 141, 208, 211, 216
Groza, Petru, 10
Groza, protopop, 22
Groza, Rodica, 208
Groza, Vasile, 200
Grozda, Aurel, 231
Gruia, Petru, 129
Gurie, episcop, 36

Gyémánt, Ladislau, 22

H

Hajdău, Florin, 201

Hajos, Iosif, 184

Halom, Crinela, Elena, 44

Hamza, Gheorghe, 202

Hamzea, Ion, 86, 156

Hamzea, Nicolae, 72, 243

Hamzea, sublocotenent, 203

Hannig, Alma, 91

Hatvani, 183

Hațieganu, Emil, 82

Heine, Heinrich, 15

Hening, prim-pretor, 75, 79

Heprian, Nicolae, 136

Herbert, notar, 116

Herdea, Vasile, 64

Herlea, Alexandru, 164

Herman, Ioan, 13

Herseni, Traian, 208

Hirschfeld, Gerhard, 19

Hirszai, Sam, 227

Hitchins, Keith, 22, 40, 175

Hodoș, Vasile, 108

Holbac, Nicolae, 196

Horea, 108, 187, 201

Hossu, Liviu, Teofil, 89

Hossu, Vasile, 227

Hulea, Ion, 136

Hulpuș, Cornel, 202

Huszar, Adolf, 39

I

Iacob, Petru, 69
Iamza, Gyula, 203
Iancu, Avram, 67, 82, 100, 108, 183, 187
Iancu, Dumitru, 226
Iancu de Hunedoara, 174
Ienciu, Toma, 83
Ieremia, Nicolae, 149
Ieremia, Petru, 149
Ignat, Adrian, 22
Ignat, Elena, Ioana, 216
Ilarion, Papiu, Alexandru, 221
Iliescu, Ioan, 12
Iliuț, Ioan, 78
Iloaie, Ștefan, 13
Ioan, cneaz, 173
Ioan de Cafa, 174
Ioan, Mircea, 202
Ioan al VIII-lea Paleologul, împărat, 174
Ioaneș, Teodor, 132
Ioanițoiu, Alexandru, 19
Ioanovici, Alexandru, 202
Ioanovici, Ilie, 86
Ioanovici, Teofil, 157
Ioasaf, 177
Ionaș, Septimiu, 137
Ionescu, E., Mihail, 31
Ioniță, Viorel, 179
Iorest, Ilie, 177, 178, 180
Iorga, Alexandru, 118
Iorga, Nicolae, 7, 9, 16, 17, 27, 28, 113, 124, 125, 163, 170, 171, 177, 181, 193, 194

Iosan, Iuliu, 157
Iosif al II-lea, împărat, 180, 187
Iosif, preoteasă, 59
Iov, 43, 187
Iovița, prim-pretor, 130
Ischutz, Aurel, 218
Ișiria, Ioan, 202
Iubaș, Aurel, 137
Iuga, Elisabeta, 202
Iuga, Laurențiu, 202, 238
Ivan, George, 48
Ivan, Gheorghe, 137
Ivan, Nicolae, 12, 13, 123
Ivanov, Bogdan, 13

J

Jancsó, Benedek, 232
Jekelfalussy, comisar, 243
Jian, Eftimie, 202
Josan, Nicolae, 104, 107, 110, 113, 115, 134, 137, 138, 143, 155, 190, 197, 199, 212, 219, 229
Judele, Valeriu, 157
Juraschitz, Norbert, 31
Jurchescu, Romul, 86

K

Kabori, Iosef, 107
Károlyi, familia, 102
Kemény, 183
Kindriș, Ilie, 228
Kindriș, Vasile, 229
Kirițescu, Constantin, 41, 95

Kohlhammer, W., tipografie, 95
Krafft, W., 24
Krauss, maior, 78
Krumeich, Gerd, 19
Kun, Béla, 140

L

Langa, Petru, 137
Lapadat, Dimitrie, 91
Lapedatu, Alexandru, 17
Lapedatu, I., Ion, 9
Lascu, Petru, 202, 203
Lazăr, Gheorghe, 15, 245
Lăpăduș, Ion, 133
Lăzărescu, Nicolae, 231
Lăzureanu, învățător, 70
Leb, Vasile, Ioan, 13
Lecherna, Cornelia, 112
Lemny, Ștefan, 11
Leon al IX-lea, papa, 172
Leonhard, Jörn, 19
Leonte, general, 141
Leric, 231
Leu, Valeriu, 32, 33, 35, 131, 135, 182, 184
Leuca, Ion, 87, 133
Leuca, Petru, 157
Leucuța, 201
Leucuța, Cornel, 142, 147, 148
Leucuța, Ilie, 196
Levcu, Lucreția, 64
Literat, Valeriu, 157, 182
Litovoi, voievod, 173

Lovinescu, Eugen, 9
Lovinescu, Minerva, 216
Lucaciu, Vasile, 203, 206, 208
Ludovic cel Mare, rege, 174
Lula, Adam, 87
Lula, Petru, 204
Lung, Vasiliu, 145
Lungoci, Emil, 133
Lungu, Maniu, 90
Lupan, Alecsandru, 129
Lupaș, Ioan, 9, 12, 16, 48, 52, 53, 91, 163, 173, 177, 180, 233, 234
Lupaș, Marina, 179
Lupaș, preoteasă, 49
Lupu, Zaharie, 157
Lupșa, George, 110
Lupșa, Gheorghe, 126

M

Macavei, Anamaria, 211
Macavei, Ion, 92
Macoveiu, Ioan, 204
Magda, notar, 111
Magda, Iosif, 93
Magheț, Aurel, 120
Magier, Traian, 200
Magill, Northen, Frank, 173
Magos, locotenent, 142
Maier, Gavril, 93
Maier, Gheorghe, 126
Maior, Liviu, 40, 73, 180
Maior, Petru, 8, 9, 10
Maiorescu, Titu, 10, 84
Malița, Vasile, 204

Makkay, notar, 99
Mamina, Ion, 84
Man, Dorel, 48
Man, Zaharia, 12
Manciulea, Ștefan, 40
Mandea, Dimitrie, 93
Manea, Mihai, 31
Manea, Mirela, 19
Manea, Pavel, 153, 207
Manea, Petru, 132
Mangra, Vasile, 20, 21, 22, 40, 66, 107, 233, 234, 237
Maniu, Eftimie, 94
Maniu, Iuliu, 210, 211, 238
Maniu, Maria, 151
Manițiu, Ioan, 238
Manițiu, Ion, 94
Manițiu, Nicolae, 93
Manițiu, Susana, 93, 94, 151
Mann, Dumitru, 129
Manole, Dumitru, 157
Mantea, Ion, senior, 159
Mantea, Ion, junior, 159
Manu, Dumitru, 204
Manuel al II-lea, împărat, 174
Marcu, apostol, 42
Marcu, Emil, 105, 106, 137
Marcu, Liviu, 164
Marcu, Nicolae, 137
Marcu, Patriciu, 126
Marcu, Vasile, 89
Mare, Călina, 184
Maria, Terezia, 211
Marica, Em., George, 184
Marin, Ioan, 204

Marina, Alexe, 229
Markert, Virgilia, 10
Marte, Johann, 179
Martinovici, Nicolae, 127
Matei, apostol, 42, 171, 187
Matei, Ion, 157
Matei, Vasile, 157
Mateiu, Ion, 165
Matiș, Nuța, 226
Maxim, Traian, 157
Maximilian, Ion, 133
Maximilian, Iosif, 158
Mádly, L., Loránd, 164
Márton, Solomon, 79
Măcelar, Emil, 106
Măcelariu, Agnes, 48
Măcelariu, Tică, 48
Măerușan, Cornel, 205
Mălaiu, Titus, 205
Măneluță, Ilie, 153
Mărdărescu, Gheorghe, 142
Măran, Ion, 126
Mărculeț, Nicolae, 137
Mărginean, Ion, 129
Mărilă, Aurel, 137
Mârza, Eva, 182
Mârza, Iacob, 179, 182
Medean, Sergiu, 28, 46, 125
Medeșan, Petru, 205
Mendeal, Antonie, 13
Mendeal, Rafael, 70, 71
Mereț, Vasile, 158
Mețan, Ioan, 141
Mețianu, Ioan, 11, 64, 90, 103, 123, 144, 156, 202, 209

- Meșianu, ofițer, 144
Mic, Lucian, 165
Mica, Constantin, 205
Micu, Ioan, 205
Micu, Iosif, 94
Micu, Maria, 151
Micu, Moise, 158
Mihai, Viteazul, 15, 176, 177, 183, 187, 221
Mihail I Cerularie, patriarh, 172
Mihalcea, Ioan, 205
Mihályi, Victor, 89, 216, 231, 233
Mihăescu, Aron, 137
Mihăilă, Ioan, 206
Mihuța, Alexandru, 206
Mihuța, Petre, 206
Miklós, Beteg, 99
Miloșescu, Anton, 206
Minea, Ilie, 9
Mioc, Pavel, 127
Mircea, Cornel, 127
Mircea, Ionela, 104, 107, 110, 113, 115, 134, 137, 138, 143, 155, 190, 197, 199, 212, 219, 229
Mircea, Nicolae, 243
Mirișan, Alecsandru, 145
Miron, Radu, 206
Miskolczy, prefect, 233
Missits, Alexandru, 150
Mitariu, Ioan, 207
Mitsiou, Ekaterini, 174
Mocioni, Alexandru, 60
Mocioni, Antoniu, 60
Modran, Gheorghe, 120
Modran, Toma, 95
Modroi, Ioan, 120, 243

Moga, Valer, 12
Moga, Vasile, 16, 17
Moise, Ilie, 87
Moldovan, Andrei, 95
Moldovan, Constantin, 96
Moldovan, Gheorghe, 207
Moldovan, Nicolae, 62
Moldovan, Pavel, 207
Moldovan, Vasile, 137
Montani, Ion, 9
Moraru, Alexandru, 5, 13, 14, 15, 21, 48
Morariu, Cordea, Virginia, 97, 151
Morariu, Felicia, 97, 151
Morariu, Ion, 96
Morariu, Iosif, 96, 158, 214
Morariu, Iuliu-Marius, 13, 144
Morariu, Maria, 151
Morariu, Ștefan, 97, 238
Morușca, Pompei, 12, 151
Morușca, Maria, 59, 151
Moskovits, Samu, 145
Moșoi, Ion, 158
Moșoiu, notar, 105
Motoc, Maxim, 208
Matora, Nicolae, 97
Matora, Traian, 97
Moța, Ioan, 208
Movilă, Petru, 178
Muică, Teodor, 208
Muntean, Alecsandru, 145
Muntean, Aurel, 12, 144
Muntean, Ion, 137
Muntean, Maria, 10

Muntean, Nicolae, 122, 138
Muntean, Rozeta, 122
Muntean, Zaharia, 72, 243
Muntenescu, Vasile, 98
Mureșan, Andrei, 108
Mureșan, Camil, 146, 174
Mureșan, Fortunat, 209
Mureșan, Gheorghe, 210
Mureșan (Goga), Veturia, 123
Mureșan, Ioan, Dan, 174
Mureșan, Jovian, 12
Mureșianu, B., Ion, 182
Murgu, Eftimie, 11
Musta, Iuliu, 210
Musta, preot, 233
Mușat, Aurel, 98
Mușlea, C., Candid, 110

N

Naghi, Gheorghe, 21
Nagy, Béla, 79
Nan, Ion, 72, 120, 159, 243
Naprágy, Dimitrie, 177
Nasta, Iuliu, 164
Neagoe, Ioanichie, 98, 150
Neagoe, Ion, 133
Neagu, Mihail, 159
Neamțu, Gelu, 46, 82
Neamțu, Victor, 138
Necșa, Basiliu, 120
Negoescu, Aurel, 210
Negoiescu, Gheorghe, 72, 120, 243
Nelli, 106

Nemecsek, Ștefan, 7
Netea, Vasile, 180
Nicoară, Matei, 159
Nicoară, Teodor, 40, 73
Nicola, Ștefan, 99
Nicolae, Constantin, 210
Nicolescu, Alexandru, 99
Nicoricu, Andrei, 225
Niculescu, Iacob, 138
Nistor, Aurel, 100, 158
Nistor, Iuliu, 210
Nistor, Virgil, 12
Novacovici, Dionisie, 165
Novacovici, Emil, 133
Novacovici, Emilian, 27
Novacovici, Gheorghe, 100
Novacovici, Minerva, 101
Novacovici, Nicolae, 100

O

Oancea, Aurel, 210
Offenbach, Jacques, 16
Ogârlici, Alexandru, 210
Ogherlaci, Alexandru, 121
Ognean, Iosif, 62, 127
Olărescu, Ioan, 135
Oltean, Alecsandru, 159
Oltean, Ioan, 210
Oltean, Vasile, 11, 112, 182
Olteanu, Marcel, 229, 230
Oprea, Ion, 126
Oprean, Aurel, 159
Oprean, Gheorghe, 210

Oprinca, Ariton, 212
Oprinca, Ioan, 27, 211
Oprinca, Maria, 212
Opriș, Ion, 142, 146
Oprișan, Ionel, 28, 95, 163
Orga, Valentin, 29, 37, 76, 90
Oros, Maria, Ioan, 182
Oroszlán, căpitan, 99
Orțanu, Ioan, 149
Osvath, învățător, 102
Oțetea, Andrei, 27

P

Pahone, Vasile, 12
Palfi, Sigismund, 207
Pálinkás, locotenent, 90
Pampu, Ion, 93
Panait, Cristache, Ioana, 182
Panaiteescu, P., Petre, 176
Pandrea, Vincențiu, 102
Papa Ioan, Paul al II-lea, 95
Papacostea, Șerban, 175
Papp, E., Petru, 141, 196
Papp, Gheorghe, 9
Papp, Ioan, 89, 233
Papp, Ion, 196
Papp, Miron, 196
Papp, Petru, 212
Pascu, Constantin, 9, 16
Pascu, Ion, 159
Pascu, Ștefan, 47
Pașca, Victor, 213

Paștea, Gavril, 159
Patachi, preot, 96
Patra, avocat, 91
Pavel, Ană, 133
Pavel, Anna, 238
Pavelonie, Valer, 138
Păcală, Traian, 213
Păcățian, V., Teodor, 11, 23
Păcurar, Avram, 159
Păcurariu, Mircea, 5, 6, 10, 13, 20, 23, 24, 25, 26, 40, 71, 77, 101, 121, 123, 124, 128, 152, 156, 157, 163, 165, 176, 178, 184, 204, 244, 245
Păcurariu, Teofil, 101
Pălcat, comerciant, 142
Păltinean, preot, 213
Părean, Ioan, 211
Pecican, Ovidiu, 174
Peligrad, Dumitru, 7
Pepenar, Ion, 122
Pepenariu, Ioan, 213
Pereni, Emil, 147
Petcu, Iosif, 214
Peter, Iustin, 214
Petra, Octavian, 103
Petran, Emil, 138, 206
Petrescu, Petra, Horia, 9
Petrica, Teodor, 150
Petrina, Liviu, 89
Petru, rege, 125, 149, 199
Pinca, Petru, 20, 89, 124, 125
Pinciu, Nicolae, 214
Pintaru, Ioan, 196
Pintea, Patriciu, 103
Pinteru, A., Traian, 142
Piper, Ernst, 19

Piso, Ilie, 127
Piso, Octavian, 214
Pletosu, Grigore, 12, 13
Pleșa, Ioan, 47
Plotogea, Ilarie, 160
Plotogea, Victor, 160
Polverejan, Șerban, 40, 73
Pop, Alecsandru, 138
Pop, Alexandru, 106
Pop, Augustin, 106, 138
Pop, Aurel, 138
Pop de Băsești, George, 89, 222
Pop, Cicio, Ștefan, 60, 238, 242
Pop, Cornel, 133
Pop, David, 70, 71, 72, 243
Pop, Dorina, Roxana, 211
Pop, D., Gheorghe, 214
Pop, Emil, 27, 106
Pop, Ioan, 27, 82, 88, 215, 225
Pop, Ioan-Aurel, 163, 174, 177
Pop, Ion, 130, 138, 139, 159
Pop, Ion, David, 122
Pop, Isaia, 127
Pop, Iulian, 82
Pop, Iuliu, 215
Pop, N., Z., Augustin, 182
Pop, Nicolae, 127
Pop, Partenie, 210
Pop, Romul, 164
Pop, Sofron, 138
Pop, Valer, 130
Pop, Vichente, 159
Pop, Victor, 72, 243

Popa, Alecsandru, 160
Popa, Alexandru, 153, 216
Popa, Ana, 152
Popa, Ariton, 104
Popa, Dimitrie, 216
Popa, G., 234
Popa, Gheorghe, 225
Popa, Iacob, 216
Popa, Ion, 104, 159
Popa, Isaia, 239
Popa, Isaia, Ana, 152
Popa, Lazăr, 121
Popa, Nicolae, 216
Popa, Septimiu, 105, 106
Popa, Silviu, 139
Popa, Traian, 211
Popea, Nicolae, 16, 24
Popea, Victor, 160
Popeneci, Ion, 130
Popeneciu, Ioan, 216
Popescu, 201
Popescu, căpitan, 191
Popescu, Cornel, 142, 147, 148, 160
Popescu, Grigore, 216
Popescu, Ion, 72
Popescu, Mirela, 19, 31
Popescu, N., Grigore, 25, 26, 36, 48, 73, 80, 83, 85, 91, 93, 94, 96, 98, 100, 103, 105, 108, 109, 110, 114, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 143, 148, 149, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 189
Popescu, R., 243
Popița, Ion, 105
Popovici, Aurel, 133
Popovici, Constantin, 133

Popovici, George, 217, 218
Popovici, Gheorghe, 196
Popovici, Ion, 127, 133
Popovici, Iosif, 72, 122, 243
Popovici, Petru, 12, 219
Popovici, Pompiliu, 219
Popovici, Sava, 47
Popovici, Teodor, 150
Popovici, Valeriu, 48, 92, 105
Popovici, Zenovie, 160
Popp, Constantin, 88
Pordea, Augustin, 82
Porumbescu, Ciprian, 15
Poruțiu, Valentin, 82
Potra, G., George, 22
Preda, Ioan, 219
Prenestrius, Iacob, 173
Prest, Antoine, 19
Prie, Constantin, 160
Princip, Gavriilo, 91
Priscu, Ion, 127
Priscu, preoteasă, 152
Prișcu, preot, 238
Proca, Constantin, 160
Proca, Gheorghe, 123
Prodan, David, 22, 165
Pruteanu, Petru, 104
Purece, Dumitru, 160
Pușcar, Gheorghe, 158
Pușcariu, Ilarion, 16, 24, 123, 244
Pușcariu, Ioan, 219
Pușcariu, Victor, 160
Puțuri, Popescu, Ion, 20, 21, 23, 47

R

Raca, Romul, 217
Radeș, Andrei, 139
Radosav, Doru, 40, 73, 163, 182
Radu, Demetriu, 89, 233
Radu, Dionisie, 160
Radu, Ion, 48
Rafiroiu, Ioan, 219
Raica, Izidor, 139
Ramunțan, Ion, 139
Rațiu, Romul, 219
Razba, Maria, 8, 14
Rákoczy, Gheorghe, 178, 179
Rădoi, Nicolae, 220
Răduică, Georgeta, 8, 9
Răduică, Nicolin, 8, 9
Răduleț, Ion, 106
Răduleț, Matei, 160
Răduleț, Vasile, 160
Răzdolescu, Lidia, 22
Râpeanu, Valeriu, 171
Rebreanu, Emil, 22
Rebreanu, Liviu, 9, 22
Reit, Ilarie, 133
Renz, Irina, 19
Roatiș, Florian, 184
Rocsin, Gheorghe, 148
Rocsin, Nicolae, 92
Roman, D., Traian, 220
Roman, Ion, 127
Roman, Visarion, 60
Romanul, Miron, 101, 107, 119, 126
Roșca, Pavel, 245

Roșca, R., Eusebiu, 24, 124
Roșca, Remus, 24
Roșescu, Tului, 12
Roz, Alexandru, 146
Rudolf al II-lea, împărat, 177
Runcean, Iosif, 160
Runcean, Vasile, 107
Runciman, Steven, 172
Rus, Nicolae, 127
Rus, Traian, 183
Rusu, Constantin, 184
Rusan, Florian, 141
Rusan, Sebastian, 161
Rusu, Ștefan, 107
Russu, Beniamin, 106

S

Sabău, Aurel, 228
Sabău, Nicolae, 108, 182
Sabău, Romul, 220
Saberca, Izidor, 134
Sabo, Samuil, 161
Sadoveanu, Mihail, 9
Saftu, Eugen, 152
Saftu, Eugenia, 109
Saftu, Hortensia, 109, 152
Saftu, Vasile, 89, 109
Saftu, Vasile, Ioan, 238
Salca, Petre, 220
Sara, Ion, 130
Sas, Dănilă, 139
Sasu, Onoriu, 110

Sasu, Teodor, 111
Saturn, Izidor, 130
Sava al III-lea, 177
Sava, Vasile, 8, 17, 18
Sándor, Janós, 234
Sălăgean, Ion, 161
Sălăgean, Victor, 161
Săsăuian, Mihai, 165
Sârbu, D., Ion, 7, 17, 67
Schiller, Friedrich, 15
Schmidt, doctor, 79
Schmidt, Karl, 60
Schreter, Carol, 7
Scorobeț, Trandafir, 128
Secoșan, Sava, 150
Sehovici, 229
Seneslau, voievod, 173
Sfântul, Ștefan, 8
Sfetea, 86
Siegescu, Iosif, 63, 89
Sigerus, Emil, 19, 61
Sigismund de Luxemburg, împărat, 174
Sigmirean, Cornel, 8, 9, 11
Silaghi, Ioan, 220
Silaghi, Izidor, 220
Sima, Victoria, Ana, 15
Simonetti, Silviu, 139
Simu, Ioan, 28, 46, 129
Sinaci, Doru, 10, 96
Sinco, Gheorghe, 220
Sinea, Ion, 129
Slăvescu, Ion, 134
Slăvescu, Victor, 161

Smigelschi, Vasile, 139
Smigelschi, Victor, 115
Sociu, Ion, 72, 243
Solca, Gheorghe, 161
Sora, avocat, 91
Soroștineanu, Valeria, 245
Spătariu, Vasile, 110
Spinean, Gheorghe, 139
Stanca, Avram, 7, 67, 111
Stanca, Constantin, 6, 7, 67
Stanca, Dominic, 6, 7
Stanca, Horia, 18
Stanca, Ioan, 6
Stanca, Radu, 5, 18
Stanca, Sebastian, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 28, 30, 33, 35, 36, 39, 67, 162, 164, 165, 169, 244
Stanca, Zoe, 7, 67
Stanciu, Ion, 161
Stanciu, Laura, 179
Stanciu, Toma, 111
Stănilă, Valeriu, 220
Stăniloae, Dumitru, 104
Stein, notar, 105
Steticu, Victor, 228
Stinghe, Nicolae, 112, 238
Stinghe, Octavia, 152
Stoian, Emilian, 221
Stoica, subofițer, 70, 71
Stoica, Dionisie, 8, 9
Stoica, Vasile, 208
Stoicanea, preoteasă, 152
Stoicanea, Vasile, 112
Stravoi, Ion, 161
Stroia, Dumitru, 27

Stroia, Ioan, 90, 124
Stroia, Nicolae, 221
Stroilă, Nicolae, 24
Suciu, Candin, 50, 113
Suciu, Eugen, 21, 22
Suciu, George, 110
Suciu, Gheorghe, 221
Suciu, Grigorie, 134
Suciu, Ioan, 21, 234
Suciu, Ioan, Dimitrie, 184
Suciu, Ion, 231
Suciu, Nicolae, 150
Suciu, Pavel, 161
Susniș, Ioan, 221
Suttner, Christoph, Ernst, 179
Szenkiralyi, Zoltán, 222
Szécsenyi, episcop, 233
Székely, Mihail, 174
Szmigelski, Octavian, 115
Szulkowky, 201

Ș

Șaguna, Andrei, 6, 7, 13, 16, 24, 67, 112, 123, 128, 244
Șandor, Izidor, 140
Șandru, Victor, 161
Șchiau, Octavian, 182
Șerban, Gheorghe, 139
Șerban, I., Ioan, 104, 107, 110, 113, 115, 134, 137, 138, 143, 155,
190, 197, 199, 212, 219, 229
Șerban, Iosif, 139
Șerban, Ilie, 128
Șincai, Gheorghe, 8
Șipoș, Sorin, 165

Șirianu, Rusu, 201
Șpan, Vasile, 109, 122
Șoneriu, Nicolae, 27
Șoproni, Mihail, 139
Șotropa, Valeriu, 164
Ștefan cel Mare, 177
Ștefan, Cornel, 122
Ștefan, Dumitru, 28, 47, 55
Ștefan, Simion, 177
Șuiaga, Emanuil, 161
Șuteu, Dorift, 221

T

Table, Nicolae, 217
Talajdi, notar, 116
Talavera, Nagy, Nicholas, 170
Tarchilă, Iacob, 134
Tatulea, Dumitru, 134
Tatușescu, Monica, 182
Tămaș, Mihaela, Oana, 31, 231, 245
Tămaș, Pompiliu, 222
Tămașiu, Gheorghe, 145
Tărău, Teodor, 148
Tăslăoanu, Octavian, 9
Tăslăuan, Cornel, 130
Tăslăuan, Ion, 130
Tătar, Vasile, 27, 136
Tătucu, Gheorghe, 113
Tătucu, Ion, 134
Tătulea, Iosif, 222
Tăvală, Pavel, Emanuel, 72, 120
Târziu, Augustin, 222

Teculescu, Ioan, 125
Templean, Cornel, 196
Teoctist, mitropolit, 177
Teodor, Pompiliu, 40, 73, 175
Teodosie, episcop, 158
Teofil, 177, 179
Teotelecan, Vasile, 114
Teulea, Cătălin, 124
Teutsch, Daniel, Georg, 164
Ticușan, Eremia, 223
Tieran, Petru, 223
Tincu, Nicolae, 28, 47, 50
Tipeiu, Iosif, Maria, 94
Tipuriță, Vasile, 27
Tisu, Constantin, 114
Tisza, Ștefan (István), 66, 70, 227, 228, 233, 234, 235
Tișca, Gheorghe, 162
Toader, Teodor, 114
Tocitu, Gheorghe, 134
Todaș, Rusalim, 213
Todea, Ioan, 223
Todea, Mihail, 114
Todoran, Gheorghe, 122
Todoran, Ilie, 128
Todoran, Nicolae, 115, 136
Todoran, Petru, 115
Todoruț, Aurel, 78, 124
Tolu, Nicolae, 27
Toma, Ion, 116
Toma, Lazăr, 226
Tomas, Mircea, 223
Tomuș, preot, 223
Totelean, Vasile, 223

Torrey, E., Glenn, 19, 31, 41
Traian, Ioan, 224
Traian, Mihai, 224
Treptow, Kurt, 19
Triteanu, Lazăr, 20, 123
Truța, Gheorghe, 162
Truța, Ion, 134
Truția, 77
Truția, Ioan, 78
Truția, Iuliu, 225
Tulbure, Gheorghe, 9
Turcuș, Șerban, 174
Turcuș, Veronica, 48
Turicu, Gheorghe, 226
Turnea, Ioan, 226
Tușa-Pașca, Stelian, 64

Ț

Țeț, Teodor, 141
Țucă, Cornel, 199

U

Uhland, Ludwig, 15
Unc, Gheorghe, 140
Urmanczy, Ioan, 140
Ursa, Ion, 122
Ursuț, Cornel, 226
Urzică, Vasile, 141
Ürmössy, locotenent, 142
Utalea, Octavian, 83

V

Vaida, Aurel, 140
Vais, Matia, 228
Valeriu, preot, 48
Vancea, Ioan, 115, 130
Varlaam, 177
Varlaam al Moldovei, 178
Varvoni, Liviu, 140
Vasco, Bela, 200
Vasile, Varlaam, 179
Vasu, Galacteon, 226
Vasu, Gheorghe, 162
Vatamanu, Cătălin, 178
Vătășianu, Ioan, 227
Vățian, Romul, 116
Velea, Dumitru, 7, 17, 67
Velica, Ioan, 7
Verböczy, căpitan, 142
Vermeșan, Grigore, 227
Vernichescu, Martin, 122, 150
Vesa, Pavel, 77
Vicovan, Ion, 161
Vidrighinescu, Alecsandru, 128
Viman, Petru, 140
Vimian, Petru, 227
Vintilă, Cristina, Daniela, 42
Vizzier, Anne, 173
Vlad, Aurel, 8, 76
Vlad, Ilarie, 227
Vlad, Ioan, 89
Vlad, Ion, 140
Vlad, Nicolae, 116
Vlad, preoteasă, 152

Vladislav, Sigismund, 140
Vlahuță, Alexandru, 9, 171
Vlaic, Petru, 225
Vlaicu, Aurel, 9
Vlădescu, Ioan, 230
Vlăduț, preot, 183
Vodă, Aron, 5
Voevod, Vaida, Alexandru, 238
Voevod, Vaida, Mircea, 46
Voileanu, Matei, 123, 245
Vulpe, Nicolae, 134
Vulpescu, Sofronie, 95
Vulturar, Ioan, 226
Vulturar, Vasile, 226

W

Weber, frânar, 149
Weber, Maria, Carl, 16
Werböczi, István, 164, 174
Wheatcraft, Andrew, 166
Wiltt, George, 13
Winter, Jay, 19
Wolbe, Eugen, 74
Wünsch, Wolfgang, 48

Z

Zaharia, Ionela, 245
Zaharie, Bartolomei, 162
Zápolya, Ioan, 175
Zeller, Carl, 16
Zitta, împărăteasă, 235

Zoltán, Ferenczi, 145
Zoltán, Jekelfalussy, 62
Zorca, Iacob, 162
Zöllner, Erich, 166
Zugrav, Nicolae, 230

Cuprins

Protopop stravrofor Sebastian Stanca: medalion bio-bibliografic	5
Sebastian Stanca: Memorialist al Primului Război Mondial	19
Notă asupra ediției	35
Sebastian Stanca, <i>Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916-1919)</i>	39
Addenda 1. Sebastian Stanca, <i>Carmen saeculare. Preoțimea română din Ardeal în slujba idealului național</i>	169
Addenda 2. Grigore N. Popescu, <i>Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre</i> , Vol. II,	189
Addenda 3. Episcop Roman R. Ciorogariu, <i>Internările intelectualității și preoțimii românești</i>	231
Addenda 4. Romulus Cândea, <i>Biserica ardeleană în anii 1916-1918. Internările și întemnițările preoților</i>	236
Abstract	246
Indice de nume	249

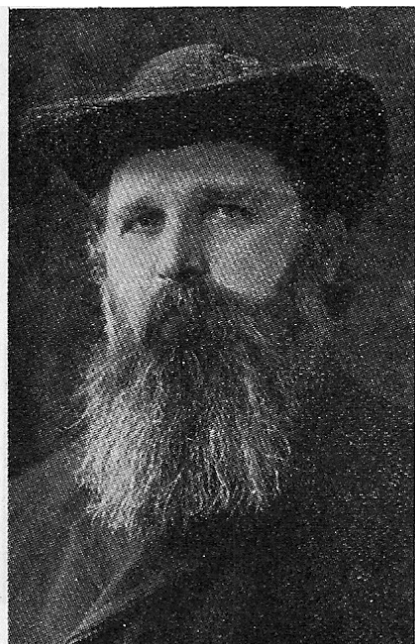
Anexă fotografică



Nicolae Borzea, protopop al Făgărașului



Nicolae Aron, preot ortodox



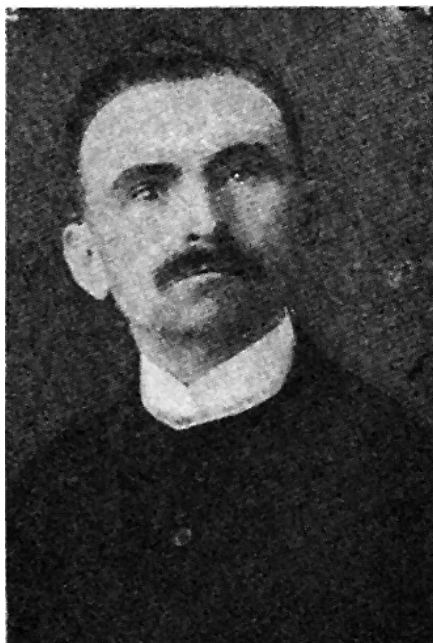
Emanuil Beșa



Ion Capătă



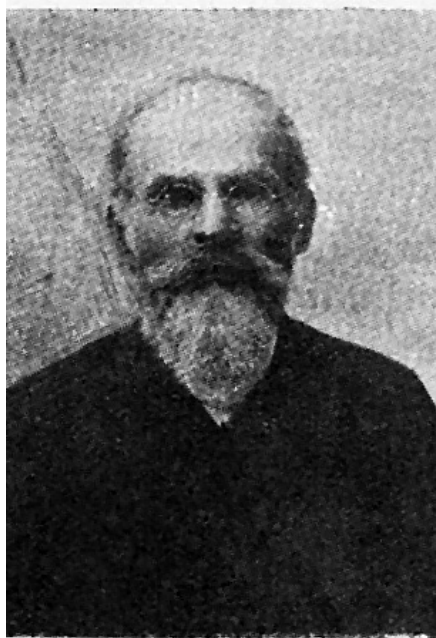
Ion Budoiu



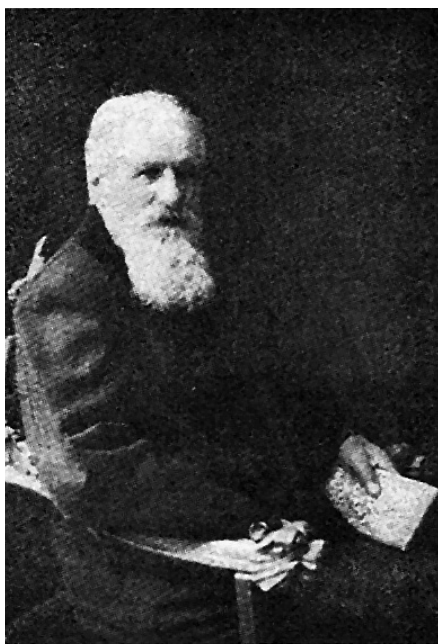
Iacob Chifa



Ion Coman



Augustin Cosma



Ioan Dima



Toma Doican



Ion Doda și Ion Boltor



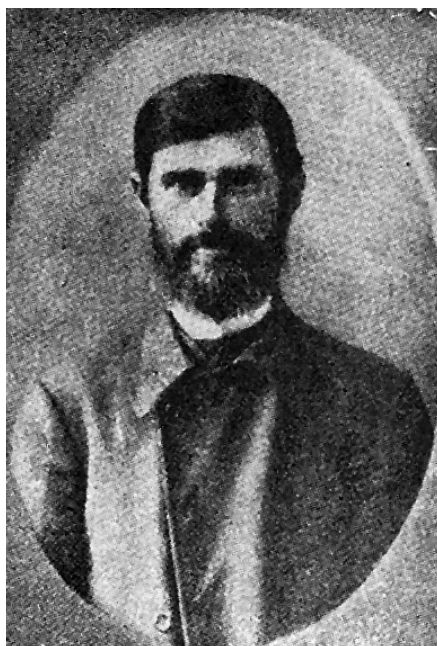
Ion Druhora



Ion Fodrean



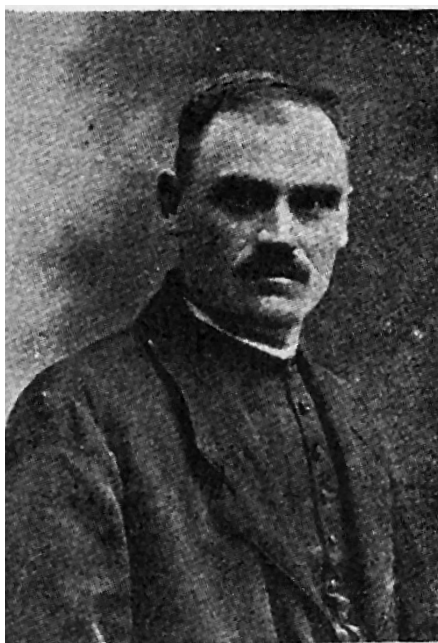
Mihail Ganea



Ion Gavrilescu



Damaschin Ghircoiaș



Alecsandru Gligor



Ilarie Gonița



Petru Gora



Romul Jurchescu



Dr. Elie Dăianu



Dr. Ion Lupaș



Iosif Magda



Dimitrie Mandeal



Nicolae Manițiu



Iosif Micu



Toma Modran



Ștefan Morariu



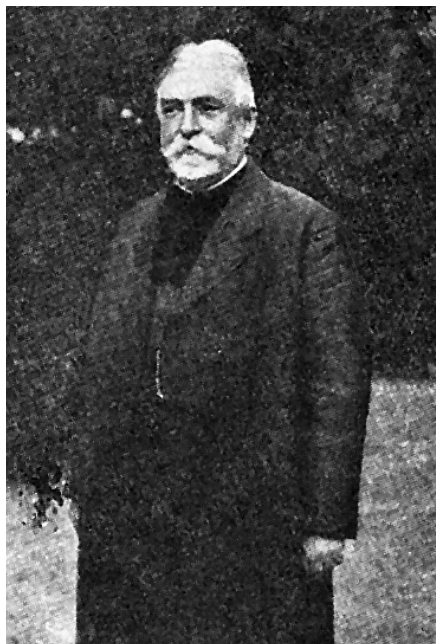
Nicolae Motora



Vasile Muntenescu



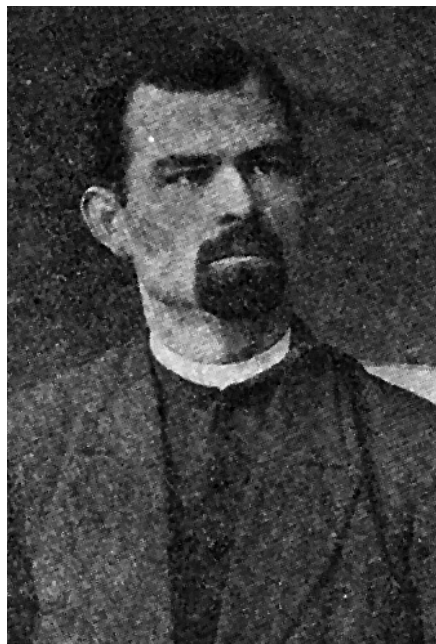
Aurel Mușat



Ioanichie Neagoe



Nicolae Novacovici



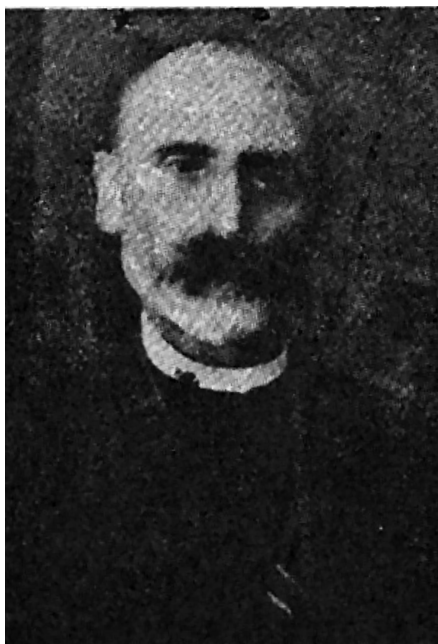
Dr. Vinențiu Pandrea



Octavian Petra



Patriciu Pintea



Ariton Popa



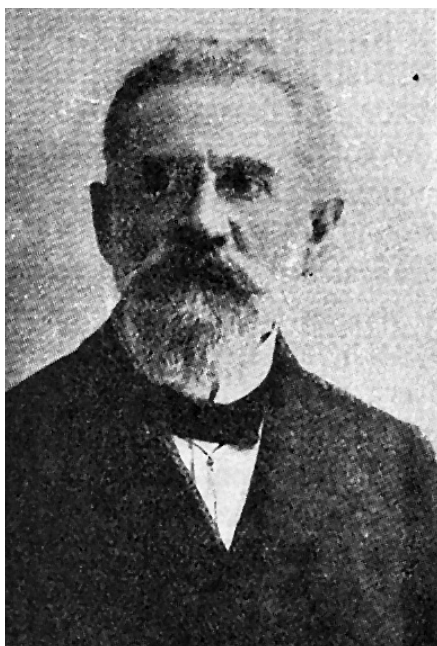
Ion Popa



Ion Popița



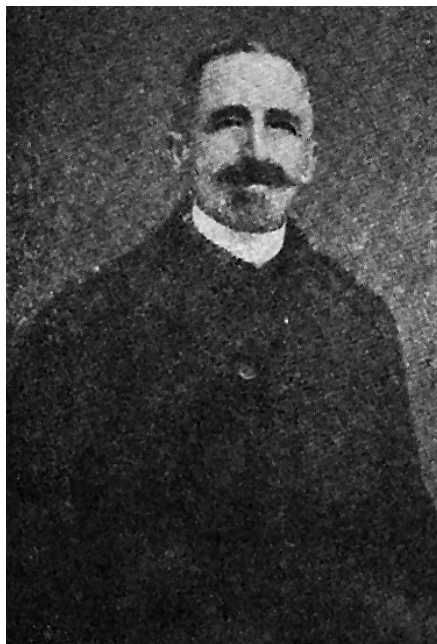
Septimiu Popa



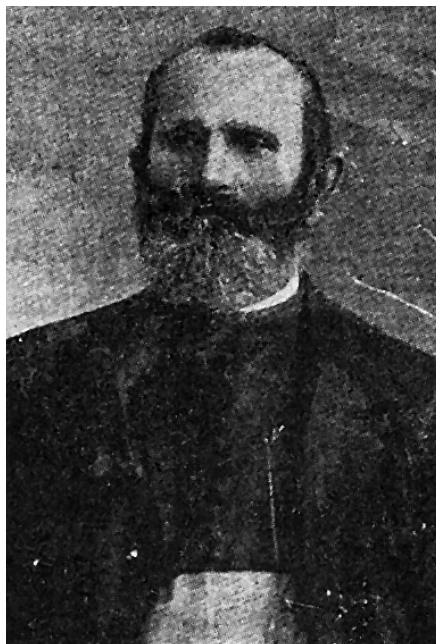
Ștefan Russu



Onoriu Sasu



Teodor Sasu



Avram Stanca



Toma Stanciu



Vasile Stoicanea



Candin Suciu



Gheorghe Tătucu



Constantin Tisu



Mihail Todea



Petru Todoran



Romul Văţian



Nicolae Aron



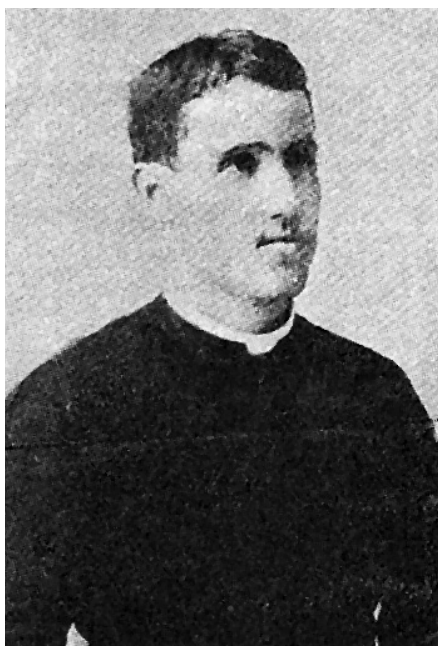
Valentin Copoș



Aurel Munteanu



Ion Opreș



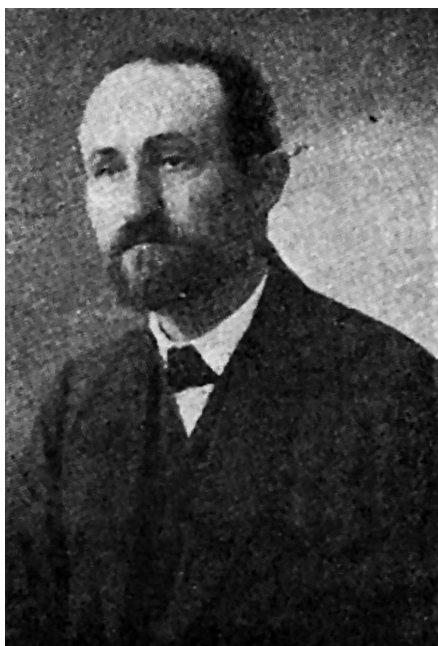
Emil Pereni



Susana N. Manițiu



Cornel Popescu și Cornel Leucuța



Roman Ion din Tălmăcel



Pop Cornel din Părau



pan Alecsandru din St. Mărtin



Dr. Sebastian Stanca



Nicolae Dorca cu soția și copilul



Internații din Rust

